TOPLUMSAL
tarih

305
MAYIS 2019

"ULUBATLI HASAN": EFSANE Mİ, GERÇEK Mİ?

HAKAN YILMAZ

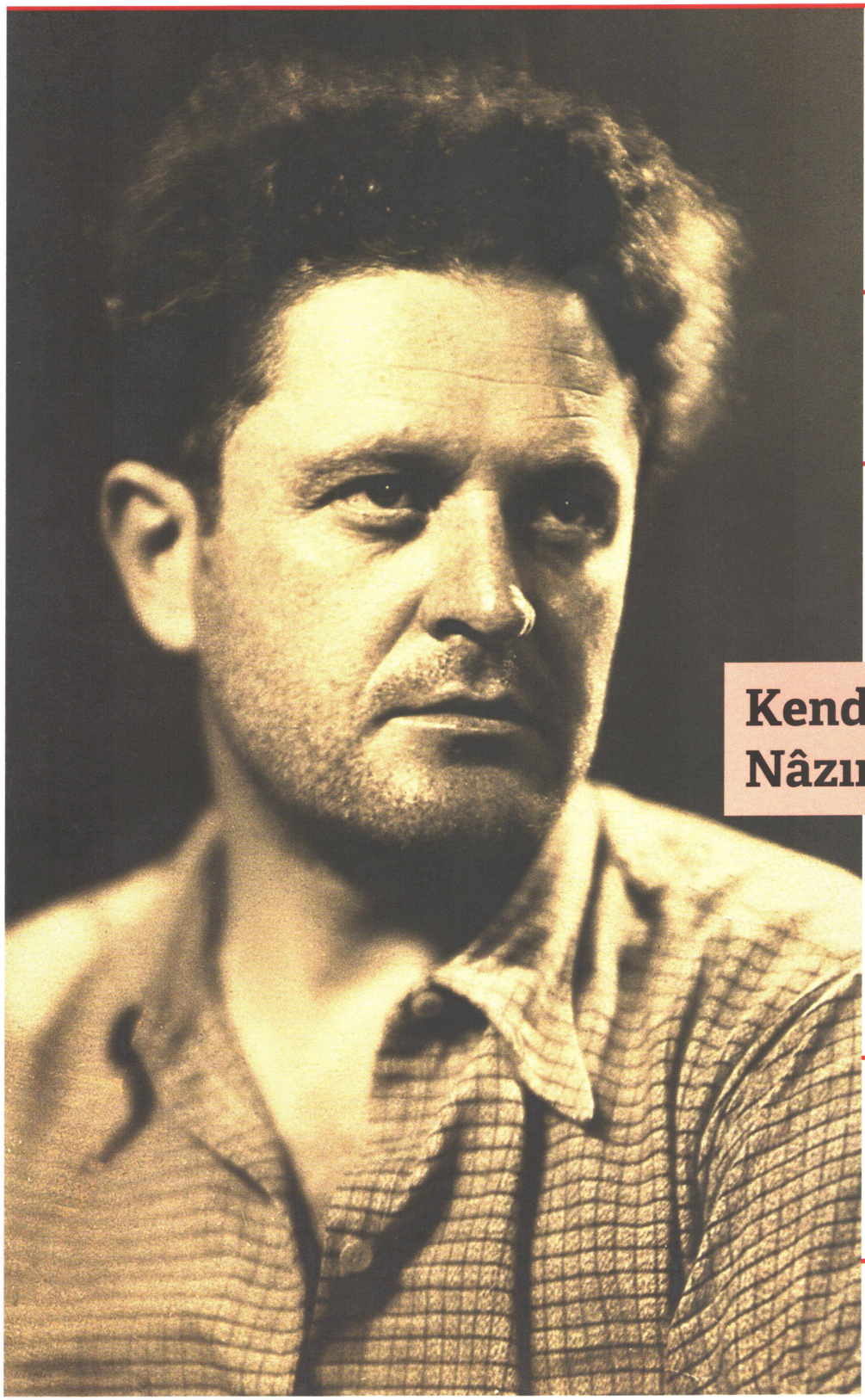

Dosya: Demokrat Parti İktidarı ve Emek Hareketi

Görkem Akgöz, Tuna Ayber, Aziz Çelik, Hakan Koçak ve Sinan Yıldırmaz'ın kaleminden.

EDİTÖR: SİNAN YILDIRMAZ

Osmanlı Kimliği, Rumilik ve Türklük

SALİH ÖZBARAN

Balkan ve I. Dünya Savaşları'nda Kadın Emeği

CEREN ÇİLEK

Kendi Kalemiyle Nâzım Hikmet

Yıldız Sertel'in Anıları ve Türkiye'deki Son Yıllarına Dair

MEHMET Ö. ALKAN

II. Meşrutiyet, Basın ve Gerçekler

MURAT CANKARA

Çalışmalarıyla Maria Pia Pedani

SERAP MUMCU GERONAZZO

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 15 TL. (KDV DAHİL) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1
191
9 771300 702598

HALİL İNALCIK'IN SEÇME ESERLERİ
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA DEVAM EDİYOR

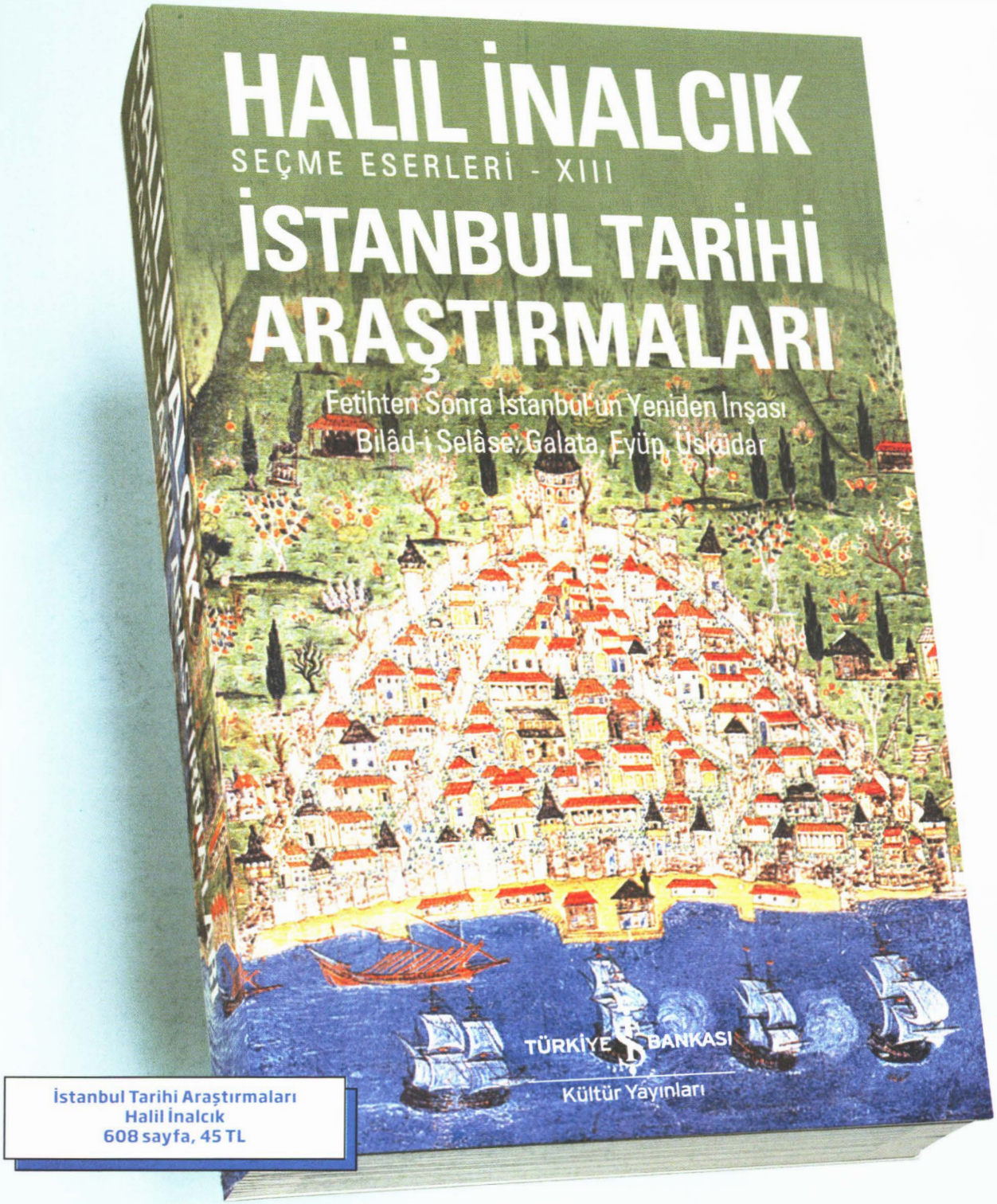

İstanbul Tarihi Araştırmaları
Halil İnalcık
608 sayfa, 45 TL

Mersin-Pozcu kitabevimiz açıldı.
Güvenevler Mah.
Gazi Mustafa Kemal
Bulvarı No: 360/A
Yenişehir/Mersin
Tel: (0324) 327 55 12

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Konak, Tel: (0232) 484 77 21 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 69 24 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

ALFA

www.alfakitap.com ▪ alfakitap

DAHA FAZLASI İÇİN BİZİ TAKİP EDİN!

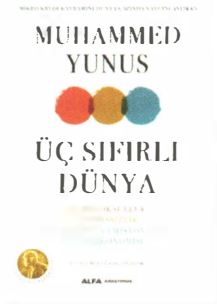

ARAŞTIRMA

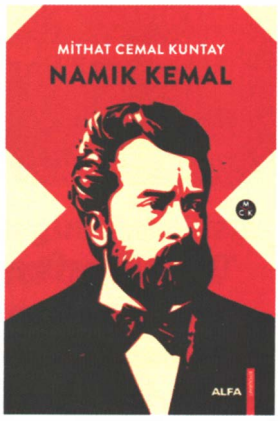

TARİH

FELSEFE

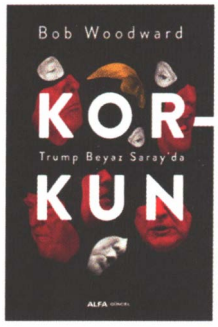

GÜNCEL

EDEBİYAT

EDEBİYAT

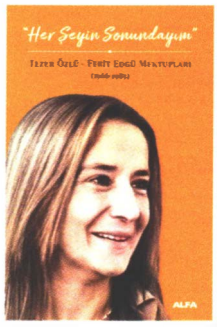

EDEBİYAT

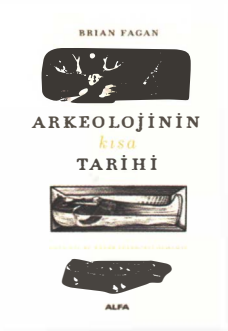

ARKEOLOJİ

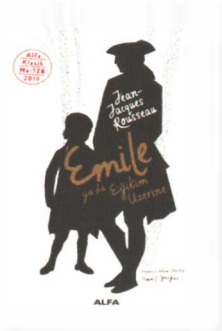

KLASİK

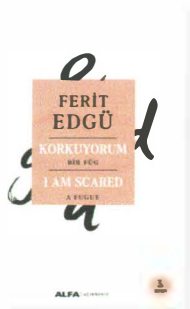

EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

EDEBİYAT

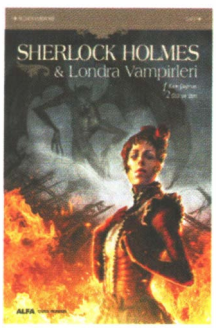

ÇİZGİ ROMAN

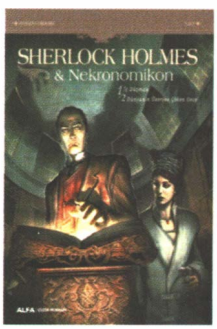

ÇİZGİ ROMAN

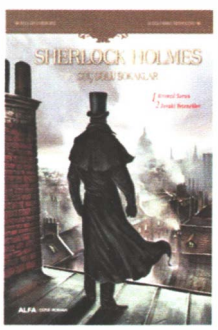

ÇİZGİ ROMAN

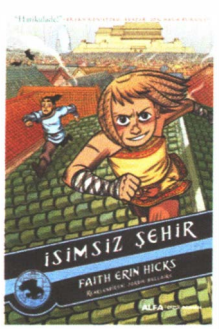

ÇİZGİ ROMAN

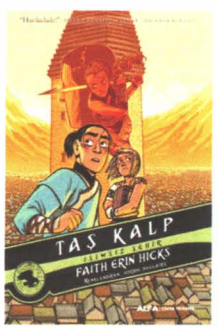

ÇİZGİ ROMAN

Merhaba,

Mayıs ayı Türkiye tarihinde sıklıkla hatırlanan olayların yaşandığı bir dönemdir. 1 Mayıs İşçi Bayramı ile başlar, 3 Mayıs 1944 tarihindeki Irkçılık-Turancılık Davası'nın sonradan "Türkçülük Bayramı" olarak kutlanmasıyla devam eder. 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilir ama aynı zamanda 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal Samsun'a ulaşır ve daha sonradan Milli Mücadele'nin başlangıcı olarak kutlanacak olan süreci başlatır. 6 Mayıs doğanın yeniden canlanışının kutlandığı Hıdırellez iken, aynı zamanda Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idam edildikleri gün olarak da anılır. İstanbul'un fethi çoğunlukla 29 Mayıs 1453 olarak tarihlenir.

Toplumsal Tarih'in bu sayısında mayıs ayının bu yoğun takvimine işaret eden yazılar bulacaksınız. Sinan Yıldırmaz'ın editörlüğünde hazırlanan dosyamız, Demokrat Parti döneminde canlanan emek ve sendikacılık hareketlerinin bir yanıyla barındırdığı mücadeleci karakteri gösterirken, diğer yanıyla da hem içeride iki parti arasındaki rekabetin hem de savaş sonrası dönemin uluslararası hegemonya mücadelesinin bir konusu haline geldiğine işaret eden makalelerden oluşuyor.

Bu sayımızda, İş Sanat Kibele Galerisi'nde 2 Mayıs'ta açılacak sergi vesilesiyle küçük bir Nazım Hikmet dosyası da bulacaksınız. Serginin küratörlüğünü üstlenen Haluk Oral, kendisiyle yapılan bir söyleşinin yanında Nazım Hikmet'in erken dönem hayatıyla ilgili bir makale ile katkı sunuyor. Mehmet Perinçek, Nazım Hikmet'in Sovyet Rusya'da kaleme aldığı 1 Mayıs üzerine yazılarını aktarıyor. Mehmet Ö. Alkan ise Yıldız Sertel'in anıları vesilesiyle Sertel ailesinin Nazım Hikmet'le ilişkisine değiniyor.

Dosya dışı yazılarımız arasında Hakan Yılmaz'ın bir hayli ilginç makalesi, "Ulubatlı Hasan"ın da sonradan uydurulmuş bir efsane olduğu düşüncesini, bir Bizans kroniğinden ve yeni ortaya çıkarılan meçhul kabrinden yola çıkarak yeniden tartışmaya açıyor.

Emel Seyhan'ın hazırladığı "Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay" sayfalarında ise Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ve sonrasındaki gelişmelerin basınımızdaki yansımalarını okuyabilirsiniz.

Haziran ayında görüşmek dileğiyle...

Barış Alp Özden

İÇİNDEKİLER

04 **II. Meşrutiyet, Basın ve Gerçekler**
HAZIRLAYAN: MURAT CANKARA

08 **Osmanlı Basınında Yüz Yıl Önce Bu Ay**
HAZIRLAYAN: EMEL SEYHAN

16 **Demokrat Parti İktidarı ve Emek Hareketi**
DOSYA EDİTÖRÜ: SİNAN YILDIRMAZ

18 ANTİ-KOMÜNİZMİN MARKAJINDA EMEK MÜCADELESİ
Tekstil İşçilerinin Gerçekleşemeyen Mitingleri
HAKAN KOÇAK

24 HERKESİN SEFALETİNDEN BAZILARININ BAHARINA:
Sendikaların İlk Yıllarında Kadın İşçiler ve Tarihyazımı
GÖRKEM AKGÖZ - TUNA AYBER

Türkiye'de Peronizmin Kısa Sürmüş Macerası: Arjantin İşçi Ataşesi Francisco F. Moggia
SİNAN YILDIRMAZ

38 BİR SENDİKAL SOĞUK SAVAŞ ÖRNEĞİ:
DP Döneminde Irving Brown'ın Türkiye Faaliyetleri
AZİZ ÇELİK

50 **Bir Edebiyat Arkeoloğundan Nâzım Hikmet'in Yolculuğu: Haluk Oral ile Söyleşi**
NİLAY ÖRNEK

54 **Yolculuk Başlarken: Beşikten Hapse Kadar**
HALUK ORAL

60 BİLİNMEYEN KONUŞMA VE YAZILARIYLA
Nâzım Hikmet'in 1 Mayıs Anıları
MEHMET PERİNÇEK

68 **Yıldız Sertel'in Anıları ve Türkiye'deki Son Yıllarına Dair**
MEHMET Ö. ALKAN

74 BİR "FETİH EFSÂNESİ" OLDUĞU ÖNE SÜRÜLEN
Ulubatlı Hasan'ın Yeni Keşfedilen Kabri ve Bilinmeyen Gerçek Tarihî Kimliği
HAKAN YILMAZ

80 **Cemal Kafadar ve Rumîlik/Türklük**
SALİH ÖZBARAN

86 **Çalışmalarıyla Maria Pia Pedani**
SERAP MUMCU GERONAZZO

KAPAK GÖRSELİ:
ÖMER DURMAZ ARŞİVİ

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 305, Mayıs 2019

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Mehmet Öznur Alkan

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul (0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Buket Kitapçı Bayrı, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, İpek Hüner Cora, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Selçuk Esenbel, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihlioğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Ozil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Oya İklil Selçuk, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, İsmail Yaşayanlar, Nuran Yıldırım

S. YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

YARDIMCI EDİTÖR
Zeynep Büyükpalta

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Gökhan Pahlı

KAPAK, SAYFA TASARIM / UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad. No:4
Sancaktepe - İstanbul
(0216) 585 90 00

BASKI TARİHİ
Nisan 2019

DAĞITIM
Turkuvaz Dağıtım Paz. A.Ş.
Sabah 2000 Tesisleri
Akpınar Mah. Hasan Basri Cad.
34885 Samandıra - İstanbul
(0216) 585 90 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12815

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 15000 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.
Tarih Vakfı İş Bankası Pangaltı Şubesi
IBAN TR81 0006 4000 0011 0410 8655 25

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

II. Meşrutiyet, Basın ve Gerçekler

HAZIRLAYAN: **MURAT CANKARA**

Konuyla ilgili en güncel ve kapsamlı çalışmayı yayına hazırlayan Zakarya Mildanoğlu'na göre, 1840-1922 arasında İzmir'de 37 adet Ermenice gazete ve dergi yayımlanmıştır.[1] "Batı Ermeni Rönesansı'nın ilk yurdu olarak görülebil[ecek]"[2] bu şehirde çıkan Ermenice süreli yayınlardan biri de, sayfalarında yer yer Ermeni harfli Türkçe metinlere de yer veren (resimli) *İzmirli*'dir.[3] İlk sayısı 9 Ekim 1909 Cuma günü çıkan bu sekiz sayfalık "haftalık edebiyat, bilim, siyaset, ticaret, felsefe ve ekonomi" gazetesi toplam yirmi sayı yayımlanabilmiştir. Yayın hayatı 1910'da sona eren gazetenin sahibi Hagop H. Şekeryan, sorumlu müdürü ise Oşin Yesayan'dı.[4]

Aşağıda okuyacağınız "Mütâlaa" başlıklı yazı, sorumlu müdür Yesayan'ın imzasıyla, 16 Ekim tarihli ikinci sayıdan başlayarak art arda üç sayıda yayımlanmıştır. Yazıda dikkat çeken ilk nokta, gazetenin mevcut haliyle niçin yarı yarıya Türkçe çıkarıldığının açıklanması hatta eğer rağbet görürse daha çok Ermeni harfli Türkçe yazılmış sayfayla çıkabileceğinin altının çizilmesidir. Her ne kadar ilk sayısındaki editoryal giriş, gazetenin üst başlığı ve pek çok yazı Ermenice olsa da -ki muhtemelen bu nedenlerle doğal olarak Ermenice süreli yayınlar arasında sınıflandırılmıştır- bu durum iki bakımdan önemlidir: Birincisi, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Ermeni basınında dil konusunda nasıl bir müzakere söz konusu olduğunu çok iyi göstermektedir. Yalnızca Klasik Ermenice ve Modern Ermenice arasındaki mücadele değil, Modern Ermenice ve Türkçe arasındaki müzakere de gazetelerin dilini belirlemiş; yazar, editörler, süreli yayınlara mektup yazan okurlar niçin Türkçe yazmayı tercih ettiklerini veya Türkçe yazmak zorunda olduklarını açıklama ihtiyacı hissetmişlerdir. İkincisi, Ermenice basının sayfaları arasında, değerlendirilmeyi bekleyen ve araştırmacılar tarafından ancak yeni yeni dikkate alınmaya başlamış Türkçe sayfaların varlığına işaret etmektedir. "Mütâlaa"nın dikkat çeken bir diğer yanı; Türkçe, eğitim düzeyi, mezhep, Türklerle temas ve birey-millet arasında kurduğu ilişkidir. Üçüncüsü, bir gazetenin siyasal polemik aracı olarak işlevine de gönderme yapmaktadır. Burada, Arap harfli Türkçe, yani Osmanlıca basına karşı, meseleleri Ermeni milletinin bakış açısından görebilecek bir gazetenin gerekliliği vurgulanmaktadır. Siyaseten bir ayrışmaya da işaret eden bu vurgu, muhtemeldir ki yazının son bölümünde yer alan, II. Meşrutiyet yolunda mücadele edip sonradan unutulan ve/ya süreçten dışlananlara ilişkin

Ա. ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 2.
Ի.ԻՐԲԱԹ 16 ՀՈԿՏ. 1909
Իզմիրլի

görüşlerle de ilgilidir. Bu noktada, "Mütâlaa"nın, 31 Mart'tan ve Adana'daki büyük kırımdan sonra yayımlandığını hatırlamakta fayda vardır. Öyle ki, *İzmirli*'nin 4 Aralık tarihli 9. sayısında yer alan Ermenice bir yazıda, bu olayların "gözlerindeki pembe gözlükleri" çıkarmalarına neden olduğu belirtilecektir.[5]

"Mütâlaa" toplumsal, tarihsel ve siyasal bağlamları bir yana, Osmanlı basınının ilk örneklerinde sıklıkla karşılaşılan bir tutumu da gayet iyi yansıtmaktadır. Farklı sınıfsal tabakaları bir araya getirecek bir dil arayan gazete, icabında bilimsel söylemin otoritesinden destek alır ya da okuruna mümkün mertebe gündelik yaşamdan alınmış ve anlaşılır benzetmelerle hitap eder. Bunu, büyük kurumsal/toplumsal dönüşümlerin, meşruiyetlerini sağlamak amacıyla, doğadan alınmış analojilere başvurmaları bağlamında okumak da mümkündür.[6] Yesayan gerek maddenin korunumu yasasından gerek bilumum benzetmeden yararlanarak okurunu şuna ikna etmeye uğraşmaktadır: Gazeteci, öldürülebileceğini ve mücadelesinin sonuçlarını göremeyeceğini bilse bile gerçekleri çevresine yaymakla mükellef kişidir.

MÜTÂLAA[7]

"İzmirli" gazetemizin nısfını [yarısını], ve rağbet gördükçe ileride belki de kısm-ı âzamını [büyük kısmını] Türkçe lisan ile neşr etmekteki maksadımız evvela, Ermenice gazetelerden layıkıyla istifade etmek derecesinde bulunmayan hemşehri mezhepdaşlarımıza fertten yani hususan umuma gitmek suretiyle hizmet etmek; saniyen, cemiyet ve hükümet-i Osmaniye'yi teşkil eden anasır-ı muhtelife meyanında [çeşitli unsurlar arasında] mezhepdaşlarım[ızı]n diğerler[in] e nispetle Türk unsuruyla daha ziyade temasta bulunduklarından ve bu kere İdare-i Meşrutiyet muhassenatından [faydalarından] olmak üzere bir Türk komşusunun elindeki Türkçe gazetede gördüğü bir münazarayı, mübarezeyi [kavgayı] kendisine okuduğunda ya [da] ondan bahs ettiğinde "Öyle amma, bak bizim gazetede ne yolda yazıyor," diyerek ol münazarada kendisini müdafasız veya bihaber bırakmamak; salisen, hususuyla İzmir'de elsine-i muhtelifede [çeşitli dillerde] neşr olunan gazeteleri birer birer okumaya lüzumu kalmaksızın kendilerine alaka ve münasebeti olan tekmil haftalık havadisleri icmalen [toplu olarak] bildirmektir.

Bir gazete, yeter ki adaba mugayir olmasın, her ne derecede olur ise olsun madem ki bir mütâlaanın, bir münazaranın mezâhiri ve mücessemidir [ortaya çıkıp somutlaştığı yerdir], hiç değil ise kötü arkadaştan iyi, veyahut yalnız kalındığı vakit aklın dümensiz gemi gibi saçmasapan veya maksatsız yürümesine veya kötü mütâlaa ve mülahazalara dalmasına ve kapılmasına mani olması itibarıyla daima mütâlaadır.

Mütâlaa deyip geçmeyelim. Bugün hikmet-i tabiiye (ki buna ilm-i fizik dahi denilir), kavanin ve kavaidiyle [kanun ve kaideleriyle] ispat edilmektedir ki, mütâlaa, tefekkür, yani düşünmek denilen şey elektrik kuvvetinden daha dehşetli maddi bir kuvvettir. Aynı kavaid ile ispat edilmektedir ki hayal denilen şey bizim anladığımız gibi boş bir şey değildir, bilakis varittir [olması mümkündür]; olmayan bir şey düşünü[le]mez. Bu sözler şimdilik müphem zannolunacak ise de vaktimiz müsait oldukça bu cihetleri mehmâemken [mümkün mertebe] ileride tedricen [adım adım] ispat etmeğe çalışılacak ise de şimdilik yalnız "mütâladan bir zerre zây[i] olmadığı" hakkında birkaç söz söyleyeceğiz.

duman, kül oldu, zây[i], bitti gitti deriz. Evvet, muvakkaten gözden nihan [göze görünmez] oldu, lakin dumanıyla narkotik ve saire gibi birçok gazlar havaya çıktı ve külü dahi toprak olmak üzere yere düştü. Şimdi, tarlada ekilmiş bulunan tütün fidanını büyüten ve ol fidana tütün hassasını veren nedir? Bilir misiniz ki o fidan tütün olmak için havada bulunan mütenevvi [çeşitli] gazlardan kendisine mahsus olan kısmını teneffüs etmekle tütün olur. Diğer taraftan topraksız yaşayamayacağından sigaranın yanmış külü o yeni yetişmekte olan hemcinsine topraklık eder. Dünyanın yaratıldığı vakit kaç üç bin kıyye [okka] su yaratturılmış ise ne bir dirhem artar ne de bir dirhem eksilir; yağmur iner, buğu olur çıkar ve yine yağmur iner.

İşte serlevhamızda [başlığımızda] bahs ettiğimiz mütâlaa âleminde dahi aynı kavaid caridir [geçerlidir]. Bu nasıl oluyor?

2

Bundan evvelki nüshamızda maddiyat âleminde bir zerrenin kaybolmadığını ve bu kaidenin mütâlaa, maneviyat aleminde de cari olduğunu ispat etmeye çalışacağımızı vaat etmiş idim.

Dünya âlem nezdinde öteden beri doğru diye bellenmiş olan bir fikrin, bir mebdenin [ilkenin], bir tarikin [usulün] yanlış, çarpık olduğunu söyleyen ilk bir kimse için hemen bela hazırdır: Ya zevklenirler [dalga geçerler] ya döverler ve pek de ısrar etti mi nihayet öldürürler. "Adam sen de, filanca böyle bir şey söyledi, ne netice hasıl oldu?" deyip beyan olunan ol fikrin kayıp ve nâbedid [görünmez] olduğuna hükmederiz. Evet, muvakkaten kaybolmuştur lakin layıkıyla dikkat edilir ise görülür ki iyi ve kötü her fiilin neticesi olduğu gibi iyi ve kötü her fikrin, her telkinin dahi bu fikri etmiş olan zatın hal ve tavrı üzerinde bir eser bırakır, bu fikir bu zatın manevi dünyasının bir taşı olur. Zaten bir adamın manevi teşkilatı, yani beyn-el-nas [insanlarca] "tabiatı" denilen şey

Her şeyin zahiri, maddiyatı ve bâtını, yani kuvve-i mesturesi [gizli kuvveti] vardır. Bir maden parçasını zahiren görürüz, tutarız, ancak bâtında [içinde] saklı ve kendi cinsine mahsus olmak üzere birçok kuvva ve hassası [güç ve özellikleri] vardır. Mesela: altının kopmaksızın kıldan daha ince derecede haddeden çekilebilmesi, sigara kâğıtlarından çok ince tabakalara[8] tabakalanması, pas kabul etmemesi, kızdırıldıkda hacminin büyümesi ve saire (amma deyeceksiniz ki toplu, yuvarlak ve üstü yazılı şekilde daima cebimizde bulunması, hassalarından en birincisi değil mi?). Keza gümüş, kalay, bakır ve saire, cümlesinin kendilerine mahsus ayrı ayrı hassa ve kuvvası vardır. Şu halde bir madenin yani bir zahirin ismini verdiğimizde bâtını olan hassalarının dahi isimlerini yekten vermiş oluruz. Kuvva ve hassası olmayan bir şeyin zahiri yani maddiyatı dahi olmaz.

Maddiyatın yalnız zahirî kavaidiyle meşgul olan ilm-i hikmet-i tabiiyenin bozulmaz ve ezeli kanunları ve kaideleri icabatındandır ki bir maddenin bir zerresi bile kaybolmaz, zây[i] olmaz. Vâkıâ [gerçi] bizim gözümüzden muvakkaten nâbedid [geçici olarak gözümüze görünmez] olup yalnız şekli tebeddül eder [değişir] ve tabiat dediğimiz umum ve büyük ameliyathane içinde başka bir vazife ifa eder. Mektepte az çok ilm-i hikmet-i tabiiye (fizik) kavaidi okumuş olanlar şu dediklerimize çabuk intikal ederler [kavrarlar] ise de bizim sözümüz mektep ilminde mah[d]ut [yetersiz] kalmış olanlara hitap olduğundan ufak bir misal ile anlatayım. Mesela, bir sigara içeriz (içmez olaydık), bu sigaranın yanmış kısmı için

ayrı ayrı fikir taşlarından yapılmış bir bina değil midir? Vâkıâ bu fikir taşları ayrı ayrı tetkik olunduğunda ehemmiyetten ârî [önemsiz] görünürler ise de bizim manevi binamızın, manevi teşkilatımızı meydana getiren kerestesi ve taşlarıdır. Kudurmuş ve dağlar kadar büyümüş dalgalara karşı göğüs gerip bunları para[m]parça eden ol yüce kayalar dahi en hafif esen rüzgâr ile dar[ma]dağın olacak olan ufacık kum taneleri gibi zerrelerin bir araya gelmesinden teşekkül etmiş kayalar değil midirler?

Birine iyi ve diğerine kötü dediğimiz iki âdemleri ayrı ayrı tetkik edelim. İyi dediğimizin vazifesinde kusur etmediğini ve doğruluğa karşı işleyip işlemeyeceği[nin] hakkında tecrübe edilmekte olduğu, tam can alıp can verici dakikasında haksızlığa karşı kendisini kımıldanmaz bir kaya dağı gibi göğüs germiş görürüz. Kötü dediğimiz[i] ise soba borusu gibi her tarafa dönek, renksiz, alçak ve hayvan gibi keyfine tâbi görürüz. Bu her iki âdemin beynindeki [arasındaki] büyük farklar nereden neşet ediyor [kaynaklanıyor], bu her iki tabiat bir gün, bir sene zarfında mı teşkil olundu? Hayır, bu tabiatlar uzun müddetler zarfında işlemiş olan iyi ya kötü sayısız fikirlerin tesiratının neticeleridir. İşte ilk işitilen [ve] ya beğenilen [ya unutulan] fikirler ayrı ayrı tetkik olunduklarında ehemmiyetten ârî ve havai gibi görünürler ise de kaybolmazlar, kocaman bir bina meydana getirirler.

3

Bu kaide her fert hakkında ayrı ayrı cari olduğu gibi, bu ferdin mensup olduğu anâsır-ı müctemia[9] ve heyet-i içtimaiye [millet] hakkında dahi caridir. Muktedir ve kâmil âdemlerin derûnunda bulundukları heyet-i içtimaiyeye telkin ettikleri fikirler vâsi mikyasta müessir [geniş ölçekte etkili] olurlar. Bu muvaffakiyet herkese verilmiş değil ise de telkin-i fikr az ve çok, iyi ve kötü her halde [mutlaka] neticesini gösterecektir, zerresi zây[i] olmayacaktır.

Hakikat-i hali [gerçekleri] kendi etrafındakilere bütün kuvvetiyle anlatmaya çalışan bir fedaiye, bir müçtehide[10] bakınız; ne kadar çalışır ise para ettiremez, ancak güneşin muvakkat bir müddet için bulut altında kalmış olduğu gibi, vakt[-i] saat gelecek ki muvaffakiyetsizliğe mahkûm ettiğimiz o fikir, neticesi [olan] eserini gösterecek ve ol fikri ilk evvel beyan eden zat vefat etmiş olsa bile beyan-ı fikrinin ilerlemiş olduğu nokta-i nazarından mükâfatı demek olan neticesini bulmuş olacaktır.

Tam muvaffakiyet, hemen ol dakika muvaffakiyet demek olmayıp istikbalde tamim ettiği [umuma yaydığı] tesirindedir. Kendine düşen hisse yalnız tohumu ekmesinde belki kalacak ve diğerleri istikbalde meyvesini devşirecekler. Tarihin gösterdiği üzere büyük zatlar hayatta bulundukları sırada tanınmadılar, hatta beyan ettikleri büyük hakikatler ol zamanın tahammülünün ve derece-i melekesinin fevkinde [kavrayışının ötesinde] olduğundan kovalandılar, öldürüldüler, lakin sözleri dehirden dehre [devirden devire] aks etmekte, yolculuk etmekte oldukları sırasında hazırlanmış ve erginlenmiş olan heyet-i içtimaiyeden alkışlar ile kabul olundular. Mezar [ve] mevt [ölüm] bir âdemin amelinin tesirinin yolculuk etmesine, ilerlemesine mani, hâil [engel] olamaz.

Küçük ırmakların ilerledikçe büyüyüp her mânia [engel] ve hâili önünden süpürüp götürecek derecede çay[11] haline geldiği misilli [gibi], beyan olunan bir fikrin her nesilde teselsülen [art arda] ve düşe kalka yolculuğuna devam ettikçe tesiri tevessü eder [artar] ve her halde hüsnükabul ile neticelenir.

Meşrutiyet-i Osmaniye'yi elde ettiğimize iftihar ediyoruz (şayet edenler var ise), lakin bu muvaffakiyeti hemen bugün biz aldık diye iftihar etmeyelim. Her geçen senelerin ve her isimleri bilinmemiş ya [da] unutulmuş olarak ölenlerin az ve çok her halde hisseleri vardır; yeter ki şu neticeyi getiren teselsül [silsile] içinde yaşadılar. Bir muharebe muvaffakiyetinde ekseri kumandanın ismini zikr eder isek de bu muvaffakiyetin husulü asker fertlerin amel ve muavenetine de mütevakkıftır [yardımına da bağlıdır]. Bizi bu devr-i münevveriyet ve devr-i fünûna [aydınlık ve bilim devrine] getiren kavaid-i fenniye mucitleri birer suretle öldürüldüler, bazılarının emelleri ve fikirleri yarı buçuk kaldı ise de kendilerinden sonra gelecekler her halde ileri götürecekleri kanaatiyle müsterih olarak can verdiler. Bir ayağı çukurda olan alicenap bir ihtiyarın, meyvesini göremeyeceğini bildiği halde kendisinden sonrakiler için bir fidan diktiği gibi, mahzâ [yalnızca] müdafaa-i hak yolunda neşr-i efkâr eden [fikirleri yayan] gazeteciler ne muhterem, ve neşr olunan bir yeni fikrin bir zerresinin bile zây[i] olmayacağını bildikçe kalben ne derece mesutturlar?

O[şin] Y[esayan]

DİPNOTLAR

1 Zakarya Mildanoğlu, ed., *İzmir Ermenileri: Ege Kıyılarının Yitip Gitmiş Sakinleri* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017), 193.
2 Robert H. Hewsen, "Madteos Mamuryan: Batı Ermeni Rönesansına Katkıda Bulunan Bir İzmirli", *İzmir Ermenileri* içinde, çev. Artun Gebenlioğlu, 73.
3 Gazetenin görsellerini paylaşan Ohannes Kılıçdağı'na müteşekkirim. Metindeki anlatım bozuklukları büyük ölçüde aynen bırakılmış, baskıdan kaynaklanan yazım yanlışları düzeltilmiştir.
4 Mildanoğlu, *İzmir Ermenileri*, 204.
5 Ohannes Kılıçdağı, "Socio-Political Reflections and Expectations of the Ottoman Armenians after the 1908 Revolution: Between Hope and Despair" (Yayınlanmamış doktora tezi: Boğaziçi Üniversitesi, 2014), 40.
6 Mary Douglas, *Kurumlar Nasıl Düşünür?*, çev. Merve Özcaner (İstanbul: İthaki Yayınları, 2016), 127-28.
7 "Etraflıca düşünme", "inceleme", "okuma" gibi anlamlara gelen bu sözcük yazıda sabit bir anlamda kullanılmamıştır.
8 Sözcük eldeki kopya nedeniyle okunamamaktadır.
9 Kast edilen, farklı milletleri biraraya getiren Osmanlı üst kimliğidir.
10 Kur'an ve sünnette açık bir biçimde dile getirilmeyen meselelerde ayet ve hadislerden yola çıkıp mantık yürütürek Kur'an ve sünnetin özüne uygun hükümlere varan din âlimi.
11 Eldeki kopya nedeniyle burası okunamamaktadır.

HAZIRLAYAN: **EMEL SEYHAN**

İttihad-ı Akvam Muahedesi Kabul Olundu

2 MAYIS 1919 **İKDAM**

Paris 1 Mayıs- İttihad-ı Akvam Cemiyetine ait mukavele metni ittifak-ı âra ile kabul edilmiştir.[...] İttihad-ı Akvam Cemiyetini teşkil eden milletler tarafından taahhüdatın ihlali bu milletlerin Cemiyetten ihracına bais olacaktır. Hiçbir hükümet arzusu hilafına olarak bir idarenin vekaletini kabul etmeyecektir.(...)

İaşe Patatesleri

2 MAYIS 1919 **İKDAM**

İaşe Müdüriyeti tarafından Anadolu'ya gönderilen mubayaa memurlarının İstanbul'a sevk eyledikleri patateslerin çürük ve gayr-ı kabil-i egl (yenemeyecek durumda) bulunduğundan gübre makamında kullanılmak üzere Halkalı Ziraat Mektebine verileceği müstahberdir. İstanbul İaşe Müdürü Burhanettin Bey istifa etmiş ve istifası kabul olunmuştur.

Paris'te 1 Mayıs Tezahüratı

3 MAYIS 1919 **SABAH**

Paris 2 Mayıs-Paris'te tatil-i eşgal bir dereceye kadar umumi olmuştur. Sabahleyin icra edilen nümayişler bir sükun-ı tam dahilinde cereyan etmiştir. Ba'de'z-zeval bazı nümayişçi gruplar Concorde Meydanı civarındaki polis kordonunu zorlamak istediklerinden memurin-i zabıta şiddetle müdahale etmiştir. Vukua gelen birkaç müsademede bazı kimseler mecruh olmuş ise de sükunet hemen iade edilmiştir.

İhracatı Kontrol Heyeti

6 MAYIS 1919 **SABAH**

İhracat muamelatını kontrol için ihracat gümrüğüne iki Fransız ve iki İngiliz memurunun gelmiş olduğunu yazmış idik. Bu memurlar ihracat eşyasının evrakını tetkike başlamışlardır.

Firariler ne ile Meşgul Bulunuyorlar

7 MAYIS 1919 **SABAH**

Fransızca İstanbul refikimizden:

Başta Talat ve Enver bulunduğu halde bütün İttihad Terakki çetesi erkanı Münih'te bulunmakta ve oradan İsviçre'ye İttihadçıların külliyetli bir sermayesi nakledilmektedir.

Talat ve Enver bu gün İsviçre'de Bolşevizm ve ittihad-ı İslam ile bir hatt-ı vasl (birleştiren çizgi) teşkil etmesi lazım gelen bir Türk Sosyalist Fırkası teşkili ile uğraşıyorlar. İttihad-ı İslam propagandası rüesasından Abdülaziz Çavuş, Mehmet Ferit Bey, Stockholm'de Bolşeviklerle temas ve münasebete girişmişlerdir. Berlin'de tab edilmekte olan bir mecmua, İsviçre'de birçok eşhasa meccanen dağıtılmaktadır. Mısır'daki vakayi ile alakadar olarak Fransa ve İngiltere aleyhinde şiddetli bir propaganda yapılmakta ve Cemal Paşa dahi yeniden faaliyetine başlamak için Rüstem Bey nam-ı müstearı altında saklanmaktadır.

İzmir Haberleri

9 MAYIS 1919 **SABAH**

İtilâf Memleketleri ile Posta Muamelatı

İzmir 8 Mayıs- Osmanlı postahanesi İtilâf memleketleri için adi ve taahhütlü mektup kabul etmeyecektir.

Amerika İane Heyet

İzmir 8 Mayıs- Şimdiye kadar Amerika heyeti Isparta, Burdur, İzmir havalisinde İslam fakirlerine sekiz bin pare Amerika kaputu ile fanila, erzak vesaire dağıtmıştır.

Tebliğ-i resmi Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesinden

16 MAYIS 1919 **İKDAM**

Dün sabah saat on bir raddelerinde Nişantaşı'nda Sadrazam Ferit Paşa hazretlerine konaklarında Amiral Webb tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına atfen İzmir kalelerinin kuva-yı İtilâfiye tarafından işgal edileceği bildirildiği gibi İngiliz kuva-yı bahriyesi Kumandanı Amiral Calthorpe tarafından da Aydın Vilayetine dün sabah tebliğ olunan notada Paris Konferansı mukarreratına ve Mütarekenamenin yedinci maddesine İstinaden İzmir istihkamlarının işgal edileceği ve öğleden sonra verilen ikinci bir notada yine Mütarekename ahkamına müsteniden İzmir Şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline Düvel-i Mü'telifece karar verilmiş olduğu bildirilmiştir. Hükümet bu bâbda hukuk-i millet ve devletin muhafazası için uhdesine terettüb eden vezaifi ifâya teşebbüs eylemiş ve muhafaza-i vakar ve sekînet eylemesi lüzumunun lisan-ı münasiple ahaliye tavsiyesi zımnında Dahiliye Nezareti tarafından vilayat-ı Osmaniye'ye tebligat-ı lazıme kılınmıştır.

Kabinenin İstifası

17 MAYIS 1919 **SABAH**

Haber aldığımıza göre Heyet-i Vükela İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edildiğini haber alınca derhal içtima ederek bu mesele-i mühime hakkında dûr

ü dıraz müzakerede bulunmuş ve İzmir üzerinde milli, ırki, tarihi haklarımızı müdafaaten kaleme almış olduğu gayet mühim ve tarihi bir notayı, Sadrazam Ferit Paşa hazretleri evvelki gece Düvel-i İtilâfiye mümessillerine tevdi eylemiştir.

Dün de Ferit Paşa'nın konağında Heyet-i Vükelâ akd-i içtima ederek, İzmir'in işgaliyle tahaddüs eden vaziyet-i cedideyi uzun uza diye tezekkür etmiş ve netice-i müzakerede zat-ı hazret-i Padişahiye istidanamelerini takdim etmeleri takarrür etmiştir. Ferit Paşa dün Kabinenin istifanamesini hazret-i Padişahiye takdim eylemiş ve zat-ı şahane istifanameyi kabul buyurarak yeni heyet-i vükela teşekkül edinceye kadar Kanun-i Esasinin madde-i mahsusasına tevfikan kendilerini vekaleten temşiyet-i umûra memur buyurmuşlardır.

İzmir Hadisesinin İstanbul'da ve vilayetlerdeki Tesiratı

19 MAYIS 1919 **İKDAM**

İzmir'de hal ve vaziyet: Alınan haberlere nazaran galeyan teskin edilmiş ve memurin-i Hükümet kemaken vazifeye başlamıştır. Evvelce şehre girmiş olan Yunan kıtaatı mü'telifin tarafından gemilere irkâb (bindirilmek) suretiyle ihraç edilmiş ve yalnız Punta'da cüzi miktarda Yunan askeri kalmıştır. Asayişin temini için kuva- yi mevcudiyetimize ilaveten İtilâf kuvvetlerinin Vali İzzet Bey'in idaresine tevdi olunduğu söylenmektedir. Civar sancak ve vilayetlerden ahali fevc fevc İzmir'e doğru ilerlemektedir. [...]

Mehmet Ali Bey ne diyor: Dahiliye Nazır Vekili Mehmet Ali Bey Moniteur Oriental gazetesi muharririne , elyevm Vali İzzet Bey'in İzmir'de muamelat-ı mülkiyeyi tedvir eylemekte olduğu cihetle keyfiyet-i işgalin yalnız mahiyet-i askeriyeyi haiz bulunduğunu ve Valinin merkez vilayeti terk eylediği hakkındaki rivayetlerin aslı ve esası olmadığını söylemiştir. [...]

İstanbul gençlerinin dünkü tezahüratı:

Darülfünunda

İzmir'in işgali hareketi memleketin her tarafında olduğu gibi İstanbul Müslümanları üzerinde de pek mühim teessür hasıl etmiş ve bu teessürün sevkiyledir ki memleketin gençliğini temsil eden Darülfünun dün milli tezahürata sahne olmuştur.

Tıp Fakültesi, Darülmuallimin-i âliye, Mühendis Mekteb-i âlisi, Halkalı Ziraat Mektebi, Baytar Mekteb-i âlisi müdavimin ve muallimini muhtelif cemiyetler mümessilleri dünkü içtimada hazır bulunmuş ve vatan acısıyla kalpleri sızlayan dört bini mütecaviz genç ile İnas Darülfünunu ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden dolayı kalpleri teessürle dolu yüzlerce Talebe bu milli tezahürata iştirak eylemiştir. [....]

Fırkaların içtimaı ve muhtırası:

Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet, Milli Ahrar, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Osmanlı Demokrat fırkaları murahhasları ile Adana ve havalisi, Trabzon Müdafaa-i Milliye, İzmir Redd-i İlhak, Trakya murahhasları bi'l-içtima Sulh Konferansına tebliğ edilmek üzere şehrimizde bulunan Düvel-i İtilâfiye mümessillerine sureti âtide münderiç bir muhtıra tevdi edilmiştir:

"İzmir'in işgali sebebi ile teati olunan notalarda Mütarekenin yedinci maddesi ile Paris Sulh Konferansı mukarreratına istinad olunduğu teessürle görülmüş ve mezkûr Mütareke namenin yedinci maddesinin tatbikini icap ettirecek hakiki bir sebep bulunamamıştır.

Sulh Konferans mukarreratına atf-ı keyfiyet olunması netice-i sulha kadar ahkamının mahfuziyeti Düvel-i İtilâfiye'ce taahhüt olunan Mütareke şeraitine rağmen hukuk-i Osmani'yi ihlal ve şimdiden red ve iptal edecek yeni bir vaziyet mahiyetindedir. Bu tezadın ve gayr-i muhik olan işgalin refi ancak Düvel-i İtilâfiye'nin ikinci bir tebliği ile temin edileceğini hatırlatarak ber-vech-i âti beyanatını tarih ve muvacehe-i beşerde adalete matuf inzar-ı milele arza efkar-ı umumiye-i milliyeden mülhem olarak müsaraat eyleriz:

Evvela, Osmanlı Devletiyle hal-i harpte bulunmayan Yunan askeri tarafından İzmir'in işgali Mütareke ahkamına ve Sulh Konferansı esaslarına mugayir olduğu gibi hukuk-i milliye ve adalet-i ammeyi temin edecek Wilson prensiplerine de münafidir.

Hukuk-i ahdiyeyi ihlal, İslam ve Türk hukukunu paymal eden bu hadiseden halen ve âtiyen tevellüd eden mahazirin mesuliyeti Düvel-i İtilâfiye'ye tevcih edeceğini vicdan-ı umumi-i beşere karşı iddia eyleriz.

Saniyen, en küçük milletlerin temin-i hukuku mevzu-i bahs olduğu bir zamanda asırlardan beri tarihi ve insani bir hakimiyet yaşayan hukuk-i milliye ve siyasiyesinin maruz-ı ihmal ve nisyan olduğunu gören Türk Milleti her türlü fedakarlığı ihtiyara mecburiyet hissedecek ve binaenaleyh tarih-i insaniyet önünde vahdet ve mevcudiyet-i milliyesini kat'iyyen muhafaza edecektir. Salisen, bir sulh-i ebedi temini sadedindeki mevâîd (vaat edilenler) ve faaliyetleriyle milletlerin şükranını celb etmiş olan Düvel-i Muazzama-i İtilâfiye rical-i azamının Wilson prensipleri desatir-i adilanesinden inhiraf etmeyeceklerine ümit var olan Türkler İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgalini şiddetle protesto eder ve mugayir-i adalet olan bu halin tashihini ve mukadderat-ı milliyelerinin kendi murahhasları huzurunda tayin edilmesini talep eder. İş bu muhtıramızın Paris Sulh Konferansında bulunan devlet-i fehimeleri murahhaslarına tebliği iltimasıyla takdim-i ihtiramat olunur." [..]

Ermeni Matbuatı

19 MAYIS 1919 **İKDAM**

Hakkımızı kazanmak için taganni edelim – serlevhalı makaleden: Türk gazeteleri İzmir'in kendilerine ait olduğunu ispat için Türk şairlerinin İzmir hakkında yazdıkları şiirleri zikrediyorlar. Fakat Yunanlıların ve dünyanın en büyük şairi Homeros var iken sizin

şairiniz nerede kalır? Sonra şiirler ile kesb-i istihkak edilecek ise Ermeni şairleri Ermenistan hakkında asırlardan beri şiirler yazmış hem de ne şiirler . . . Fakat bunlardan ne faide hasıl olur. La Fontaine gibi biz de bunların hep şarkı olduğunu tekrar ediyoruz.

Dünkü Muazzam Miting

20 MAYIS 1919 **SABAH**

Darülfünundaki içtima: Şimdiye kadar birçok tezahürat-ı milliyeye sahne olmuş, birçok heyecanlı saatler yaşamış olan Darülfünunda dün daha öğleden evvel büyük faaliyetler başlamıştı. Bu kalplerde son senelerin elem ve ıztırablarını taşıyan, gözlerinde matemli yaşlar akıtan, Darülfünun gençleri yine kalplerinden taşan heyecan, ruhlarından yükselen asabiyet-i milliye ile bu gün uhdelerine terettüp eden pek ulvi ve pek mukaddes bir vazifenin, bir vazife-i vataniyenin ifasına koşuyorlardı.

Yakalarına iliştirdikleri matem rozetleriyle izhar-ı faaliyet eyleyen talebeye Darülfünunumuzun güzide talibanı da iştirak ediyordu. Son feci hadisenin tevlid ettiği yeis ve elemi kalplerinde taşıyan bu hassas ve masum Türk kızları göğüslerine taktıkları "İzmir bizim kalbimizdir" cümlesini muharrer siyah çerçeveli rozetlerle bu günkü felaket-i milliyenin matemlerini daha ziyade yaşıyor ve yaşatıyorlardı. [...]

Fatih Meydanında: Halk üçe doğru Fatih meydanında toplanmaya başlamıştı. Genç, ihtiyar, kadın, erkek, sivil, asker binlerce kişi toplanmıştı.[...]

Halide Edib Hanım'ın Nutku

Müslümanlar, Türkler, vatandaşlar . . . . Bu gün Türklüğün en kara günlerini yaşıyor. Türk hamasetinin üstünde karanlık bir gece, sabahı olmayan korkunç bir gece var. Fakat biz başımızın üstündeki bu karanlık ve korkunç geceyi yırtıp nurlu bir sabah yaratacağız!

Vatandaşlar!

Yalnız dikkat ediniz ! . . . Karanlıklara alışmış baykuşlar gibi aydınlığa çıkınca gözlerimizi kapamayalım ! İnsanlar gibi davranalım.

Bir şan ve şevket mazimizin en parlak günleri olduğu gibi kara günleri, günahları da vardır. Fakat bu ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin ve nezih bir kan akmıştır ki, değil bizim günahlarımızı bütün dünyanın günahlarını yıkamaya, temizlemeye kafidir. (Herkes ağlar) Bu gün elimizde top, kurşun denilen tahripkar aletler yok. . . . Fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var! O da imanımızdır. (şiddetli alkışlar)

Hanımlar, erkekler, Türkler, Müslümanlar! . . . Gerçi elimizde silah yoktur, fakat bu gün burada küçüğünden büyüğüne kadar yüz binlerce vatandaşı bir araya toplayan kuvvetli, sarsılmaz bir Türk ruhu var! Bu gün, buraya toplanan şu halk kitlesinin bir tek isteği vardır. O da en tabii haklarının kendilerinden alınmamasıdır. Büyük ve sevgili hakanımızın etrafında toplaştık millet düşer fakat hak ve Allah bakidir.

Hanımlar siz büyük âlî ve ulvi kanlı, fedakar şehit analarısınız! Kalbinizdeki aşk ve iman duygusuyla bu gün Fatih'in minareleri karşısındaki size benliğimin en derinlerinden kopan bir hisle tavsiye ediyorum korkmayınız! Biz Allaha ve şehitlerimizin ulvi ruhaniyetine istinad ederek hakkımızı kurtaracağımızdan eminiz.

Arkadaşlar,

Şimdi istiyoruz ki: Aramızdan küçük bir heyet sevgili padişahımızın, huzur-ı hümayûnlarına giderek dağ başlarında inleyen, elimizden alınmak istenilen sevgili İzmir'imiz için ağlayan halkımızın karşısında koparılmak istenilen bir vatan parçası için azim ve iman ateşleri saçan şu muazzam vatandaş cemaatinin dileklerini arz etsin

Biz padişahımızdan bize babalık etmesini rica ediyoruz. Bu gün için yapacağımız fedakarlıkların belki semeresini göremiyoruz. Lakin hanımlar, Müslümanlar, Türkler! Yarın var, tarih var. Çocuklarımız ve Türk milleti var. Buradaki Türkler: Türk ve Müslüman aleminin kalbi, başıdır. Allah ve hakka istinad ediniz.

Padişahımızdan bunu isteyiniz!

Bu sizin en muhterem ve ulvi bir hakkınızdır efendiler! (alkışlar)

Türk erkekleri her hangi bir vatan aşkı için atılırlarsa Türk kadınlarını kendilerine peşrev göreceklerdir.

Evet efendiler: Bizi daima önünüzde bulacaksınız. Ey sarıklı, fesli, kalpaklı Türkler hep beraberiz. [..]

Biz gasp edilmek istenilen hak karşısında Allah'ımıza itimat ederek, hakkaniyete güvenerek bağırıyoruz ki erkekleri herhangi bir felakete karşı sevk edecek kuvvetli kadınlarımız vardır. Bütün alem-i İslam ve Türklük hepsi kardeşimizdirler ve bu günkü elemlerimize iştirak ediyorlar. Yaşasın vatandaşlar, yaşasın padişahımız, Varolsun milletimiz. [....]

Makriköy Hanımlarının Mitingi

21 MAYIS 1919 **İKDAM**

Dün Makriköy'de de İzmir hadisesi aleyhinde beş bine karib hanımların iştirakiyle mühim bir miting akdedilmiştir. Miting pek heyecanlı olmuştur. Adile Sultan Mektebi Müdiresi Reşide Hanım ile talebelerden Seniha, Vecihe hanımlar birer nutuk irad ve işgal keyfiyetini Türk kadınlığı namına şiddetle protesto eylemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa

21 MAYIS 1919 **İKDAM**

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a muvasalatıyla vazifesine mübaşeret ettiği iş'ârat-ı mahalliyeden anlaşılmıştır.

Dünkü Muazzam Miting

23 MAYIS 1919 **SABAH**

Dün de Kadıköy pek canlı ve heyecanlı tezahürat-ı milliyeye sahne oldu. yağmurun şiddetle yağmasına

rağmen kalplerinde son felaketin bıraktığı elem ve ekdarı (kederleri) izhar eylemek ve hiçbir hak ve adalete müstenit olmayarak Yunanlılar tarafından işgal edilen sevgili İzmir'imizin iadesini talep etmek üzere yirmi bin kişilik bir kitle teşkil eden Kadıköy halkı dün yine büyük ve vatani heyecanlar içinde çırpındı. Kadıköy Belediye binasına matem alameti olmak üzere siyah zemin üzerine ihzar olunan Osmanlı Sancağı talik olunmuş idi. Memleket gazetesi muharriri Fahri Bey bir nutuk irad ettikten sonra Hayriye Melek Hanımefendi bütün hazırun üzerinde pek büyük tesir bırakan bir nutuk irad eyledi.

Hayriye Melek Hanım'ın Nutku

Bu gün şu yağmurun altında haksızlığa karşı bağırmak için toplanan bu halk kitlesi çarpan bir kalp, sönmeyen bir iman, yaşayan bir ırktır. [...]

Bu topraklar bizim için hissiz değildir. Onlarda bizim kalbimiz çarpıyor, onlarda bizim kanımız yaşıyor. Damarlarımızdaki kan kurumadıkça, kalplerimiz çarpmakta devam ettikçe o topraklar bizimdir. Bizim kalacaktır. [...]

Tıbbiye son sınıf talebesi Kemal Bey'in nutkundan sonra Şair Ahmet Kemal Bey de herkesi müteessir eden bir şiir okumuş ve arkasından Halide Edip Hanımefendi de âtideki nutku irad etmiştir. [...]

Bulgaristan'da İhtilal

24 MAYIS 1919 **SABAH**

Ajans Balkan'ın verdiği malumata göre Bulgaristan'ın muhtelif cihetlerinde gayet şiddetli iğtişâşlar zuhur etmiş ve hatta Sofya'da dahi kuvve-ı askeriye ile ihtilal çeteleri arasında hûnrizane müsademeler vuku bulmuştur. İhtilal çeteleri bir Sovyetler Cumhuriyeti tesis etmek emelindedirler. Rusçuk'ta, Filibe'de ve Varna'da şiddetli kıyamlar vuku bulmuş ve hemen her tarafta asker ahaliye karşı silah çekmekten imtina eylemiştir.

İngiliz Muhibleri

28 MAYIS 1919 **İKDAM**

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin maksad-ı teşekkülünü izah eden beyannamesiyle programını ber-vech-i âti aynen neşrediyoruz:

Zir-i idaresinde milyonlarca ehl-i İslam bulunan İngiltere Devlet-i muazzamasıyla Hilafet ve Saltanat-ı seniyye beyninde asırlardan beri ber devam olan muhadenet-i samimiyenin idame ve takviyesi menafi-i İslamiyenin ehemmi olduğu halde Hükümeti yed-i gasbına geçiren serseriler tarafından bu anane-i kadimiye ve menafi-i İslamiye'ye mugayir bir siyaset-i sakîme takip olunarak İngiltere Devlet-i fahimesiyle kezalik dost-ı kadimimiz olan Fransa, Amerika ve İtalya hükümat-ı muazzaması aleyhine Hükümet-i Osmaniye'nin harbe sürüklenmesi sebebiyle bürûdet husulüne sebebiyet verilmesine ve arzusu hilafında cebren harbe sevk olunan Millet-i İslamiye'nin kadim dostları husûsen İngiliz kavm-i necibi hakkındaki muhalâsat ve muhadeneti kat'iyyen tagyir etmeyip hissiyat-ı İslamiye kemafissabık berdevam bulunmasına binaen iki millet beynindeki meveddet ve muhadenet-i kadimenin teyit ve takviyesi ve İngiltere Devleti'nin muavenet-i hayrhâhânesiyle Memalik-i Osmaniye'nin temin-i vahdet ve hukuku için İngiliz Muhibleri Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşekkül etmiştir. [...]

Pierre Loti

28 MAYIS 1919 **İKDAM**

Öteden beri Türkler hakkında hayrhâhâne ve alicenabane neşriyatta bulunan ve Avrupa'da neşriyatıyla Türkleri müdafaa eden Fransız üdebasından Pierre Loti'ye bir telgrafname keşide olunarak Darülfünun fahri muallimliğini kabul eylemesi teklif ve rica olunmuş idi. Müstahberatımıza nazaran muhibb-i muhterem, teklifi kabul eylediğini Darülfünun Edebiyat Şubesi Riyasetine telgrafla bildirmiş ve Türklerin hasâil-i mümtâzesinden samimi bir ifade ile uzun uza diye bahs eylemiştir.

Sultanahmet Meydanı'nda Yüz Bine Karib Ehl-i Tevhidin İçtimaı

31 MAYIS 1919 **İKDAM**

Dün Sultanahmet Meydanı sinesine aldığı yüz binlerce Müslüman halkın samimi teessüratına şahit oldu. Ayasofya Cami-i şerifine karşı olan yüksek bir mahalde siyah örtülerle mestur kürsünün etrafına İzmir'in işgalinden mütevellit teessür ile matemi renge tahvil olunan ay yıldızlı Osmanlı bayrakları talik olunmuş idi. Muhtelif aksama ait olan halkın bayraklarında "Hak isteriz", "İki milyon Türk iki yüz bin Rum'a feda edilemez" ve "İzmir Türk'tür Türk kalacaktır" "yaşamak isteriz" gibi cümleleri muharrer bulunuyordu.

İsmail Hakkı Bey'in Nutku

Türk'ü mahvetmek istiyorlar. Türk nedir? Türk demek, bir münâcât gibi semalara yükselen minareleriyle, mükemmel ve azametli kubbeleriyle asil bir sınıf demektir. Türk demek acizlere merhamet eden, kuvvete boyun eğmeyen tarihi bir kavim demek [...] Avrupa eğer bu Türk'ü mahvetmek isterse sorarım o tarihe ki safhalarının hiçbir devrinde tecavüzün bu derece haksız bir şekline şahit olmuş mudur? [...] Sorarım bize hakkı, hakikati kitaplarıyla, alimleriyle öğreten Avrupa alimlerine ki büyük medeniyeti olan ve yaşamak hakkını asri inkılaplarıyla isbat eylemiş bulunan bu kavmin ifnası mahvı tabiatın kavaninine muvafık mıdır?

Eğer Avrupa bütün bu hakikatlere rağmen bizim idam hükmümüzü verirse, bu hükmü bize tatbik ederse biz yalnız kalmayacağız. Biz Türkler silahımızı terk ettik, fakat imanımızı teslim etmedik. Bütün silahımız imanımızdır. İmanımızla hakkımızı müdafaa edeceğiz.[...]

1917'den Geleceğe Devrimin Hafızası

TARİH VAKFI VE ANAMED KÜTÜPHANESİ ORTAKLIĞINDA DÜZENLENEN "KÜTÜPHANE KONUŞMALARI"; 2 NİSAN SALI GÜNÜ BARIŞ ALP ÖZDEN'İN MODERATÖRLÜĞÜNDE, FOTİ BENLİSOY VE Y.DOĞAN ÇETİNKAYA'NIN KATILIMIYLA GERÇEKLEŞTİRİLDİ.

İREM BARKIN

Sunumun konusu olan "Gelecek 1917: Tarih, Devrim, Kültür" başlıklı kitap, politik ve eleştirel bir hafıza kurma çabası yanında devrimin tarihsel olarak ele alınış biçimlerini tahlil ediyor. 100 yıl boyunca kamusal ve popüler bellekte devrimin yeri, nasıl tartışıldığı ve nelerin dönüştüğü sorusuyla başlayan konuşma ise, tarihyazımı ve oluşturulan mitler-karşı mitlerin tartışılmasıyla devam etti. Bilindiği gibi, 1917 üzerine yapılan tartışmalar çoğunlukla devrimin siyasal muarızları tarafından yapılagelmiştir. Ana akım yayınlarda sağ-muhafazakar tezlerin hakim olduğu soğuk savaş tarihçiliği oldukça yaygındır. Buradan bakıldığında 1917 devrimi tarihi bir tartışma olmasının yanında oldukça politik de bir tartışmadır. Foti Benlisoy'a göre, devrime yönelik sağ-popülist, ırkçı saldırıların artması, totalitarizm anlatısının baskın çıkmış durumda olduğunu göstermektedir.

DEVRİMİN HAYALETİ

Sürdürülen bu ana akım tartışmalar yazarları bu çalışmaya iten sebeplerden biri olmuş. Konuşmasında bahsedilen muhafazakar tezlere örnekler veren Benlisoy, tüm bu yorumların esasında şuna hizmet ettiğini vurguluyor: "100. yılında devrim, tarihin akışını kesintiye uğratan bir aşırılıktan başka bir şey değildir." Pek çok tarihçi tarafından ortaya atılan bu görüşlerin belki de en dikkat çekici olanları; devrimi İslamcı-cihatçı şiddetle kıyaslama ve komünizmi faşizme yaklaştırma eğilimi. Devrimin aşırı-merkeziyetçi ve antidemokratik kadrolar tarafından oluşturulduğunu iddia eden bir devrim miti özellikle Batı medyasında oldukça hakim durumda. Fakat biliyoruz ki, 1917 farklı toplumsal sınıfları, grupları ve örgütleri içerisinde barındıran, yoğun tartışmaların yürütüldüğü bir

deneyimdi. Y.Doğan Çetinkaya'ya göre, rejim ve sistem zamanla dönüşürken bu tartışmalar da biçim değiştirmiştir. Çetinkaya, 1917'nin tıpkı 1789 gibi sadece yaşandığı döneme dair bir hadise olmadığını, hem bugüne hem de daha çok geleceğe dair bir tartışmayı ihtiva ettiğini sözlerine ekliyor.

GELECEK 1917

Devrimin hafızasının yok edilmesi bir tür eylemsizlik halini beraberinde getirirken, geçmişle gelecek arasında –bugüne- sıkışmış bir toplum açığa çıkıyor. Benlisoy'a göre bugün, devrimsiz kalan demokrasilerde muazzam gerilemeler yaşanıyor. Tam da 1980 sonrası oluşan neoliberal uzlaşının yıkılmakta olduğu bir dönemde tartışmalar devam ederken kitlelerin tekrar siyasal alana çağırılması gündeme taşınıyor.

Peki bugünden baktığımızda 1917'den hangi dersleri çıkarabiliriz? Çetinkaya, devrimler tarihi açısından unutulmaması gereken iki deneyimin varlığına dikkat çekiyor. Bunlardan ilki, devrimi gerçekleştiren sınıfın kendi özyönetim organlarını inşa edebilmiş olması, diğeri ise Bolşeviklerin küçücük bir örgütken büyüyen siyasi-devrimci iradesidir. Kızıl muhafızlar, işçi kulüpleri ve fabrika konseyleri gibi devrimin öznelerince oluşturulmuş organların yanında; devrim, parti programlarının ideolojinin ve siyasetin devrimdeki yerini göstermesi bakımından oldukça değerlidir. Bunlara ek olarak 1917,tarihsel olarak devrimlerde açığa çıkan ikili iktidar mekanizmasından üçlü iktidar pratiğine geçişi ifade etmektedir. İşçi sınıfı kendisini üçüncü iktidar olarak kurabilmiştir. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde görülen toplumsal mücadeleler ve sokak hareketlerinin karşı-kurumlarını yaratamaması ve bastırılmasında, alternatif bir siyasi ideolojinin ve örgütlenmenin eksikliği önemli rol oynamaktadır.

iletişim

Kaybedilmek istenene karşı direnmenin, sebat etmenin, bir tanıklığın kitabı...

Faruk Eren, Haliç'in kıyı semti Hasköy'ün 70'li yıllarını adımlıyor, gözaltında "kaybedilen" abisinin, Hayrettin Eren'in hikâyesini anlatıyor bize. Semtin siyasi-toplumsal tarihine, insanların nasıl devrimcileştiğine dair eşsiz izlenimler sunuyor; Cumartesileri oğullarını, yakınlarını, eşlerini, kardeşlerini arayanlara yoldaş ve yaslarına paydaş oluyor.

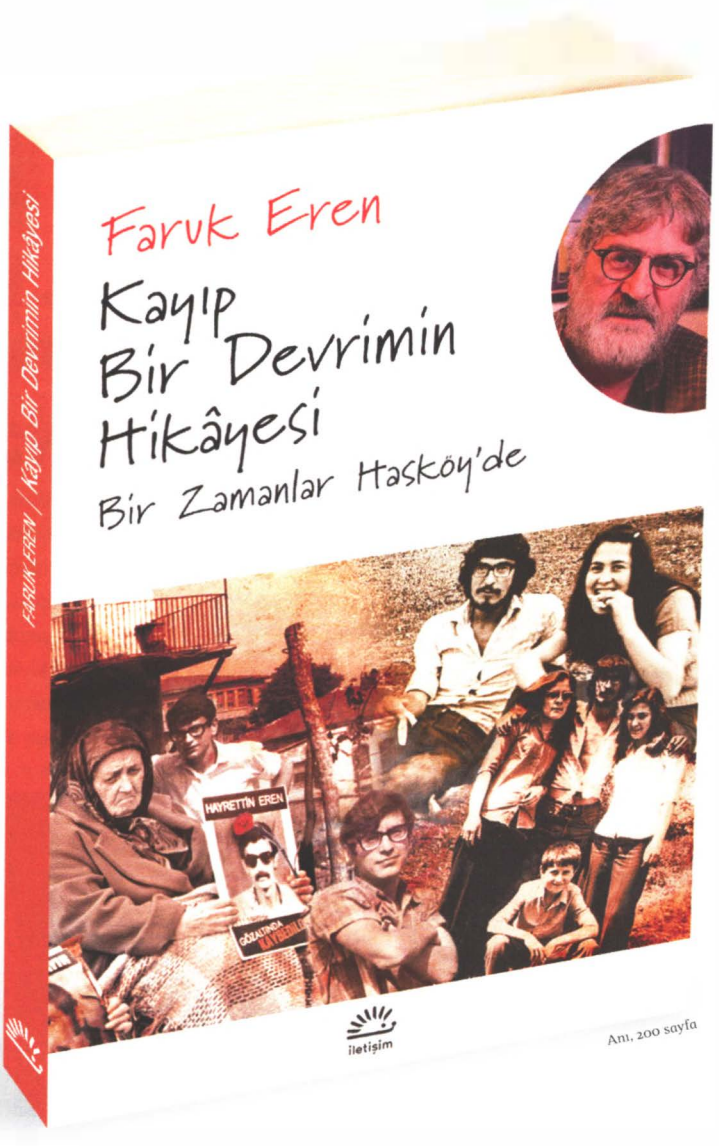

ZEYNEP BÜYÜKPALTA

Tarih Vakfı, mart ayının son etkinliği olan Büşra Ersanlı ile kitap tanıtım ve imza gününün ardından başlayan nisan ayını oldukça yoğun geçirdi. 26 Mart'ta Tarih Vakfı binasında gerçekleştirilen kitap tanıtım ve imza günü etkinliği, mart ayında Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayımlanan *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya* başlıklı kitap temelinde şekillendi. Kitabın tanıtım etkinliği kapsamında Büşra Ersanlı, Nurşen Gürboğa moderatörlüğünde gerçekleştirdiği konuşmasının ardından okuyucuların kitaplarını imzaladı.

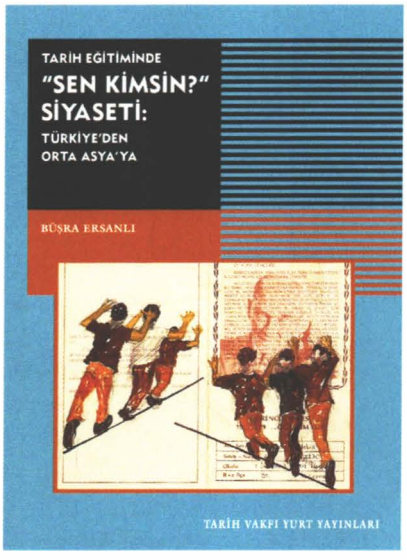

Tarihçilerin Mutfağı: Toplumsal Tarih Kitapları serisinin ilk kitabı olan *Mitler, Gerçekler ve Yöntem: Osmanlı Tarihinde Aklıma Takılanlar* başlıklı Edhem Eldem kitabının ardından Nurşen Gürboğa ile Ömer Turan ve Y. Doğan Çetinkaya'nın ortak çalışmasıyla yayıma hazırlanan *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya*; Ersanlı'nın 1990'lardan bu yana bir siyaset bilimci, kadın akademisyen ve aktivist olarak deneyimlerini, gözlemlerini ve varoluş hallerini içeren bir söyleşi ile açılıyor.

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) Kütüphanesi ortaklığında düzenlenen Kütüphane Konuşmaları'nın nisan ayındaki konukları Y. Doğan Çetinkaya ile Foti Benlisoy oldu. Barış Alp Özden'in moderatörlüğünde 2 Nisan'da gerçekleşen konuşmada, *"Efsane ile Gerçek Arasında 1917 Devrimi"* başlığı altında, tarihyazımında görülen kimi yaygın yanlışlar ve metodolojik hatalar üzerinden 1917 Devrimi tartışıldı.

Tarih Vakfı Ankara şubesi tarafından düzenlenen "Akşam Dersleri"nin 2019 Bahar dönemindeki ikinci programı, *"İdeoloji, Sınıfsallık ve Gündelik Hayat"* ana başlığı altında, Necmi Erdoğan'ın yürütücülüğünde 18 Nisan'da başladı. Program; *"İdeoloji Kavramı ve İdeoloji Eleştirisi"*, *"Kapitalist Modernlik Karşısında Türkiye'de Siyasal İdeolojiler"*, *"Türkiye'de Sınıf Karşılaşmaları ve Sınıfsallığın İdeolojisi"*, *"Türkiye'de Gündelik Hayat Pratikleri ve 'Kendiliğinden İdeoloji'"* başlıkları altında dört hafta boyunca devam edecek.

Tarih Vakfı ile Nilüfer Belediyesi arasında imzalanan protokol kapsamında düzenlenen "Tarih Buluşmaları"nın nisan ayı toplantısı, Tarih Vakfı Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ö. Alkan katılımıyla Nazım Hikmet Kültürevi'nde gerçekleşti. *"Seçim Tarihimizden Manzaralar: Mizah, Propaganda ve Şenlik"* başlıklı konuşmasıyla Mehmet Ö. Alkan; Osmanlı'nın son dönemlerine kadar uzanan ve siyasal mesajların, rekabetin yanında bir de toplumsal-kültürel cephesi bulunan Türkiye seçim tarihini, tarihsel sosyolojinin bakış açısıyla değerlendirdi.

10 Nisan'da Tarih Vakfı'nın da ortağı olduğu program dahilinde, Avusturya Kültür Ofisi'nde Doç. Dr. Ömer Turan'ın moderatörlüğünde Prof. Dr. Harald Heppner ve Dr. Güner Doğan'ın konuşmacı olduğu bir panel gerçekleşti. Panelin ardından, *"Biz ve Passarofça: Avrupa'da 300 Yıl Süreklilik"* başlıklı serginin açılışı yapıldı.

Güz döneminin sona ermesinin ardından geçtiğimiz ay 2019 Bahar dönemine başlayan Tarih Vakfı Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları, yeni döneminde Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerini konu alarak devam ediyor. 2019'un "Türkiye-Rusya Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı"

ilan edilmesi sebebiyle, Bilkent Üniversitesi Rusya Çalışmaları Merkeziyle birlikte hazırlanan "Türkiye Kurulurken Sovyet Rusya" başlıklı programın üçüncü ve dördüncü buluşmaları nisan ayında gerçekleşti. 11 Nisan'da Güler Bek Arat ve Fırat Arapoğlu'nun *"Erken Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Sovyet Sanatı'nın Türkiye Sanatı'na Etkileri"* başlıklı sunumları ardından Gözde Somel, 25 Nisan'da "Cumhuriyet Aydınlarının Sovyetler Birliği İzlenimleri" başlıklı konuşmasıyla Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları'nın konuğu oldu. İki haftada bir düzenlenen Vangelis Kechriotis Perşembe Konuşmaları'nın 2019 Bahar

dönemindeki koordinasyonunu Erol Ülker ve Onur İşçi birlikte üstleniyor.

İki haftada bir düzenlenen Ankara Konuşmaları'nda ise nisan ayında iki toplantı gerçekleştirildi. 12 Nisan'da gerçekleşen buluşmada Michael D. Sheridan, *"'Dönmek yok ol ok ki atılmıştır': 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Hicvi ve Hiciv Şairlerinin Serüveni"* başlıklı konuşmasıyla; Osmanlı hiciv şiirinin 16. ve 17. yüzyıldan örnekleriyle dönemin kültürel seçkinlerinin zihniyetlerini, isteklerini ve önyargılarını tartıştı. İdil Çetin ise, Millî Mücadele yıllarında süreli yayınlarda dolaşıma giren Atatürk fotoğraflarına dair bir değerlendirmenin ardından önce erken Cumhuriyet döneminde kamusal alanlara asılacak fotoğraflar konusundaki tasarruflara, daha sonra da geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminde bu fotoğrafların nasıl alımlandığına değindiği *"Atatürk Fotoğrafları ve İktidarın Görsel Repertuarı (1912-1950)"* başlıklı konuşmasıyla 26 Nisan'da Ankara Konuşmaları'nın konuğu oldu.

Tarih Vakfı İzmir şubesi tarafından düzenlenen Tarih Vakfı İzmir Yedi İklim Söyleşileri'ne ise 18 Nisan'da M. Nezih Aytaçlar konuk oldu. *"Göbeklitepe Üzerine"* başlıklı sunumuyla Nezih Aytaçlar; 1995 yılından itibaren arkeolojik kazılarla araştırılan Urfa ilindeki Göbeklitepe ören yeri hakkındaki şaşırtıcı bulgular ile çok sayıda arşiv belgesi ve bölgede farklı tarihlerde hazırlanmış olan kayıt defterlerinin analizi üzerinden sosyo-tarihsel bir anlatı inşa etme çabasının ilk sonuçlarını genel hatlarıyla paylaştı.

19-20 Nisan 2019 tarihleri arasında, Tarih Vakfı ile İstanbul Şehir Üniversitesi Modern Türkiye Çalışmaları Merkezi'nin ortaklığı ve Interdisciplinary Kulübü'nün desteğiyle düzenlenen Modern Türkiye Çalışmaları Lisansüstü Kongresi'nde, 23 farklı üniversiteden 48 genç akademisyen adayı Türkiye'nin siyasi, sosyal ve kültürel hayatını şekillendiren meseleleri disiplinler arası bir perspektiften tartışmaya açarak, edebiyattan dış politikaya, şehir çalışmalarından kadın çalışmalarına çok değişik alanlarda söz konusu meselelerin hem Türkiye'de hem de bölgede ve uluslararası alanda nasıl yankı bulduğunu mercek altına aldılar.

Açılış toplantısını KONDA Araştırma'dan Bekir Ağırdır'ın, *"Üç Türkiye": Türkiye'de Sosyal Dokuyu Anlamak İçin Bir Model Önerisi"* başlıklı konuşmasıyla yaptığı kongre, İstanbul Şehir Üniversitesi Dragos Kampüsü'nde gerçekleşti.

Tarih Vakfı ile Eskişehir Tepebaşı Belediyesi arasında imzalanan protokol kapsamındaki "Tarih Konuşmaları"nın üçüncü buluşması; Tarih Vakfı'nın yazar ve mütevellilerinden olan, ödüllü yönetmen Emin Alper ile Bilge Seçkin Çetinkaya'nın katılımıyla 23 Nisan'da Eskişehir Özdilek Sanat Merkezi'nde gerçekleşti. Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan'ın moderatör olarak bulunduğu program kapsamında Emin Alper, *"Türkiye'de 1968 Öğrenci Hareketi"*; Bilge Seçkin Çetinkaya ise, *"Hareketin ve Devrimin Tiyatrosu"* başlıklı sunumlar yaptılar. Emin Alper'in *Jakobenlerden Devrimcilere: Türkiye'de Öğrenci Hareketlerinin Dinamikleri 1960-1971* başlıklı kitabı, geçtiğimiz ocak ayında Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkmıştı.

Bu vesileyle; "Kız Kardeşler" filmiyle İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) tarafından düzenlenen 38. İstanbul Film Festivali'nde Altın Lale En İyi Film Ödülü'nü ve En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazanan Emin Alper'i kutlar ve başarılarının devamını dileriz.

Demokrat Parti İktidarı ve Emek Hareketi

DOSYA EDİTÖRÜ: SİNAN YILDIRMAZ

Mayıs, Demokrat Parti'nin iktidarı hem aldığı hem de kaybettiği aydır. 14 Mayıs 1950 tarihindeki seçimlerde Türkiye tarihinde ilk defa seçim yoluyla iktidar değişikliği yaşanmıştır. Ancak DP, iktidarı seçimde değil, 27 Mayıs 1960 darbesiyle kaybedecek ve Türkiye'de seçim aracılığıyla iktidar değişimi bir süre daha gerçekleşmeyecektir. DP iktidarının ilk yıllarında 14 Mayıs tarihi bayram olarak kutlanmak istenecek ve hatta o zamanlar "Bahar Bayramı" olarak kutlanan 1 Mayıs yerine 14 Mayıs'ın geçirilmesi talebi gündeme gelecektir. Denilebilir ki, DP iktidarının başından itibaren "Emek" ve "Demokrasi" arasındaki mücadele bayramlar üzerinden simgesel düzeyde bile izlenebilmektedir.

DP iktidarı, uzun yıllardır yalnızca iktidara geliş süreci, dönemin ideolojik özellikleri ve sonunda yaşanacak olan darbenin dinamikleri açısından dikkate alınmış ve tartışılmıştır. Dönemin sosyal tarihini de dikkate alarak, toplumsal mücadeleler ve sınıflar açısından döneme bakış ise yakın zamana değin oldukça sınırlı kalmıştır. Dönem içerisinde devlet iktidarının ABD yönelimli siyasi tavrı, diğer toplumsal aktörlerin de benzeri bir yönelim üzerinden değerlendirilmesini ve bu yüzden de çoğunlukla "yok sayılmasını" getirmiştir. 1950'lerin emek mücadelesi, genellikle 1952 yılında kurulacak olan Türk-İş üzerinden anlaşılmaya çalışılmış; bu perspektifle bakıldığında, 1960'ların görünürde daha politik ve mücadeleci olan sınıf hareketine karşıt olarak, kolaycılıkla "Amerikancı" veya "sarı sendikacılık güdümlü" olmakla suçlanmıştır. Son on yıl içerisinde Türkiye'de adeta bir köstebek gibi, "aşağıdan" ve "zanaatkârca" bu dönemin emek mücadelesi üzerine odaklanan yeni nesil akademisyenler, bu alana ilişkin bilgimizin sınırlarını genişleten ve hem akademik hem de politik bakışımızı yeni baştan biçimlendiren çalışmalara imza attılar. Başta Aziz Çelik, Hakan Koçak, Görkem Akgöz, Barış Alp Özden ve kısmen benim çalışmalarım olmak üzere, gözden uzak kalmış bir dönemin "yukarıdaki" aktörleri dışında toplumsal ve politik alanda mücadele edenlerin "aşağıdan" gelen seslerini duyurmayı başardılar. *Toplumsal Tarih*'in bu Mayıs sayısı DP iktidarı dönemindeki emek hareketlerine odaklanarak bu çabanın devam ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Bu dosya kapsamında ilk olarak Hakan Koçak, dönemin anti-komünist siyasetine ve devletin siyaset alanını kuşatıcılığına rağmen işçi sınıfının nasıl bir mücadele bilinci geliştirdiğini, 1949 yılından itibaren tekstil işçilerinin gerçekleştirmeye çalıştığı mitingler üzerinden incelemektedir. İşçilerin bu dönemde yapmaya çalıştığı mitingler ve protestolar, iktidarın ve dönemin ruhunun baskıcı karakterine rağmen, bir sonraki döneme miras kalacak mücadeleci ve bağımsız bir sendikacılık gayretinin o yıllarda biçimlenmekte olduğunu göstermektedir.

Görkem Akgöz ve Tuna Ayber yalnızca DP iktidarı dönemi için değil, emek tarihi çalışmalarının bütününde yokluğu uzun zamandır eleştirilen toplumsal cinsiyet perspektifine dair teorik bir tartışma açmaktadır. Tarihyazımında kadınların yokluğu özellikle sosyal tarih çalışmalarında sıklıkla eleştirilmekte ve her yeni çalışmayla kadın aktörlerin varlığı ve etkinliği daha kuvvetli bir şekilde dile getirilmektedir. Akgöz ve Ayber bu dönemde bir toplumsal aktör olarak işçi sınıfının yokluğuna eklemlenmiş kadın işçilerin görünmezliğini aşmak için, "fotoğrafların arşiv malzemesi olarak okunması" önerisinde bulunmaktadır.

DP iktidarı döneminde emek mücadelesi, kendisini yeni baştan kurmaya dönük pratiklerinde sadece yerel dinamiklerden değil, savaş sonrası dönemin yeni dünya düzeninden de etkilenecektir. İlk olarak Sinan Yıldırmaz'ın çalışması, 1946 yılında Arjantin'de iktidara gelen Juan Peron'un uygulamaya koyduğu "İşçi Ataşesi" programının Türkiye'deki etkilerini ele almaktadır. Hem bölgesel hem de küresel düzeyde ABD ile bir mücadele içerisinde olan Peronizmin Türkiye'deki macerası emek mücadelesinin uluslararasılaşmasının DP iktidarı tarafından nasıl karşılandığının bir örneği olması açısından da önemli görünmektedir. Son olarak Aziz Çelik, kuruluş döneminde sendikalarda etkin olmaya çalışan ABD'li sendikacı Irving Brown üzerinden, Türkiye'deki emek mücadelesinin güçsüzlüğünü aşmanın bir yolu olarak iktidarın da dışlamayacağı bir uluslararası destek bulma sürecini analiz etmektedir. Özellikle DP karşıtı sendikacıların, DP karşısında uluslararası bir destek görmek amacıyla Brown ile yakın bir ilişkiyi amaçladıkları vurgulanmaktadır.

Umuyoruz ki bu çalışmalar, Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemin, yeni baştan farklı bir gözle ele alınmasını sağlayacak heyecanı yaratır ve kendilerini aşacak yeni çalışmaların ortaya çıkmasını teşvik eder. Zira *Toplumsal Tarih*'in bu dosyasına katkı sunan bütün araştırmacıların arzu ettikleri sonuç budur.

MERHUM KEMAL H. KARPAT'IN GÖZÜNDEN OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYAL TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Bu kitap, merhum Kemal H. Karpat'ın vefatından kısa bir süre önce arşivini düzenlediği sırada, ayırıp yayınevinin mutfağına gönderdiği bir sosyal tarih çalışmasıdır. Osmanlı Devleti'nin devraldığı tarihsel miras ve coğrafya üzerine kurduğu özgün sosyo-politik, ekonomik, kültürel ve askerî yapılanmasının bilhassa XVI. yüzyılın sonundan itibaren yaşadığı dönüşümün sebepleri mukayeseli bir bakış açısıyla tahlil edilmektedir. Karpat, kendisine has üslubu ve metodolojisiyle Osmanlı siyasası ve toplumsal yapısı üzerindeki temel dinamiklerin paradoksal değişimini genel yönleriyle tahlil ederken çok ilginç ayrıntılara değinmek suretiyle hem bir bütün halinde Osmanlı tarihini incelemiş hem de birtakım ayrıntıları da ihmal etmediğini göstermiştir.

timastarih timas.com.tr

ANTİ-KOMÜNİZMİN MARKAJINDA EMEK MÜCADELESİ

Tekstil İşçilerinin Gerçekleşemeyen Mitingleri

HAKAN KOÇAK

SENDİKALARIN VE İSTANBUL İŞÇİ SENDİKALARI BİRLİĞİ'NİN (İİSB) 1950'LER BOYUNCA DÜZENLEMEK İSTEDİKLERİ VE HER SEFERİNDE HÜKÜMET VE VALİLİK TARAFINDAN ENGELLENEN MİTİNG GİRİŞİMLERİ İŞÇİ HAREKETİ TARİHİMİZİN NİHAİ BAŞARIYA ULAŞAMAMIŞ AMA ÜZERİNDE DURULMAYI HAK EDEN EYLEMLERİDİR. DAHA ÖNCE *TOPLUMSAL TARİH*'İN 185. SAYISINDA 1953 YILINDA ÇİMENTO İŞÇİLERİNİN TAKSİM'DE DÜZENLEMEK İSTEDİKLERİ BİR MİTİNG GİRİŞİMİNİ KONU EDİNEN BİR YAZI YAYIMLAMIŞTIK. BU KEZ ÖNCESİNDEKİ TEKSTİL İŞÇİLERİNİN MİTİNG GİRİŞİMLERİNİ ELE ALACAĞIZ.

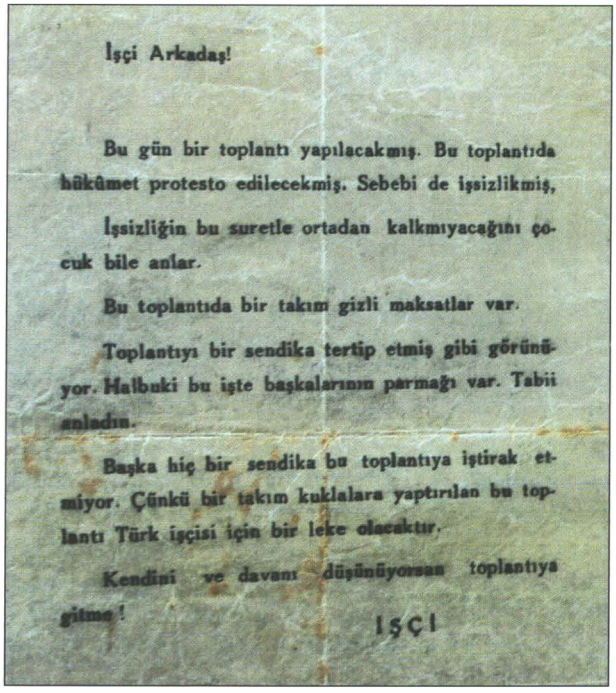

İşçi Arkadaş!

Bu gün bir toplantı yapılacakmış. Bu toplantıda hükûmet protesto edilecekmiş. Sebebi de işsizlikmiş,

İşsizliğin bu suretle ortadan kalkmıyacağını çocuk bile anlar.

Bu toplantıda bir takım gizli maksatlar var.

Toplantıyı bir sendika tertip etmiş gibi görünüyor. Halbuki bu işte başkalarının parmağı var. Tabii anladın.

Başka hiç bir sendika bu toplantıya iştirak etmiyor. Çünkü bir takım kuklalara yaptırılan bu toplantı Türk işçisi için bir leke olacaktır.

Kendini ve davanı düşünüyorsan toplantıya gitme!

İŞÇİ

İTSİS'in 1949'daki mitingine katılımı engellemek için iktidar tarafından hazırlatılıp dağıttırılan bildiri örneği

İstanbul'da tekstil işçilerinin örgütlü olduğu sendikanın 1949-1952 arasındaki miting girişimlerinin vardığı sonuçları, yarattığı tartışmaları izlemek tek parti döneminin sonlarından Demokrat Parti (DP) iktidarının ilk yıllarına işçi hareketinin durumunu, sendika-siyaset ilişkisini, dönemin ideolojik ortamının emek alanına yansımalarını ve DP iktidarının işçi hareketi karşısındaki tutumunu anlamak için zengin veriler sunar.

Söz konusu miting kararlarını alan sendikanın öyküsü 1947'de Eyüp'te başlar. 1947'de Eyüp'te kurulan Eyüp-Haliç Mensucat İşçileri Sendikası (EMSİS) o sıralarda CHP iktidarı güdümünde kurulan sendikalardan farklı olarak bağımsız bir çizgi izler. İktidarın hegemonyası altındaki İİSB içinde muhalif tavır sergileyen sendika 1949'da işsizliği protesto etmek amacıyla bir miting düzenleme girişiminde bulunur ve İİSB ile anlaşmazlığa düşer. Yaşanan tartışmaların ardından 4 Eylül 1949'da İİSB'den ihraç edilir.[1]

Demokrat Parti'nin iktidara doğru yürümeye başladığı, işçi hareketi içinde CHP ve DP taraftarı sendikacıların partizanlık temelindeki ayrışma ve çatışmalarının yoğunlaştığı 1949'da mensucat (tekstil) işkolunda artan toplu işten çıkartmaları ve işsizliği protesto etmek için bir miting yapma kararı alan EMSİS geniş katılımlı bir miting için İİSB'ye başvurur.[2] Ağırlıkla CHP'ye yakın sendikacıların bulunduğu Birlik yönetimi bu çağrıya sıcak bakmaz. Başkanvekili –sonradan Türk-İş başkanlığı yapacak olan- Seyfi Demirsoy öncelikle işten çıkartmaların İş Kanunu'na uygun yapılıp yapılmadığını anlamak gerektiğini söyler, "kazanmayan patronun işçi beslemeyeceği kadar tabii bir şey yoktur" sözleriyle işten çıkartmaları meşrulaştırır. İİSB mitinge muhalefetini gazetelere verdiği ilanla katılmayacağını duyurmaya kadar vardırır. İİSB'nin gayri resmi yayın organı durumunda olan *Hürbilek* gazetesinde işçi sorunlarının gürültülü alkışlı toplantılarla değil, sakin fikir alışverişleriyle çözülebileceği yazılır.[3] Bu tartışmalar sürerken valilik de mitingi yasakladığını duyurur. Uzun tartışmaların ardından miting izni alınır ve 5 Eylül 1949'da gerçekleştirilir. İİSB mitinge katılmaz ayrıca mitinge katılımı zayıflatmak için "işçi" imzalı bir bildiri dağıtılarak işçilere katılmama çağrısı yapılır. Gözlemciler

Bir Sendikanın tertiplediği toplantı

Mensucat İşçileri Sendikasının hükûmeti protesto toplantısına işçi Sedikaları Birliği ile Birliğe bağlı 16 sendika iştirak etmiyecek

21 Ağustos pazar günü İstanbul mensucat işçileri sendikası tarafından hükûmeti protesto maksadiyla bir toplantı tertip edilmiştir.

Toplantı tertip edilmeden önce İstanbul işçi sendikaları Birliğine müracaatla Birliğin ve Birliğe bağlı bütün sendikaların toplantıya iştiraki istenmişti. İşçi Sendikaları Birliği Yönetim kurulu cumartesi günü yaptığı toplantıda bu meseleyi tetkik etmiş ve böyle bir toplantıyı mahzurlu bularak Birliğin ve Birliğe bağlı sendikaların toplantıya katılmamasına karar vermiştir. Bu münasebetle Birlik gazetelere aşağıdaki mektubu göndermiştir:

«21 Ağustos pazar günü, İstanbul Mensucat işçileri sendikası tarafından Hükûmet nezdinde protestoda bulunmak maksadıyla bütün İstanbul işçisinin iştirak edeceği bir toplantı yapılacağı gazetelerle ilân edilmiştir.

Biz, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği olarak bu toplantıyı terviç etmediğimizden gerek Birliğimiz, gerekse Birliğimize bağlı 16 sendikanın böyle bir toplantıya katılması bahis mevzuu değildir.

Bu toplantı ile hiçbir alâkamız olmadığının umum efkâra ve işçi arkadaşlarımıza duyurulmasına delâletlerinizi saygıyla rica ederiz.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Yönetim Kurulu
Zühtü TETEY

1949 mitingine destek vermeyen İİSB'nin iktidardaki CHP yanlısı yönetim kurulunun açıklaması

mitinge 1000-2000 civarında işçinin katıldığını belirtirler. Yapılan konuşmalarda özellikle Bölge Çalışma Müdürü sorumluluklarını yerine getirmediği, ilgisiz kaldığı için eleştirilir. Öne çıkan konuşmacı sendikanın genel sekreteri –sonraları Türk-İş'in kurucu genel sekreteri olacak- Şaban Yıldız'dır. İİSB yönetimi kendisine rağmen gerçekleşen bu miting nedeniyle Haysiyet Divanını çalıştırarak EMSİS'i daha miting akşamı üyelikten çıkartır (EMSİS ise kendilerinin Birlik'ten ayrıldığını iddia eder). Sendika adını daha sonraları İstanbul Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası (İMSİS) olarak değiştirir.

İstanbul Milli İşçi Sendikaları Birliği'nin, (o sıralarda İİSB birleşme nedeniyle kısa süreliğine bu isimi almıştır) 1951 Mart'ında sunulan altı aylık faaliyet raporunda işsizliğin mensucat işkolunda fazla olması nedeniyle Birlik üyesi İstanbul Mensucat ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası'nın işsizliği protesto mitingi teklifinin alındığı, konunun önemi düşünülerek üye sendikalardan görüş sorulduğu, alınan yanıtlarda sekiz sendikanın yapılmasına taraftar olduğu, dördünün çekimser kaldığı, on dördünün ise "bugünün hadiselerini göz önünde bulundurarak" mitinge taraftar olmadıkları ifade edilir.[4] Raporda devamla kırk-elli bin işçinin işsizlik yaşadığı bu işkolunda sendikaların "kötü ruhlu insanların bizim haklı hareketimizi kötü emellerine alet için suiistimal etmelerinin devleti ve hükümeti bugünkü kritik durumda ne kadar fena duruma düşüreceğini düşünerek" doğal hakları olan mitingden vazgeçmiş olmaları övülür. Mitingin konusu olan işsizliğin Birlik genel kurulunda "bol bol konuşulacağı" düşüncesiyle mitingin yapılmaması kararı alındığı vurgulanır.

İMSİS daha önce kendisi dışında İstanbul'da kurulu CHP'ye yakın sendikaların birleşme sürecine uzak kalmıştır. Ancak Mayıs 1951'de değişen siyasi dengeler sonucu bu kez daha önce dışında kaldığı İstanbul Tekstil Sanayii İşçileri Sendikası ile birleşir ve ortaya İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası (İTSİS) çıkar. Yönetiminde –daha sonraları Çalışma Bakanlığı yapacak olan- CHP'li Bahir Ersoy ve –sonradan Türkiye İşçi Partisi Kurucu Başkanı olacak- Avni Erakalın ile Şaban Yıldız gibi sosyalist eğilimli sendikacıların bulunduğu İTSİS, kökleri 1947'lere uzanan iktidar karşısında bağımsız sendikacılık yapma geleneğini sürdürür.

YERLİ MALI İÇİN MİTİNG

O sıralarda DP'nin getirdiği yeni ithalat serbestisi nedeniyle yerli üreticiler rekabet sorunları yaşamakta ve birçok fabrika işçi çıkartmaktadır. Bu durumda işçiler ve sendikacılar arasında yerli malı kullanımını savunma ve yabancı malları boykot etme yönünde bir tartışma ve ajitasyon yaygınlık kazanır.[5] O sıralarda sendikaların gündemindeki diğer bir önemli konu ise İş Kanunu'nun bir kişi çalıştırılanlara kadar tüm iş yerlerine uygulanmasıdır.[6] Küçük işyerlerindekilerin toplam istihdam içindeki payları çok fazladır ve bu da geniş kesimler için güvencesizlik demektir. Özellikle tekstil işkolunda yine yoğunlaşmış olan ithal ürün rekabeti kaynaklı işsizlik sorununu ve İş Kanunu kapsamını gündeme taşımak üzere sendika bir kez daha miting kararı alır. 23 Ağustos 1951 Pazar günü yapılacak mitingin hazırlıkları başlar. *Hürriyet*'in haberine göre özel sektör fabrikaları miting için işçilerine izin de verecektir.[7] Daha öncekinde olduğu gibi mitingi birlikte yapma önerisi yine

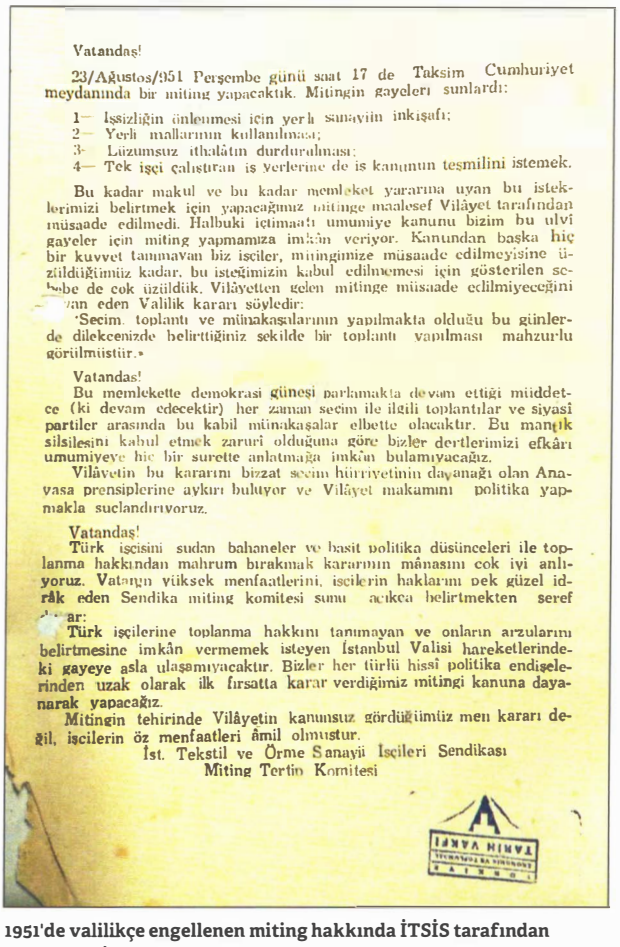

Vatandaş!

23/Ağustos/951 Perşembe günü saat 17 de Taksim Cumhuriyet meydanında bir miting yapacaktık. Mitingin gayeleri şunlardı:

1— İşsizliğin önlenmesi için yerli sanayiin inkişafı;
2— Yerli mallarının kullanılması;
3— Lüzumsuz ithalâtın durdurulması;
4— Tek işçi çalıştıran iş yerlerine de iş kanunun teşmilini istemek.

Bu kadar makul ve bu kadar memleket yararına uyan bu isteklerimizi belirtmek için yapacağımız mitinge maalesef Vilâyet tarafından müsaade edilmedi. Halbuki içtimaatı umumiye kanunu bizim bu ulvi gayeler için miting yapmamıza imkân veriyor. Kanundan başka hiç bir kuvvet tanımayan biz işçiler, mitingimize müsaade edilmeyişine üzüldüğümüz kadar, bu isteğimizin kabul edilmemesi için gösterilen sebebe de çok üzüldük. Vilâyetten gelen mitinge müsaade edilmiyeceğini bildiren eden Valilik kararı şöyledir:

"Seçim toplantı ve münakaşalarının yapılmakta olduğu bu günlerde dilekçenizde belirttiğiniz şekilde bir toplantı yapılması mahzurlu görülmüştür."

Vatandaş!

Bu memlekette demokrasi güneşi parlamakta devam ettiği müddetce (ki devam edecektir) her zaman seçim ile ilgili toplantılar ve siyasi partiler arasında bu kabil münakaşalar elbette olacaktır. Bu mantık silsilesini kabul etmek zaruri olduğuna göre bizler dertlerimizi efkârı umumiyeye hiç bir surette anlatmağa imkân bulamıyacağız.

Vilâyetin bu kararını bizzat seçim hürriyetinin dayanağı olan Anayasa prensiplerine aykırı buluyor ve Vilâyet makamını politika yapmakla suçlandırıyoruz.

Vatandaş!

Türk işçisini sudan bahaneler ve basit politika düşünceleri ile toplanma hakkından mahrum bırakmak kararının mânasını çok iyi anlıyoruz. Vatanın yüksek menfaatlerini, işçilerin haklarını pek güzel idrâk eden Sendika miting komitesi sunu açıkca belirtmekten şeref duyar:

Türk işçilerine toplanma hakkını tanımayan ve onların arzularını belirtmesine imkân vermemek isteyen İstanbul Valisi hareketlerindeki gayeye asla ulaşamıyacaktır. Bizler her türlü hissî politika endişelerinden uzak olarak ilk fırsatta karar verdiğimiz mitingi kanuna dayanarak yapacağız.

Mitingin tehirinde Vilâyetin kanunsuz gördüğümüz men kararı değil, işçilerin öz menfaatleri âmil olmuştur.

İst. Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası
Miting Tertip Komitesi

1951'de valilikçe engellenen miting hakkında İTSİS tarafından hazırlanıp İstanbul halkına ve işçilere dağıtılan bildiri

İİSB'ye götürülür ve yine tartışmalara yol açar. Bu kez roller değişmiştir. Miting kararını destekleyenler, aralarında bir yıl önceki benzer miting girişimine karşı çıkan Seyfi Demirsoy'un da bulunduğu CHP taraftarı sendikacılardır.[8] Sonuçta mitinge destek kararı çıkar. Ancak tam da bu sırada valilik sendikacılardan mitingi ertelemelerini ister. Valiliğin gerekçesi o sıralarda yapılacak ara seçimler nedeniyle mitingin siyasi bir karakter kazanması endişesidir.[9] Valinin sendikacıları vazgeçirememesi üzerine sendikaya tebliğ edilen 21.8.1951 tarih ve 31324 sayılı yazıyla mitingin İller İdaresi Kanunu'na dayanarak, seçim kampanyalarının sürdüğü bir dönem olması gerekçe gösterilerek, uygun bulunmadığı bildirilir.[10]

Mitingin yasaklanması üzerine İTSİS yönetimi önce Taksim'deki anıta üzerinde "vilayetçe izin verilmeyen mitingin hatırası" yazılı olan bir protesto çelengi koyar.[11] Konuya ilişkin bir bildiri hazırlayan sendika yöneticileri bunu sokaklarda halka ve işçilere de dağıtırlar. Yasak kararına karşı sendikaya ülkenin farklı yerlerdeki sendika ve birliklerinden destek mesajları gelir. İİSB de yaptığı açıklamayla esasen 18.8.1951 tarihli kararlarıyla mitinge destek verme kararı almış olduklarını ve bu yüzden yasaklamadan en az tekstil sendikası kadar üzüntü duyduklarını ifade eder.[12]

Mitinge izin verilmediği bildirildiği sıralarda ithalat rejiminden öncelikle muzdarip olan iki işkolundaki Tekstil ve Şişe-Cam sendikalarının temsilcileri İstanbul'a gelmiş bulunan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir ziyaret gerçekleştirirler. Sendikacılar işsizliğin önlenmesine yönelik önerilerini Bayar'la paylaşırlar. Aynı zamanda valinin kararını haksız bulduklarını belirterek miting izni konusunda kendisinin aracılık etmesini talep ederler.[13]

Ara seçimlerin hemen ardından toplanan İTSİS yönetimi ertelenen mitingi bu kez 6 Ekim 1951 tarihinde gerçekleştirme kararı alır. Sendika bu mitinge özel bir önem vermektedir. Miting başarıyla yapılırsa sendikanın prestiji ve üye sayısı artacak, dinamik bir yapıda olduğu görülecektir.[14] Karar bir kez daha İİSB gündemine gelir ve benzer tartışmalar yine cereyan eder. Bu kez karar Birlik'in desteklememesi yönündedir. Tartışmalar ve ithamlar devam eder. Bir sendika kongresinde Birlik yönetiminden biri İTSİS'in işveren sendikasından para aldığı iddiasını gündeme getirir.[15] Bu sırada Vali Fahrettin Kerim Gökay devreye girer, miting tertip komitesi ile toplantı yapar, 6 Ekim'in İstanbul'un kurtuluş günü olduğunu, bu milli günde mitingin uygun olmayacağını belirterek sendikacılardan vazgeçmelerini ister. Sonuçta sendikacıların kabul etmesiyle miting bir kez iptal edilmiş olur.[16]

Tekstil sendikasının miting girişimi birkaç ay sonra yapılan İİSB kongresinin tartışma konularından birini oluşturur. Şubat ayının ilk günlerinde toplanan Birlik kongresinde konuşan başkan Şeref Hivel tartışmalar sonunda Birlik'in mitinge destek kararı aldığını ancak hemen o bir-iki gün sonra vali ile yapılan görüşme sonucu iptal kararı alındığını, tartışmalar sırasında gündeme gelen işverenden para alınması meselesinin ikilik yaratmış olduğunu söyler.[17] İTSİS başkanı Bahir Ersoy ise olayı sendika cephesinden değerlendiren bir konuşma yapar.[18] Miting organizasyonu için oluşturulan komite konu işverenleri de ilgilendirdiği için onlarla da temas kurmuş ve mitingi desteklemelerini istemiştir. İşverenler kabul eder ve bin liralık bir destek yapma kararı alırlar. Ersoy bu noktada "işverenlerle müşterek menfaatlerimiz olmadığına inanmıyoruz... bir ihtilalci sendika değiliz" sözleriyle alınan desteği meşru gördüğünü vurgular. Devamla Birlik'i daha önce aldığı mitingi destekleme kararını karar defterine geçirmediği için eleştirir. Konuşmanın ilginç kısmı ise Ersoy'un vali ile yapılan görüşmede dile getirilen ancak kendisinin "milli menfaatler gereği" açıklayamayacağını söylediği bölümdür. Ersoy ertelemenin isabetli olduğunu, Moskova Radyosu'nda yapılan bir yayında erteleme nedeniyle "tekstil sendikasının maskesi düştü" ifadesinin kullanılmasından anladıklarını söyler. "Moskova Radyosu ile düşürülen bir maske bizim için bir iftihar vesilesidir" sözleriyle dönemin anti-komünist belagat örneklerinden birini ortaya koyar.[19]

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nin 25.03.1951-20.01.1952 çalışma raporunda birlik üyesi Tekstil İşçileri Sendikası'nın bazı isteklerinin temini yolunda bir miting yapmayı karar altına aldığı ve Birliğin de desteklemesinin istendiği belirtilir; "bu miting yapıldığı takdirde desteklenmeye karar verilmiştir" ifadesi kullanılır.[20]

Tekstil sanayii işçileri dün Floryada Cumhurbaşkanı ile bir arada

İşçiler

1 — Yerli malının bütün yurtta kullanılması.
2 — İplik ve kumaş ithalinin durdurulması.
3 — Bütün işçilerin İş Kanununa tabi olmaları.
Bu üç hususun tahakkuku gayesiyle yapılacak olan mitinge Valinin müsaade etmemesi ve ancak ara seçimlerden sonra müsaade edilebileceğini söylemesi işçiler tarafından haksız görülmüştür. İşçiler, siyasi partilere toplanma hak ve hürriyeti verildiği halde, gayrisiyasi olan sendikaların bundan mahrum edilmesini haklı ve isabetli bulmamaktadırlar. İşçilerin iş-

İşçiler

Dün C. Bayardan miting müsaadesi için tavassut istediler

İstanbul Tekstil Sanayii İşçileri Sendikasından bir heyet, dün, şehrimizde istirahat etmekte olan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından Floryada kabul edilmiştir.

Heyet, Cumhurbaşkanına, üç maddelik bir dilek mevzuunda şehrimizde bir miting tertib ettiklerini, fakat Vilâyetin mitingin yapılmasına müsaade etmediğini bildirmişler; Valinin bu kararını haksız bulduklarını belirterek müsaade verilmesi hususunda tavassut ricasında bulunmuşlardır.

Verilen malûmata göre yapılmak istenen miting, şu üç dilekten tahakkukunu sağlamak gayesini istihdaf etmektedir:

(Devamı 2 nci sahifede)

Miting girişimleri valilikçe engellenen sendikacıların Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan destek istedikleri ziyaretten

İŞÇİLER MİTİNG HAKKININ PEŞİNDE

Tekstil işkolunda sorunlar devam etmektedir. İşsizlik sorununun yanı sıra kimi işverenlerin sendikalı işçilere yönelik baskıları da önemli bir sorun alanıdır. İTSİS Mensucat İşverenleri Sendikası başkanı ünlü

tekstil patronu Atıf İlmen'in sendikalara yaptığı baskıları Şubat 1952'de yaptığı bir salon toplantısı ile protesto eder.[21] Ardından dönemin bir başka önemli fabrikası olan Maltaoğulları Mensucat Fabrikası'nda bağıtlanan iş ihtilafı sonrası işverenin sendikalı işçileri işten çıkartması üzerine sendikanın bir protesto mitingi kararı aldığı basına yansır.[22]

Hemen 16 Nisan akşamı toplanan Mensucat İşverenleri Sendikası mitingin bütün işverenlere karşı yapıldığını öğrendiklerini, oysa işverenlerin kanunlara "harfi harfine riayet ettiklerinin münakaşa götürmez" olduğunu ifade ederek bu mitingin müesseseler üzerinde yasa dışı baskı oluşturmayı hedeflediğini ilan eder.[23] İİSB bu kez mitingi desteklemeye katılımcı 32 sendikanın ittifakı ile karar verir. Üye sendikalara yazı gönderilir. Bu arada basın ve otel-lokanta işçilerinin sendikaları da Birlik'e miting başvurusunda bulunurlar.[24] Benzer sorunları diğer sendikalar da yaşamaktadır.

İşçi tarafı hemen ertesi gün işveren sendikasının iddialarına yanıt verir ve bütün işverenleri değil sendikalara karşı, olumsuz tavır takınanları protesto edeceklerini belirtir. Bu arada miting tertip komitesi çalışmalarını yoğun biçimde sürdürmektedir. 40.000 bildiri ve 500'den fazla afişin hazırlandığı ve dağıtılmaya başlandığı duyurulur. Sendikanın hedefi 20 Nisan Pazar günü 40.000 işçiyi Taksim'de toplamaktır. Ancak tam da bu sırada vali, miting komitesi üyelerini vilayete çağırarak mitinge izin verilmeyeceğini açıklar.[25] Valiye göre miting menfi neticeler verecektir. Zaten iş ihtilaflarını düzenleyen kanunlar ve kurumlar vardır ve böylesi bir miting yüksek hakem kurulu gibi kurumlar üzerinde baskı kuracaktır. Böyle bir girişimde bulunulursa müdahalede bulunulacağı tehdidini de ihmal etmeyen Vali F. Kerim Gökay, İller İdaresi Kanunu'nun ilgili maddelerine göre yasaklamaya gittiğini, "şuurlu işçi evlatların böyle bir girişimde bulunmayacağına emin olduğunu" ifade eder. Hemen toplanan İTSİS'in yöneticilerinden bazıları kararın yasal olmadığını, mitingin yapılması gerektiğini savunsalar da yapılan tartışma ve oylama sonucu çoğunluk oyu ile yasak kararına uyulması sonucu çıkar.[26] Ancak sendika yönetimi aynı zamanda Cumhurbaşkanına, Meclise ve Başbakana protesto telgrafları çekme kararı da alırlar. Hemen o akşam toplanan İİSB'de de durumu sert biçimde eleştiren konuşmalar yapılır; bazı sendikacılar böyle sendikacılık yapılamayacağını, sendikaları kapatıp anahtarlarını mitingi yasaklayan makama göndermek gerektiğini dile getirirler.[27] Kamuoyunda artan tepkiler sonrası Vali Gökay, sendika temsilcilerini çağırarak vilayette bir toplantı gerçekleştirir ve yasaklama kararının gerekçelerini açıklamaya çalışır.[28] Vali kararın hükümetin kararı olduğunu vurgular. Konu bir hafta kadar sonra meclis gündemine de taşınacaktır.

MECLİSTE MİTİNG TARTIŞMASI

TBMM'de CHP Kırşehir milletvekili, eski Çalışma Genel Müdürü, Halil Sezai Erkut konuyla ilgili olarak Çalışma ve İçişleri bakanlarının sözlü olarak yanıtlaması istemiyle soru önergesi verir.[29] Önergede, İstanbul valisinin mitinge niçin izin vermediğini, kendisine bakanlıkça bir emir verilmişse bu emrin Anayasa prensipleri ve İçtimaatı Umumiye Kanunu [Toplanma Özgürlüğü Kanunu] hükümleriyle nasıl bağdaştığı, bir emir verilmemişse birkaç ay içinde yukarda sözü geçen kanunların açık hükümlerini iki kez ihlâl etmiş olan vali hakkında ne gibi işlem yapıldığı sorularını yöneltilir.

Önergeyi Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu meclis kürsüsünden sözlü olarak yanıtlar. Ağaoğlu o günlerde Ankara ve İzmir'de gerçekleşen iş bırakmalarla, iş ihtilaflarındaki artışın mitingle beraber değerlendirildiğinde mevzunun bir mitingin yasaklanmasından daha derin ve kapsamlı olduğunu söyleyerek örnekleri günümüzde de sıkça görülen komplo teorilerinden birini gündeme getirir.[30] Ağaoğlu'na göre tüm bu olaylar "muayyen bir merkezden idare edilmekte bulunan bir plânın muhtelif safhaları karşısında olduğumuz intibaını haklı olarak uyandırmaktadır ve bunu teyit eden deliller de vardır" ve bu merkez de ismi sosyalist olmakla birlikte gerçekte komünist olan bir partidir. Kast edilen Türkiye Sosyalist Partisi'dir. Ancak bakana göre diğer muhalefet partilerinin "bir kısım çevreleri" de

BAKAN AĞAOĞLU: "İŞTE ARKADAŞLAR, BU SATIRLAR OKUNDUKTAN SONRA HAKLI OLARAK SORUYORUZ: NEREYE GİDİYORUZ? SINIF MÜCADELESİNE Mİ GİDECEĞİZ? MEYDANLARDA TOPLANARAK SERMAYE VE SAY [EMEK] MÜCADELESİ Mİ YAPACAĞIZ? KANUNLARIMIZ SARİHTİR. İŞÇİ SENDİKALARI SİYASETLE UĞRAŞAMAZLAR. İŞÇİLER, İŞÇİ SIFATINI KULLANARAK SİYASETLE UĞRAŞAMAZLAR"

Miting girişimleri engellenen İTSİS yöneticileri protesto için hazırladıkları bildirileri İstanbul sokaklarında dağıtırken

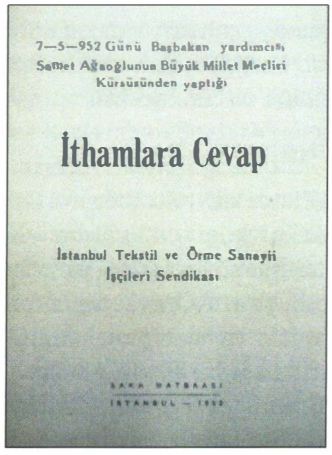

DP'li Bakan Samaet Ağaoğlu'nun TBMM'de yaptığı miting girişimlerinden dolayı sendikacıları itham eden konuşmasına yanıt niteliğindeki broşürün kapağı

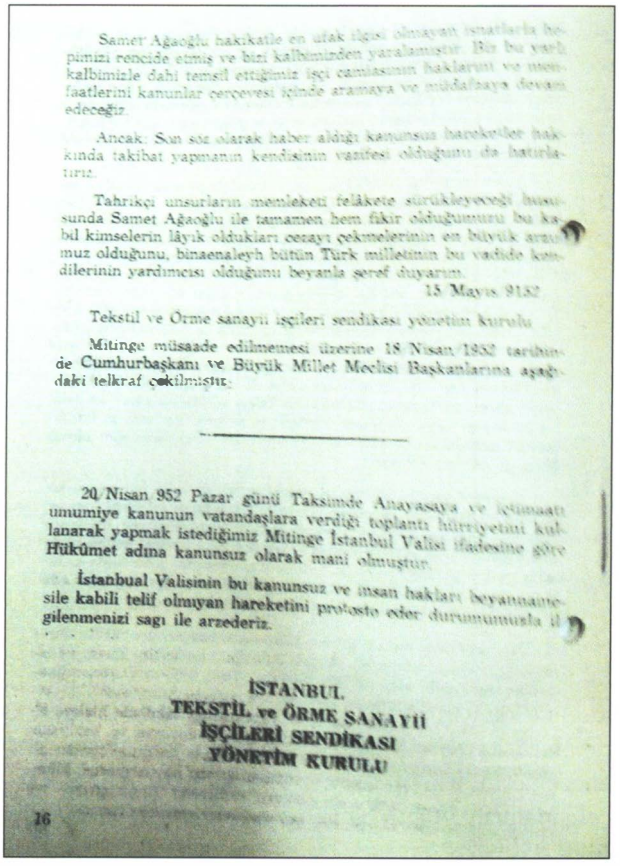

Samet Ağaoğlu hakikatle en ufak ilgisi olmayan ithamlarla bizi rencide etmiş ve bizi kalbimizden yaralamıştır. Bu yaralı kalbimizle dahi temsil ettiğimiz işçi camiasının haklarını ve menfaatlerini kanunlar çerçevesi içinde aramaya ve müdafaaya devam edeceğiz.

Ancak: Son söz olarak haber aldığı kanunsuz hareketler hakkında takibat yapmanın kendisinin vazifesi olduğunu da hatırlatırız.

Tahrikçi unsurların memleketi felâkete sürükleyeceği hususunda Samet Ağaoğlu ile tamamen hem fikir olduğumuzu bu kabil kimselerin lâyık oldukları cezayı çekmelerinin en büyük arzumuz olduğunu, binaenaleyh bütün Türk milletinin bu vadide kanunlarının yardımcısı olduğunu beyanla şeref duyarız.

15 Mayıs 9152

Tekstil ve Örme sanayii işçileri sendikası yönetim kurulu

Mitinge müsaade edilmemesi üzerine 18 Nisan 1952 tarihinde Cumhurbaşkanı ve Büyük Millet Meclisi Başkanlarına aşağıdaki telkraf çekilmiştir:

---

20 Nisan 952 Pazar günü Taksimde Anayasaya ve içtimaatı umumiye kanunun vatandaşlara verdiği toplantı hürriyetini kullanarak yapmak istediğimiz Mitinge İstanbul Valisi ifadesine göre Hükûmet adına kanunsuz olarak mani olmuştur.

İstanbul Valisinin bu kanunsuz ve insan hakları beyannamesile kabili telif olmıyan hareketini protesto eder durumumuzla ilgilenmenizi saygı ile arzederiz.

İSTANBUL
TEKSTİL ve ÖRME SANAYİİ
İŞÇİLERİ SENDİKASI
YÖNETİM KURULU

16

DP'li bakana yanıt broşürünün son sayfası ve mitingin yasaklanmasını protesto için devlet adamlarına gönderilen telgrafın metni

işçileri tahrik etmektedirler. "Bir İstanbul il kongresi hatırlıyoruz ki; orada bu miting talebi menedildiği gün işçilere: 'Demokrasi vardır, elbetteki miting yapmak hakkınızdır, ne olur, nihayet 20 - 30 kişi tevkif olunur veya birkaç arkadaş kurşunda ölür' diyen bir milletvekili biliyoruz arkadaşlar" sözleriyle Millet Partisi başkanı Osman Bölükbaşı'nı hedef alır. Bununla yetinmeyen Ağaoğlu, CHP'nin 1947'lerde sendikaların kurulmasını organize eden büro sorumlusu Rebii Barkın'ın da sendikaların yönetimlerine nüfuz ederek tahrik etmeye çalıştığını ifşa eder.

Konuşmanın devamında bakanın yaptığı değerlendirmeler DP'nin sendikal hak ve özgürlükler konusundaki yaklaşımına dair kritik ipuçları sunar. Ona göre mitingin gerekçesini oluşturan sorunla iş ihtilafları yoluyla çözülmesi gereken sorunlardır ve bunlarla ilgili bir miting yapmak kanunun yasak ettiği greve bir mukaddeme niteliğindedir. Bakanın sonraki sözleri ise dönemin ve iktidarın hukuka bakışını yansıtan çok daha esaslı bir resim ortaya koyar. Ağaoğlu; "İçtimai huzur ve refahı sınıf mücadelesi yaratmak suretiyle ihlal etmek teşebbüsüne, hatta kanunlarımız müsait olmasa bile, hükümetimiz önce karşı koyacak, ondan sonra huzurunuza gelecektir." sözleriyle kanuna gerek bile duymadan sınıf mücadelesini (komünist tehdit diye okunabilir) önlemeyi doğal görmektedir. "Kaldı ki kanunlar tamamen bize hak vermektedir." ifadesiyle yumuşatsa da bu ifade açıkça gerekli durumda kanunsuz davranılabileceğini ima etmesi anlamında dikkate değerdir. Konuşma sonrasında kaynağı belirsiz spekülasyonlarla devam eder. Bakan miting organizatörlerinin özel görevliler seçtiklerini, bunların polisle fiziki mücadele ederek zorla Taksim Meydanı'na girilmesini sağlayacaklarını vb. anlatır. Sendikanın mitingin yasaklanması nedeniyle hazırladığı bildirilerden şu satırları okur: "İşçi vatandaş, emeğini istismar ederek sebepsiz yere işine nihayet veren iş verenlerin...." "kanun bize bahşettiği hakları vermemekte ısrar eden, türlü kaçamak yollarla alıştığı fahiş kazancı yine sırtımızdan çıkarmak isteyenlere daha fazla göz yumamayız". Bu ifadeler bakan açısından dehşet yaratıcıdır. "İşte arkadaşlar, bu satırlar okunduktan sonra haklı olarak soruyoruz: Nereye gidiyoruz? Sınıf mücadelesine mi gideceğiz? Meydanlarda toplanarak sermaye ve say [emek] mücadelesi mi yapacağız? Kanunlarımız sarihtir. İşçi sendikaları siyasetle uğraşamazlar. İşçiler, işçi sıfatını kullanarak siyasetle uğraşamazlar" diyerek dönemin anti-komünist zihniyet dünyasını ve DP iktidarının sendikal mücadele, işçi hakları konusundaki bakış açısını veciz biçimde ortaya koyar. Konuşmasını bitirirken çizdiği tablo ise günümüz Türkiye'sini çağrıştıran bir paranoyayı gösterir:

> Memleketimizde muhtelif vasıtalarla, açık ifade ediyorum, bir 31 Mart havası yaratmak teşebbüsleri seziliyor. Fakat hangi yoldan ve hangi kanaldan gelirse gelsin demokratik hürriyetlerimizi, vatandaşın hak ve şerefini, demokratik rejimi muhakkak korumak mecburiyet ve kararındayız!

Bakanın konuşmalarına verilen yanıtlarda ve onun karşı yanıtlarında valinin böyle bir yasaklamaya yetkisinin olup olmadığı, yapılması istenen mitingin grev girişimi sayılıp sayılmayacağı gibi mevzular üzerine tartışmalar yapılır.

Ağaoğlu'nun mecliste mitingler hakkında yaptığı konuşma sendikal kamuoyunda geniş yankı bulur. İİSB başkanı Mehmet İnhanlı kendilerinin bir komünist tahrik tehlikesi görmediklerini, görseler zaten tahrikçilerin kafasını ilk kendilerinin ezeceğini söyler.[31] İTSİS Genel Sekreteri Şaban Yıldız, bakanın ithamlarının dayanaksız olduğunu, sendikalarına siyasetin giremeyeceğini vurgular. DP'li bakanın meclis kürsüsünden işçileri kışkırtmakla suçladığı Türkiye Sosyalist Partisi ise yaptığı açıklamayla kendilerinin Avrupa'dakilere benzer sosyalist bir parti olduklarını, ihtilalcilik ve proletarya diktatörlüğünü reddeden reformcu ve milli bir parti olduklarını belirtir.[32] Kendilerinin kanunlara uygun bir parti olduklarının altını çizer. Ayrıca parti olarak kuruldukları 1946'dan beri sendikaların bağımsız karakterde olmaları ge-

rekliliğini savunduklarını açıklar ve grev konusunda bu hakkı vermeyi programına koyduğu halde gerçekleştirmemiş olan DP'nin durumunu sorgular. Benzer açıklamalar Demokrat İşçi Partisi ile CHP'den ve onun suçlanan eski sosyal işler büro sorumlusu Rebii Barkın'dan da gelir. Dönemin en ağır ithamı olan komünistlik ve kışkırtıcılık ile karşılaşan sendikalar ve partiler yoğun bir savunu geliştirmeye yönelmiş görünürler. Bugünküne benzer biçimde savunma hattına çekilmek durumunda bırakılan toplumsal muhalefet evrensel düzeyde hakları rahat ve cesurca savunmak ve ilerletmek konusunda ciddi bir zaaf sergilemektedir.

Kamuoyundaki tepkilerin yanı sıra konunun muhatabı olan İTSİS, 15 Mayıs'ta kapsamlı bir açıklama yayımlayarak Bakan Ağaoğlu'na yanıt verir. Açıklama *7-5-1952 Günü Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nu Büyük Millet Meclis Kürsüsünden Yaptığı İthamlara Cevap* başlıklı broşüre dönüştürülerek basılı hale getirilir ve dağıtılır. Broşürde sendika valiliğin yasak kararıyla Anayasal ilkelere aykırı davrandığını ve aslında kendisinin siyaset yaptığını dile getirir ve ilk fırsatta kanuna dayanarak bu mitingi yapacaklarını ifade eder. Broşürde Ağaoğlu'nun mecliste ortaya koyduğu iddiaların Mensucat Sanayi İşverenleri Sendikası Başkanı Atıf İlmen'in kısa süre önce basında yer alan açıklamasıyla taşıdığı benzerliğin altı çizilir. İlmen, tıpkı bakan gibi İTSİS'i sınıf kavgası yapmakla suçlamaktadır. Sendika bu suçlamaları reddeder ve eğer komünist yöntemler kullansaydık işverenlerin de çıkarlarını savunmazdık argümanını geliştirir. Ama bu tür mantığa dayalı argümanların yanına "ana rahmine nereden düştüğü belli olmayan bir piçten gayrı hiçbir Türk komünist olmaz" türünden hamasi anti-komünist ifadeleri eklemeyi de ihmal etmez. Anayasadaki toplantı ve gösteri hakkına referans verilerek mitingin yasallığı güçlü biçimde savunulur. Aynı zamanda sendikaların yasalara ilişkin değişiklik taleplerinin doğal olduğu ve bunların siyaset yapma olarak nitelenemeyeceği de vurgulanır. Ağaoğlu'nun konuşmasında iş ihtilaflarındaki artışın bir yönlendirmeyle olduğu imasına karşı ise hem yapılan yasal düzenleme ile sendikaların iş ihtilafı çıkarma yetkisini almış olmasının hem de geçim sıkıntısının altı çizilerek durumun normalliği gösterilir. Son olarak Ağaoğlu kamuoyu önünde iddialarını ispat etmeye çağırılır. Sonuçta İTSİS ve bir ölçüde de İİSB yaklaşık bir yıl boyunca süren tartışma ve çabaların ardından temel bir hakkı kullanamamış olurlar. Ama yine de işçi hareketinin miting yapma iradesi devam eder. 1953'te Çimento İşçileri Sendikası'nın Taksim'deki miting girişimi son anda engellense de on binlerce işçinin alan çevresinde toplanması kayda değerdir.[33]

SONUÇ

Tanıl Bora ve Kerem Ünüvar anti-komünizmi 1950'ler Türkiye'sinin resmi ve milli ideolojisi olarak tanımlarlar.[34] Çok partili rejime geçilirken demokrasinin sınırı komünizm heyulası üzerinden yapılmakta, komünizm tehdidi alabildiğine büyütülerek bir ideolojik ve psikolojik harekât yürütülmektedir. Her türlü muhalefeti şeytanlaştırmaya dönük bir şüphe, teyakkuz ve nefret söylemi geliştirilmektedir. Yukarıda ele aldığımız miting girişimleri vakası DP döneminin emek hareketini cendere içine alan atmosferi yazarların isabetli betimlemelerine uygun bir biçimde resmeder. Ama aktarılan hikâye dönemin boğucu havası ve zor koşullarında mücadeleci ve bağımsız bir sendikacılık örneğinin tutarlı biçimde ortaya koymaya çalışanların varlığını da gösterir. Bu mücadelelerden süzülen birikim işçi hareketinin görkemli 60'larının mayası olacaktır.

DİPNOTLAR

1 *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* Cilt-II, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1996, s. 64
2 M. Şehmus Güzel, İşçiler Örgütleniyor (1939-1950), Tüstav-Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2016, s.540
3 *Hürbilek*, "İşçi Davamız ve Alkışlı Toplantılar, Sayı: 63 (19 Ağustos 1949)
4 İstanbul Milli İşçi Sendikaları Birliği, *10.9.1950'den 25.3.1951 Faaliyet Raporu*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1951, s. 7.
5 İTSİS'in 15 Temmuz 1951'deki Eyüp Şube kongresinde konuşmacılardan biri "Sirkeci rıhtımına mütemadiyen ithal malı dökülüyor, kanun bizi desteklemiyor" sözleriyle ithal ürünlerin yarattığı rekabetin işçilere yansıyan yönüne işaret eder. Diğer konuşmalarda da benzer vurgular vardır. Bkz. *Gece Postası*, Kemal Sülker, "Tekstilciler Karşılaştıkları Güçlükleri Etraflıca Anlattı", 18 Temmuz 1951, s. 3
6 Yürürlükteki 1936 tarihli İş Kanunu "mahiyeti itibariyle yolunda işleyebilmesi için günde en az on işçi çalıştırmayı gerektiren işyerlerine" uygulanmaktadır.
7 Hürriyet, 20 Ağustos 1951
8 Kemal Sülker, Türkiye Sendikacılık Tarihi, Tüstav Yayını, İstanbul, 2004, s. 162
9 16 Eylül 1951 tarihinde 17 ilde Türkiye Milletvekili Ara Seçimleri, TBMM 9. Yasama Dönemi içerisinde boşalan 20 milletvekilliği için yapılmıştır.
10 *7-5-1952 Günü Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nu Büyük Millet Meclis Kürsüsünden Yaptığı İthamlara Cevap*, İTSİS Yayını, Şaka Matbaası, İstanbul 1952, s. 8.
11 *Akşam*, 24 Ağustos 1951
12 İşçi Hakkı, "Geri Bırakılan İşçi Mitinginin Akisleri", 30 Ağustos 1951. Destek açıklaması yapanlar arasında Çukurova ve Ankara İşçi Sendika Birlikleri, Otel Lokanta Eğlence İşçileri Sendikası gibi yapılar vardır. Destek mesajlarında ithal ürünlerin boykot edilmesi ve yerli malı kullanılması çağrıları ile yerli sanayinin himaye edilmesi talebi öne çıkar.
13 *Akşam*, 22 Ağustos 1951
14 *Gece Postası*, Kemal Sülker, "Tekstil İşçilerinin Yapacağı Miting Hakkında", 21 Eylül 1951.
15 *Gece Postası*, "Bir Miting Teşebbüsünden Çıkan İhtilaf", 24 Eylül 1951.
16 *Gece Postası*, "İşçi Mitingi Geri Kaldı", 29 Eylül 1951
17 Gece Postası, Kemal Sülker, "Tekstil Mitingine Nasıl Teşebbüs Edildi ve Miting Niçin Geri Bırakıldı", 2 Şubat 1952.
18 *Gece Postası*, "Bahir Ersoy Tekstil Sendikasının Mitingini Etraflıca İzaha Başladı", 6 Şubat 1952.
19 *Gece Postası*, "Üzeyir Kuran Çeşitli İtirazlar Arasında Mühim Bir Konuşma Yaptı", 7 Şubat 1952.
20 İstanbul İşçi Sendikaları Birliği 25.3.1951-20.1.1952 Faaliyet Raporu, Faik Paran Matbaası, İstanbul, 1952, s. 12.
21 İşçi Gücü, "Mensucat İşçileri Eminönü Halkevinde Yaptıkları Toplantıda Atıf İlmeni protesto Ettiler", 15 Şubat 1952.
22 İşçi Gücü, "Tekstil İşçilerinin Protesto Mitingi", 15 Nisan 1952.
23 *Gece Postası*, "40 Bin İşçinin Pazar Günü Yapacağı Miting", 17 Nisan 1952, s. 3.
24 *Gece Postası*, "Pazar Günü Bir Miting Yapılacak", 15 Nisan 1952
25 *Gece Postası*, "İşçi Mitingine İzin Verilmedi", 18 Nisan 1952
26 Gece Postası, "Bu Sabah Protesto Telgrafları Çekildi" 19 Nisan 1952.
27 Gece Postası, "Sendikaları Kapatıp Anahtarları Vilayete Teslim Edelim", 20 Nisan 1952.
28 Gece Postası, "İzin Verilmeyen İşçi Mitingi Meselesi", 26 Nisan 1952.
29 TBMM Tutanak Dergisi, B. 69, 7.5.1952, Cilt.15. Dönem.9, top.2, s. 100.
30 Bakanın dile getirdiği İzmir'deki iş bırakma temizlik işçilerinin ücret artışı talebiyle 6 Mayıs 1952 tarihinde gerçekleştirdiği ve işçilerin mahkemeye sevk edildikleri kısa süreli bir toplu iş bırakma eylemidir (Ahmet Makal, Ameleden İşçiye, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.302). Ankara'daki eylem ise taksi şoförlerinin 21 Mart 1951'de on saatlik iş bırakması ile gerçekleşmiştir. Dolmuşlara getirilen sayı sınırlaması ve plaka harçlarının artırılması gibi uygulamaları protesto mahiyetindedir (Makal, a.g.e., s.305).
31 *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1952.
32 Ne acıdır ki Türkiye Sosyalist Partisi komünist olmadığı yönündeki tüm bu ispat çabalarına karşın bir ay sonra, 17 Haziran 1952'de "komünist emellere hizmet ettiği" gerekçesiyle kapatıldı ve 14 üyesi gizli komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla tutuklandılar. Belli ki meclis kürsüsünde parti hakkında dile getirilen iddialar aynı zamanda partiye yönelik bir hükümet operasyonunun da işaretleridir.
33 Hakan Koçak, "İşçi Sınıfının Uzun Taksim Yürüyüşü", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 185 (Mayıs 2008).
34 Tanıl Bora-Kerem Ünüvar, "Ellili Yıllarda Türkiye'de Siyasi Düşünce Hayatı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 159.

HERKESİN SEFALETİNDEN BAZILARININ BAHARINA:

Sendikaların İlk Yıllarında Kadın İşçiler ve Tarihyazımı

GÖRKEM AKGÖZ - TUNA AYBER

EMEK TARİHİ LİTERATÜRÜMÜZDE SENDİKALI İŞÇİLER NEREDEYSE ŞÜPHEYE YER BIRAKMAYACAK ŞEKİLDE ERKEK İŞÇİYE İŞARET ETSE DE, SENDİKALI KADIN İŞÇİLERİN VARLIĞI AZIMSANAMAYACAK DÜZEYDEDİR. SON 40 YILDA ÖĞRENDİK Kİ, TOPLUMSAL CİNSİYET REJİMİ VE ONUN ETRAFINDA GELİŞEN İLİŞKİLER AĞI, YALNIZCA KADIN VE ERKEĞİN ARASINDAKİ GÜÇ VE HİYERARŞİ İLİŞKİLERİNİ DEĞİL; İŞVEREN VE İŞÇİ, ERKEKLER VE OĞLANLAR, BEYAZLAR VE SİYAHLAR ARASINDAKİ İLIŞKİLERİ DE BELIRLİYOR. BU KISA MAKALEDE YALNIZCA BİRKAÇ ÖRNEĞİNİ SUNABİLDİĞİMİZ TOPLUMSAL CİNSİYET OKUMALARI, ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ VE SONRASINDA İŞÇİ SINIFININ SOSYAL TARİHİNİ PEK ÇOK AÇIDAN ZENGİNLEŞTİRME POTANSİYELİNE SAHİP.

Bundan birkaç sene öncesine kadar "sefaleti" tartışılan emek tarihçiliğimizde bir "bahar" havasının esmeye başladığı haberini, ilk olarak *Toplumsal Tarih*'in 2014 yılına ait *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinde Bahar* alt başlıklı sayısından almıştık.[1] Ertesi yıl, yine bu sayının editörleri Y. Doğan Çetinkaya ve Mehmet Ö. Alkan'ın derlediği *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014* kitabında da bu bahar havası artarak devam etmiş, Çetinkaya daha da ileri giderek emek tarihinin "sefaletten ihyaya" ulaştığını müjdelemişti.[2] İşçi sınıfı hakkındaki tarihsel bilgimizin niceliksel olarak artmakta olduğu sevindirici bir gerçek ancak bu artışa eşlik eden ve etmeyen metodolojik yaklaşımların tartışılması konusunda emek tarihçileri olarak yavaş ve çekingen kaldığımız da en az bunun kadar gerçek. Örneğin feminist tarihyazıcılığının son kırk yılda ürettiği yeni yaklaşımlar ve toplumsal cinsiyetin tarihsel çalışmalarda analitik bir kategori olarak ele alınmasının yarattığı epistemolojik krizler, kopuşlar ve yenilikler henüz Türkiye'de işçi sınıfının tarihsel kavranışına dair hiçbir taşı yerinden oynatabilmiş değil. "Sefalet" dönemimizin belki de sonuna rastlayan ve akademik tarihçiliğimizde maalesef çok az örneği bulunan bir polemikte, Yiğit Akın ve Ahmet Makal'ın yaklaşımlarını eleştirirken, Gülhan Balsoy'un işaret ettiği toplumsal cinsiyet körlüğü sorununu, esen "bahar" havası da ortadan kaldıramadı henüz.[3] Üstelik emek tarihi feminist tarihyazımının en etkin örneklerini üretmiş, alanın temel kavramlarının toplumsal cinsiyetlendirilmiş kullanımlarını ortaya sermiş, yeni sorular ortaya atmış ve kaynak kullanımına dair yeni yaklaşımlar geliştirmişken, durum bu. Bu makalede, bu eksikliği gidermeye yönelik bir müdahale yaparak emek tarihinde toplumsal cinsiyetin kavramsallaştırılması ve bir analitik kategori olarak kullanılmasını tartışmaya açıyoruz.

Emek tarihçiliğinde toplumsal cinsiyet perspektifinin yokluğu derken aslında iki farklı fakat iç içe geçmiş yokluktan bahsediyoruz: tarihsel-ampirik yokluk ve teorik yokluk. Tarihsel olarak var olduğu bilinenin tarihyazımında yok olması, onu ararken kullandığımız teorik ve kavramsal şemaların ve dilin bir sonucu hiç kuşkusuz. Örneğin fabrikalardaki varlıklarını bildiğimiz kadınların işçi hareketinin tarihinde görünmez olmaları, kısmen işçi hareketine dair arşiv kaynaklarının toplumsal cinsiyetlendirilmiş anlatılarına, kısmen de bu anlatıların tarihçiler tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilerek üstü örtük bir işçi sınıfı ideal tipinin yaratılmasına dayanıyor. Bu noktada, arşiv malzemesinin materyal gerçekliğinin çizdiği sınırlar kadar, tarihçinin arşivi basitçe tarihsel bilginin kaynağı olarak kullanmak yerine, onu titiz bir dikkatle kendi başına ve kendi içinde bir araştırma konusu olarak ele alma konusundaki isteksizliğini de anmamız gerekiyor.[4] Toplumsal cinsiyet körlüğü ile malul tarihçi, bu malzemeyi tarihsel bilgiye dönüştürdüğü uzun yol boyunca, başka konularda uluslararası literatürün yakın takibini yaparken bile feminist tarihçilik ile diyaloga girmeme gibi bilinçli tercih duraklarına uğrarken, kimi zaman da kadınların görünürdeki yokluklarının toplumsal cinsiyet perspektifinin yokluğunu açıklamak için kulla-

nıldığı metodolojik yanılgılarda yolunu kaybediyor. Zannediyoruz bu metni okuyan feminist perspektife sahip bütün araştırmacılar, toplumsal cinsiyet körü bir sunumu eleştirdiklerinde bahsi geçen dönem ve/veya mekânda kadınların bulunmadığı cevabının nasıl rahatlıkla verilip sıradaki soruya geçildiğini deneyimlemişlerdir. Oysa son 40 yılda öğrendik ki, toplumsal cinsiyet rejimi ve onun etrafında gelişen ilişkiler ağı, yalnızca kadın ve erkeğin arasındaki güç ve hiyerarşi ilişkilerini değil; işveren ve işçi, erkekler ve oğlanlar, beyazlar ve siyahlar arasındaki ilişkileri de belirliyor.[5] Bu perspektiften, toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak ele alınması aynı zamanda işçi sınıfı erkekliğinin de kuruluşunu anlamak açısından merkezi önemde.[6] Fakat yol uzun, konu geniş, yerimiz dar; bu nedenle tartışmayı zamansal ve tematik sınırlarla daraltmak durumundayız.

Bu kısa makalede, toplumsal cinsiyetin emeğin tarihyazımına getirdiği belli başlı eleştiri ve katkıları, Türkiye sendikacılık tarihi üzerine arşiv malzemesinde toplumsal cinsiyet temsilleri üzerinden tartışacağız.[7] Fakat yapmamız gereken önemli bir hatırlatma var. Burada kadın işçiler ve sendikal hareket ilişkisine yaptığımız vurgu, işçi hareketiyle bir ilişkisi olmayan kadın işçileri ve işçi sınıfının toplumsal tarihinde işçi hareketi dışında kalan toplumsal cinsiyetlendirilmiş pratikleri görmezden gelmemize bahane olmamalı. Kadınları sendikal hareket içinde görünür kılmaya çalışırken, büyük bir bölümü zaten bu hareketlerin dışında kalmış olan işçi yığınlarını hikâyenin dışında bırakmak, bizi işçi hareketi tarihinin emek tarihi yerine geçtiği eski emek tarihçiliğinin yanlışlarına düşürür. Dolayısıyla, makalenin geri kalanındaki örnekleri toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir emek tarihi anlatısının başlangıç seviyesinde bir örneği, yürünecek uzun yolun ilk adımlarından biri olarak okumak gerekir.

Bundan 43 sene öncesinden bir ses, makalenin devamı için bir kutup yıldızı olabilir pekâlâ. Bu ses, kadınların sendikal katılımıyla ilgili analizlerin temelinde yatan sorunu, arşive sorulan sorunun formülasyonu olarak açıklayan Alice Kessler-Harris'e ait: "Kadınlar neden örgütlenmezler?" sorusu yerine, "Örgütlü kadın işçiler nerede?" sorusuyla yola koyulduğumuzda, açıklamamız gereken kadınların sendikalardan nasıl uzak tutulduğu olur ki, bu da bizi işçi sınıfı siyasetinin toplumsal cinsiyetlendirilmiş söylem ve pratikleri noktasında yeniden düşünmeye zorlar.[8]

Emek tarihi literatürümüzde sendikalı işçiler neredeyse şüpheye yer bırakmayacak şekilde erkek işçiye işaret etse de, sendikalı kadın işçilerin varlığı azımsanamayacak düzeydedir. Örneğin, 1953 yılı sonunda İş Kanunu'na ve Teşmil Kararnamesi'ne tabi olan erkek işçi sayısı 453.095, kadın işçi sayısı ise 70.284'tür. Aynı yılın sendika üye sayısı ise erkek işçiler için 130.737, kadın işçiler için 26.691'dir. Yüzdelik oran halinde vermek gerekirse; erkek işçilerin sendikal katılım oranı %28,84 iken, kadın işçilerin sendikal katılım oranı %37,9'dir.[9] Dönemin gazetelerinde de kadınların sendikalarda varlıklarının izine rastlarız. Örneğin, *Türk İşçisi* gazetesinin 11 Ekim 1947 sayısında Eyüp Mensucat Sanayi İşçileri kongresine 280 kadın ve erkek işçinin katıldığı belirtilir;[10] *Cumhuriyet* gazetesinin 6 Temmuz 1947 tarihli haberine göre, Fatih ve Yedikule mensucat işçileri Eminönü Halkevi'nde yaptıkları toplantıda, yeni kurulacak sendika için her mensucat fabrikasından bir temsilci seçerek içlerinde iki kadın üyenin de olduğu on bir kişilik bir heyet kurmuşlardır.[11] Yine aynı gazetede, 8 Ağustos 1947 tarihinde Fatih ve Eminönü mensucat işçilerinin birleşerek kurdukları sendikanın kurucu üyelerinden ikisinin kadın olduğu belirtilir[12]. Emek tarihçiliğimizin bir başka kör noktası olan servis sektörü işçilerine dair bir sendika kurma haberinde de kadınlar başroldedir. 5 Eylül 1950 tarihli ve "İstanbul Bar Kadınları Sendikası kurulacak" isimli haberde İstanbul'un "bar artistlerinin" Ankara'daki meslektaşlarının son hareketlerini takip ederek bir sendika kurmaya hazırlandıkları bildirilir. 20 Nisan 1949 tarihli *Hürbilek*, Bakırköy Mensucat İşçileri Sendikası'nın yönetim kuruluna Havva Akyazı'nın seçildiğini yazarken; 6 Şubat 1950 tarihli Cumhuriyet'in *"İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Dün Yıllık Kongresini Yaptı"* adlı haberinde kullanılan fotoğrafta kongrede bulunanlar arasında kadınlar da vardır.[13] Yine 3 Mart 1950 tarihli *İşçinin Sesi* gazetesinin, Tütün İşçileri Sendikası'nın bir toplantısı hakkında yaptığı haberde kullandığı fotoğrafta işçi kadınlar göze çarpar.[14] Bu fotoğrafların arşiv malzemesi olarak okunması konusuna birazdan yeniden döneceğiz.

İşçiler için açılan bir kurs

Gece Postası, 21 Ocak 1950

1978 gibi erken tarihli bir makalede, Louise A. Tilly ve Joan W. Scott kadın işçilerin sendikal katılımlarının düşüklüğünün, kadınların ev içi sorumlulukları yüzünden işçi kimliği ve yaşam tarzını tam olarak benimseyememeleri ile açıklanması eğilimlerini eleştirirler.[15] Vasıflı, ekonomik açıdan bağımsız ve çalışma motivasyonu yüksek işçilerin sendikal katılımı normalleştirildiği ölçüde,[16] üretim sürecindeki kırılgan konumları, yaşça genç ve düşük vasıflı olmaları ve aile ve bakım emeği sorumlulukları yüzünden sınıf kimliğine tam olarak tutunamamış veya ona harca-

yacak vakti olmayan kadın işçilerin sendikalardan uzak durmaları da normalleşir. Örneğin, sendikal basının ilk yıllarında genç kadın işçilerin fabrikada çalışma motivasyonları lüks tüketime erişim arzularıyla açıklanır. Böylelikle, fabrika işçisi olmakla ilgili deneyimleri geçici ve araçsal bir deneyime indirgenir. Hâlbuki genç kadınların çalışmalarının arkasında çoğu kez, Türkiye tarihçiliğinde henüz kullanılmamış olan yaşam seyri perspektifinden çalışılması gereken, hastalık ve ölümlerin yol açtığı aile sorumlulukları yatar. Tilly ve Scott'ın eleştirisinin temelinde, aslında açıklama gibi görünen bir akıl yürütmenin, sorulması gereken asıl soruyu görünmez hale getirmesi vardır. Açıklanması gereken, sendika ve diğer formel örgütlenmelerin, kadınların katılımını zorlaştıran veya engelleyen söylemsel ve maddi pratiklerinin tarihsel inşasıdır.

Lüks güzellik ürünleri için çalışan fabrika işçisi kadınlar anlatısını erkeklerin işçi kadınlar hakkındaki tahayyüllerinin bir ucuna yerleştirirsek, kısa süren 1946 sendikacılığının önemli yayını *Sendika* gazetesinin[17] 30 Kasım 1946 tarihli sayısında yer alan, ne kadar gerçek ne kadar kurgu olduğunu tam olarak bilemeyeceğimiz diyalogu da bu tahayyülün diğer ucu olarak düşünebiliriz. Yazarın "önünde yürürken" kulak misafiri olduğu ve taraflarına "yardım etmek istediği" bu diyalogda, Sümerbank Bakırköy Bez Fabrikası'nın biri kadın, diğeri erkek iki işçisinin hararetli tartışmasına tanık oluruz. Fabrika ölçeğindeki sendikanın kurucularından olduğunu öğrendiğimiz bu iki işçiden erkek olanı, ustabaşıların gittikçe artan işten attırma tehditleri ve işletme müdürünün "Burası Sümerbank'tır, devlet sayılır; siz devletten daha mı çok işçilerin hakkını koruyacaksınız?" diyerek aba altından sopa göstermesi karşısında, çoluk çocuk sahibi olduğunu ve işini kaybedip "sokaklara düşmekten" korktuğunu söyler. Kadın işçinin buna cevabı, idealize edilmiş bir işçi bilincinin dile gelmiş halidir: "Arkadaş seni ne işletme müdürünün aferini ne de ustabaşının memnuniyeti kurtaramaz. Seni ancak sendikan kurtarır." Böyle bir diyalogun gerçekten yaşanıp yaşanmadığı meselesini bir kenara bırakırsak, kadın işçilerin sendikaların kurulma süreçlerinde aktif rol aldıklarının ve hatta erkek işçileri sendikalaşmaya ikna etme cesaretlerine sahip olduklarının tahayyül edilebilmesi bile bir tarihçi için izini sürmeye değer bir başlangıçtır.

Bu hikâyedeki iki ayrı temadan ilki olan sendikalaşmanın çalışma ilişkilerini işyeri düzeyinde çatışmalı hale getirmesinin izini, 1947 yılında Nazilli Basma Fabrikası'nda görürüz. Kadın ve erkek işçilerin ustabaşılar tarafından sendikadan çıkmazlarsa işten kovulmakla tehdit edildiği haberini, 22 Eylül 1948 tarihli *Sendika Yolu* gazetesinden öğreniyoruz.[18] Özellikle kadınların yoğun olarak çalıştığı iplik kısmında "herkesçe bilinen bir usta" tarafından yapılan bu tehditler karşısında, "işçi kadın ve erkekler yaşlı gözlerle bu hadiseyi sendikaya bildirirler."

Hikâyenin ikinci teması olan kadın işçilerin sendikaya duyduğu bağlılık, yine *Sendika Yolu* gazetesinin 18 Ağustos 1948 sayılı baskısında yer alan "İşçi Kızlar" isimli şiirde karşımıza çıkar.[19] Şiir, bir işçi kadının ağzından işçilik deneyimini anlatırken, dönemin hegemonik söylemi ulusal kalkınma için kişisel fedakârlığı örneklemesinin yanında, bu yıllarda karşımıza sıklıkla çıkan "işçi kadınlar neden çalışır?" sorusuna da cevap veriyor. Dönemin sendikal basınında, bu sorunun etrafında şekillenen anlatılar, erkek yazarların genç kadın işçilerin lüks tüketime ulaşmak için çalıştıklarına dair iddia ve eleştirilerinin, kadın işçiler tarafından reddedilmesi etrafında şekillenir. Ulusal kalkınmada yerli üretimin önemine dayanan ve dolayısıyla toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir tüketim anlayışını yurttaşlık bilinciyle ilişkilendiren bu eleştirilerin merkezinde, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda pek çok farklı bağlamda adeta bir kültürel ve politik ekonomik sembole dönüşmüş bir meta yer alır: naylon çorap.

Lükse düşkünlükleri ile hem ailenin hem de ulusun ekonomisine zarar vermekle suçlanan ve bu kadar süslenmeye neden ihtiyaç duydukları bir türlü anlaşılamayan genç kadın işçi tasvirinin karşısına, Gıda Sanayii İşçileri Sendikası'nın kongresinde "başında başörtüsü, yüzündeki Türk kadınının temiz ve munisliği" ve "insana hürmet telkin eden duruşu" ile sendikanın tek kadın üyesi olarak oturan altı çocuklu Sabiha Börüklü'yü koyalım.[20] Sendika Başkanı'ndan, sendikanın kurucularından biri olduğunu öğrendiğimiz Börüklü hakkındaki bu haberde, Börüklü'nün önce "bir işçi olduğu kadar aynı zamanda bir kadın" sonraysa, "bir kadın işçi ve aynı zamanda bir anne" olmasının ve tam da bu yüzden onun işçi davası üstüne fikirlerinin "orijinal" olacağının üzerinde ısrarla durulur. Metinde öne çıkan başka bir nokta ise, Börüklü'nün kendisine sorulan tüm sorular karşısındaki duygusal tavrının edebi bir üslupla dile getirilmesidir. Börüklü'nün sendikaya bağlılığı; lüks düşkünü, gösterişçi tüketimin tam tersi bir "fedakârlık" örneğiyle pekiştirilerek anlatılır: "Bu sırada garson kahvelerimizi getirmişti, diğer işçiler soğumadan kahvesini içmesini söyleyince o: 'Ben istemem.' diye geri çevirdi. Zühtü Tetey de rica ettiği halde o: 'İstemem vallahi, istemem. Yazık olur sizin 10 kuruşunuza.' diyerek fikrinde ısrar ediyordu ve içmedi de."

Bu sohbetin sonu, dönemin ve aslında kendisinden önce ve sonra gelen her dönemin, kadın işçiler açısından en büyük sorunu olan çocuk bakımı meselesine bağlanır. Gerçekten de sendikal hareketin ilk yıllarında, doğum ve analık sigortası işçi meselelerinde büyük yer kaplamış, Çalışma Bakanlığınca önemli bir sorun olarak kabul edilmiş ve Uluslararası Çalışma Örgütü ile kurulan yakın ilişkiler üzerinden, savaş sonrası endüstriyel kadın emeğinden faydalanmanın en önemli aracı olarak değerlendirilmiştir. Börüklü de sendikadan "bir işçi ana" olarak ne beklediği sorulduğunda, fabrikaya giderken çocuklarını bıraktığı "madam"ın ihmali yüzünden kör olan çocuğunu anlattıktan sonra, sendikaların kreşler yoluyla "çocukları madamların elinden kurtarması" gerektiğini söyler.

Sendikaların kadınlara bu dönemde ne vaat ettiği ve gerçekte ne sunduğunun anlaşılması, bu kurumların toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapı ve pratiklerini anlamak açısından kilit önemdedir. Bu vaat ve uygulamalarda fabrika işçiliği, kadınlar için geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının bir uzantısı olarak biçimlenmiştir. Örneğin *Hürbilek*'in 19 Haziran 1948 sayısında *Portre: Çalışan Kadın* yazısında "himayesiz ve dul işçi kadın"ın son derece melodramatik ve sinematografik tasviri ("kabil olup da onu canlı bir halde resmedebilseniz bir tevekkül şaheseri vücuda getirirsiniz") şu satırları içerir:

> Sabahın pek erken saatlerinde açılan fabrika yahut atölye kapısından içeri girdiğinde kahvesini içmek için çantasını açtığı vakit o ufacık kutunun intizamına hayran kalırsınız. Mini mini kavanozlar içinde kahvesi, şekeri; cezve ve fincanı, çaydanlığı; elbezi; bir kenara sıkıştırılmış yaygı gazetesi, gözlüğü o kadar yerli yerindedir ki sanki o derli toplu mini mini bir evdir fakat manalı bir ev -görmüş geçirmiş eski bir kalfanın tahassürleri gibi- kapağı açıldığı zaman size bütün hayatın sırlarını fısıldayan bir ev![21]

Böylelikle, kadın işçinin iş yerindeki hayatı bir yandan evdeki hayatının devamı gibi resmedilirken, bir yandan da "işinde titiz ve azimli" kadın işçi anlatısını yeniden üretir.

14 Ekim 1949 tarihinde aynı gazetede yer alan Haliç Bölgesi Mensucat Sendikası Kongresi ile ilgili haber, sendikal tartışmalarda kadın işçilerin hapsolduğu alanı örnekler niteliktedir.[22] Bu kongrede seçimler ve yönetim kurulu tartışmaları yapılmış olmasına rağmen, habere göre kadın işçiler tartışmalara yalnızca kısıtlı bir alanda dâhil olmuşlardır. Lütfiye Ersoy isimli kadın işçi, sendikanın o sene açtığı

Gıda Sanayii İşçileri Sendikasının

Tek Kadın Üyesi Sabiha Börüklü

Sendikalar hakkında ne düşünüyor?

Bayan Sabiha Börüklü

Gıda sanayii işçileri sendikasının kongresini takibe gittiğim gün, salonu dolduran işçiler arasında yalnız bir bayan bulunması nazarı dikkatimi celbetmişti.

O, başında baş örtüsü, yüzündeki Türk kadınının temiz ve muniliği ve boynunu hafif sola eğmiş vaziyette zekâ fışkıran siyah gözleri

(Devamı Sahife 5 de)

Gıda Sanayi İşçileri Sendikası'nın Tek Kadın Üyesi Sabiha Börüklü, *Hürbilek*, 4 Eylül 1948

biçki dikiş kurslarının gece de açılması gerektiğini belirtirken; başka bir kadın işçi verilen yemeklerin kalitesinden şikâyet etmiş, sendikal mücadelenin biçim ve içeriğini "doğal olarak" erkekler tartışmıştır. Endüstriyel kadın emeği ile aile içi görevlerinin uyumlulaştırılmasına işaret eden bu örnekler, kadın işçilere dair anlatıların ev dışındaki emek ile ev içindeki emeğin paralelliklerinden beslendiğini gösterir. Yukarıda erkek işçiye sınıf bilinci aşılayan kadın işçinin hikayesini hayranlıkla aktaran *Sendika* gazetesinin *"Kadın İşçilerin Davasına Çare Bulmak Lazım"* başlıklı yazısında da, kadın işçi "çocuğunu pencere demirine bağlayarak işe koşan, soylu bir fedakarlık ile eşinin hayat yükünü hafifleten, kızsa evlenen, gebeyse doğuran, gündüz iş yerinde gece ev işlerinde sorumlu, çocuğuna ana, kocasına eş ve yurduna yalnız faydalı ve şerefli işçi kadınlarımız"a dönüşür. Sayıları yüz binden fazla –"yalnız İstanbul'da elli binden fazla"- olduğu iddia edilen bu kadın işçilerin, "emekçilik haklarının olduğu kadar, kadınlık ve analık haklarının da aynı titizlikle korumak yalnız emekçi kitlelerinin menfaati değil hakiki yurtseverliğin de başlıca vazifelerinden" biri olarak tanımlanır. Gazetenin politik çizgisiyle uyum içinde, İş Kanunu'nun kadın işçiler için yetersizliğini ve işverenin "ucuz işgücü avcılığı"nı vurgulayan yazar, 1 Temmuz 1946 tarihinde yürürlüğe giren "her bakımdan kifayetsiz ve adaletsiz" analık sigortasının eleştirisini yaparken, yine "lüks kadın"ın karşısına "faydalı ve şerefli işçi kadını" koyar.[23]

Son olarak, 1953 yılına gidelim ve İstanbul Tekstil ve Örme Sanayii İşçileri Sendikası delegelerinin TEKSİF Kongresi'ne sunulmak üzere hazırladıkları belgeyi inceleyelim. Söz konusu belge iki sayfalık bir metin olmasına rağmen cinsiyete dayalı ücret farklılıkları, üretim ve yeniden üretimin toplumsal cinsiyetlendirilmiş rol dağılımı, kadınların politik temsil sorunları ve nihayet sendikal harekete kadınların katılımları noktasında son derece çarpıcı tespit ve öneriler içerir. Kadın işçilerin sendikal katılımlarını özetleyen şu kısmı, yukarıda sorduğumuz "Örgütlü kadın işçiler nerde?" sorusunun kadın işçiler tarafından da sorulduğunu gösterir:

> Sendika bakımından durum da şöyledir: Kadın işçiler aidatlarını muntazaman vermektedirler. Fakat ya ailevi durumları yüzünden yahut yerlerinin uzaklığından ve kadın çekingenliği yüzünden Sendika organlarında vazife almak gayretini göstermemektedirler. Sendikalarımız da miktarları kabarık bir yekûn tuttuğu halde Kongrelerimizde kadın delegelerin yer almayışı bir vak'adır. Bu bakımdan denilebilir ki kadın meslektaşlarımız erkek arkadaşlarının peşinden yürümekte ve onla rın kararlarını sessiz sedasız kabul etmektedirler. Hâlbuki davamız müşterektir ve bizim erkek sâyı ile kadın sâyı arasında herhangi bir ayrım yapmamız realiteye uygun değildir zira emektir.[24]

Bu alıntıdaki "kadın çekingenliği" ve kadın delegelerin azlığı meselesini –ve tabii ki daha pek çok başka konuyu- çalışmak için kullanılabilecek bir kaynak

Tütün İşçileri Sendikası toplantısına katılan kadın işçiler, *İşçinin Sesi*, 3 Mart 1950

Cibali Kutu İşçileri Sendikası yönetim kurulu, *Hürbilek*, 25 Eylül 1948

da fotoğraflardır. Fotoğraflar, kendi kalemlerinden çıkan kaynakların yokluğunda, kadınların seslerinin biraz olsun duyulabilir olduğu en önemli arşiv malzemeleridir. Fakat Türkiye sosyal bilim literatürü, henüz fotoğrafları belge veya kanıt olarak kullanmanın ötesine geçememiş, bu görsel malzemenin toplumsal ve kültürel pratiklerle iç içe geçmiş sosyo-kültürel ürünler olarak metodolojik yaklaşımlarımızı zenginleştirecek ve yeni sorular sormamıza olanak tanıyacak potansiyelini fark edememiş durumdadır.[25] Oysa, 1970'lerden bu yana fotoğrafların üretim ve algılanışını toplumsal cinsiyet teorisi çerçevesinde tartışan ve fotoğraflarda toplumsal cinsiyetlendirilmiş söylemlerin mekan ve beden üzerinden okunabilme imkânını ortaya seren önemli bir literatür ortaya çıkmıştır.[26]

Yukarıda atıfta bulunulan tarihsel-ampirik eksiklikler, mevcut ve bilinen kaynakların toplumsal cinsiyet hassasiyetini göz önüne alan bir okuması ile kapatılabilir. Canning, fabrika ve atölyelerde var olan kadınların işçi sınıfı hareketinde görünmez olmalarını harekete dair kaynakların toplumsal cinsiyetlendirilmiş anlatılarına ve tarihçilerin bu anlatıları sorgusuz kabul etmelerine bağlar.[27] Bu anlatıların yapı sökümü, erken Cumhuriyet tarihi gibi kapsayıcı bir milliyetçi anlatının, en azından elimizde olan arşiv malzemesinde, işçi sınıfı siyaseti ve hareketi içindeki farklılıkları büyük ölçüde örttüğü bir bağlamda, proletaryan feminizmin ve anti-feminizmin görünür olduğu bağlamlara nazaran çok daha güç olabilir. Bu makalede, bu güçlüğü aşmak için birkaç olası başlangıç noktasını kısaca tartıştık, kadın işçilerin parçalanmış kimliklerini ve bu kimliklerin farklı temsillerini örneklerle gösterdik.

İşçi sınıfının toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapısını anladığımızda, yalnızca kadınları ilgilendiren meselelerden öte, eski ve önemli sorular hakkında da yeni perspektifler edinmiş olacağız. Bu kısa makalede yalnızca birkaç örneğini sunabildiğimiz toplumsal cinsiyet okumaları, erken Cumhuriyet dönemi ve sonrasına dair endüstriyel ilişkiler ve işçi sınıfının sosyal tarihini pek çok açıdan zenginleştirme potansiyeline sahip. Toplumsal cinsiyet ve emeğin kesişim noktalarında, sosyal tarihin pek çok alanına dair yeni bilgi üretmenin imkânı yatıyor. Burada yer veremediğimiz vasıf farklılaşmaları ve ücret hiyerarşileri, teknoloji, bilimsel yönetim ve toplumsal cinsiyetlendirilmiş beden arasındaki ilişkileri anlamak endüstriyel kapitalizmi anlamak için anahtar niteliği taşıyor. Türkiye emek tarihçiliği bu anahtarı kullanmakta epeyce geç kaldı, ancak geç gelen bahar, hiç gelmeyenden yeğdir.

DİPNOTLAR

1 Mayıs 2014, sayı 245.
2 *Tanzimat'tan Günümüze Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi 1839-2014: Yeni Yaklaşımlar, Yeni Alanlar, Yeni Sorunlar* (der) Y. Doğan Çetinkaya, Mehmet Ö. Alkan. Tarih Vakfı: İstanbul, 2015.
3 Gülhan Balsoy, "Osmanlı Emek Tarihinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Okunması: Erken Yirminci Yüzyılda Cibali Tütün Fabrikası," *Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Emek Tarihi* içinde, Touraj Atabaki, Gavin D. Brockett (der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.49. Ahmet Makal, *Ameleden İşçiye*. Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları İstanbul: İletişim 2007. Yiğit Akın, "Yeni Kaynaklar, Yeni Yaklaşımlar: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğine Katkı," *Tarih ve Toplum:* Yeni Yaklaşımlar 2, Güz 2005. Bu noktada Ahmet Makal'ın "Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960" adlı çalışmasını anmak gerekir. Bu çalışma erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadın emeği hakkında önemli bir derleme olsa da, kadınları var olan tarihsel anlatılara eklemekle yetinmiş, burada örnekledigimiz metodolojik yaklaşımlara değinmemiştir (*Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* içinde, (der.) Ahmet Makal ve Gülay Toksöz, İmge Kitapevi, 2012.
4 Ann Laura Stoler, "Along the Archival Grain; Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense," Princeton University Press, Princeton, 2009.
5 Ava Baron, "Work Engendered: Toward a New History of America Labour," Cornell University Press, Ithaca, 1991, s. 1.
6 Joan W. Scott, "On Language, Gender and Working-Class History," *International Labor and Working-Class History*, no. 31, 1987, s. 1-13; Alice Kessler-Harris, "Gendering Labour History," University of Illinois Press, Campaign, 2007, s.8.
7 Bu noktada, bu makalede de bir kısmını kullandığımız arşiv malzemesi paylaşımı için Yüksel Akkaya'ya teşekkür ederiz.
8 "Where Are the Organized Women Workers?", *Feminist Studies* 3, 1975, p. 94.
9 Çalışma Vekaleti, Sayı 3, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1953, s. 140. Raporda bilinen sendika sayısı 296, üye sayıları bilinen sendika sayısı ise 266'dır.
10 "İstanbul'da Bir Günde 6 Sendika Kongresi Yapıldı", *Türk İşçisi*, 11 Ekim 1947, s.3.
11 "İşçi Sendikaları Kuruluyor.", *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1947, s. 2.
12 "Yeni İşçi Sendikaları", *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1947, s. 2.
13 "Bakırköy Mensucat İşçileri Sendikası Pazar Günü Olağanüstü Kongre Yaptı." *Hürbilek*, 20 Nisan 1949, s. 1-2; "İstanbul İşçi Sendikaları Birliği Dün Yıllık Kongresini Yaptı", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1950, s.1.
14 "'İşçi ve Dertleri' - İşçilerin Tatil Günlerinde de Yevmiye Almaları İçin Çalışılıyor", İşçinin Sesi, 3 Mart 1950, s.2.
15 Joan W. Scott ve Louise A. Tilly, "Women, Work, and Family," Routledge, New York ve Londra, 1978, s. 5.
16 Ava Baron, "Work Engendered: Toward a New History of America Labour," Cornell University Press, Ithaca, 1991, s.8.
17 Yüksel Akkaya ve Selda Bulut, "Türkiye'de Sendikal Basın: Demokrasi ve Çalışma Yaşamı (1946-1960)", 2009, s. 80; Zafer Toprak, "1946 Sendikacılığı, Sendika Gazetesi, İşçiSendikaları Birlikleri ve İşçi Kulüpleri", *Toplumsal Tarih*, (Temmuz 1996): 19-29.
18 "Milli Sendikamızın Birliğini Yıkmak İsteyenlere Bir İhtar", *Sendika Yolu*, 22 Eylül 1948, s. 1.
19 "İşçi Kızlar", *Sendika Yolu*, 18 Ağustos 1948, s. 2.
20 "Gıda Sanayii İşçileri Sendikası'nın Tek Kadın Üyesi Sabiha Börüklü", *Hürbilek*, 4 Eylül 1948, s. 1 ve 5.
21 "Portre: Çalışan Kadın, *Hürbilek*, 19 Haziran 1948, s.3.
22 "Haliç Bölgesi Mensucat Sendikasının Kongresi", *Hürbilek*, 14 Ekim 1949, s. 4.
23 Sendika, 19 Ekim 1946, s. 3.
24 "Kongre Başkanlığına (4.8.1953)," Uluslararası Sosyal tarih Enstitüsü, Kemal Sülker Koleksiyonu, dosya no. 397.
25 Selda Tuncer. "Fotoğrafın Gör Dediği: Aile Fotoğrafları Üzerine Bir Analiz Denemesi", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 9, No.1, 2017, s.1-11. Kadınların emek tarihi alanında burada anılması gereken bir istisna Gülhan Balsoy'un yukarıda referans verdiğimiz makalesidir.
26 Elizabeth Edwards ve Janice Hart (der.), "Photographs Objects Histories. On the Materiality of Images, Routledge, London, 2004, s.8; Jessica Evans. "Photography," Feminist Visual Culture der. F Carson ve C Pajaczkowska Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000); Beáta Hock, "The female worker in words and pictures: historical narratives and visual representations," L'Homme 28, 2017, s. 33-50.,
27 Gender and the Politics of Class, s. 747.

venus Z30

her zaman çok netiz!

19:9 Ekran Oranı

Yüz Tanıma Özelliği

Portre Modu

Yüz Güzelleştirme Modu

2.5 GHz 8 Çekirdekli
MediaTek İşlemci

4GB RAM
64GB Dahili Hafıza

ZORLU

VESTEL

Türkiye'de Peronizmin Kısa Sürmüş Macerası: Arjantin İşçi Ataşesi Francisco F. Moggia*

SİNAN YILDIRMAZ

PERONİST ARJANTİN'İN İŞÇİ ATAŞELERİ PROGRAMI, BAŞTA AMERİKA KITASI OLMAK ÜZERE TÜM DÜNYADA "ARJANTİN DEVRİMİ"NİN GERÇEKLERİNİ ÇALIŞAN KİTLELERE YAYGINLAŞTIRMAK AMACIYLA UYGULAMAYA SOKULDU. TÜRKİYE'DEKİ GÖREVİNE TAM OLARAK HANGİ TARİHTE BAŞLADIĞINI TESPİT EDEMEDİĞİMİZ ARJANTİN İŞÇİ ATAŞESİ FRANCİSCO F. MOGGIA'NIN YAKLAŞIK OLARAK 1948 YILI SONU VEYA 1949 YILI BAŞINDA GELDİĞİNİ VE GELİR GELMEZ YENİ KURULMAYA BAŞLAYAN SENDİKALARLA İLİŞKİYE GEÇMEYE ÇALIŞTIĞINI SÖYLEYEBİLİRİZ. MOGGIA SENDİKACILARLA DÜZENLİ OLARAK TOPLANTILAR DÜZENLEYECEK VE ÇEVRESİNDE BİR ETKİ ALANI OLUŞTURMAYA GAYRET GÖSTERECEKTİ.

Arjantin'de 1946 yılında iktidarı ele geçiren Yüzbaşı Juan Domingo Peron, eski hükümet döneminde üstlenmiş olduğu Çalışma Bakanlığı sırasında Arjantin'de herhangi bir iktidarın örgütlü işçi sınıfının desteği olmadan ayakta kalamayacağı kanaatini edinmişti. İktidarının ilk yıllarından itibaren bu gücü yanında tutabilmek için, başta Anayasa olmak üzere birçok yeni yasal düzenleme ile adına "sosyal adaletçilik" denilecek bir sistemin oluşumunu sağlamıştır. Bu dönemde kapitalist ve sosyalist kalkınmacılığın dışında bir "üçüncü yol" önerisi ile kendini teorik olarak kuracak olan Peronizm, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ABD'nin kendi hegemonik alanı olarak gördüğü Latin Amerika'da yeni bir siyasi hareketin tohumlarını atacaktır. Temelde faşist korporatizmin sol-popülist bir içerikle harmanlanması olarak tanımlanabilecek olan Peronizm, Latin Amerika'daki önceki dönemde yaşanan tarihsel ve politik mirastan beslenmekle birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi askeri ataşe olarak Peron'un görev yaptığı Mussolini İtalyası'nın sendikal alana dair etkilerini taşımaktadır. "Sınıf çatışması" yerine "sosyal barış" vurgusunun yapıldığı bu İkinci Dünya Savaşı sonrası siyaseti, özellikle faşizmin yenilgisi sonrası hala etkilerini devam ettiren ve 19. yüzyıldan itibaren farklı biçimler altında tüm dünyada gözlemlenebilen anti-liberal muhafazakâr anlayışın bir devamı olarak görülebilir. Türkiye modernleşmesi sürecinde de bu yaklaşımın çeşitli biçimlerini gözlemlemek mümkündür.

Peron iktidarı aldıktan yaklaşık altı hafta sonra, yeni iktidar perspektifine uygun bir biçimde, işçilere dönük bir projeyi hayata geçirecektir. "İşçi Ataşesi Programı" adını vereceği bu uygulama temelde Peronist ilkelerin yaygınlaşmasını ve dünyada "yeni Arjantin"in politik hegemonyasını genişletmeyi amaçlamaktaydı. Özellikle sendikal alanda örgütlü işçileri Arjantin siyasi ve toplumsal hayatında sıra dışı bir konumda kullanmayı amaçlayan bu yeni kurumsallaşma, eski dönemin oligarşik ve oldukça elitist devlet yapısına karşı bir müdahaleyi de içermekteydi. Önceki dönemde dış politikayı yürütecek olan kişiler toplumun oldukça eğitimli ve elit bir kesiminden gelmekteydi. Bu siyaset aracılığıyla dünya siyasetinde ilk defa diplomasi eğitiminden geçmemiş,

Arjantin Anayasası'na işçi haklarının dahil edilmesi
Kaynak: http://yaesta.blogspot.com/2011/08/democracia-para-todos-la-constitucion.html

sınıf tabanlı siyasetin aktif özneleri olan örgütlü işçi sınıfı üyeleri uluslararası ilişkilerde bir aktör olarak yer alacaklardır. Bu durum özellikle bölgesel düzeyde ABD ile olan ilişkilerde de sorunların ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Arjantin İşçi Ataşeleri üzerine detaylı bir çalışma yapan Ernesto Semán yeni ataşe programı için uygun görülen ismin bile yeni diplomatik elemanların tabandan gelen aktif özneler olduğunu vurgulamak üzere seçildiğini söylemektedir. Türkçede "İşçi Ataşesi" olarak kullanılacak olan bu yeni diplomatik kavram, İngilizcede "Labor Attache" veya İspanyolcasıyla "Agregado del Trabajo" olarak değil "Worker Attache" ve "Agregado Obrero" olarak isimlendirilecektir. Böylece bu görevde yer alan insanların işçiler adına konuşan kurumsal elit kişiler değil, doğrudan işçi sınıfının temsilcisi sıradan işçiler olduğu vurgulanmak istenecektir.[1]

Peron, bu yolla İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyet'in aktif destekçisi olmuş ve savaş döneminde anti-faşist bloğun aktif militanı olan çoğu sosyalist ve anarşist sendikacıyı, kendi post-faşist korporatif anlayışı içerisine dâhil edebilecektir. Özellikle 1949 yılında yeni anayasanın oluşturulması sırasında, işçi hakları anayasa içerisinde ayrı bir bölüm ve içerikle yer alacaktır. Ordu, burjuvazi, Katolik Kilisesi ve milliyetçi aydınları işçi sınıfının tabandan gelen örgütlü mücadelesi ile bütünleştirme amacını güden Peronizm, anayasa ve diğer yasaları da buna uyarlamaya çalışacaktır.

İşçi Ataşeleri programı, başta Amerika kıtası olmak üzere tüm dünyada "Arjantin Devrimi"nin gerçeklerini çalışan kitlelere yaygınlaştırmak amacıyla uygulamaya sokulmak istenmiştir. Peron, ataşelerin eğitim sürecinde, bu göreve uygun bulunan işçilerin "fethe çıkan askerler olarak değil, bir havarinin misyonerleri" olarak işlev göreceklerini vurgulamaktaydı.[2] Aslında bu içerikte bir diplomatik alan yaratma fikri Peron öncesinde de dünyada tartışılmaktaydı. İlk olarak 1919 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) kuruluşu sırasında İngiliz Dışişleri Servisi, tüm ülkelerde bu alanda faaliyet gösteren örgütlere destek olmak amacıyla, işçi olmayan ama emek örgütlenmesine dönük bilgiyi yayacak kurumsal diplomatların görevlendirilmesini önermiştir. Bu fikrin Latin Amerika'da gelişmesine yol açacak olan ülke ise Meksika olmuş, 1921'den sonra Meksika Devrimi'ni geliştirmek ve tanıtmak üzere yabancı ülkelerdeki emeğin durumun gözlemleyecek işçilerin görevlendirilmesi uygulamasını geliştirmiştir. Son olarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru ABD, uluslararası ilişkiler alanında yürüttüğü hegemonya çabalarını desteklemek üzere, hedef ülkelerdeki çalışma hayatına ilişkin sorunların da ele alınacağı bir programın uyarlanmasını öngörmüştür.[3] Arjantin'in uygulayacağı İşçi Ataşeleri programı diğerlerinden farklı olarak "mavi yakalı işçilerin diplomatlaştırılması" gibi sıra dışı bir uygulama önermekteydi.

Arjantin'in diplomasideki bu "müesses nizam karşıtı" davranışı, hem Peronizmin Latin Amerika'daki

Peron iktidarı işçi sınıfından da destek görmekteydi
Kaynak: archivoperonista.com

etkisinden rahatsız olan hem de bu türden tabana yayılmış siyasete soğuk bakan ABD'li yetkililer tarafından kuşkuyla karşılanacak, tehlikeli bulunacaktır. Peronizmin başlangıçta anti-Amerikancı bir anti-emperyalist tona sahip olan söylemi, ilerleyen dönemlerde yumuşamasına rağmen, özellikle işçi ataşelerinin politik kökeni dikkate alındığında ABD'li diplomat ve yetkililerin tüm dünyada etkisini kırmaya çalışacağı bir küresel mücadeleyi tetikleyecektir. Türkiye örneğinde de görüleceği gibi Arjantin İşçi Ataşeleri, başta Latin Amerika olmak üzere ABD çıkarlarıyla ters düşecek ve bu yüzden ABD'nin müdahalesiyle karşılaşacaktır.[4]

1946 yılında eğitimlerine başlanan İşçi Ataşeleri 1947 yılı itibariyle üç ayrı bölgede görev yapacaklardır. Bunlardan ilk grup, ataşe programının amaçlarıyla örtüşür biçimde çoğunlukla Latin Amerika ülkelerine gideceklerdir. İkinci grup Avrupa'da bulunan 14 elçilik hizmetinde görev alırken, üçüncü grup ataşe geri kalan üç Arjantin temsilciliğine gönderilecektir. Türkiye, Lübnan ve Sovyetler Birliği'nin de içinde yer aldığı bu üçüncü grupta yer almaktadır. Bu çerçevede ilk etapta, daha sonra sayıları 50'yi aşacak olan, toplam 43 işçi ataşesi görevlendirilmiştir.[5]

TÜRKİYE'DEKİ ARJANTİN İŞÇİ ATAŞESİ FRANCISCO FERNANDO MOGGIA

Türkiye'deki görevine tam olarak hangi tarihte başladığını tespit edemediğimiz Arjantin İşçi Ataşesi Francisco F. Moggia'nın yaklaşık olarak 1948 yılı sonu veya 1949 yılı başında geldiğini ve gelir gelmez yeni kurulmaya başlayan sendikalarla ilişkiye geçmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Aslen Arjantin'in *Mesopota-*

mia bölgesinde yer alan büyük domuz mezbahaları işçilerinin örgütlendiği Domuz Mezbahası İşçileri Sendikası'nın bir üyesi olan Moggia,[6] Nisan 1952 tarihinde Türkiye'den gönderildiğinde gazetelerdeki haberlerde üç yıldır görev yapmakta olduğu söylenmektedir.[7] Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde çoğunlukla Moggia'nın tercümanlığını üstlenecek olan TOMİS genel başkanı Muzaffer Daysal, Moggia ile karşılaşmalarını şöyle anlatmaktadır:

> Arjantin'de Peron iktidara geldi işçi desteğiyle. Peron, bu harekette görev almış olan sendikacıları pasifize etmek amacıyla çeşitli ülkelere işçi ataşesi olarak atadı. Arjantinli mezbaha işçisi Francisco Fernando Moggia da İstanbul konsolosluğuna geldi. Bir gün İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nde oturuyoruz. 'Bir ataşe gelecek,' dediler. Yanında bir İtalyan tercüman kadınla Moggia geldi. Arjantin işçi hareketini anlatıyordu. Kadın da tercüme ediyordu. Türkçesi zayıf olduğu için yarım yamalak çeviriyordu. Kadının noksan çevirdiğini hissediyordum. Müdahale ettim. İspanyolca bildiğimi söyledim. Annemden İspanyolca öğrenmiştim. Adam birdenbire hayret etti. "İstersen ben tercüme edeyim, kadın da beni kontrol etsin," dedim. O konuşmadan sonra Moggia gitti. Bir ara görünmez oldu. Ben Sebahattin Selek'e gidip olayı anlattım. Adamın tutumunu sordu. "Peron ihtilalini anlatıyor," dedim. Şaşırdı. "Nedir," diye sordum. Bana Arjantin'deki ihtilali anlattı. Aradan bir müddet geçti. Moggia bir defa daha ziyaret etti. Yanında tercüman yoktu. "Siz bana tercümanlık eder misiniz," diye sordu. Moggia'nin teklifini Sebahattin Selek'e ilettim. Part-time çalışmam isteniyordu. Sebahattin Selek uygun gördü. Böylece Moggia'nin tercümanlığına başladım. O zamanın fiyatlarıyla 10 kuruş günlükle işe başladım.[8]

Muzaffer Daysal'ın 1947 Sendikacılığı sürecinde devlet ve sendikalar arasındaki ilişkiyi kurmakla görevli olan Sabahattin Selek'in bilgisi ve kontrolü dâhilinde Moggia'nın tercümanlığını yapmaya başlaması, Arjantin'den gelen bu sıra dışı görevlinin hareketlerini kontrol etmeyi de kolaylaştırmaktaydı. Bu ilişkiler kısa zaman içerisinde Moggia'nın bütün sendikacılar arasında tanınmasına ve dönemin önemli işçi gazetelerinde yazılar yayımlamasına da imkân sağlayacaktır. Moggia'nın *Hürbilek* ve İşçi Sesi gazetelerinde röportajları ve *Hürbilek*'te 12 Ağustos 1949 tarihinde Arjantin'deki işçi sendikalarını anlattığı bir yazısı yayınlanacaktır. Dönemin anti-komünist sendikal anlayışına yakın bir görüşe sahip olan Moggia, yazısında şunları söylemektedir:

> Biz Arjantin işçileri, hem kapitalizme hem de komünizme karşı savaşmaktayız. Çünkü, her ikisi de insaniyete sefaletten başka bir şey getirmez. Kapitalizm, işçiyi açlık ve sefalete mahkûm ederek onların sola kaymalarına ve komünist olmalarına sebebiyet vermektedir. Halbuki, işçi tatminkar bir ücret alır ve hayat seviyesi yükselirse komünizm ölüme mahkumdur.[9]

Türk-İş'in kurulmasının öncesinde sendikal birliklerin oluşumu ve yeni sendikaların kuruluşu için toplanan kongrelere katılan ve katıldığı yerlerde konuşma yapan Moggia, fırsat bulduğu her yerde Arjantin ve Türkiye arasındaki sendikal mücadele anlayışlarının benzerliğine vurgu yapacaktır. Üsküdar Tütün Bakımevi İşçi Sendikası toplantısında yaptığı bir konuşmada Moggia hem Türkiye'deki sendikal mücadeleyi övmekte hem de Arjantin sendikalarının örneklerini konuşmalarında tekrar etmektedir:

> Siz Türkler başkalarının 50-60 yılda aldığı bu yolu 4 yıl gibi kısa bir zamanda katettiniz. Bu durumda öyle zannediyorum ki Türk işçisi çok yakın bir atide dünya işçi meselelerinde nazım bir rol oynayacaktır." Bundan sonra Arjantin işçisinin bugün aldığı haklara temas eden ataşe ezcümle şunları söylemiştir: "-Biz, çok can kaybı vererek bilhassa enternasyonalizm, komünizm gibi büyük düşmanlarla mücadele ederek bugün (sosyal adalet) adını verdiğimiz ve 10 maddede hülasa ettiğimiz haklarımızı anayasamıza soktuk.[10]

Kısa zaman içerisinde dönemin en başta gelen işçi hakları savunucusu ve gazeteci Kemal Sülker'le yakın bir dostluk kuracak olan Moggia, *Gece Postası*

Francisco F. Moggia
Attaché Ouvrier à la Légation Argentine

Tel. 80.541 - 9dan 13e.

Sayın.....

Büyük Kurtarıcı ATATÜRK'ü bir kere daha saygı ve şefkatle anmamıza sebep olan Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşunun Yıldönümü münasebetile, Arjantin İşçi Ataşeliği kardeş Türk halkını ve bilhasa işçi arkadaşları saygı ve sevgiile selâmlar, bahtiyarlık ve refah temenisinde bulunur.

29 EKİM 1951

FRANCİSCO F. MOGGİA
İŞÇİ ATAŞESİ

Moggia'nın kartviziti ve Cumhuriyet Bayramı kutlama kartı
Kaynak: Kemal Sülker Arşivi, USTE, dosya no: 141

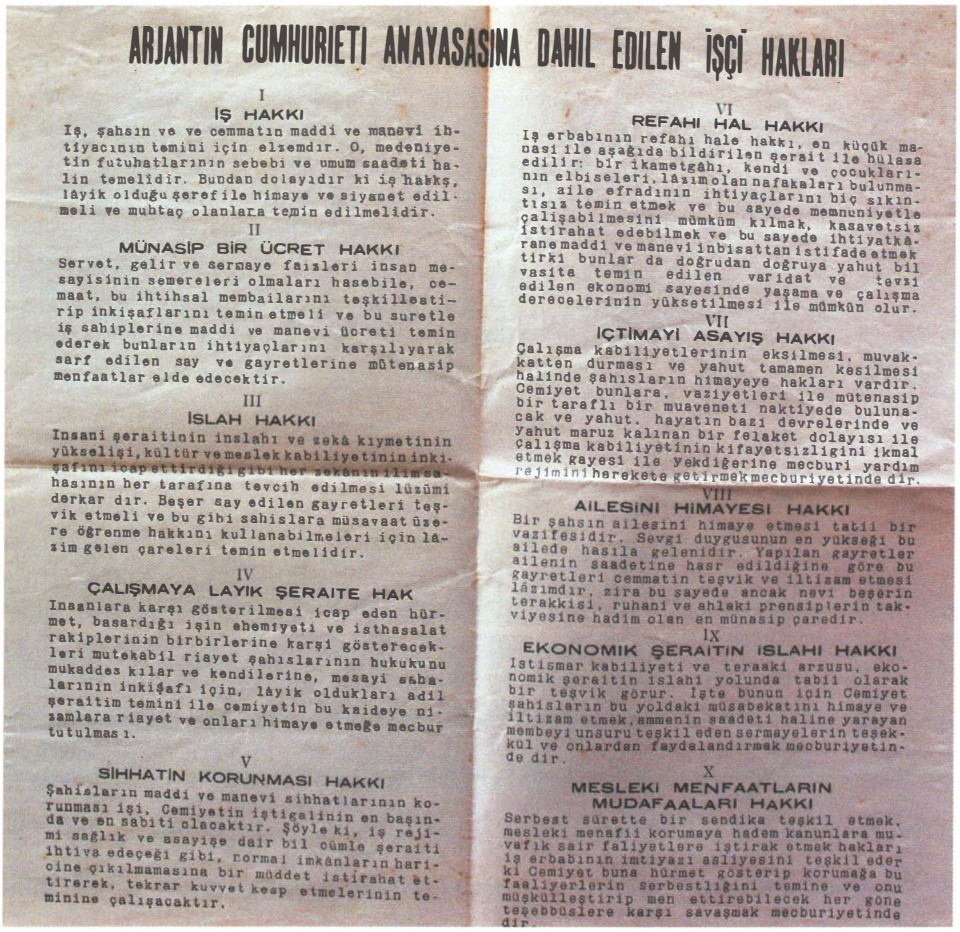

ARJANTIN CUMHURIETI ANAYASASINA DAHIL EDILEN İŞÇİ HAKLARI

I
İŞ HAKKI
İş, şahsın ve ve cemaatın maddi ve manevi ihtiyacının temini için elzemdir. O, medeniyetin futuhatlarının sebebi ve umum saadeti halin temelidir. Bundan dolayıdır ki iş hakkı, layik olduğu şerefile himaye ve siyanet edilmeli ve muhtaç olanlara temin edilmelidir.

II
MÜNASİP BİR ÜCRET HAKKI
Servet, gelir ve sermaye faizleri insan mesayisinin semereleri olmaları hasebile, cemaat, bu ihtihsal membailarını teşkillestirip inkişaflarını temin etmeli ve bu suretle iş sahiplerine maddi ve manevi ücreti temin ederek bunların ihtiyaçlarını karşılıyarak sarf edilen say ve gayretlerine mütenasip menfaatlar elde edecektir.

III
İSLAH HAKKI
Insani şeraitinin inslahı ve zekâ kıymetinin yükselişi, kültür ve meslek kabiliyetinin inkişafını icap ettirdiği gibi her zekânın ilmühasının her tarafına tevcih edilmesi lüzümi derkar dır. Beşer say edilen gayretleri teşvik etmeli ve bu gibi sahislara müsavaat üzere öğrenme hakkını kullanabilmeleri için lâzim gelen çareleri temin etmelidir.

IV
ÇALIŞMAYA LAYIK ŞERAITE HAK
Insanlara karşı gösterilmesi icap eden hürmet, basardığı işin ehemiyeti ve isthasalat rakiplerinin birbirlerine karşi göstereceksleri mutekabil riayet şahıslarının hukukunu mukaddes kılar ve kendilerine, mesayi sabalarının inkişafı için, layik oldukları adil şeraitim temini ile cemiyetin bu kaideye nizamlara riayet ve onları himaye etmeğe mecbur tutulmas ı.

V
SİHHATİN KORUNMASI HAKKI
Şahisların maddi ve manevi sihhatlarının korunması işi, Cemiyetin iştigalinin en başında ve en sabiti olacaktır. Şöyle ki, iş rejimi sağlık ve asayişe dair bil cümle şeraiti ihtiva edeçeği gibi, normal imkânların harioine çıkılmamasına bir müddet istirahat ettirerek, tekrar kuvvet kesp etmelerinin temininе çalışacaktır.

VI
REFAHI HAL HAKKI
Iş erbabının refahı hale hakkı, en küçük manası ile aşağıda bildirilen şerait ile hülasa edilir: bir ikametgâhı, kendi ve çocuklarının elbiseleri, lâzım olan nafakaları bulunması, aile efradının ihtiyaçlarını biç sıkıntısız temin etmek ve bu sayede memnuniyetle çalişabilmesini mümkün kılmak, kasavetsiz istirahat edebilmek ve bu sayede ihtiyatkârane maddi ve manevi inbisattan istifade etmek tirki bunlar da doğrudan doğruya yahut bil vasita temin edilen varidat ve tevzi edilen ekonomi sayesinde yaşama ve çalışma derecelerinin yükseltilmesi ile mümkün olur.

VII
İÇTİMAYİ ASAYIŞ HAKKI
Çalışma kabiliyetlerinin eksilmesi, muvakkatten durması ve yahut tamamen kesilmesi halinde şahısların himayeye hakları vardır. Cemiyet bunlara, vaziyetleri ile mütenasip bir taraflı bir muaveneti naktiyede bulunacak ve yahut, hayatın bazi devrelerinde ve yahut maruz kalınan bir felaket dolayısı ile çalışma kabiliyetinin kifayetsizliğini ikmal etmek gayesi ile yekdiğerine mecburi yardım rejimini harekete getirmek mecburiyetinde dir.

VIII
AİLESİNİ HIMAYESİ HAKKI
Bir şahsın ailesini himaye etmesi tabii bir vazifesidir. Sevgi duygusunun en yükseği bu ailede hasıla gelenidir. Yapılan gayretler ailenin saadetine hasr edildiğine göre bu gayretleri cemmatın teşvik ve iltizam etmesi lâzımdır, zira bu sayede ancak nevi beşerin terakkisi, ruhani ve ahlaki prensiplerin takviyesine hadim olan en münasip çaredir.

IX
EKONOMIK ŞERAITIN ISLAHI HAKKI
Istismar kabiliyeti ve teraaki arzusu, ekonomik şeraitin islahı yolunda tabii olarak bir teşvik görür. İşte bunun için Cemiyet sahisların bu yoldaki müsabekatını himaye ve iltizam etmek, ammenin saadeti haline yarayan membeyi unsuru teşkil eden sermayelerin teşekkül ve onlardan faydalandırmak mecburiyetinde dir.

X
MESLEKI MENFAATLARIN MUDAFAALARI HAKKI
Serbest sürette bir sendika teşkil etmek, mesleki menafii korumaya hadem kanunlara muvafik sair faliyetlere iştirak etmek hakları; iş erbabının imtiyazı asliyesini teşkil eder ki Cemiyet buna hürmet gösterip korumağa bu faaliyerlerin serbestliğini temine ve onu müşkülleştirip men ettirebilecek her göne teşebbüslere karşı savaşmak mecburiyetinde dir.

Arjantin Cumhuriyeti'nde İşçi Hakları başlıklı kitapçığın kapağı ve kitapçığın broşür olarak yayımlanmış kısa hali
Kaynak: Kemal Sülker Arşivi, USTE, dosya no: 141

gazetesinde sıklıkla yer alacaktır. Sülker, Moggia'yı şöyle tanıtmaktadır: "Şehrimizdeki işçi hareketlerini adım adım takip eden bir 'yabancı', gitgide memleketimizin dostu bir insan, 'yerli' vasfını taşıyan bir işçi haline geliyor. Bu, bütün işçilerin tanıdığı Arjantin İşçi Ataşesi Bay Moggia'dır."[11] Sülker, özellikle kendisi gibi gazetecilerin de "fikir işçisi" olarak kabul edilmesi ve gazetecilerin sendikal örgütlenmesi üzerine Arjantin'deki örnekleri Moggia'dan öğrenecek ve bu alanda bir düzenleme yapmak üzere olan hükümete Peronist Arjantin'in sendikal örneklerini Moggia'nın yapmış olduğu çeviriler üzerinden tanıtacaktır.[12]

Moggia, İşçi Ataşesi olarak bulunduğu süre içerisinde yeni Peronist Arjantin Anayasası'nda yer alan işçi haklarını Türkçe çevirisiyle ayrı bir broşür olarak bastıracak ve önde gelen sendikalara dağıtacaktır. "Arjantin Cumhuriyeti Anayasasına Dâhil Edilen İşçi Hakları" başlığını taşıyan bu broşür; uygun ücret, çalışma, sağlık ve refah haklarıyla birlikte ailenin korunması ve toplumsal barışa dair Arjantin Anayasası'nda yer alan bölümlerin açıklamasından oluşmaktaydı. Moggia düzenli olarak kendisi de toplantılar düzenleyerek, çevresinde bir etki alanı oluşturmaya gayret göstermekteydi. Örneğin işçi ataşesi olarak Moggia, "Arjantin işçi kütlelerinin liderleri olan General Peron'a karşı bağlılıklarının beşinci yıldönümü münasebetiyle" Taksim Belediye Gazinosu'nda 17 Ekim 1950 tarihinde düzenlediği akşam yemeğine, dönemin sendikacıları ve gazetecilerini davet ederek Peron'un İşçi Ataşesi Programı ile arzu ettiği diplomatik kamuoyu etkisini oluşturmayı amaçlamaktadır. Yine benzer bir şekilde, arkalarında işçi hakları ve sosyal adalete dönük sözlerinin yer aldığı Juan Peron ve eşi Eva Peron'un fotoğraflarının olduğu kartpostallar da bastırılmıştır.[13]

Mümkün olduğunca bütün sendika toplantılarına katılmaya çalışan Moggia, sendikal birlik çalışmalarına da etkide bulunmaya çalışacak ve o dönemde Latin Amerika'da ABD'nin başını çektiği AFL-CIO (*American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations*) etkisi dışında kurulmaya çalışılan ATLAS (*Agrupacion de Trabajadores Latino Americanos Sindicalizados*) örgütünün Türkiye'de tanıtımını yapacak ve Türkiye sendikalarının da bu türden bir birlik içerisinde yer almasını temkinli bir biçimde önerecektir. Henüz Türk-İş'in kurulmadığı ve AFL-CIO ile Türkiye sendikaları arasındaki ilişkilerin çok gelişkin olmadığı bir dönemde Moggia'nın bu alanda öncülük yapmak istemiş olabileceği düşünülebilir. Örneğin Milli İşçi Sendikaları Birliği kuruluş kongresinde hazır bulunan Moggia oradaki temsilcilere Arjantin İşçileri Sendikalar Federasyonu bayrağını hediye etmiş ve bu durum oradaki sendikacılar tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Moggia'nın bu türden uluslararası alandaki cepheleşmelere dönük etkide bulunma çabaları bir süre sonra ABD'li sendika temsilcileri tarafından pek hoş karşılanmayacaktır.

Sülker ile geliştirmiş olduğu yakınlık Moggia'nın Türkiye'deki sendikal gelişmeler karşısında nasıl düşündüğünü görebilmemizi kolaylaştırmaktadır. Böylelikle Moggia'nın Sülker'e oldukça samimi bir şekilde şu düşüncelerini aktarmış olduğunu öğrenebilmekteyiz:

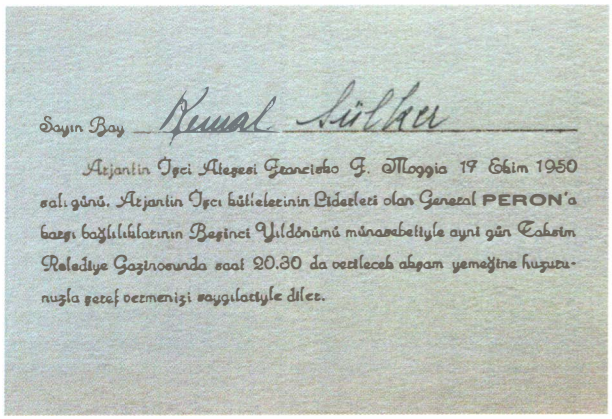
Sayın Bay Kemal Sülker

Arjantin İşçi Ateşesi Francisco F. Moggia 17 Ekim 1950 salı günü, Arjantin İşçi birliklerinin Lideri olan General PERON'a bazı bağlılıklarının Beşinci Yıldönümü münasebetiyle aynı gün Taksim Belediye Gazinosunda saat 20.30 da verileceği akşam yemeğine huzurunuzla şeref vermenizi saygılarıyla dilerz.

Peron'un iktidara gelişinin yıldönümü kutlamaları için Kemal Sülker'e gönderilmiş davetiye
Kaynak: Kemal Sülker Arşivi, USTE, dosya no: 141

İşçi Ataşesi titrek bir ifade ile şunları ilave etti: -Söylemesi ayıp değildir elbet, dedi, bu Birliğin tahakkuk ettiği an gözlerimden sevinç gözyaşları döküldü. ... Sonra şunları belirtti: -Birliğin o büyük kongresinde işçilere hâkim olan gayenin bir tek oluşu gözümden kaçmadı. Bütün işçiler bir tek hedefe varmak için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Bu gaye de Türk işçisinin bir tek Birlik etrafında toparlanıp mesut yarınlara kavuşması için çalışması. Türk işçisinin, layık olduğu kültür ve refah seviyesine ulaşmasını candan diledik ve kadehlerimizi işçilerimizin saadeti için kaldırdık.[14]

ATATÜRK VE SAN MARTIN

Moggia, yine Kemal Sülker ile yapmış olduğu bir görüşmede şunları söylemektedir: "Sizin için Atatürk ne ise biz Arjantinliler için de General Jose De San Martin odur. Bu seneyi biz "San Martin" senesi olarak kutluyoruz ve ona çok şeyler borçlu olduğumuzu biliyoruz."[15]

Moggia, milliyetçi Peronist siyasetin bir sonucu olarak Türkiye ile Arjantin arasında Atatürk üzerinden de bir bağ kurmaya gayret etmiştir. 1950 yılının Arjantin'de ulusal kahraman General San Martin'in yüzüncü ölüm yılı olması münasebetiyle bir yüzünde Atatürk ve San Martin'in görsellerinin "Vatanlarının Ataları ve Dehaları" sözüyle birlikte yer aldığı, arka tarafında ise "Kendi vatanlarının siyasi hürriyeti uğruna aynı ideal için savaştılar. Türkler ve Arjantinliler kurtarıcılarını hasretle anarlar" cümlelerinin yer aldığı bir kart bastırılır. Aynı şekilde Cumhuriyet Bayramı'nda da çevresinde tanıdığı kişilere ve özellikle işçilere kendi ismiyle bastırdığı Atatürk'ü anma kartları gönderir.[16]

Arjantin halkının tarihsel olarak Türkiye gibi ülkelerle benzerliğini kurmaya çalışan Moggia, böylelikle toplumlar arasında bir etkileşim alanı açmaya çalışmaktadır. ABD veya Avrupa ülkelerinden farklı olarak bağımsızlık mücadelesi ve geç kapitalistleşmiş bir ulus-devlet kuruluşu yaşayan iki ülkenin kurucu liderleri arasında oluşturmaya çalıştığı bu ortaklık,

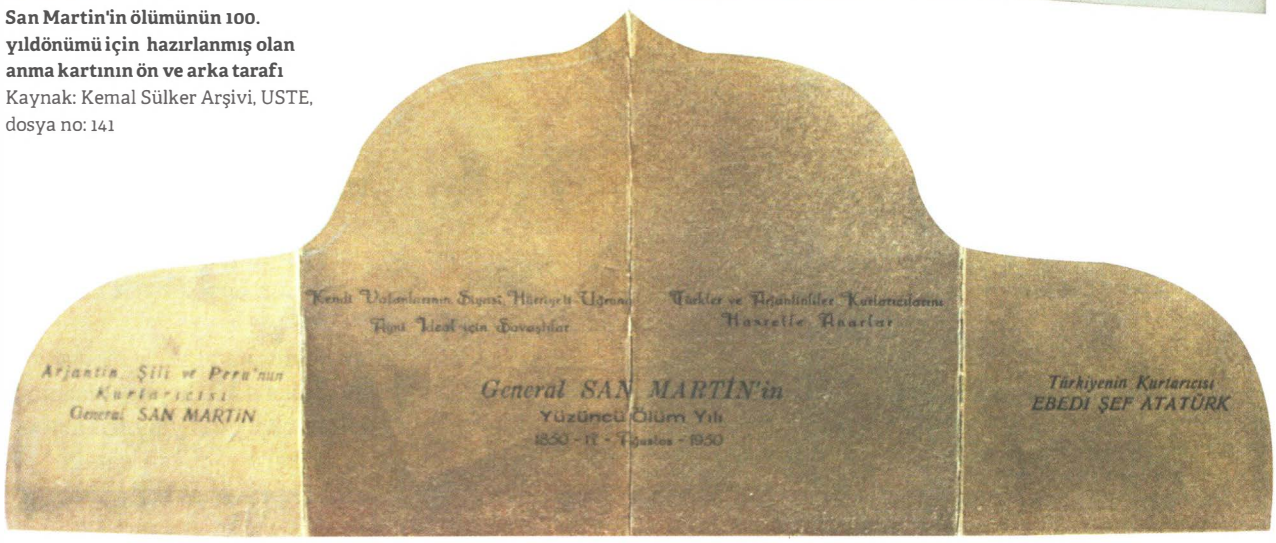

San Martin'in ölümünün 100. yıldönümü için hazırlanmış olan anma kartının ön ve arka tarafı
Kaynak: Kemal Sülker Arşivi, USTE, dosya no: 141

Eva ve Juan Peron'un sözleri ve görsellerinin yer aldığı kartlar. Ön tarafta görseller, arka tarafta sözler yer almaktadır.
Kaynak: Kemal Sülker Arşivi, USTE, dosya no: 141

işçi hakları konusunda da halkçı-popülist siyasetin yaygınlaşmasına dönük vurguyu daha kolaylıkla yapabilmesine imkân tanıyacağı için bu yolun tercih edildiği düşünülebilir.

EVİTA VE MOGGIA

Eva Peron, Juan Peron'un eşi olması dışında kendi ülkesinde özellikle çocuklar ve yoksullar için yürüttüğü yardım kampanyalarıyla bilinmektedir. Moggia'nın da ilk geldiği andan itibaren Evita üzerinden Türkiye'de varolan sempatiyi artırmaya çalıştığı söylenebilir.

Eva Peron'un resimlerinin basında sıklıkla yer almasının dışında, 1951 yılı sonu itibariyle hastalanan Evita'nın durumu da yakından takip edilecektir. Evita'ya yönelik bu ilgi Aralık 1951 tarihinde içinde Moggia'nın da girişimci olarak yer aldığı bir olay ile daha da artacaktır. İstanbul'da Şişli Camii'nde tütün tüccarı İsmail Kadri Türkmen'in girişimi ve Fenerbahçe Spor Kulübü Başkanı Hacı Bekir Bey'in desteği ile Eva Peron'un sağlığına kavuşması için mevlit okutulacaktır. Yine Fenerbahçe kulübü üyelerinden hafız Fahri Tükel'in okuduğu mevlitte dağıtılan şekerleri de Hacı Bekir göndermiştir.[17] Bu olayın ardından çıkan tartışmada bir Hristiyan için mevlit okutulmaz diyenler oldukça fazla olduğu gibi İstanbul Müftüsü başta olmak üzere birçok insan bunun mümkün olduğunu dile getirmiştir. *Yeni Sabah*'taki habere göre genel olarak bu konuda şu karara varıldığı söylenebilir: "Eva Peron Arjantin'deki Türklere ve Darülacezeye yardım yapmış bir Türk dostudur. Okunacak mevlidin sonunda Madam Peronun hastalığı için Tanrı'dan şifalar dilemek dinimize aykırı değildir."[18]

Zafer gazetesi mevlit hadisesinin ardından Moggia'nın bu olayda nasıl bir rol oynadığını görmemizi sağlayan şu haberi yayımlamıştır:

> Eva Peron'un sıhhate erişmesi için yapılan duada İstanbul işçi sendikalarının mümessilleri de hazır bulunmuşlardır. Mevlûdu okutan tütün tüccarı İsmail Kadri Türkmen kendisiyle görüşen gazetecilere şunları söylemiştir: 'Hayatımın dörtte birini Arjantin'de geçirdim. Arjantinlilerin Türklere ve bilhassa Atatürk'e hayranlıkları sonsuzdur.

Bütün dünya fakirlerine yardımda bulunan ve başkanı bulunduğu Sosyal Yardım Kurulundaki yorucu çalışmasından dolayı hastalanan Eva Peron'un sıhhatinin avdeti için bu mevlûdu okutuyorum. Maksadım Türklere büyük dostluk besliyen Arjantinlilere bir mukabelede bulunmaktan ibarettir.' Mevlûtta hazır bulunan Arjantin İşçi Ataşesi bugün Eva Peron'a şu telgrafı çekmiştir: 'Dinler tarihinde ilk defa olarak bir Katolik olan sizin için Arjantinlilerin dostu bir Müslüman Türk tarafından sıhhatinizin iadesi münasebetiyle bir mevlût okutulmuştur."[19]

FUTBOL DİPLOMASİSİ VE MOGGIA

Latin Amerika futbolu savaş sonrası dönemde de dünyada önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de profesyonel futbol liginin henüz kurulmaya çalıştığı yıllarda Moggia, tam olarak katkısını tespit edilemeyen fakat organizasyonunda yer aldığı anlaşılan, iki önemli girişimde bulunacaktır. İki ülkeyi birbirine yakınlaştırma çabasının bir uzantısı olarak "futbol diplomasisi" Peronizmin etki alanını genişletmek için kullanılışlı bir araç olacaktır.

1951-52 futbol sezonu sırasında gazetelerde en çok tartışılan konuların başında Türkiye'deki kulüplerde oynaması muhtemel yabancı futbolcular gelmektedir. Fenerbahçe ve Adalet takımları birçok yabancı futbolcu ile görüşmesine rağmen bir yabancı oyuncunun tam anlamıyla sözleşmeli olarak kadroya dâhil edilmesi gerçekleşmeyecektir. Bu dönemde gelen oyunculardan birisi de Arjantin'den Adalet takımına transfer edilen, daha önce Atletico de Madrid ve Zaragosa takımlarından oynayan Jose Alberto Valdivielso'dur. Gazeteler Valdivielso haberlerini verirken saha kenarında onu izleyen Moggia'dan oyuncu hakkında bilgi alırlar. Valdivielso ile konuşmaya çalışan gazeteciler ondan çok fazla bilgi alamazlar fakat Valdivielso Türkiye'ye gelişinin diplomatik siyasetin bir sonucu olduğunu sanki biliyor gibi gazetecilere şu cevabı verir: "-No propaganda!"[20] Ne yazık ki Valdivielso'nun Türkiye'de profesyonel olarak bir takımda oynamış olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Büyük ihtimal bir süre sonra anlaşma imzalamadan benzeri diğer oyuncular gibi Türkiye'den ayrılacaktır.

İkinci futbol diplomasisi çabası ise özel bir turnuva için Türkiye'ye gelen Arjantinli Lanus futbol takımı ile gerçekleşmiştir. Kazanana Eva Peron'un özel olarak gönderdiği bir kupanın verileceği "Eva Peron Kupası" için Lanus takımı Türkiye'den Beşiktaş, Galatasaray ve Fenerbahçe takımlarıyla karşılaşacaktır. En son maçta Fenerbahçe 3-2 galip gelerek kupayı alacaktır fakat bu diplomasi çabası son maçta çıkan olaylar sonucunda tam tersi bir sonuç yaratacaktır. Mithatpaşa Stadyumu'nda yapılan son karşılaşmada Arjantin takımının golleri hakem tarafından sayılmaz ve Fenerbahçe'nin gollerine de ofsayt olduğu gerekçesiyle itiraz edilir. Bunun üzerine maçın sonunda seyirciler ve Arjantinli futbolcular hakeme ve oyunculara saldırır ve büyük kargaşa çıkar.[21] Türkiye ve Arjantin arasındaki arzu edilen diplomatik yakınlaşma futbolun heyecanına yenik düşecektir.

MOGGIA, İŞÇİ KÖKENLİ BİR DİPLOMAT OLARAK SENDİKALARLA GELİŞTİRDİĞİ YAKIN İLETİŞİMİN ÖTESİNDE, TÜRKİYE'DE PERONİZMİ TANITMAK VE ETKİ ALANINI GENİŞLETMEK ÜZERE ATATÜRK, EVA PERON VE FUTBOL GİBİ KONULARDA DA ÇALIŞMALAR YÜRÜTECEKTİR.

MOGGIA'NIN TÜRKİYE'DEN GÖNDERİLİŞİ

ABD ve Arjantin arasında Latin Amerika üzerinde devam etmekte olan Soğuk Savaş dönemi mücadelesi kısmen Türkiye'de de yaşanacaktır. Özellikle Türk-İş'in kuruluş döneminde giderek artan ABD'li sendikacıların ziyaretleri, onlardan çok önce Türkiye'de faaliyete başlamış bulunan Arjantin İşçi Ataşesi ile sıkıntılı karşılaşmalara yol açacaktır. ABD sendikacılığının temsilcisi olarak Türk-İş'in kuruluşu döneminde Türkiye'de bulunan Irving Brown ve Moggia'nın çeşitli kongrelerde karşılaşmaları Kemal Sülker tarafından gözlemlenecek ve bu ikili arasındaki gerilimin olumsuz sonuçlara yol açmaması temenni edilecektir.[22] İstanbul Milli İşçi Sendikaları Birliği'nin ilk Genel Kurul toplantısında aynı salonda bulunacak olan Brown ve Moggia ayrı masalarda oturacak ve birbirleriyle çok fazla temas etmeyeceklerdir.[23]

Kemal Sülker, aynı dönemde Türkiye'de bulunan bu iki rakip ülke sendikacısıyla ayrı ayrı görüşerek

Bir Türk takımında ilk yabancı futbolcu

Arjantinli Jose Alberto Valdi Vielso
Adalet takımında yer alıyor

Arjantinli oyuncu Valdivielso'nun yukarıdaki antremanı sırasında Moggia'nın saha kenarında gazetecilere bilgi verdiği söylenmektedir.
Kaynak: Milliyet, 9 Kasım 1951

birbirleri hakkında yorum yapmasını sağlayacaktır. Sülker'in ilk olarak görüştüğü Brown, Arjantin'deki iktidarın özgür ve demokratik bir sendika anlayışına sahip olmadığını söyleyecektir.[24] Moggia, Brown'ın sözlerine yine Sülker aracılığıyla cevap verecek ve kendisini "Türk gazetecileri ve işçilerinden bir heyet huzurunda" bir münazaraya davet edecektir. Moggia, "Arjantin Sendikaları ile Amerikan sendikalarının ve sendika hareketlerinin mukayesesini yapar, hükmü tarafsız Hakem Heyetine bırakabilirdik" diyecek; Sülker de, "Bu imkân henüz kaybolmuş değildir, Mayıs ayı içinde Mister Brown İstanbul'a gelecektir. Kendisine bu isteğinizi hatırlatalım. Kabul ederse böyle bir münazarada hazır bulunmayı ben de arzu ederim" diyerek cevap verecektir.[25]

Arjantin ve ABD arasındaki Türkiye'deki Arjantin yetkilileri üzerinden oluşan bu gerilim dönemin başlarında ABD'li temsilciler tarafından da tespit edilmiştir. ABD'nin Avrupa Özel Temsilciliğini yapan Boris Shiskin'in bu konuya ilişkin "devlet içinde korporatist devlet felsefesine bağlı bir grup yetkilinin Türk sendikalarını faşist örgütlenmeleri andırır bir biçimde şekillendirmek istediğini ve İspanya, Portekiz ve Arjantin gibi ülkelerde çalışma yaşamına ilişkin mevcut tecrübeler konusunda bu ülkelerle Türk yetkililerin bilgi alışverişinde olduğunu" dile getirmektedir. Bu karşılık ABD'li yetkililerden benzeri bir sendikal görevlinin Türkiye'de faaliyet göstermesini istemektedir.[26]

Dönemin iktidarı Demokrat Parti, ABD'li veya başka bir ülkeden herhangi bir temsilcinin Türkiye'de böyle bir alanda etkin faaliyette bulunmasını istememektedir. Bu yönde yalnızca Arjantin İşçi Ataşesi'nin değil, ABD'li yetkililerin de faaliyetleri DP iktidarı tarafından hoş karşılanmamaktadır. Aziz Çelik bu döneme ilişkin yapmış olduğu çalışmasında buna ilişkin birçok örneği detaylı bir biçimde açıklamaktadır. Aslında bir süredir Türk-İş'in kuruluş sürecinde aktif bir çalışma yürüten ABD'li sendika temsilcileri ile Arjantin temsilcisi arasında yaşanabilecek muhtemel bir çatışmanın yaratabileceği gerilim, Türkiye'yi kendi diplomatik stratejisi açısından zor durumda bırakma ihtimalini de içermekteydi. Bu yüzden ABD ve Arjantin arasında Soğuk Savaş döneminde yaşanan bu gerilimin Türkiye'ye yansıması istenmeyeceği için Arjantin İşçi Ataşesi Moggia bir sendika toplantısı sırasında yapmış olduğu konuşma yüzünden "istenmeyen adam" ilan edilecektir. Bu durumu Moggia'nın tercümanlığını yapan Muzaffer Daysal şöyle anlatmaktadır:

> Moggia'ya tercümanlığım da sürüyordu. Alışverişe gidecek, beni arıyor, gidiyordum. Kemal Sülker'le mülakat yapacak. Sülker o zaman Gece Postası'nda çalışıyordu. Bu arada Moggia'nin sendika ziyaretleri sıklaşmaya başladı. Birlik dışında bazı sendikalara da gitmeye başladı. Demokrat Parti iktidardaydı. Taksim Belediye Gazinosu'nda bir yemek veriliyordu. İstanbul Milletvekili İhsan Altınel, Tekstil Sendikası yöneticilerindendi. Moggia kalktı, bir nutuk çekti. Türk İşçi Hareketi'nin kendi bünyesinde ihtilal yapması gerektiği düşüncesini açıkladı. Ben de tercüme ettim. Adamın söylediği silahlı ihtilal değildi, evrimi kastediyordu, ama "ihtilal" dedi. Ben de "ihtilal" diye çevirdim. Ertesi gün Moggia'yi "persona non grata", istenmeyen adam ilan ettiler. Ayrılması için kısa bir süre verildi. Bir İtalyan gemisiyle gitti.[27]

Arjantin İşçi Ataşesi Francisco F. Moggia'nın "işçi sendikaları ile yaptığı temaslar diplomatik vazife çerçevesinden aşkın görüldüğünden"[28] Türkiye'den ayrılması istenecek ve böylelikle Türkiye'de Peronizmin bu çok kısa sürmüş macerası sona erecektir.

DİPNOTLAR

* Makalenin yazımı sürecinde çeşitli kaynaklara ulaşmamda yardımları olan Hakan Koçak, Aziz Çelik, Şahika Karatepe ve Özgün Akduran'a teşekkür ederim.

1 Ernesto Semán, *Ambassadors of the Working Class: Argentina's International Labor Activists and Cold War Democray in the Americas*, (Durham: Duke University Press, 2017), s. 62.

2 Semán, s. 82.

3 Semán, s. 75-77.

4 Semán'ın çalışması bütünüyle İşçi Ataşeleri üzerinden Latin Amerika'daki Soğuk Savaş mücadele ve müdahalelerine odaklanarak sürecin detaylı bir analizini yapmaktadır.

5 Semán, s. 104.

6 Moggia'nın mezbaha işçisi olduğu Türkiye'deki kaynaklarda da tekrar edilmekle birlikte hangi sendikadan olduğu bilgisini Ernesto Semán'la yapmış olduğum yazışmadan öğrenebildim.

7 Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003), s. 41.

8 Yıldırım Koç, *Türk-İş Tarihinden Portreler – Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler (1)*, (Ankara: Türk-İş Yayını, 1998), s. 97-98.

9 Francisco Moggia, "Arjantin'de İşçi Sendikaları", *Hürbilek*, 12 Ağustos 1949.

10 "Üsküdar tütün işçileri sendikası toplandı", *Milliyet*, 17 Eylül 1950.

11 Kemal Sülker, "İşsizlik meselesi ve Arjantin İşçi Ataşesinin anlattıkları", *Gece Postası*, 14 Mart 1950.

12 Bu yazısında Sülker Arjantin fikir işçileri talimatnamesine ilişkin şunları söylemektedir: "Arjantin'de yürürlükte bulunduğunu öğrendiğimiz bu talimatnamenin 'mükemmel', 'Tam bizim için biçilmiş kaftan' olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Fakat bu talimatname hükümlerinden ve kuruluş nizamından bol bol faydalanmamız yerindedir." Kemal Sülker, "Fikir işçilerinin faydalanacağı imkânlar ve bazı hükümler", *Gece Postası*, 18 Haziran 1951.

13 Bu konulardaki bilgi ve belgeler Amsterdam'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü bünyesinde yer alan Kemal Sülker Arşivi'nden elde edilmiştir. Kemal Sülker Papers, dosya no: 141, USTE, Amsterdam.

14 Kemal Sülker, "işçi sendikalarının birleşmesi karşısında Moggianın intıbaı", *Gece Postası*, 25 Eylül 1950.

15 Kemal Sülker, "İşsizlik meselesi ve Arjantin İşçi Ataşesinin anlattıkları", *Gece Postası*, 14 Mart 1950.

16 Kemal Sülker Papers, dosya no: 141.

17 Mehmet Ö. Alkan, "Evita Peron Kupası", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, derleyen: Mete Kaan Kaynar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 621-622.

18 "Madam Peron için mevlid okutulacak", *Yeni Sabah*, 9 Aralık 1951.

19 "Eva Peron'un sıhhati için dün İstanbulda bir tüccar mevlût okuttu!", *Zafer*, 10 Aralık 1951.

20 "Bir Türk takımında ilk yabancı futbolcu", *Milliyet*, 9 Kasım 1951.

21 "Fener Lanus'u 3-2 yenerek Eva Peron kupasını kazandı", *Hürriyet*, 28 Ocak 1952.

22 Kemal Sülker, "Milli İşçi Sendikaları Birliğinin bu sabahki mühim kongresi...", *Gece Postası*, 25 Mart 1951.

23 "Fasılasız 9,5 saat süren bir kongre!", *Gece Postası*, 26 Mart 1951.

24 Kemal Sülker, "Türk sendikacılarından bir grup Amerikaya davet ediliyor", *Gece Postası*, 4 Nisan 1951.

25 Kemal Sülker, "Yabancı, fakat tanıdık iki sendikacının karşılaşması...", *Gece Postası*, 22 Nisan 1951.

26 Aziz Çelik, *Vesayetten Siyasete Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), s. 174.

27 Koç, *Portreler*, s. 98.

28 "Arjantin Ataşesinin Durumu", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1952.

BİR SENDİKAL SOĞUK SAVAŞ ÖRNEĞİ:

DP Döneminde Irving Brown'ın Türkiye Faaliyetleri

AZİZ ÇELİK

AMERİKAN EMEK FEDERASYONU (AFL) AVRUPA TEMSİLCİSİ IRVING BROWN SADECE BİR SENDİKACI DEĞİL, SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ ABD DIŞ POLİTİKASININ ÖNEMLİ BİR AKTÖRÜ, AFL VE DAHA SONRA AFL-CIO'NUN ANTİKOMÜNİST ÇEKİRDEĞİ İÇİNDE ÖNEMLİ BİR FİGÜRDÜ. BROWN'IN DÖNEMİN TÜRK SENDİKACILARI ÜZERİNDE ÇOK YÖNLÜ ETKİLER YARATTIĞI SÖYLENEBİLİR. BU ETKİLER, GENEL OLARAK ABD SEMPATİSİ, AMERİKAN YAŞAM TARZINA ÖYKÜNME, ANTİKOMÜNİZM VE ABD SENDİKALARINI ÖRNEK ALMA ŞEKLİNDE SIRALANABİLİR.

Irwing Brown'un NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Komutanlığı (SACEUR) ziyareti. Ben Rathbun, Point Man (1996) kapak fotoğrafı

"İrwing Brown, tanıdığımız ecnebilerin içinde en samimi ve Türk işçisine en yakın hislerle bağlı ve onun sendikal faaliyetlerine müsbet icraat örnekleri ile iştirak etmek arzusu gösteren ve Türklüğün kudsi varlığını Amerikaya tanıtan ve izah eden, alicenap, ailesi ile beraber sıcak kanlı ve samimi bir şahsiyettir. 20 Kasım 1951 tarihinde 41 inci yaş yılına giren Türk işçisinin samimi dostu Mister İrwing Brown'un yaş yılını kutlarken, Türk ve Amerikan işçi dostluğuna büyük bir canlılık verdiğinden dolayı da teşekkür ederiz."[1]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sendikal hareket birleşik ve canlı bir başlangıç yapmıştı. Savaşın bitiminde yeniden bütünleşen uluslararası sendikal, hareket çok zaman geçmeden bu kez Soğuk Savaşın etkisiyle tekrar bölündü. 1945'te kurulan Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU, DSF), Amerikan Emek Federasyonu (AFL) hariç dünyanın önde gelen tüm sendikalarını birleştirmişti.[2] Kuruluşundan kısa bir süre sonra ABD hükümeti, DSF'den rahatsızlık duymaya başladı ve bu konuda gizli operasyonlar yürüttü. AFL ve onun Avrupa temsilcisi Irving Brown, ABD hükümetinin bu politikasının aracı olarak ABD gizli servisiyle işbirliği içinde Avrupa sendikalarını parçalamaya ve DSF'den ayırmaya çalıştı.[3] Brown DSF'nin parçalanması ve Fransa ve İtalya'da komünistlerin sendikal etkilerinin kırılması için aktif rol oynadı. AFL'nin ve ABD hükümetinin girişimleri sonucunda DSF'den ayrılan Batı Avrupa sendikaları ve ABD sendikalarının katılımıyla Aralık 1949'da Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) kuruldu.[4] ICFTU'nun kurulmasıyla birlikte sendikal soğuk savaş başladı.

ANTİ-KOMÜNİST SENDİKAL ÇEKİRDEK

AFL ve onun 1955'te CIO (Sanayi Örgütleri Kongresi) ile birleşmesiyle oluşan AFL-CIO'nun Avrupa ve Afrika Sorumlusu olan Irving Brown, AFL ve AFL-

CIO Başkanı George Meany ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı Jay Lovestone ile birlikte Soğuk Savaş sendikacılığının üçlüsünü oluşturmaktadır. Muhafazakâr ABD dergisi *The National Review*'da Lovestone'un ölümünün ardından yayınlanan bir anma yazısında şu cümleler yer alıyordu: "Şimdi ölmüş üç Amerikalı var ki bir gün komünizmin yıkılmasına yaptıkları yardımlardan dolayı onurlandırılacaklar. Bu üçlü George Meany, Jay Lovestone ve Irving Brown'dur."[5] Meany, Lovestone ve Brown üçlüsü sadece sendikacı değil Soğuk Savaş dönemi ABD dış politikasının önemli aktörleri, AFL-CIO'nun antikomünist çekirdeğiydi. AFL-CIO'yu bu dönemde ABD dış politikasının kıtalararası bir aracı olarak kullandılar.

Brown'ın ölümü üzerine *The National Review*'da çıkan bir anma yazısında yer alan ifadeler Brown'ın sıradan bir sendikacı değil, ABD dış politikasının çok önemli bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır: "Bugün Ravenna, Brest, Liverpool ve Hamburg sokaklarında yürüyen insanlar bunu biraz daha güven içinde yapıyorsa bunu adını asla duymadıkları Irving Brown'a borçlu olduklarını söylemek abartma olmaz."[6] Paris'teki AFL bürosunun sorumlusu olan Brown, Avrupa sendikaları içinde anti-komünist operasyonları yürüttü. DSF'nin bölünmesinde, ICFTU'nun kurulmasında ve Avrupa'nın güçlü sendikalarında komünistlerin etkisinin kırılması için bu sendikaların bölünmesinde kritik roller oynadı. Brown'un bu çalışmaları CIA ile birlikte yürüttüğü bugün sır olmaktan çıkmış durumdadır.

ABD SENDİKACILIĞIN TÜRKİYE'YE İLGİSİ

Brown ABD sendikacılığının Türkiye ile ilişkilerini de yürüttü. Brown'ın Türkiye'ye ilişkin faaliyetinin[7] toplam faaliyetinin sınırlı bir bölümünü oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ben Rathbun tarafından kaleme alınan *The Point Man* adlı biyografisinde[8] Brown'ın Türkiye'ye ilişkin çalışmalarından söz edilmemesi ilginçtir. Soğuk Savaşın başlamasının hemen ardından Türk sendikalarının da ABD sendikalarının ilgi alanına girdiğini görüyoruz. Brown, AFL Başkanı Meany'ye sunduğu bir raporda, AFL'nin Yunanistan'daki çalışmasının, komünistlerin ve DSF'nin yeni ve deneyimsiz sendikacıları kazanmaya çalışmasının Türkiye ve Orta Doğu'daki olası sonuçlarına dikkat çekerek; Türkiye, İran ve Mısır gibi Doğu-Batı mücadelesinin arenası olma yolunda hızla gelişen bir bölgede en azından AFL temsilcisi bulundurmak gerektiğini tavsiye etmektedir.[9] Ancak Brown'ın 1947'de yaptığı bu öneri 1950'lerin başlarına kadar hayata geçmedi. ABD'nin Türk sendikacılığına ilgisi asıl olarak 1950'de başladı. Britanya ve hatta Arjantin 1946-1950 arasında Türkiye'deki sendikal gelişmelerle yakından ilgilenirken, ABD etkisi ve ilgisi daha gecikmeli gerçekleşti. Brown Mart 1951 tarihinde Türkiye'ye geldi ve ayrıntılı bir rapor hazırladı.[10] Brown'ın bu ziyaretinden sonra ABD sendikaları ile Türk sendikaları arasındaki ilişkiler artmaya ve özellikle AFL Türkiye ile yakından ilgilenmeye başladı.

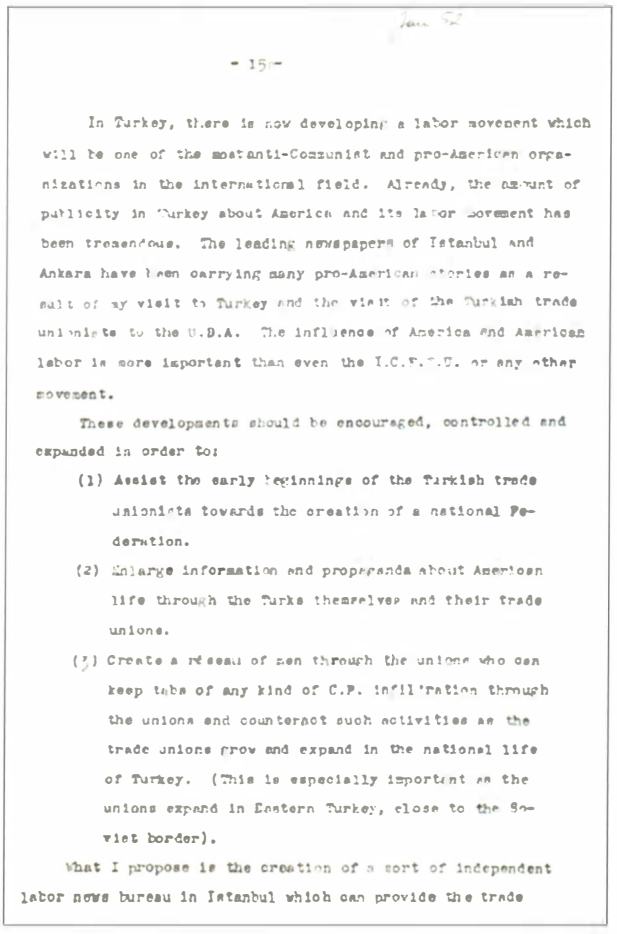

- 15 -

In Turkey, there is now developing a labor movement which will be one of the most anti-Communist and pro-American organizations in the international field. Already, the amount of publicity in Turkey about America and its labor movement has been tremendous. The leading newspapers of Istanbul and Ankara have been carrying many pro-American stories as a result of my visit to Turkey and the visit of the Turkish trade unionists to the U.S.A. The influence of America and American labor is more important than even the I.C.F.T.U. or any other movement.

These developments should be encouraged, controlled and expanded in order to:

(1) Assist the early beginnings of the Turkish trade unionists towards the creation of a national Federation.

(2) Enlarge information and propaganda about American life through the Turks themselves and their trade unions.

(3) Create a réseau of men through the unions who can keep tabs of any kind of C.P. infiltration through the unions and counteract such activities as the trade unions grow and expand in the national life of Turkey. (This is especially important as the unions expand in Eastern Turkey, close to the Soviet border).

What I propose is the creation of a sort of independent labor news bureau in Istanbul which can provide the trade

George Meany Memorial Archive (GMMA) RG 18-004 Box 36 Folder 16

TÜRK-İŞ'İN KURULUŞUNDA ABD VE BROWN ETKİSİ

Türk-İş'in kuruluşuna ilişkin değerlendirmelerde ABD sendikacılığının etkisini abartan, hatta olguları zorlayan değerlendirmelere rastlanmaktadır.[11] Türk-İş'in kuruluşuna ilişkin bir değerlendirmede "Türk-İş'in tohumlarını ekenler arasında, işçi sınıfının uluslararası sendikal birliğinin baş düşmanı CIA ajanı Irving Brown da vardır" ifadeleri yer almaktadır.[12] Türk-İş'in kuruluşunda ABD etkisine ilişkin değerlendirmesinde Alpaslan Işıklı, "Türkiye'de ABD Elçiliği, AID, ICFTU, AFL-CIO temsilcileri gibi çeşitli kanallarla meydana gelen bu ilişkilerin peşinden Türk-İş kurulmuştur" demektedir.[13] Işıklı'nın değerlendirmesinde de aktif bir ABD müdahalesi ön plandadır. Oysa Türkiye'deki ABD diplomatik misyonu, 1950'lerin başına kadar Türkiye'de sendika olmadığı fikrine sahiptir ve sonraki yıllarda da sendikal alandan uzak durmaktadır. Bulgar gazeteci ve araştırmacı Şişmanov, Türk-İş'in kuruluşuna ilişkin abartılı ve üstelik herhangi bir kaynağa dayanmayan iddialara yer vermektedir: "Aralık 1951'de, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunun kurulması ve faaliyetiyle ilgili talimatlar vermek üzere bir Amerikan sendika heyetiyle Marşal Planı temsilcilerinden oluşan bir heyet gelir. Amerikalı sendika temsilcileri ve Ankara'daki 'Marşal Planı' heyeti, Konfederasyona her yıl maddi yardımda bulunulması karşılığında, Konfederasyonun içişlerine karışma, yöneticilerine talimat verme hakkını kazanırlar."[14]

Şişmanov, DP hükümetinin uzun görüşmelerden sonra konfederasyon kuruluşuna izin verdiğini yazmaktadır. Oysa sendika birlikleri ve üst örgütleri kurmak izne tabi değildi. Yine Şişmanov, ICFTU ile bağlantıya girilmesine izin verildiğini yazmaktadır. Oysa ICFTU temsilcilerin Türkiye'yi ziyareti dışında bir ilişkiye izin verilmemiştir. DP hükümeti Türk-İş'in ICFTU ile ilişkilerine hep soğuk bakmış ve ICFTU'ya üye olmasına sekiz yıl boyunca izin vermemiştir.

Kuşkusuz ABD'li ve Avrupalı sendikacılar Türk-İş'in kuruluşuyla yakından ilgilenmişlerdir. Mart 1951'de Türkiye'ye ilk ziyaretini yapan Brown yerel ve bölgesel düzeydeki bütün gelişmelerin bir konfederasyon oluşumuna doğru gittiğini bildirmektedir.[15] Brown, Türk-İş'in kuruluşunda ABD'nin rolüne ilişkin bir soruya "Biz Türkiye'ye gelmeden önce, işçiler sendikalarını kurmuşlardı. Sendikalar vardı. Ben de kurmadım, Türkiye'ye geldiğimde sendikaları kurulmuş buldum. (...) Biz, tüm ülkelerde olduğu gibi bir ulusal birlik sendika olması iyidir dedik" yanıtını vererek kendi rolünün abartılmasına itiraz etmektedir.[16] Şubat 1952 tarihli bir ABD raporu da Türk sendikal hareketinin hızla geliştiğini ve 1952 yılı içinde bir konfederasyon kurulmasının beklendiğini bildirmektedir.[17] Soğuk savaşın bütün cephelerde devam ettiği koşullarda sendikal alanda da yoğun bir soğuk savaş yaşanıyor ve bu nedenle Türkiye'de kurulacak bir konfederasyonun Batı yanlısı tutum alması hem sendikal hem de siyasal güç dengeleri açısından önem taşıyordu. Ancak konfederasyon kuruluşuna yönelik bu ilgi ve yardımı, iç sendikal ve siyasal dinamikler bir yana bırakılarak bir "ABD operasyonu" olarak değerlendirmek abartı olacaktır.

BROWN, AVRUPA SENDİKALARI İÇİNDE ANTİ-KOMÜNİST OPERASYONLARI YÜRÜTTÜ. DSF'NİN BÖLÜNMESİNDE, ICFTU'NUN KURULMASINDA VE AVRUPA'NIN GÜÇLÜ SENDİKALARINDA KOMÜNİSTLERİN ETKİSİNİN KIRILMASI İÇİN BU SENDİKALARIN BÖLÜNMESİNDE KRİTİK ROLLER OYNADI. BROWN'IN BU ÇALIŞMALARI CIA İLE BİRLİKTE YÜRÜTTÜĞÜ BUGÜN SIR OLMAKTAN ÇIKMIŞ DURUMDADIR.

DP ULUSLARARASI SENDİKAL İLİŞKİLERDEN RAHATSIZ

DP yaygın kanaatin aksine ABD, Britanya, Arjantin ve ICFTU'dan kaynaklı sendikal ilişki ve müdahalelere sıcak bakmamış, hoşnutsuz olduğunu açıkça hissettirmiş ve zaman zaman bunları engelleyici tutumlar almıştır. DP'nin yabancı sendikacıların Türk sendikalarıyla ilgilenmesinden duyduğu hoşnutsuzluğa ilişkin çok sayıda örnek var. DP hükümeti Arjantin Çalışma Ataşesi Fransisco Moggia'yı diplomasi sınırları içinde kalmadığı gerekçesiyle 1952'de sınır dışı etti.[18] ICFTU temsilcisi Herman Patteet'nin Türkiye temasları da hükümet tarafından temkinli ve kuşkulu karşılandı.[19] DP hükümeti, yabancı misyon temsilcilerinin sendikalar ve Çalışma Bakanlığı ile doğrudan temas kurmasını istemiyordu. Dışişleri Bakanlığı, 17 Nisan 1953'te Britanya Büyükelçisini sendikalardan uzak durmaları konusunda uyardı.[20] 1952 sonbaharında AFL Türkiye temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Henry Kirsch Socony-Vacuum (Mobil Oil ve Exxon) şirketinde çalışanların daha yüksek ücret ile hak almaları için çalıştı ve işverenleri tehdit etti, Türk yetkililer bu duruma itiraz ettiler ve Kirsch'in ülkeden ayrılmasını istediler. ABD Büyükelçisi araya girerek Kirsch'in sınır dışı edilmesini önledi.[21] Benzer bir durum ICFTU temsilcisi Miller için de söz konusu oldu. Türk-İş 2. Kongresinde yaptığı konuşmanın ardından basında Miller'a karşı bir kampanya başlatıldı ve Türkiye'den ayrılmasının istendi. Ancak Miller sınır dışı edilmedi.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1958 yılında yaptığı gizli bir değerlendirmede DP hükümetinin sendikalara yönelik katı tutumunda bazı yumuşamalar gözlendiği belirtilmektedir. Bu yumuşamaya, bir Türk sendikasının ilk uluslararası üyeliği olan Petrol-İş Sendikası'nın Uluslararası Petrol İşçileri Federasyonu'na üyeliğine hükümetin henüz itiraz etmemesi ve Çalışma Genel Müdürü ile Ankara Üniversitesi'nden iki profesörün (Bedri Gürsoy ve Cahit Talas) işçi-işveren ilişkileri konusunda incelemeler yapmak üzere ABD'ye yaptıkları seyahat örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca 1955 ve 1957 yıllarında İÜ İktisat Fakültesi öğretim üyeleri Hüsnü Ekmel Zadil ve Sabahattin Zaim de Marshall Planı çerçevesinde ABD'de endüstri ilişkileri eğitim programlarına katılmışlardır.[22] ABD'nin Türkiye'de çalışma hayatıyla ilgili faaliyetlerini hükümetin kabul edebildiği sınırlar içinde yürüttüğünü belirten rapor, Türk sendikaları ile ICFTU gibi antikomünist uluslararası sendika federasyonları arasındaki bağların teşvik edilmesini tavsiye etmektedir.[23]

ABD DİPLOMASİSİNİN TEMSİLCİSİ OLARAK BROWN

Brown, Türkiye ile ilişkilerinde Türkiye'nin politik önceliklerini de adeta bir ABD'li diplomat gibi ele almıştır. Aslında bu tutum o dönem ABD sendikal hareketinin uluslararası ilişkilerinin ABD dış politikasının bir uzantısı gibi yürütülmesi anlayışının bir sonucudur. Brown, Türkiye'ye ilk gelişinin ardından hazırladığı raporda da Batı sendikalarının Türkiye'nin NATO'ya katılımı konusunda tereddüt göstermeden çaba harcamaları gerektiğini yazmıştı.[24] Brown'ın Türkiye'nin NATO üyeliğinde önemli bir rol oynadığı Seyfi Demirsoy tarafından da vurgulanmaktadır: "Devletimiz, NATO'ya girmek için çok gayret sarf etmiştir. AFL-CIO'nun bu konuda Türk sendikacılarının yakından tanıdığı Amerikalı sendikacı Irving Braun'a hazırlattığı raporun etkisi büyük

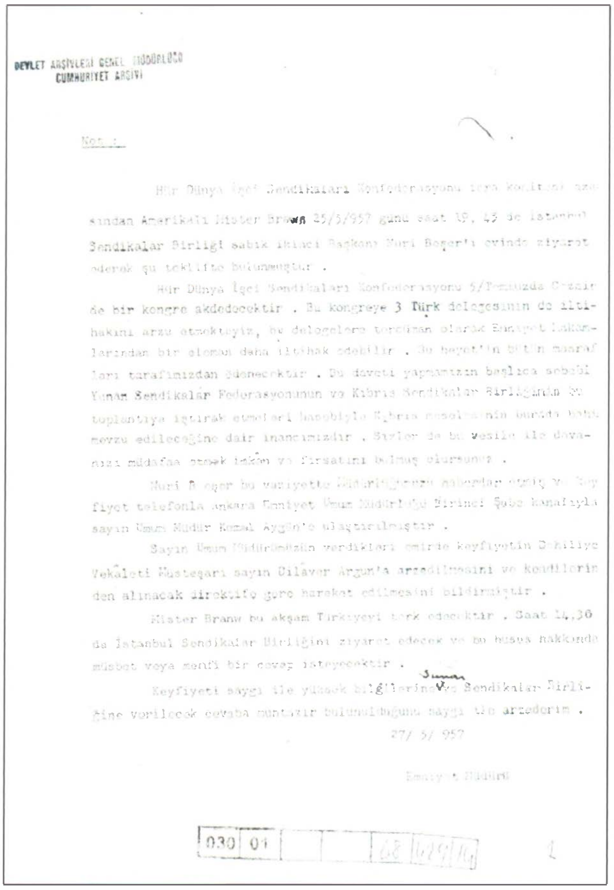

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Not :

Hür Dünya İşçi Sendikaları Konfederasyonu icra Komitesi azasından Amerikalı Mister Brown 25/5/957 günü saat 19, 45 de İstanbul Sendikalar Birliği sabık ikinci Başkanı Nuri Beşer'i evinde ziyaret ederek şu teklifte bulunmuştur .

Hür Dünya İşçi Sendikaları Konfederasyonu 5/Temmuzda Cezair de bir kongre akdedecektir . Bu kongreye 3 Türk delegesinin de iltihakını arzu etmekteyiz, bu delegelere tercüman olarak Emniyet Makamlarından bir eleman daha iltihak edebilir . Bu heyet'in bütün masrafları tarafımızdan ödenecektir . Bu daveti yapmamızın başlıca sebebi Yunan Sendikalar Federasyonunun ve Kıbrıs Sendikalar Birliğinin bu toplantıya iştirak etmeleri hasebiyle Kıbrıs meselesinin burada bahis mevzu edileceğine dair inancımızdır . Sizler de bu vesile ile davanızı müdafaa etmek imkân ve fırsatını bulmuş olursunuz .

Nuri Beşer bu vaziyette Müdürlüğümüzü haberdar etmiş ve keyfiyet telefonla Ankara Emniyet Umum Müdürlüğü Birinci Şube kanalıyla sayın Umum Müdür Kemal Aygün'e ulaştırılmıştır .

Sayın Umum Müdürümüzün verdikleri emirde keyfiyetin Dahiliye Vekâleti Müsteşarı sayın Dilâver Argun'a arzedilmesini ve kendilerinden alınacak direktife göre hareket edilmesini bildirmiştir .

Mister Branw bu akşam Türkiyeyi terk edecektir . Saat 14,30 da İstanbul Sendikalar Birliğini ziyaret edecek ve bu hususa hakkında müsbet veya menfi bir cevap isteyecektir .

Keyfiyeti saygı ile yüksek bilgilerine ve Sendikalar Birliğine verilecek cevaba muntazır bulunduğumu saygı ile arzederim .

27/ 5/ 957

Emniyet Müdürü

030 01 68 429 14

Brown Beşer görüşmesi hakkında istihbarat raporu
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 0310.01.68.429.14

olmuştur."[25] Türk-İş Başkanı Nuri Beşer'i ziyaret eden Brown, ICFTU'nun 5 Temmuz 1957'de Cezayir'de yapılacak kongresine üç Türk delegesinin de katılmasını istediklerini bildirmiştir. Brown, bu delegelerden birinin tercüman adı altında emniyet makamlarından biri olabileceğini söylemiştir. Brown, Yunan Sendikalar Federasyonu'nun ve Kıbrıs Sendikalar Birliği'nin kongreye katılacağını ve bu nedenle Kıbrıs konusunun gündeme gelebileceğini belirterek "sizler de bu vesile ile davanızı müdafaa etmek imkân ve fırsatı bulmuş olursunuz" demektedir.[26]

Brown, Ocak 1952 tarihli bir raporunda Türk sendikacılığı üzerindeki ABD etkisiyle ilgili şu değerlendirme ve tavsiyeleri yapmaktadır:[27]

> Türkiye'de şimdi uluslararası alanda en anti-komünist ve Amerikan yanlısı örgütlerden biri olacak bir işçi hareketi gelişiyor. Halen Türkiye'de Amerika hakkındaki tanıtımın düzeyi muazzamdır. İstanbul ve Ankara'nın önde gelen gazeteleri benim Türkiye ziyaretim ve Türk sendikacıların ABD ziyaretinin sonucu olarak pek çok Amerikan yanlısı anlatıları sayfalarına taşıyorlar. Amerika ve Amerikan sendikacılığının etkisi ICFTU'dan veya herhangi bir hareketten bile daha önemlidir. Bu gelişmeleri cesaretlendirilmek, denetlenmek ve genişletmek için:
>
> (1) Yolun çok başında olan Türk sendikacılarına ulusal bir federasyon yaratılması konusunda yardım edilmeli,
>
> (2) Amerikan yaşamı hakkında bilgi ve propaganda Türklerin kendileri ve sendikaları aracılığıyla genişletilmeli,
>
> (3) Türkiye'nin ulusal yaşamında sendikalar büyür ve gelişirken sendikalara yönelik herhangi bir K.P [Komünist Parti] sızıntısını gözetlemek ve bu tür faaliyetlere karşı çalışmalar yürütmek üzere sendikalardan bir ekip yaratılmalı. (Sendikalar Türkiye'nin doğusuna, Sovyet sınırına doğru gelişirken bu konu özellikle önemlidir).

Brown, İstanbul'da sendikalara ve kamuoyuna ABD'nin öncelikleri doğrultusunda gazete haberleri, makaleler, broşür ve filmler sağlayacak bir tür bağımsız haber bürosu kurulmasını da önerdi. Brown aynı zamanda bu büronun kapsamı altında sözünü ettiği ekibin, bir tür ağın oluşturulabileceğini ve bu ekibin adamlarının doğrudan büroda olacağı gibi sendikalarda veya gazetelerde belirli pozisyonlarda olabileceğini söylemektedir. Brown bu büronun başına Amerikan yanlısı olduğunu vurguladığı gazeteci Ali Rauf Akan'ı mükemmel bir aday olarak önermektedir.[28] Brown'ın önerdiği çerçevede daha sonra İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana'da Amerikan Haberler Merkezi/Servisi (USIS) kuruldu. Brown'ın önerisinden kısa bir süre sonra ABD Çalışma Bakanlığı'nın bir bülteni Amerikan Haberler Servisi tarafından hazırlanan *Amerikan İşçi Hareketinin Bir Tarihçesi* (1952) başlıklı bir kitapçık olarak İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nce basılıp dağıtıldı. Dönemin sendikal yayınlarının incelenmesinden bu merkezin yerel sendika yayınlarına haber, resim ve karikatür servisi yaptığı anlaşılmaktadır.

BROWN'IN TÜRK SENDİKACILAR ÜZERİNDEKİ BÜYÜSÜ

Brown'ın dönemin Türk sendikacıları üzerinde çok yönlü etkiler yarattığı söylenebilir. Bu etkiler, genel

Bugün Amerika'ya hareket edecek olan işçi delegeleri Mehmet İnhanlı ve İsmail Afas, Amerika işçi mümessillerine götürecekleri hediyeleri bavullarına yerleştirirlerken. (Foto: Hürriyet - Âli ERSAN)

San Francisco'da toplanacak İş Kongresinde bulunmak üzere

İki işçi delegemiz Amerikaya gidiyor

ABD ziyareti, Hürriyet, 7 Eylül 1951

olarak ABD sempatisi, Amerikan yaşam tarzına öykünme, antikomünizm ve ABD sendikalarını örnek alma şeklinde sıralanabilir. Türkiyeli sendikacıların ABD'li sendikacılarla yoğun ilişkisi ve sempatisi aslında deneyimsizlik, yalnızlık ve güçsüzlüğün yaratmış olduğu bir sonuçtur. İktidarın baskı altında tuttuğu, grev hakkının olmaması nedeniyle yaptırım gücü olmayan ve sol siyaset ile bağları koparılmış sendikacılık maddi ve manevi açıdan güçsüz, kendine güvensiz ve deneyimsizdi. Uluslararası sendikal harekete yönelik ilgi, yaslanacak bir güç ve liman; bilgi ve deneyim arayışıdır. ICFTU üyeliğini özellikle DP karşıtı sendikacıların istiyor olması, uluslararası sendikal ilişkileri DP karşısında dayanılacak bir güç arayışı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. 1950'li yıllarda çok sayıda Türk-İş'li sendikacının Brown ile yazışmaları, Brown'ın Türk sendikacılar üzerinde adeta büyülü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sendikacılar arasında sosyalist eğilimleri ile bilinen Şaban Yıldız da vardır.[29]

BROWN, TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİNDE TÜRKİYE'NİN POLİTİK ÖNCELİKLERİNİ DE ADETA BİR ABD'Lİ DİPLOMAT GİBİ ELE ALMIŞTIR. ASLINDA BU TUTUM O DÖNEM ABD SENDİKAL HAREKETİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNİN ABD DIŞ POLİTİKASININ BİR UZANTISI GİBİ YÜRÜTÜLMESİ ANLAYIŞININ BİR SONUCUDUR. BROWN, TÜRKİYE'YE İLK GELİŞİNİN ARDINDAN HAZIRLADIĞI RAPORDA DA BATI SENDİKALARININ TÜRKİYE'NİN NATO'YA KATILIMI KONUSUNDA TEREDDÜT GÖSTERMEDEN ÇABA HARCAMALARI GEREKTİĞİNİ YAZMIŞTI.

İşçi Gücü
MESLEKİ, FİKRİ VE İÇTİMAİ GAZETE
Müteahhit derdi
ZENGİN PİYANGOMUZ
Tafsilât beşinci sayfadadır.
Milletvekillerimizin Gazetemize beyanatları
Üsküdar Şubemizin Genel Kurul toplantısı
Mr. Irwng Brawn 41 inci yaşı kutlandı
B. Ahmet Topçu
B. İhsan Altınel
Fazla çalıştırılmadan şikâyetler
Mr. Irving Brown

Mr. Brown'un 41. yaş günü kutlandı, İşçi Gücü, 1 Aralık 1951

Toleyis Genel Sekreteri İsmail Aras ile İİSB Başkanvekili Mehmet İnhanlı'nın Brown'ın girişimiyle AFL'nin davetlisi olarak Eylül-Ekim 1951'de ABD'ye yaptıkları ziyaret bu iki sendikacıda ABD ve ABD sendikacılığı konusunda baş döndürücü etkiler bıraktığı görülmektedir. İnhanlı ve Aras gezi sonrasında ABD'nin amacının emperyalist tarzda bir nüfuz kullanmak veya diğer ülkelerin üzerinde sömürgeci bir egemenlik geliştirmek değil, ekonomik ve insani yardım yoluyla bu ülkelerin bağımsız birer ulus olarak yaşamalarını sağlamak olduğunu belirterek ABD'nin her ülkenin özgürlüğüne ve bağımsızlığına saygılı olduğuna ikna olduklarını söylemektedirler.[30]

Aras, Brown'a yazdığı teşekkür mektubunda "on sene kitap üzerinde sendikacılık dersi alsaydım bu iki ayda öğrendiğimi öğrenmeme imkân yoktu" demektedir.[31] Kuşkusuz bu ziyaret ve değerlendirme ABD'nin Türk sendikacılığı içindeki etkilerini kolaylaştırıcı bir rol oynamış ve diğer sendikacılarca da paylaşılmış ve ABD açısından önemli bir kamuoyu oluşturma ve halkla ilişkiler çalışması olmuştur.[32] Örneğin İnhanlı'nın başkanı olduğu Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası'nın yayın organı İşçi Gücü gazetesi 1950'ler boyunca Brown ve ABD sendikacılığın gönüllü propagandisti olmuştur. İnhanlı ve İşçi Gücü işi o kadar abartmıştır ki Brown'un 41. Yaş gününü gazetenin birinci sayfasından büyük bir fotoğraf, Brown'ın biyografisi ve abartılı övgü yazısıyla kutlanmıştır.

İnhanlı, Brown'a o kadar hayrandır ki, Moskova radyosundan kendisine karşı yapılan eleştirilere Brown'dan alıntılarla cevap vermektedir. İnhanlı "Kızıl köpeklere açık mektup" başlıklı yazısında Brown'ın "aralarında tek bir komünist olmayan tamamen antikomünist olan Türk Sendikalarının çok kısa bir zamanda dünya sendikalarına örnek teşkil edecek bir merhaleye ulaşacağına inandığını söylemekte tereddüt etmediğini" iddia ediyor.[33]

Irving Brown'un Türkiye sendikal hareketi üzerindeki etkisi 1960'lı yıllarda artarak devam etti. Brown, 1989'da 77 yaşında Paris'te öldü.

Irving Brown 1950 ve 1960'lı yıllarda Türk sendikacılığı üzerinde de ABD nüfuzunun en önemli sembolüdür. Yalnız ve güçsüz Türk sendikacıların nerdeyse tamamı bir dönem Brown'ın etkisi altında kalmıştır. Ancak Brown'ın ve ABD sendikacılığın etkisini abartarak Türkiye sendikacılığının kendi özgün dinamiklerini bir kenara bırakmak dönemin özverili sendikacı ve işçilerine ve mücadele birikşmine haksızlık olacaktır.

İşçi Gücü gazetesinde Irwing Brown biyografisi

Irving Brown: Amerikan İşçi Federasyonunun (AFL) Avrupa Temsilcisi

AFL'nin Avrupa temsilciliğini sekiz seneden beri ifa eden Irving Brown bu müddet zarfında Komünistlerin en iyi tanıdıkları ve en ziyade nefret ettikleri şahsiyet haline gelmiştir. Avrupanın her memleketinde Komünist basını Irving Brown'ı Komünizm'in en büyük düşmanı olarak göstermiştir.

Hikaye, İkinci Dünya harbinin sona ermesi ve Avrupadaki işçi hareketinin mecalsiz kalmasiyle başlamaktadır. Sovyetlerin hakimiyetindeki İşçi Sendikaları Dünya Federasyonu tarafından yardım gösteren Sovyet kadroları, işçi sendikalarına sızmağa ve bunların kontrolünü ellerine almağa başladılar.

Bunun üzerinedir ki, Amerikan İşçi Federasyonu, Hür Sendikalar Komitesi vasitasiyle Avrupanın demokratik sendikalarını yeniden tesis etmek istedi. Bu iş, Üniversite mezunu olan teşkilatçı ve sağlam yapılı Brown'a tevdi edildi.

Irving Brown 1945 senesi Kasım ayında Parise geldikten sonra Fransızca, Almanca ve İtalyanca öğrenmiş, 26 memleketi ziyaret ederek Karacchi'den Helsinki'ye kadar binlerce işçi lideriyle görüşmüştür.

Irving Brown, Avrupanın ileri gelen işçi sendikaları üzerindeki Komünist kıskacını kırarak Türkiye, Hindistan ve Orta-Doğu gibi yerlerde yeni hür işçi hareketlerinin ilham kaynağı olmuştur.

Irving Brown 1947 senesinde Fransada ve İtalyada Komünistlerin önayak oldukları umumi grevlere son veren anti komünist hareketlere mali ve manevi yardımlarda bulunmuştur. Yunanistan'daki hür işçi sendikalarının komünizm aleyhinde birleşmelerini temin etmiştir.

Brown, Fransada anti-Komünist işçi sendikaları federasyonu olan Force Ouvriere ile İtalyada CISL'e cesaret vermiştir. Force Ouvriere'in selahiyetli sekreterlerinden Andre Lafond Brown için şöyle demiştir: "Irving Brown, Avrupanın işçi tarihinde bütün diplomatlardan çok daha mühim olacaktır."

42 yaşında olan AFL sözcüsü New York şehrinde dünyaya gelmiştir. New-York Üniversitesinde İktisat derslerine devam eden Brown 16 yaşından itibaren garsonluk, fırıncılık, bir mensucat fabrikasında sevkiyat memurluğu, otobüs istasyonunda bagaj sevkiyatçısı ve New York gazetesinde musahhih gibi muhtelif işler yaparak hayatını kazanmıştır.

Brown, uzun zamandan beri sendika hareketlerinde faal olan bir aileye mensuptur. 1930 senesinde otomobil sanayinde çalışan işçilerin teşkilatlandırılmasına matuf imkan sezen Brown, meslek edinmek üzere bu sahaya intisap etti. 1936 senesinde artık Brown Amerikan İşçi Federasyonunun Otomobil İşçileri Sendikasının teşkilatçısı olarak çalışmakta idi. Bundan birkaç sene sonra da Brown'ı aynı Federasyonun milli teşkilatçısı olarak görmekteyiz.

Harp çıktığı zaman Brown Harp Malzemesi İstihsal Komitesi nezdindeki işçi temsilcilerinden biri idi. Bu sahada devamlı surette yükselen Brown nihayet 1944 senesi sonunda İkinci Başkan yardımcısı olmuştur.

Harp bittikten sonra Almanyadaki Birleşik Amerika işgal makamlarına kısa bir müddet için işçi müşavirliği yaparak hizmet etmiştir. 1945 senesinde bu işinden istifa ederek AFL'nin Avrupa mümessilliğini kabul etmiştir.

Brown'ın son zamanlarda yaptığı en mühim iş, bilhassa Haziran ayında Doğu Almanya'daki işçilerin yaptıkları isyanlarla alakalı Avrupadaki şeraitin şümullü tetkiki olmuştur.

Amerikan İşçi Federasyonunun Kongresinde hazır bulunmak üzere Eylülde Amerikaya dönen Brown bu hususta delegelere şu izahatı vermiştir: "Bu isyanlar kendiliğinden zuhur etmiştir. Bunların sebebi, Doğu Almanya Komünist rejiminin iktisadi sefaleti ve siyasi gaddarlığıdır. Ve bu nümayişler, Sovyetlerin Hür Dünyayı aldatmalarına mani olan en yegane amildir.

İşçi Gücü, 1 Aralık 1954

Not: Özgün yazım korunmuştur

İRWİNG BROWN

AMERİKAN İŞÇİ FEDERASYONUNUN (AFL) AVRUPA TEMSİLCİSİ

ÖZÜR DİLERİZ

DİPNOTLAR

1 İşçi Gücü, 1 Aralık 1951
2 Federico Romero, *The United States and the European Trade Union Movement 1944-1951*, Translated by Harvey Fergusson II, Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1989, s. 20-21.
3 Central Intelligence Agency (CIA), "The Significance of the World Federation of Trade Unions in the Present Power Conflict (1948)"; NARA, 14 June 1948; Ronald L. Filippeli, *American Labor and Postwar Italy, 1943-1953-A Study of Cold War Politics*, Stanford, California: Stanford University Press, 1989.
4 Romero, 1989, s. 88-137.
5 Arnold Beichman, "Jay Lovestone, RIP-obituary". *National Review*, 1 Nisan 1990.
6 *National Review*, 7 Nisan 1989.
7 Brown'ın Türkiye ile ilgili faaliyetleri için bakınız, Kenan Öztürk, *Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye, İlk İlişkiler, AFL-CIO'nun Avrupa Temsilcisi Irving Brown ile Söyleşi*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları, 2004.
8 Ben Rathbun (1996). The Point Man
9 "Irving J. Brown'dan George Meany'ye Memorandum", 11 Kasım 1947, aktaran Philip Taht, 1959, s. 360.
10 Irving Brown, "A Trade Union Mission to Turkey".
11 DİSK, *Eğitim Notları-Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığı*, İstanbul: DİSK Yayınevi, 1977, s. 210-245
12 Taner Tekin, *Uluslararası Sendikal Hareket Türkiye ve DSF'nin 9. Kongresi*, İstanbul: Konuk Yayınları, 1978, s. 60-61.
13 Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1979, s. 366;
14 Dimitır Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi-Kısa Tarih (1908-1965)*. Belge Yayınları, 1990, s. 165-167
15 Irving Brown, "A Trade Union Mission to Turkey".
16 Kenan Öztürk, 2004, s. 30.
17 Leon A. Dale'in Notu, 20 Şubat 1952, GMMA RG18-004 Box 36 Folder 15.
18 Leon A. Dale'in 20 Şubat 1952 tarihli mektubu, GMMA RG18-004 Box 36 Folder 15. Moggia hakkında detaylı bilgi için bkz. bu sayıdaki Sinan Yıldırmaz makalesi.
19 Britanya Ankara Büyükelçiliğinden Britanya Dışişleri Bakanlığına 3 Mart 1952 tarihli yazı, (Kısıtlı) ibareli, TNA FO 371/101897; Britanya Ankara Büyükelçiliğinden Britanya Dışişleri Bakanlığına 24 Temmuz 1952 tarihli yazı, (Gizli) ibareli, TNA FO 371/101897.
20 "Britanya Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına 9 Temmuz 1953 tarihli yazı, TNA FO 371/107/597.
21 Britanya İzmir Konsolosluğundan Ankara Büyükelçiliğine 7 Temmuz 1953 tarihli rapor, (Gizli) ibareli, TNA FO 371/107597.
22 Directory of Participants, 1949-1971, s. 151-152
23 "Operations Plan for Turkey", Department of State, OCB Files: Lot 62 D 430, Turkey, Secret, Washington, 19 Kasım 1958, Foreign Relations, 1958-1960, Volume X, s. 775-776.
24 Irving Brown, "Trade Union Mission to Turkey", GMMA RG18-004 Box 36 Folder 16.
25 Seyfi Demirsoy, "Bizden Söylemesi", Türk-İş Dergisi, Sayı 6, Ağustos 1963.
26 "İstihbarat Raporu"; BCA 030 01 68 429 14.
27 Irving Brown, Ocak 1952; GMMA RG18-004 Box 36 Folder 16.
28 Irving Brown, Ocak 1952; GMMA RG18-004 Box 36 Folder 16.
29 1950 ve 1960'lı yıllarda Türk ve ABD'li sendikacılar arasındaki yazışmalar için bakınız: Aziz Çelik, "Vesayet Mektupları: 1950 ve 1960'lı Yıllarda Türk ve ABD Sendikacıları Arasındaki Yazışmalar", Çalışma ve Toplum, Sayı 25, 2010/2, ss. 65-108.
30 "Report on America and San Francisco Adress" (Mehmet İnhanlı ve İsmail Aras tarafından hazırlanan rapor), 25 Ekim 1951, GMMA RG18-004 Box 36 Folder 15.
31 "İsmail Aras'tan Irving Brown'a" 3 Kasım 1951; GMMA RG18-004 Box 36 Folder14.
32 "ABD İstanbul Başkonsolosluğundan AFL ve ABD Çalışma Bakanlığına 20 Mayıs 1952 tarihli yazı", GMMA RG18-004 Box 36 Folder 15.
33 İşçi Gücü, 20 Mart 1953

BALKAN VE I. DÜNYA SAVAŞLARI'NDA KADIN EMEĞİ:

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dârü's-sınâa'sı

CEREN ÇİLEK

OSMANLI DEVLETİ'NDE II. MEŞRUTİYET'İN İLANIYLA BİRLİKTE MEYDANA GELEN ÖZGÜRLÜK ORTAMI, KADININ KAMUSAL ALANDAKİ GÖRÜNÜRLÜĞÜ AÇISINDAN DA BİR DÖNÜM NOKTASI TEŞKİL ETMİŞTİR. ÇÖKMÜŞ DURUMDA OLAN OSMANLI EKONOMİSİNİN İHTİYAÇLARINI KADIN EMEĞİYLE KARŞILAMAYA ÇALIŞAN MERKEZ; MEŞRUTİYET ÖNCESİ OSMANLI TOPLUMUNDA SOKAĞA ÇIKMASI BELLİ ŞARTLAR DÂHİLİNDE MÜMKÜN OLAN TÜRK KADININ KAMUSAL ALANDA GÖRÜNÜRLÜK KAZANMASINI SAĞLAMIŞ, HEM DE SANAYİ ALANINDA DUYULAN EMEK AÇIĞININ KAPATILMASINDA ÖNEMLİ ROLLER ÜSTLENMİŞTİR.

Osmanlı Devleti, XIX. Yüzyıldan itibaren özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra iç ve dış faktörlerin etkisiyle hızlı bir şekilde modernleşme sürecine girmiştir. Bu süreç, sosyal hayatta ve eğitim hayatında kadınlara önemli kazanımlar sağlamıştır.

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden)
Kızılay Arşivi

Art arda devam eden savaşların yol açtığı ekonomik yıkım ve erkeklerin cephede olması nedeniyle ortaya çıkan iş gücü açığı, iş hayatında savaşa giden erkeklerin yerini kadınların doldurmasına neden olmuştur. Böylece eğitimle aydınlanan kadınlar meslek sahibi olmaya, iş hayatına katılmaya başlamış; dernekler ve cemiyetler kurarak seslerini her alanda duyurmuşlardır. Kadınların aktif olarak rol aldığı cemiyetlerden bir tanesi de Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi olmuştur.

Ateşli silahların ve modern teknolojinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte savaşlar 19. yüzyıldan itibaren hem şiddetini hem de etki alanını artırmıştır. Savaşların insanlar üzerindeki yıkımını hafifletmek; dil, din, ırk farkı gözetmeksizin tüm insanlara yardım etmek düşüncesi ile ilk olarak Avrupa'da Salib-i Ahmer Cemiyeti oluşturulmuştur. Salib-i Ahmer Cemiyeti, Osmanlı Devleti topraklarında Hilâl-i Ahmer adıyla hayat bulmuş ancak fiili olarak faaliyete geçmesi uzun zaman almıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, başlangıçta yalnız erkeklerin üye kabul edilerek vazifeler üstlendiği bir cemiyet olmuştur. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla meydana gelen hürriyet ortamı içinde kadınların toplumda seslerini duyurmaya başlamaları bu cemiyeti de harekete geçirmiş, böylece cemiyetin kadınlar kolunu oluşturan ve teşkilatlanması 1912 yılını bulan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tesis edilmiştir.

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin kurulduğu dönem, Osmanlı Devleti'nin birçok zorlukla mücadele etmek zorunda olduğu bir zamana denk gelmişti. 1912'de İtalya'yla gerçekleşen Trablusgarp Savaşı sona ermiş, Balkan Savaşı başlamıştı. Ülkenin böylesine zor bir sınavdan geçtiği süreçte Hanımlar Merkezi'nin kurulması, kadınların da yurt savunmasında var olduklarını kanıtlar nitelikte olmuştur. Hanımlar Merkezi'nin ilk faaliyetleri daha çok Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne maddi gelir sağlamaya yönelik küçük meblağlar karşılığında sergiler açmak; şefkat pazarları kurmak; sinema, balo, piyes, konser düzenlemek; çiçek, kartpostal satışlarında bulunmak gibi faaliyetlerden oluşmuştur. Özellikle Hilâl-i Ahmer Çiçek Günü olarak addettikleri Ramazan Bayramı'nın birinci günü sokak sokak dolaşarak çiçek dağıtımında bulunan kadınlar, Osmanlı toplum

yapısında Meşrutiyet öncesi döneme göre önemli bir değişim ve gelişim yaşandığının göstergesi olmuştur. Meşrutiyet öncesi Osmanlı toplumunda sokağa çıkması belli şartlar dâhilinde mümkün olan, giydiği feracenin yakasının biçimi dahi fermanlarla belirlenen, Avrupalı yazarlar tarafından "kafes ardındaki kıymettar inciler" olarak tanımlanan Türk kadını, Hanımlar Merkezi çatısı altında gösterdikleri faaliyetlerle artık kamusal alanda görünür hale gelmiştir.

HİLÂL-İ AHMER HANIMLAR MERKEZİ DÂR-ÜS-SINÂ-A'SININ AÇILIŞI

Balkan Savaşları devam ederken, Balkan topraklarında yaşayan Müslümanlar, yaşadıkları toprakları terk edip İstanbul'a gelmiştir. İstanbul sokakları gelen muhacirlerle dolup taşmış, içlerinde birer muhacir ailesi barındıran öküz arabaları İstanbul sokaklarında birbiri ardına sıralanmış, bu aileleri barındıracak bir çatı kalmamıştır.[1] Aralarında günlerce kar ve çamur içinde yol yürümüş genç kızlar, küçük çocuklar, ihtiyar kadınlar da bulunan muhacirlerin bu perişan halleri karşısında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kayıtsız kalmamıştır. Çoğunlukla kadın, ihtiyar ve çocuklardan oluşan seksen bin nüfusu himayesine alan cemiyet, bunların yerleştirilmeleri ve geçimlerinin sağlanması için aylarca çaba göstermiştir.[2] Hanımlar Merkezi, bu savaş ortamında meydanlarda şehit olan yahut savaşmaya devam eden askerlerin perişan durumda olan ailelerine sahip çıkmış, ailelerden bir kısmının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti üyelerinden Muallim Doktor Celâleddin Muhtar Beyefendi tarafından Haydarpaşa'da inşa ettirilen on beş daireden oluşan binaya yerleştirilmelerini sağlamıştır. Göçmenlerin, beslenme ve geçimleri için kişi başına günlük üç buçuk kuruş[3] verilmesi kararlaştırılmış, yemek ihtiyaçları da karşılanmıştır. Fakat bu ailelerdeki fert sayısı artmaya başlayınca daireler yeterli gelmemiş; bir kısım asker ailesi, belediye civarında bulunan Haşim Paşa Konağı'na, daha sonra da Çatalçeşme'de bulunan Şevket Bey Konağı'na yerleştirilmiştir.[4] Kış koşulları içinde muhacir ailelerin durumlarını da düşünen Hanımlar Merkezi bu yönde olağanüstü bir çaba göstermiş; camilere yerleştirilen muhacir kadın ve çocukların ufak tefek ihtiyaçlarını karşılamış;[5] 10.411 muhacire hırka, boyun atkısı, fanila, entari, don, gömlek, çorap, ayakkabı gibi birçok eşya vermiş; ihtiyacı olan annelere kundak dağıtılmıştır.[6] Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından himaye altına alınan muhacirlerden hasta olanlar tedavi edilirken, hamile kadınlara her türlü yardımda bulunulmuş ve yeni doğan bebeklerin kundak, süt, emzik gibi ihtiyaçları sağlanmıştır.[7] Ancak zamanla cemiyetin bütçesi bu ihtiyaçları karşılayamayacak bir hal almıştır. Savaş'ın başından beri vazifesi gereği kadın, çocuk ve ihtiyarlarla yakinen ilgilenen Hanımlar Merkezi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımından mahrum kaldıkları takdirde bu insanların karşılaşacakları sefaleti bildiğinden derhal harekete geçmiş, muhacirler içinde en fazla yardıma muhtaç olanlara cemiyet bütçesine yük olmayacak şekilde yardım sağlamak istemiştir. Bu yardımın sadece yerleştirmek ve geçimlerini sağlamakla sınırlı kalmaması gerektiğini düşünen Hanımlar Merkezi, aynı zamanda kadınların eğitim görmelerini ve yaşamlarını devam ettirmelerine yardımcı olacak bir sanatla meşgul olmalarını istemiştir.[8] Merkez, bu amaçlarla bir Sanat Evi'nin kurulması için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurmuştur. Cemiyet tarafından fikir kabul edilmiş, kuruluş için 500 lira sermaye verilmiştir. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne bağlı ancak ayrı bir bütçeyle[9] 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913)'da Cağaloğlu'nda Mahmudiye Caddesi'nde küçük bir evde Hilâl-i Ahmer Hanımlar Dârü's-sınâ'ası (Sanat Evi) kurulmuş ve faaliyete başlamıştır.[10]

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden)
Kızılay Arşivi

Uzun savaş yılları süresince Osmanlı ekonomisinin savaş meydanlarında mücadele eden erkeklerin yerini alacak yeni bir işgücüne olan ihtiyacı artmıştır. Bir yandan günden güne artan iş gücü açığı, diğer yandan evi geçindiren erkeklerin cepheye gitmesiyle kadınların geçimlerini sağlamak için iş aramak zorunda kalmaları, kadınların çeşitli iş kollarında çalışmasının önünü açmıştır. Böylelikle kadınlar, ticarette, fabrikalarda, yol yapımından sokak temizliğine kadar pek çok iş alanında faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanına kadarki süreçte yalnızca ailenin bir parçası olarak algılanan kadın, Balkan Savaşı itibariyle düzenledikleri toplantılarla siyasi alanda da etkinlik göstermiş, I. Dünya Savaşı'yla birlikte ise çalışma hayatının bir parçası haline gelmiştir.[11] İş kollarında kadın emeğine duyulan ihtiyaç neticesinde kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını da kazanmayı başarmışlardır. Hanımlar Merkezi'nin girişimleriyle kurulan Sanat Evi, kurulduğu dönem itibarıyla kadın emeğine duyulan ihtiyacın bir göstergesi olmasından dolayı da önem arz etmektedir.

Kadınların sanat öğrenerek kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasını amaçlayan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'nde nakış öğretme işini bu işte uzman olan Ulviye Hanımefendi üstlenirken; Sanat Evi'ni idare etmek üzere üyelerden Sadiye Halil, Leyla Vahid, Nezihe Veli, Macide Besim

BURADA ÇALIŞAN, YERİ YURDU OLMAYAN KADIN İŞÇİLERİ DE BİR ÇATI ALTINDA TOPLAMAYI DÜŞÜNEN KURUM, BEYAZIT VE SULTANAHMET CİVARINDA BÜYÜK BİR KONAK KİRALAYARAK KİMSESİZ İŞÇİLERİ BURAYA YERLEŞTİRMİŞTİR. ÇOĞU MUHACIR VE MUHTAÇ DURUMDA OLAN İŞÇİLERE DÜZENLİ OLARAK ÇORBA, FASULYE, BEZELYE, PİLAV GİBİ ÖĞLE YEMEĞİ DAĞITIMINA DA BAŞLANMIŞTIR.

Hanımefendiler görevlendirilmiştir. Nezihe Veli Hanımefendi hesap işlerini üstlenmiş, Sadiye Halil ve Macide Besim Hanımefendiler kadınların eğitimi ve sağlık durumlarıyla ilgilenmiş, Leyla Vahid Hanımefendi ise Sanat Evi'nde kadınlar tarafından üretilecek modelleri modaya uygun hale getirmek ve düzenlemekle yükümlü olmuştur. Leyla Vahid'in İstanbul'da olmadığı zamanlarda merkez üyelerinden Naile Hamdi Hanımefendi idare heyetine seçilmiştir. Sanat Evi'nin idaresi Hanımlar Merkezi'nin denetiminde olduğundan, bütçesi ayda bir kez olmak üzere bu dört kişi tarafından incelenmiştir. İlk kurulduğu esnada Sanat Evi'nde 15 kadın çalıştırılırken, kadınların yaptıkları el işi ve dokuma bezlere gösterilen yoğun ilgiden dolayı çalışan sayısı üç ay içinde 110 kişiye ulaşmıştır.[12] Sanat Evi'nin kuruluşu dönemin basını tarafından da desteklenmiş, ilk olarak *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazı ile Sanat Evi'nden takdirle bahsedilmiş, tebrik ve teşvik edilmiştir. *Akid* gazetesinde yer alan bir yazıda ise, Sanat Evi'nde her gün ücretsiz yemek verildiğinden bahsedilmiş ve maddi imkânları yerinde olan esnaftan sebzecinin sebze, bakkalın yiyecek, kömürcünün kömür vererek yardımda bulunması istenmiştir.[13] 31 Teşrin-i Evvel 1330 (13 Kasım 1914)'da Veliaht Sultan Yusuf İzzeddin Efendi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti dairesini ziyaret etmiş, Hanımlar Merkezi üyelerine iltifat ve teşvikte bulunmuş, Hanımlar Sanat Evi'nde yapılan nakış işlerini de takdir ederek birçok işleme satın almıştır.[14]

İlerleyen süreçte Sanat Evi'nin Bursa'da da şubesi açılmıştır. Bunlardan biri Bursa'da muhacir kadınlarına sanat öğretmek ve bu yolla geçimlerini sağlamak amacıyla İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılan Sanat Evi'dir. İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ülkelerine dönecekleri sırada Sanat Evi'ni tüm alet ve eşyasıyla birlikte Vali Prens Abbas Halim Paşa'nın eşi Hanımefendi'nin başkanlığında kurulan Bursa Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi'ne devretmiştir. Böylece Sanat Evi, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine yük olmadan, Bursa Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi tarafından yönetilmiş; güzel ve kullanışlı dokumalar yapılan bir üretim merkezi halini almıştır.[15]

Balkan Savaşları'nın ardından patlak veren I. Dünya Savaşı ve bu nedenle artan tamamına yakını çeşitli yaştaki kadınlardan oluşan işçilerin sayısı sebebiyle Sanat Evi'nin binası yetersiz kalmaya başladığından, 1332 (1916) yılında aynı civarda bulunan Doktor Nafiz Paşa Konağı'na taşınmıştır. Burada çalışan, yeri yurdu olmayan kadın işçileri de bir çatı altında toplamayı düşünen kurum, Beyazıt ve Sultanahmet civarında büyük bir konak kiralayarak kimsesiz işçileri buraya yerleştirmiştir. Çoğu muhacir ve muhtaç durumda olan işçilere düzenli olarak çorba, fasulye, bezelye, pilav gibi öğle yemeği dağıtımına da başlanmıştır. İşçi sayısının artması üzerine Sanat Evi bir ara Mahmudiye Caddesi'ndeki Hilâl-i Ahmer Genel Merkez binasının üst katında bir iki odayı da kullanmış ancak bu durum devamlı olmamıştır. Eski motiflerin yeniden canlandırılması, günün modasına uygun şekilde tasarlanması bu zarif eşyaların İstanbul içinde ilgi görmesini sağlamış; bu durum kuruluşun maddi kazancını arttırmış, böylece sefaletten kurtarılan çocuk ve kadın sayısı da artmıştır. Sanat Evi'nde çalışan işçi sayısı da zaman içinde artış göstermiş, 1329 (1913) yılı Ağustos'unda 15'i geçmeyen işçilerin sayısı, 1330 (1914) yılı Ağustos'unda 75, 1331 (1915) yılı Ağustos'unda 117, 1332 (1916) yılı Ağustos'unda 125' e ulaşmıştır.[16] Giderek artan işçi sayısı üzerine, Sanat Evi'nin binası yeni işçileri barındıramaz hale gelmiştir. Savaş zamanında yeni bir bina bulmak imkânsız olduğundan bu duruma çözüm olarak Sanat Evi haricen iş vermeye başlamıştır. Böylece evlerinde çalışan, her hafta gelip Sanat Evi'nden yeni işler alan üç yüz kadar asker ailesi geçimini sağlamış, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi'nin de faaliyet alanı genişlemiş ve geçindirdiği insan sayısı 1500'e ulaşmıştır.[17]

Sanat Evi faaliyet sahasını zamanla daha da genişletmiş; memlekette o zamana kadar ihmal edilen, unutulmaya yüz tutan eski Türk nakış sanatını da yeniden canlandırmayı amaçları arasına katmıştır. Hanımlar yoğun uğraşları sonucu eski dokuma, havlu, örtü ve benzerlerinin yanı sıra Türk çini, vazo ve oymalarını toplamış, içlerinden seçtiklerini kopyalamışlardır. Kopyalama işleminde eski Türk nakış sanatının yegâne ustası Ulviye Hanımefendi önemli rol üstlenmiştir. Seçilip kopyalanan bu modeller, yirminci yüzyılın modasına uygun hale getirilmiştir. Modaya uygun hale getirilmesinde ise Leyla Hanımefendi'nin gayretleri önemlidir. Leyla Hanım, eski modelleri yeni eşyalar üzerinde kullanmış ve eski nakışlarla süslü bluzler, mantolar, ince mendiller yapılmıştır. Böylece Sanat Evi'nde çalışan kadınların ellerinde eski Türk nakış sanatı yeniden vücut bulmuştur. Süregelen savaşların neticesinde seferberlik ilanını izleyen günlerde ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kadınları önemli bir vatan vazifesi üstlenmiş ve nakışı bir yana bırakarak askerlere kıyafetler hazırlamaya başlamışlardır.[18]

DÂR-ÜS-SINÂ'ANIN ORDUYA HİZMETLERİ

I. Dünya Savaşı'nı bir dünya savaşı haline getiren topyekûn savaş anlayışı olmuştur.[19] Savaş sırasında vatan topraklarını savunmak için mücadele eden askerlerin ihtiyaçlarının giderek artması ve zaten kötü durumda olan Osmanlı ekonomisinin bu ihtiyaçları

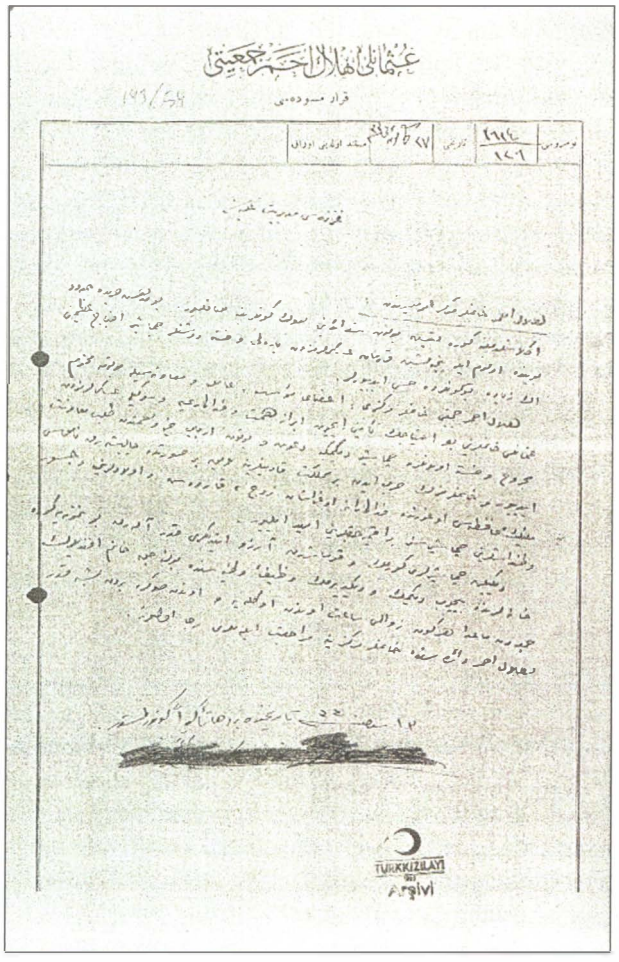

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin ordunun çamaşır ihtiyacının karşılanması için Osmanlı hanımlarını çamaşır dikmeye davetine dair gazeteye verdiği ilan.
(27 Kanun-ı Sani 1330 / 9 Şubat 1915), K: 193, B: 54.
Kızılay Arşivi

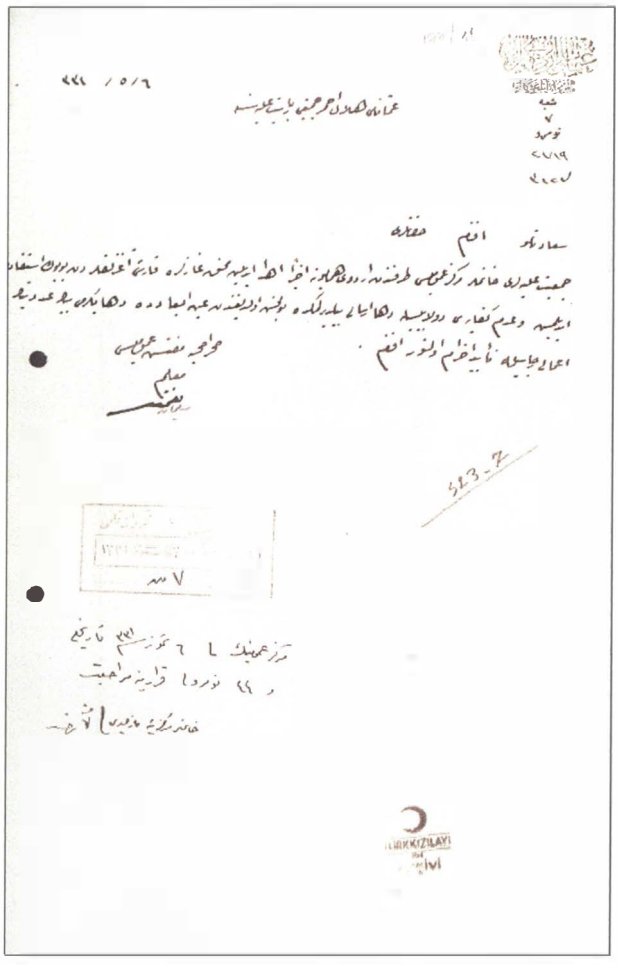

Sahrayı Sıhhiye Müfettişi Umumisi tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti Aliyesine gönderilen, Hanımlar Merkezi tarafından orduyu hümayun için hazırlanan tehlikeli gazlara karşı ağızlıklardan büyük oranda istifade edildiği ve aynı ebatta daha yirmi bin adedinin imali ricasına dair yazı.
(6 Mayıs 1331 / 19 Mayıs 1915), K: 177, B: 11.
Kızılay Arşivi

karşılayacak yeterli üretiminin ve fabrikalarının olmayışı Hanımlar Merkezi'ni bu boşluğu doldurmaya çalışan kurumlardan bir tanesi haline getirmiştir. 14 Eylül 1330 (27 Eylül 1914)'da Osmanlı; kadınlarına, askere kışlık hediyeler hazırlamaları için müracaatta bulunmuştur. Kadınlara dikilmiş çamaşırları görüp, kumaşlardan istenildiği kadar alabilme imkânı tanınmış; bir numuneye göre evlerinde dikiş dikme vazifesini üstlenecek kadınların Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne başvurmaları istenmiştir. Osmanlı kadınları tarafından imal edilen yaklaşık 1.700 pamuklu hırka Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim edilirken, Hanımlar Sanat Evi'nde de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne verilmek üzere 24,539 hırka dikilmiştir. Kışın tüm şiddetiyle hüküm sürdüğü savaş koşullarında askerlerin sağlığını düşünen Hanımlar Merkezi'nin kadınlara yönelik bir müracaatı da 18 Teşrin-i Sani 1330 (1 Aralık 1914) yılında yapılmış, Osmanlı kadınları bu kez askerlere yün eldiven, çorap, boyun sargısı dikmeye davet edilmiştir.[20]

Kadınlar tarafından üstün bir çalışmanın ürünü olarak hazırlanan eldiven, çorap, boyun sargısı gibi giyeceklerin bir kısmı Hanımlar Merkezi tarafından Kafkas Cephesi'ne gönderilmek üzere Sıhhiye-i Askeriye deposuna teslim edilirken; diğer kısmı Hilâl-i Ahmer Sıhhiye Heyeti'yle yoksullara dağıtılmak üzere Konya'ya gönderilmiştir.[21] İmal edilen eldivenlerden üç bin kadarının yine Hanımlar Merkezi tarafından Kafkas Cephesi'ne gönderildiği bilinmektedir.[22] Artan çamaşır ihtiyacı sonucu Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi'nin talebi üzerine Hanımlar Merkezi 1 Şubat 1330 (14 Şubat 1915)' dan itibaren çamaşır imal etmeye başlamış, kadınların gayretleriyle yaklaşık yirmi sekiz gün içinde 10 bin parçadan fazla çamaşır dikilerek Hilâl-i Ahmer ambarına teslim edilmiştir.[23] I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ise Sahra-yı Sıhhiye Müfettişliği'nin talebi üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde mevcut bulunan Amerikan bezlerinin miktarı kadar savaş sırasında açılan hastanelere gönderilmek üzere yatak ve çamaşır takımları hazırlanmıştır.[24] Böylece, Balkan ve I. Dünya savaşları süresince Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından çeşitli noktalarda açılan hastanelerde tedavi edilen hasta ve yaralıların çamaşırları, yatak takımları gibi bütün gerekli ihtiyaçları kadınlar tarafından geceli gündüzlü bir çalışmanın ürünü olarak hazırlanmıştır.[25]

I. Dünya Savaşı sırasında değişen koşullar Türk ordusunun ihtiyaçlarını da şekillendirmiştir. Zira savaş esnasında İtilaf Devletleri'nin karşı tarafa üstünlük kurabilmek için başvurduğu yollardan biri de zehirli gaz kullanımı olmuştur. Çeşitli hastalıklara

yol açabileceği gibi tamamen insan hayatını bitirmeye yönelik imal edilen bu gazlar milletlerarası her türlü taahhüde rağmen ilk defa Fransız ve İngilizler tarafından kullanılmıştır. Savaş sırasında patlayan mermilerden çıkan dumanın içinde etrafa yayılan bu gazları süzdüğü ve bu yolla gazların etkilerinden askerleri koruduğu için ağızlık ve burunluklar kullanılmaya başlamıştır.[26] 1915 yılının Mayıs ayında, kullanılan zehirli gazlara karşı siperlerdeki askerlerin korunması amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi ağızlık ve burunluk imaline başlamıştır.[27] İmal edilen ağızlık ve burunluklardan 70,000 adedi Sıhhiye-i Askeriyeye, 3000 adedi Donanma-yı Hümayun Kumandanlığına ve 1500 adedi de Bahriye Nezaretine gönderilmiştir.[28] Hanımlar Merkezi tarafından imal edilen ağızlıklardan orduda büyük ölçüde yararlanılmış, gönderilen ağızlıkların yetersiz kalması üzerine Osmanlı Orduyu Hümayun Başkumandanlığı tarafından yirmi bin adedinin daha imali istenmiştir.[29] Bu dönemde Hanımlar Merkezi ağızlık ve burunluk imalinin yanı sıra yaralı askerlerin yaralarını sarmada kullanılan, savaş sırasında memlekette bulunmayan ve dışardan getirilmesi neredeyse imkânsız olan hidrofil gaz bezlerini de Sanat Evi'nin tezgâhlarında imal etmeye başlamıştır.[30]

DÂRÜ'S-SINÂ'ANIN ÇALIŞANLARINA YÖNELİK EĞİTİM VE SAĞLIK ALANINDAKİ HİZMETLERİ

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sosyal ve kültürel alandaki faaliyetlerinden biri de kız öğrencilerin, Darülfünun Edebiyat Fakültesindeki umumi derslere erkeklerle birlikte katılımını sağlamak olmuştur. Bu girişimi kadınları yetiştirmek, onlara resmi ideolojilerini öğretmek ve toplumsal hayata katılmalarını sağlamak amacıyla Türk Ocakları'nda düzenlenen konferanslar izlemiştir.[31] Hilâl-i Ahmer Hanımlar Sanat Evi de orduya çamaşır diken, Türk nakışlarını yeniden hayata geçiren o ellerin kalem tutmasını, okuma yazma öğrenmesini çalışmalarıyla desteklemiştir. Yalnız genç kızlara değil, yaşlı kadınlara da eğitim vermeyi ulvi bir vazife bilen Sanat Evi; ilk olarak Hanımlar Merkezi üyelerinden Seviye Şevki Hanımefendinin gayretleriyle düzenli devam eden derslerde başarı sağlamış hatta sınavlar düzenlemiştir. Sonradan Cemil Rafet Bey ders verme görevini üstlenmiş ve yaptığı istatistikle derslere başladığında 110 kadar olan mevcudun yalnız 14'ünün ders almaya istekli olduğunu ancak ilerleyen süre zarfında derslerin büyük bir rağbet gördüğünü, birkaç ay içinde genç kızların hatta ihtiyar kadınların bile okuma yazma öğrenmek için dershaneye geldiğini bildirmiştir.[32]

SANAT EVİ ÇALIŞAN KADINLARIN YALNIZCA EĞİTİMİNİ ÜSTLENMEMİŞ, SIHHATLERİNİ DE ÖNEMSEMİŞTİR. ÖZEL DOKTORLAR TARAFINDAN KADINLAR MUAYENE ETTİRİLMİŞ, İÇLERİNDEN HASTA OLANLARA HASTALIKLARI SÜRESİNCE TAM YEVMİYE VERİLDİĞİ GİBİ İKAMET ETTİKLERİ YERLERE DOKTORLAR GÖNDERİLEREK ÜCRETSİZ OLARAK TEDAVİ ETTİRİLMİŞLERDİR. HAVA DEĞİŞİMİNE İHTİYAÇ DUYAN İŞÇİ KADINLAR İSE TOPHANE'DE, FİRUZAĞA'DA BULUNAN VE BİR NEVİ SANATORYUM GÖREVİ GÖREN HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ BİNASINA GÖNDERİLMİŞ, KADINLARIN HER BİRİNE "SIHHİ HÜVİYET VARAKASI" (SAĞLIK KİMLİK KAĞIDI) VERİLMİŞTİR.

Sanat Evi çalışan kadınların yalnızca eğitimini üstlenmemiş, sıhhatlerini de önemsemiştir. Özel doktorlar tarafından kadınlar muayene ettirilmiş, içlerinden hasta olanlara hastalıkları süresince tam yevmiye verildiği gibi ikamet ettikleri yerlere doktorlar gönderilerek ücretsiz olarak tedavi ettirilmişlerdir. Hava değişimine ihtiyaç duyan işçi kadınlar ise Tophane'de, Firuzağa'da bulunan ve bir nevi sanatoryum görevi gören Himaye-i Etfal Cemiyeti binasına gönderilmiş, kadınların her birine "Sıhhi Hüviyet Varakası" (Sağlık Kimlik Kağıdı) verilmiştir. Sanat Evi; bünyesinde çalışan kadınların sadece sağlık sorunlarıyla ilgilenmemiş, evlenme çağına gelen genç kızların çeyizlerine yardım etmek gibi ağır bir vazifeyi de üstlenmiştir. Bayram zamanları da işçi kadınları unutmayan kurum, kadınlara iki katı yevmiye vermiş ve her sene çamaşır, kundura vb. eşyalar hediye etmiştir.[33] Kadın işçilere yönelik benzer yardım faaliyetlerine I. Dünya Savaşı sırasında erkekleri savaşa giden yahut vefat eden kadınların çalışarak kendilerini ve çocuklarını geçindirebilmelerini sağlamak amacıyla Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan'ın himayesinde 14 Ağustos 1916 yılında kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi'nde de rastlanmaktadır.[34]

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Umumisinde Faaliyet, Muhnik gazlara karşı ağızlık ve burunluk imali. / Harp Umumi 1331 (I. Dünya Savaşı 1915/1916)
Kızılay Arşivi

Kuruluş amacı hiçbir zaman bir ticarethane niteliği taşımayan Sanat Evi, gelirini düzenlediği sergilerle sağlamaya çalışmıştır.[35] Sergilerdeki satışları yardımlarının masraflarını karşılayamaz hale geldiğinde en büyük desteği halk tarafından yapılan yardımlar olmuştur. Bu noktada Mısır Müslümanlarının yardımları, özellikle Prens Ömer Tosun Paşa ailesi Prenses Behice Hanımefendi'nin yaptığı yardımlar, Bikes (Kimsesiz) Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti'nin ve Halep Hilâl-i Ahmer Sanat Evi'nin Başkanı Güzide Mahmud Hanımefendi'nin yardımları önemli bir yer tutmuştur. Bunların yanı sıra yabancı ülkelerde de Sanat Evi'ne maddi destek sağlamak amacıyla piyesler düzenlenmiş, sergiler açılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Sanat Evi adına Berlin'de düzenlenen piyes bunlardan biridir. Yine kurum adına düzenlenen sergiler en önemli gelir kaynağını teşkil etmiştir.[36]

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte meydana gelen özgürlük ortamı, kadının kamusal alandaki görünürlüğü açısından da bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu dönemde toplumsal hayata daha aktif katılmaya başlayan kadınların bir kısmı, Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi çatısı altında aktif olarak çalışmalar yürütmüşlerdir. Hanımlar Merkezi, en önemli ürünlerinden biri olan Sanat Evi vasıtasıyla kadınların iş hayatına girmelerini kolaylaştırdığı

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası'ndan (Sanat Evi'nden).
Kızılay Arşivi

gibi savaş koşulları içerisinde ayakta kalmalarını da sağlamıştır. Art arda devam eden savaşlar süresince Osmanlı ekonomisinin yetersiz kalması nedeniyle, ordunun ihtiyacı olan materyaller dışarıdan ithal etmeye gerek kalmadan Sanat Evi'nde kadınlar tarafından üretilmeye başlamıştır. Çökmüş durumda olan Osmanlı ekonomisinin ihtiyaçlarını kadın emeğiyle karşılamaya çalışan merkez, böylelikle hem kadınların kamusal alana girerek görünürlük kazanmasını sağlamış hem de sanayi alanında duyulan emek açığının kapatılmasında önemli roller üstlenmiştir.

CEREN ÇİLEK - TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 "Muhacirlere Muavenet", *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Mecmuası*, S. 2, 15 Teşrini Evvel 1921, s. 39-40.
2 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyyesi Tarafından Tertib Edilen 2. Takvim*, 1332 / 1916, s. 98-99.
3 Başlangıçta kişi başı üç kuruş olarak ayda doksan kuruş verilen bu miktar sonraları ailedeki kişi sayısının çoğalması ve değişen mevsim şartları içinde geçimin kolaylaşmasına göre farklılık göstermiştir. Bkz. *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, haz. Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Türkiye Kızılay Yayınları, Ankara 2013, s. 155.
4 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 153-154; *Kızılay Arşivi (KA)*, (15 Kanun-ı Evvel 1328 / 28 Aralık 1912), Kutu No (K): 136, Belge No (B): 3, (Dersaadet Kadınlar Merkezi tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti Aliyesine yazılan bu yazıda, Haşim Paşa konağına yerleştirilen muhacir kadınların tesettürü için gereken malzemenin alınması yönünde 1500 kuruş kadar bir meblağ istendiğinden bahsedilmektedir).
5 *KA*, (25 Aralık 1912), K: 136, B: 2, (Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından camilere yerleşen kadın ve çocukların ufak tefek ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duyulan 5 liranın gönderilmesiyle ilgili Hilâl-i Ahmer Riyaset Aliyesine yazılmıştır).
6 *Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, s. 160; Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*, haz. İsmail Hacıfettahoğlu, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara 2009, s. 123.
7 *OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim*, 1332 / 1916, s. 99.
8 *OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim*, 1332 / 1916, s. 100.
9 *Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi (BDH)*, Klasör (K): 2430, Dosya (D): 88, Fihrist (F): 1-8, (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumisi Tarafından 330 Senesi Meclis Umumisine Takdim Olunan Rapor, Hilâl Matbaası, Dersaadet 1330, s. 15-16); *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 3-5.
10 *OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim*, 1331 / 1915, s. 57; *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 5.
11 Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908- 1935)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ocak 2015, s. XIII- XIV, 5.
12 *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 5-6.
13 *Akid Gazetesi*, 6 Nisan 1330'dan Naklen; *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 6-13.
14 *OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim*, 1331 / 1915, s. 58; Besim Ömer, *A.g.e.*, s. 226-227.
15 *ATASE, BDH*, K: 2430, D: 88, F: 1-8; Besim Ömer, *A.g.e.*, s. 136-137.
16 *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 13-17.
17 *Tanin*, 14 Şubat 1917'den Aktaran; *OHAC Hanımlar Merkezi 3. Takvim*, 1333 / 1917, s. 207; *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 17-18.
18 *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 18-21.
19 Yavuz Selim Karakışla, *Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916 – 1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.
20 *KA*, (27 Kanun-ı Sani 1330 / 9 Şubat 1915), K: 193, B: 54; *OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim*, 1331 / 1915, s. 58, 65, 68; Bu sırada Kafkasya Cephesi'nde Başkomutan Enver Paşa'nın emriyle Sarıkamış taarruzu başlamıştır. 22 Aralık 1914'den 19 Ocak 1915 yılına kadar süren taarruz sırasında Türk kuvvetleri, zorlu hava koşullarında soğuk ve açıklıkla mücadele etmek zorunda kalmış 90.000'e yakın kayıp vermiş, taarruz başarı sağlayamamıştır. Bkz. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, TİSA Matbaası, Ankara 1983, s. 112.
21 *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)*, haz. Murat Uluğtekin- M. Gül Uluğtekin, Türkiye Kızılay Yayınları, Ankara 2013, s. 48.
22 *KA*, (5 Kanun-ı Sani 1330 / 18 Ocak 1915), K: 193, B: 147.
23 *OHAC Hanımlar Merkezi 1. Takvim*, 1331 / 1915, s. 69; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İcraat Raporları (1914-1928)*, s. 49.
24 *ATASE, BDH*, (12 Nisan 1917), K: 2448, D: 201, F: 2-2.
25 "Hilâl-i Ahmer Kadınlar Kısmının Faaliyeti", *Senin*, (14 Teşrin-i Evvel 1328 / 27 Ekim 1912), s. 5.
26 *Servet-i Fünun*, 6 Teşrin-i Sani 1331'den Aktaran; *OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim*, 1332 / 1916, s. 83-84,86-88,90.
27 *OHAC Hanımlar Merkezi 2. Takvim*, 1332 / 1916, s. 144.
28 *Tasvir-i Efkâr*, (22 Teşrin-i Evvel 1331 / 4 Kasım 1915), s. 2.
29 *KA*, (6 Mayıs 1331 / 19 Mayıs 1915), K: 177, B: 11; *KA*, (11 Mayıs 1331 / 24 Mayıs 1915), K: 177, B: 12; I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde İngiliz ve Fransızlar tarafından "muhnik gaz" olarak adlandırılan zehirli gaz kullanılmış, bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi önceden Avrupa gazetelerinden yaptıkları araştırmalar ile askerin bu tip gazlardan korunması için ağızlık ve burunluk (gaz maskesi) imal etmeye başlamışlardır. Bkz. İbrahim Yıldırım, " Çanakkale Muharebelerinde Zayiat ve Zehirli- Boğucu Gaz Kullanılması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Elazığ 2016, s. 271- 274.
30 *KA*, (5 Ağustos 1330 / 18 Ağustos 1914), K: 156, B: 28, (Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bursa Merkezi'nden Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez Umumisi Riyaseti Aliyesi'ne gönderilen belgede Kadınlar Şubesi himayesindeki imalathanede şube reisi Prenses Hanımefendi tarafından imal ettirilen gaz hidrofil numunesi takdim edilmiş, numune başarılı görülür ve istenirse burada imal edilebileceği belirtilmiştir); Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umumideki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, C. 4, S. 95, Tutibay Yayınları, 1999, s. 259.
31 Şehmus Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İletişim Yayınları, s. 859-860.
32 *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 22-24.
33 *OHAC Hanımlar Merkezi 5. Takvim*, 1335 / 1919, s. 139; *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 24-25.
34 Yavuz Selim Karakışla, *Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916 – 1923)*, s. 73-75; Zafer Toprak, *A.g.e.*, s. 6-7.
35 *KA*, (30 Nisan 1339 / 30 Nisan 1923), K: 1282, B: 1, (Hanımlar Sanat Evi tarafından yazılan bu yazı da Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi, Ramazanın on yedinci Perşembe günü, saat 3'de açılacak Sergi için Sultan Mahmud Türbesi civarındaki Sanat Evi'ne davet edilmiştir).
36 *THAC Hanımlar Merkezi Dâr-üs-sınâ'ası*, s. 27-28.

Bir Edebiyat Arkeoloğundan Nâzım Hikmet'in Yolculuğu: Haluk Oral ile Söyleşi

NİLAY ÖRNEK

İŞ SANAT KİBELE GALERİSİ, MAYIS VE HAZİRAN AYLARI BOYUNCA İZLEYİCİLERİNİ, HEMEN HEMEN HEPSİ İLK KEZ SERGİLENECEK PEK ÇOK İMZALI KİTAP, MEKTUP, EŞYA, RESİM VE FOTOĞRAFLAR EŞLİĞİNDE NÂZIM HİKMET'LE BİR YOLCULUĞA ÇIKARIYOR. SERGİ ÖNCESİNDE, YİNE MAYIS BAŞINDA ÇIKACAK VE SERGİYLE AYNI İSMİ TAŞIYACAK *NÂZIM HİKMET'İN YOLCULUĞU* ADLI KİTABIN YAZARI, SERGİNİN KÜRATÖRÜ PROF. DR. HALUK ORAL İLE BİR ARAYA GELDİK... HEM SERGİDEN, HEM DE ÜNLÜ ŞAİRDEN KONUŞTUK...

Prof. Dr. Haluk Oral, Boğaziçi Üniversitesi'nde 20 yıl ders vermiş, bölüm başkanlığı da yapmış bir matematikçi, edebiyat tutkunu ve Türkiye'nin en önemli imza koleksiyonerlerinden biri.

O, 30 yılı aşkın süredir, sadece Türk edebiyatının önemli şair ve yazarlarının imzalı kitap, resim, fotoğraf ya da mektuplarını biriktirmiyor, aynı zamanda o imzaların peşinden gidip tarihe ışık tutan gerçek hikâyelerini yazıyor. Bu nedenle de, Doğan Hızlan'ın "edebiyat arkeoloğu" tabiri ona pek yakışıyor.

Haluk Oral'ın, İş Sanat Kibele Galerisi'nde açılan sergi ile aynı adı taşıyan ve hazırlanışı yıllar süren kitabı da bu ay İş Kültür Yayınları'ndan çıkıyor: *Nâzım Hikmet'in Yolculuğu*.

Kitapta da, sergide de bugüne kadar bilmediğiniz, görmediğiniz pek çok yeni bilgi ve belgeyle karşılaşacağımızı garanti ediyor Oral. Çünkü bir edebiyat tutkunu olmasının yanı sıra o bir matematikçi ve daha önce kanıtlanmış teoremler yerine her daim "yenilerin" peşine düşüyor.

Sergi, 2 Mayıs - 22 Haziran 2019 tarihleri arasında.

Küratörlüğü Haluk Oral yapmış, koleksiyonları o bir araya getirmiş. Ancak serginin tasarımı Emre Senan'a ait. Senan'ın öğrencisi Eda Çağıl Çağlarırmak'ın hazırladığı çizimler de sergide Nâzım Hikmet'in yolculuğunu daha kolay izlememizi sağlıyor. Hatta öyle ki, o çizimlerle ayrı bir kitap olması gerektiğini düşünüyorum. Serginin koordinatörü ise Ruken Kızıler.

Prof. Dr. Haluk Oral ile dev kütüphaneler ve tahminimce binlerce kitabın olduğu, kimi tavladan kazandığı önemli sanatçıların yağlı boya tablolarıyla bezeli evinde buluştuk; kedisi Edibe'nin eşliğinde çokça sergiden, az biraz kitaptan, yetmese de iyi gelecek kadar Nâzım Hikmet'ten konuştuk...

Serginin küratörlüğünü yaparken kitapla paralel mi gittiniz? Nâzım Hikmet'in hangi dönemini ön plana çıkardınız?

Aşağı yukarı kitapla paralel gitti diyebiliriz. Kitap, Nâzım Hikmet' in doğumundan çok daha önceki bir dönemden, 1840'lı yıllardan, ailesiyle başlıyor. Sonrasında da Nazım Hikmet'in yurtdışına gidene kadar yani 1951'e kadarki dönemi ağırlıklı. Yurtdışına gittikten sonraki döneme ait sadece bir iki olaydan bahsediyorum. Kitabın ve serginin ismi bizim yapmak istediğimizle çok uyumlu. Nazım Hikmet'in Yolculuğu... Hem gerçek anlamda hem diğer anlamda bir yolculuk.

Niye Rusya dönemine kadar olan yılları ele alıyorsunuz?

Hem kitap, hem de sergide 1951'den sonraki hayatıyla ilgili çok fazla bir şey yok. Çünkü o konuları

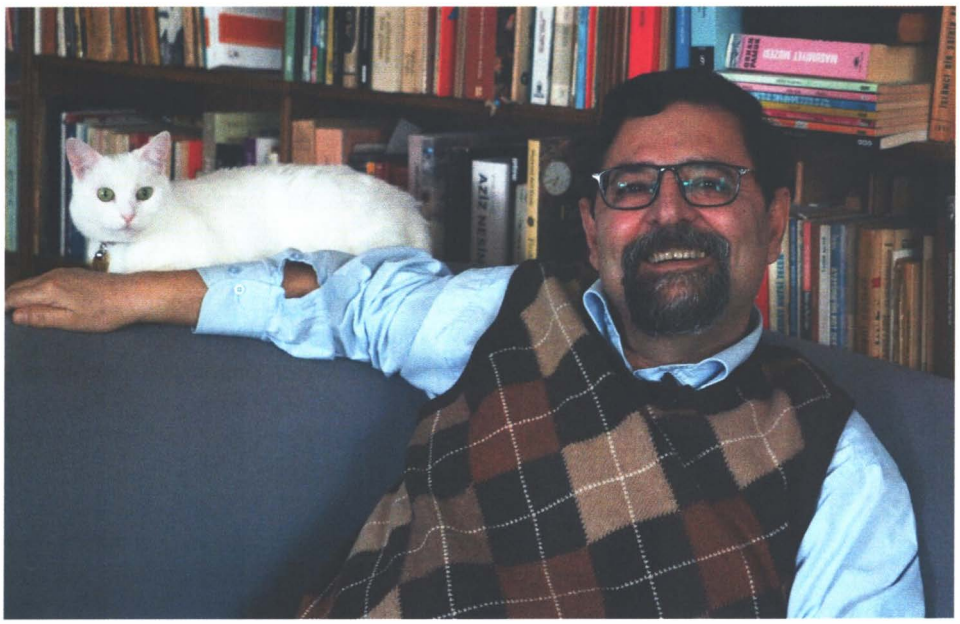

Haluk Oral
Fotoğraflar: Sinan Hamamsarılar

o kadar iyi bilmiyorum açıkçası. Nâzım Hikmet'in Rusya'daki yaşamını, orada olanları araştıran, yazan insanların bence Rusça da bilmesi gerekiyor. Bu konuda Melih Güneş ve Mehmet Perinçek çok güzel yazılar yazıyor, kitaplar hazırlıyorlar... İşin o kısmını onlara bıraktım; ben de onlardan öğreniyorum. Benimki daha çok yurtdışına gidene kadar Türkiye'de yarattıkları, yazdıkları, yaşadıklarıyla ilgili.

Ailesinin, Nâzım Hikmet'in üzerinde ne kadar etkili olduğu çok ele alınan bir konu değil gibi. Soyağacını görebiliriz, önemli olduklarını kavrayabiliriz ama şairin hayatına, kişiliğine etkilerini çok da bilmiyoruz sanki...

Evet, çok haklısın. Bence ailesinin Nâzım Hikmet gibi bir insanın çıkmasında çok büyük önemi var. Çok farklı yerlerden insanlar bir araya geliyorlar. Bu insanlar öncelikle Nâzım Hikmet'in annesini etkiliyor, öte yandan babası başka bir yerden, başka bir şekilde geliyor. Kendisiyle ilgili röportajlarda da daha çok annesinden etkilendiğini söyler. "Annem Lamartin okurdu evde", "Dedem Mevlevi şairdi" der. Daha 12-13 yaşında yazdığı ilk şiirler var elimizde, dedesi gibi yazmaya çalışır. Hem şiirin şeklinden hem konularından etkilenir. 1902 doğumlu Nâzım Hikmet. Birinci Dünya Savaşı'na giriyoruz, 12-13 yaşında bol bol kahramanlık şiirleri yazıyor. 1915'te dayısı Çanakkale Savaşı'nda şehit oluyor. Dayısıyla ilgili yazdığı şiirler var. İlk şiirleri milliyetçi duygularla, daha çok hece ölçüsüyle yazılmış şiirler. Serbest vezin diye bir şey yok zaten. Rusya'ya gittikten sonra serbest vezin ile yazmaya başlıyor. Ama ondan evvel Bahriye Mektebi'ne girişi var. Oradan sağlık nedenleriyle ayrıldıktan sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Anadolu'ya gidiyor ve 19 yaşında kabul ediliyor. Cepheye çok gitmek istemesine rağmen Bolu'da öğretmenlik görevi veriliyor.

Bol okumalı bir sergi mi? Kaç parça; neler var sergide?

Sergide neyin ne olduğu belli olsun diye metinler koyduk tabii... Ama ben mümkün olduğu kadar orijinal belgeleri koymaya dikkat ettim. Mektup eski harflerle yazılmışsa ve bendeyse oraya koyduk orijinal haliyle, yayına yeni harflerle yazılmış halini ekledik. Nazım Hikmet'in çoğu imzalı birinci baskı kitapları var. Bol bol Nazım Hikmet'in yazdığı mektuplar var, kendi el yazısından şiirler var, babasının kız kardeşine yazdığı ya da Nazım'ın annesine, annesinin Nazım'a yazdığı mektuplar var, fotoğraflar var. Piraye Koleksiyonu'ndan parçalar var; Nazım Hikmet'in hapishanede yaptığı tablolar, kutular; annesinin resimlerinden de var. En önemlisi Nazım Hikmet'in oğlunun yaptığı bir tablo var; oğlu da bence iyi bir ressam, onun yaptığı bu tablo ilk defa sergilenecek... Kaç parça saymadık ama bin kadar sanırım.

Nâzım Hikmet'in 1954'te Bulgaristan'da basılan kitabından

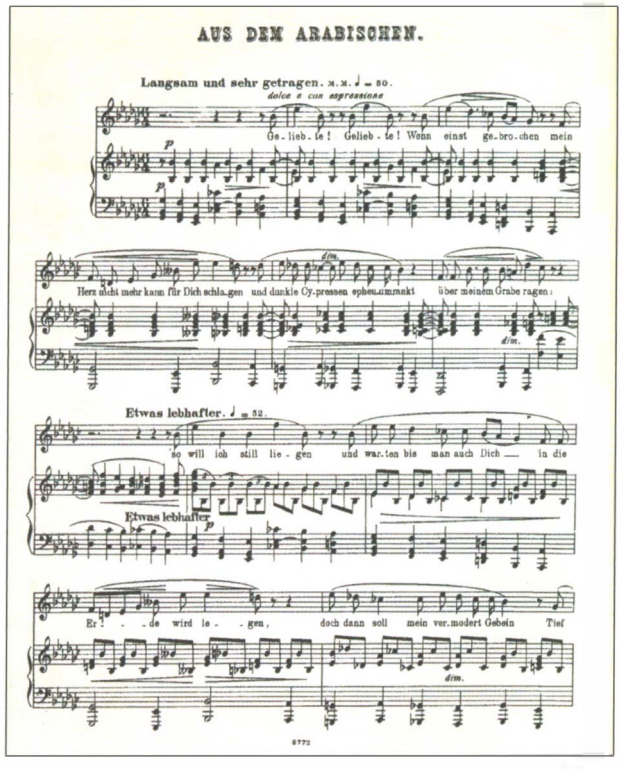
AUS DEM ARABISCHEN.

Langsam und sehr getragen. ♩. = 80.

dolce e con espressione

Ge. lieb. te! Geliebte! Wenn einst ge.bro.chen mein

Herz nicht mehr kann für Dich schla.gen und dunkle Cy.pressen ephen.umrankt über meinem Grabe ragen:

Etwas lebhafter. ♩ = 52.

so will ich still lie. gen und war.ten bis man auch Dich in die

Etwas lebhafter.

Er. de wird le. gen, doch dann soll mein ver.modert Gebein Tief

Nazım'ın dedesi Mehmet Ali Paşa'nın bestelenen şiirinin notaları
Haluk Oral arşivi

Sergideki her şey kitapta da var mı? Ya da tam tersi?

Kitaptaki her şey sergide yok. Sergideki bazı şeyler de kitapta yok. Mesela Galina'nın bavulu sergide var, kitapta yok. Kitap da görselli ve renkli olmasına karşın, Nâzım Hikmet'in yolculuğu kitaptan toplanarak oluşturulsa da sergide görsel olarak izlemek belki daha kolay olacak. Kitapta 300 küsur sayfaya dağılmış olacak, sergide daha kolay izlenebilir.

"İlk defa sergilenecek" dediğiniz neler var?

Benim bildiğim kadarıyla hemen hemen hepsi ilk defa sergileniyor. Nazım Hikmet'in yaptığı tablolar daha evvel Yapı Kredi'de açılan açılan "Nazım Portreleri" sergisinde sergilendi. Ama benim koleksiyonumdaki parçalar ilk defa sergileniyor, Gündüz Vassaf'ın verdikleri ilk defa sergileniyor. Gelenlerin "Bunları daha önce gördük" dediği bir durum olmayacak, eminim.

Neler verdi Gündüz Bey?

Gündüz Vassaf, Mehmet Hikmet'in çok çok iyi arkadaşı. Mehmet Hikmet, arkadaşlarının tablosunu yapmış; biri de Gündüz Vassaf... Gündüz Vassaf da o tabloyu sergilenmek üzere bize verdi. Bavul pek kıymetli. Gündüz Vassaf'ın Galina'nın evinden aldığı bavul. Gidip ta oralardan almış. O bavulun içinde ilginç belgeler var Nazım Hikmet ile ilgili...

Bavulu Gündüz Bey'den aldığınızda o belgeler içinde miydi?

Evet. Hatta Gündüz Vassaf hiç açmamıştı bavulu. Hikâyesini anlatmayayım; o biraz daha Gündüz Vassaf'a ait. Açtım, içinden çıkan belgelerden birini de kitaba koydum. Bavul ve içindekiler de sergilenecek.

Sergi, hangi koleksiyonlardan parçalar içeriyor?

Benim koleksiyonum dışında, Nazım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'ndan var, Güllü Aybar, Gündüz Vassaf, Yeşim Bilge ve Kenan Bengü'de bulunan Piraye Koleksiyonu'ndan var, Osmantan Erkır'dan var...

Bu sergide, dolayısıyla kitapta "yeni ortaya çıktı" diyeceğimiz ne ya da neler olacak?

Beni en etkileyeni anlatayım... Müşir Mehmet Âli Paşa, Nâzım Hikmet'in Almanya'dan gelen büyük dedesi. Anneannesinin babası. Hügeno (Huguenot) ailesine mensup, onlar da dini baskılar nedeniyle Fransa'dan göçüp Almanya'ya yerleşen bir topluluk. Küçük bir çocukken yetiştirme yurdundan kaçıyor ve gemide çalışmaya başlıyor. Sonrası rivayet muhtelif; gemiden atlayıp yüzerek Kız Kulesi'ne çıktığına ya da Âli Paşa'nın bahçesine çıktığına, hatta Âli Paşa'nın onu Almanya'da görüp evlat edindiğine dair bazı kaynaklar var. Sonuçta Osmanlı topraklarına geliyor, Müslüman oluyor, askeri okula gidiyor, müşirliğe yani mareşalliğe kadar yükseliyor. Fransızca ve Almancası çok iyi. 1878'de Berlin Kongresi'ne Müşir Mehmet Âli Paşa da gidiyor. Oradaki birkaç kişinin anılarında da geçiyor, orada Müşir Mehmet Âli Paşa yazdığı şiirleri de okuyor. O şiirlerden biri "Eriha'nın Gülü". Hiçbir Türkçe kaynakta bu şiiri okuduğu yazmaz mesela... Kitapta hem paşayı, hem şair yönünü, hem de bu şiiri ve Nâzım Hikmet bağlantısını uzun uzun yazdım.

Şimdi heyecanlı yerini hızla geçtiniz ama kitabı yazım aşamanızda Müşir Mehmet Âli Paşa'nın Eriha'nın Gülü şiirini buluşunuzu, Nâzım Hikmet'in yayımlanan ilk şiiriyle arasındaki benzerliği fark edip baya baya etkilendiğinizi, bu şiirden yapılan bir besteyi bulup bunu bir piyaniste seslendirttiğinizi hatırlıyorum. Açıkçası burada uzun uzun anlatması zor olabilir ama gerçekten etkileyici bir tesadüf... Nâzım Hikmet'in hiç tanımadığı büyük dedesinin, muhtemelen hiç bilmediği bir şiiriyle ortak temalarla bir şiir yazması... Hem de bunun ilk yayımlanan şiiri olması. Ben de pek etkilenmiştim.

Bu şiirle bir metafor yapıyor Müşir Mehmet Âli. Öldüğü zaman onun mezarının toprağına gelecek sevgilisiyle tekrar canlanmayı anlatıyor. Eriha'nın Gülü yeniden dirilişi temsil eden bir bitki. Bitki yıllarca susuz kalabiliyor, ilk su bulduğunda tekrar açılıp canlanıyor. Paşa'nın "Sarmaşık örülü koyu serviler / Yükselirse göğe mezarımdan" dizeleriyle başlıyor şiiri... 42 yıl sonra Nâzım Hikmet'in yayımlanan ilk şiiri de büyük dedesinin dibine düşüyor; "Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı? / Bir inilti duydum serviliklerde..." dizeleriyle başlıyor.

Nâzım Hikmet'in bu şiiri bilmediği, okumadığını düşünmemiz neden?

Aile, Paşa'nın şiir yazdığını söylüyor. Fakat aileden hiç kimse bu şiirden bahsetmiyor, bu şiiri bilmiyor. Hiçbir yerde de yazılı değil.

Siz nasıl buldunuz bu şiiri?

Bir Alman sitesi vardı. Magdeburg ile ilgili... Bir Alman Paşa'nın Magdeburg'u tekrar ziyarete geldiğini anlatıyor. Onun da kaynağı Berlin Kongresi'ne katılanlardan biri. O kişi Müşir Mehmet Âli Paşa'dan bahsediyor ve Eriha'nın Gülü adlı bir şiir okuduğunu anlatıyor. Hatta daha ilginci; 1878'de Berlin Kongresi'nden birkaç ay sonra şehit oluyor, Arnavutluk'ta başı ke-

siliyor. Yeni Zelanda'da bir gazete bu haberi verirken şiiri adıyla yazıyor. Müşir Mehmet Âli Paşa'dan bahseden Alman sitesinde hangi gazetede yayımlandığı yazıyordu. Benim de Almanya'da yaşayan bir yeğenim var. O da kütüphanenin arşivinden o günün gazetesini ve şiiri buldu. Fotoğraf, yani şiir, hem sergide hem kitapta olacak. Ben Nâzım Hikmet'in bu şiirini zaten ezbere biliyordum. Servi kelimesini görmek bile yetti. Müşir Mehmet Âli Paşa'nın son, Nâzım Hikmet'in ilk yayımlanan şiiri... İkisi de bir mezarlıkta serviler arasında.

Sevdiğiniz çok şair olduğundan eminim; Nâzım Hikmet sizin için neden ayrı?

Tabii, sevdiğim çok şair var fakat Nâzım Hikmet Türk şiirine -hatta Türkçe'ye diyelim- çok büyük katkıları olmuş biri. Onun 1920'lerde yazdığı bir şiiri bile okurken -keza düzyazılarını da öyle- sözlüğe ihtiyaç duymazsınız. Bir Abdülhak Hamit şiiri ile Nazım Hikmet'i bir araya koyalım ya da onun dünyaya geldiği yıllarda doğan şairlerin eserlerini farklıdır. En temiz Türkçe'yi kullanan Nâzım Hikmet.

Siz bu özelliğini neye bağlıyorsunuz?

Şiirinin çok farklı kaynaklardan beslenmesine bağlıyorum, sosyalizm ile tanıştıktan sonra halkla bütünleşmesine, halkın dilini konuşmak istemesine bağlıyorum. Türkçe'nin temizlenmesi, durulaşması çabası o dönem başka insanlarda da var... Tam kaynağını bilemiyoruz ama dünya görüşünün bununla ilgisi var. Bir de aruzla yazmıyordu artık Nâzım Hikmet, özellikle Rusya'ya gittikten sonra serbest nazımla yazmaya başladı. Sade bir dil, serbest nazıma çok daha uygun.

Pek çok kitabınız var. Nâzım Hikmet'in bu kadar geç gelmesi ona özel ilginizden mi?

Bu sekizinci kitabım olacak galiba. Nâzım Hikmet'i çok sevdiğim için bu kadar geriye bıraktım. Kalemim biraz daha işleklik kazansın da sonra yazayım ya da elime yeni belgeler geçer diye. Sonra tabii şunu da gördüm ki Nâzım Hikmet ile ilgili öğreneceklerim hiç bitmeyecek; Nâzım Hikmet hiç bitmeyecek. Kitaba son dakikada bile birçok şey eklemek istedim. Ama artık toparlayabildiklerimi de bir araya getirmek, ortaya koymak istedim. İş Bankası da buna hem aracı oldu hem de bir son tarih koyarak itici güç oluşturdu. Şunu da söylemeliyim: bu kitabı okuyan "Niye şu yok, bu yok?" diyecektir. Dedim ya, 1951 sonrası çok az. Aşkları yok. Tabii ki hayatına giren kadınlar da var, dostları da var ama bilinmeyenlere daha fazla yer vermek istedim. Tabii ki bir çizgiye oturtmak için bazı bilinenler var ama genel vurgu Nâzım Hikmet hakkında ilk defa okunacak, görülecekler üzerine. Beni heyecanlandıran her şeyi kitaba koymaya çalıştım. Sergiye gelen ya da kitabı okuyan kişi "Bunlar bildiğimiz şeyler" demeyecek, işte bundan eminim. Bazı bölümleri yazmak aylar sürdü. Bazı bölümler birbirlerini yıllar içinde tamamladı...

Editörünüz Rûken Hanım (Kızıler) ile konuştuğumda "Kitabın ardından bir kez daha Nâzım Hikmet'in çok iyi bir insan olduğunu düşündüm... Çok iyi bir insan. Bir vatansever" dedi...

Ne mutlu kitabımı okuyana böyle hissettirebiliyorsam. Hissettiğim bu. Dürüst, sorumluluk sahibi. Hatasız mı? Hayır. Ama iyi insan. Bugüne gelmemde önemli bir rolü var. Herkesi affetmiş, kin beslememiş. Bu kadar iyi bir insan olduğunu düşünmeseydim bu kadar uğraşmazdım belki de bu kitapla. İnançları konusunda gururlu. Kadınlar konusunda gururlu değil; yalvarabiliyor, vazgeçebiliyor.

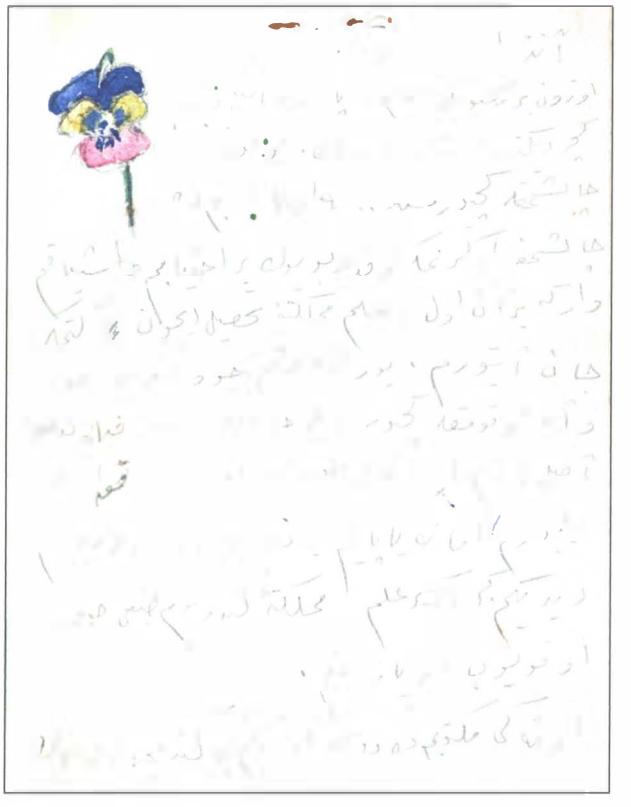

Nazım'dan annesi Çelik Hanım'a mektup. Haluk Oral arşivi

Belki de tam olması gerektiği gibi... Kaç kere evlenmiş Nâzım Hikmet? Kitapta ilişkilerine dair çok şey var mı?

İmza evliliği diye saymayalım da... İlk eşi Nüzhet, ikinci eşi Lena, üçüncü eşi Piraye, dördüncü eşi Münevver, Galina ile uzun süre birlikte yaşıyor, sonra da Vera. Tabii ki aşklar var ve önemli ama bir insanı sadece aşklar üzerinden anlatmak benim tercih ettiğim bir şey değil. Hoşlanmıyorum da. Nazım Hikmet'in kadınlarla ilişkisine bakarak şairliğini, şairliğine bakarak kadınlara bakışını anlamaya çalışmak çok doğru değil kanımca.

Yüzük mü yapmış Nâzım Hikmet?

Evet baya tahta yüzük yapmış Piraye'ye. Üzerinde kalp var, içinden ok da geçiyor. Ahşap kutular, boncuklardan eşyalar, resimler, Piraye için yaptığı çanta, pudralık, ceviz bir kutu. Meşhur "Senin adını kol saatimin kayışına tırnağımla kazıdım" dizesine konu olan saat. "Karıcığım kol saatim bozuldu. Ben de mekanizmayı çıkardım ve çerçevenin içine sizin resimlerinizi koydum" yazmış.

Sizce izleyiciler sergiden nasıl bir hisle çıkar?

Bir yolculuk yapmış olma hissiyle... Nâzım Hikmet'in yaptığı yolculuğun bir kısmına eşlik etmiş olma, gerçekleri arama -tabii ki internette değil-, başka kaynaklara bakma hissiyle çıkarlar umarım.

Yolculuk Başlarken: Beşikten Hapse Kadar

HALUK ORAL

1928'DE CUMHURİYET'İN BEŞİNCİ YILDÖNÜMÜ NEDENİYLE AF ÇIKMASINA RAĞMEN, TÜRKİYE CUMHURİYETİ ELÇİLİĞİ MOSKOVA'DAN DÖNMEK İSTEYEN NÂZIM HİKMET'E PASAPORT VERMEDİ. NÂZIM HİKMET VE ARKADAŞI LAZ İSMAİL (İ. BİLEN) TEMMUZ 1928'DE SINIRI GİZLİCE GEÇTİLER. HOPA'DA YAKALANDILAR, ÜZERLERİNDE SAHTE PASAPORTLAR VARDI. NÂZIM HİKMET İLK KEZ TUTUKLANDI. BU, HAYATININ UZUN YILLARINI GEÇİRECEĞİ HAPİSHANELERLE İLK TANIŞMASIYDI.

Nâzım Hikmet'in hayatı, kelimenin tam anlamıyla, upuzun bir yolculuktur. Bazen gitmek istediği yerlere doğru yol alır, bazen de zorunlu duraklarında bekler bu yolculuğun. Ölmeden bir buçuk yıl önce Doğu Berlin'de yazdığı "Otobiyografi" adlı şiir,

1902'de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha

dizeleriyle başlar ve yaşadığı 60 yılı bir yol hikâyesi olarak anlatır. Bu yazıda Nâzım Hikmet'in yolculuğunun hapishaneyle tanışana kadar olan kısmı anlatılacaktır.

Nâzım Hikmet çok küçük yaşlarda dedesi Mehmet Nâzım Paşa'nın valilik yaptığı Diyarbekir, Konya ve Halep'e gider. Birinci Dünya Savaşı başladığında henüz 12 yaşında ve İstanbul'dadır. Çanakkale Savaşı'nda dayısının şehit olmasından çok etkilenir, vatan ve kahramanlık şiirleri yazar. Bir şiirini çok beğenen aile dostları Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın önerisiyle Heybeliada Bahriye Mektebi'ne girer. Stajyerken sağlık sebepleriyle bu okulu bırakmak zorunda kalır. O sırada Birinci Dünya Savaşı bitmiş ve İstanbul işgal edilmiştir. Nâzım Hikmet'in gözü kulağı Anadolu'da başlayan mücadelededir. Henüz 18 yaşında olmasına rağmen yazdığı şiirlerle Anadolu'da devam eden Milli Mücadele'nin sesi olmayı başarmıştır. 21 Ağustos 1336 (1920) tarihli *Alemdar*'ın Nüsha-i Edebiye'sinde yayımlanan "Kırk Haramilerin Esiri" başlıklı şiirinde

Ali Suavi'nin çizgileriyle Nâzım Hikmet. Haluk Oral arşivi

Tam altı yüz yirmi yıl bir nur için dövüşmüş,
Fakat günün birinde kâfir eline düşmüş...

bir esiri anlatır. Esirin iki kolu da kesilecektir. Cellât bir kolunu keser. Şiir, Milli Mücadele'yi sembolize eden şu dizelerle biter:

Bıraktığı baltayı cellât alırken yerden,
Meydana gölgeleri yakınlaşan göklerden:
Haykırıldı bir büyük mâzinin şanlı yâdı
Birden balta esirin elinde parıldadı!..

Kendisinin karar vererek çıktığı ilk yolculuk Milli Mücadele'ye katılmak için 1921 yılının ilk gününde Sirkeci Rıhtımı'ndan *Yeni Dünya* adlı vapura binmesiyle başlar.

Nâzım Hikmet Anadolu'ya gideceğini ailesinden sakladığı için yanına hiçbir şey almaz, sadece Güzide halasının eşi Necip enişteşinin hediye ettiği bir dürbünü satıp parasını cebine koymuştur. Anadolu yolcuları dört kişidir, çocukluk arkadaşı olan Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'den başka iki şair daha vardır: Yusuf Ziya (Ortaç) ve Faruk Nafiz (Çamlıbel). Bahriye Mektebi'nden ayrıldıktan sonra Nâzım Hikmet onlarla da arkadaş olmuştur. Sirkeci Rıhtımı'na onları uğurlamaya gelenler de vardır: *Vakit* gazetesi

Nâzım Hikmet ve Vala Nureddin

sahibi Hakkı Tarık (Us), tarih hocası Emin Âli (Çavlı) ve Vâlâ Nureddin'in kardeşi Faruk. Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû) bu uğurlama sahnesinde bilge tarih hocasının söylediklerini yıllar sonra *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*'de şöyle yazmış:

> Emin Âli eğilip son nasihatini verdi:âlâ Nureddin'inleri, itabı bütünlediğinde.
>
> Mustafa Kemal'in izinden ayrılmayın. Anadolu'da türlü cereyanlarla karşılaşacaksınız. Hiç birine uymayın. Sözümü dinlerseniz bütün yollar önünüzde açılacaktır.[1]

Dört şair uğurlamanın arkasından kendilerini Anadolu'ya götürecek küçük ve eski vapura binerek yola çıkarlar. Ertesi gün Zonguldak'a varırlar. Rengârenk süslenmiş kayıklarla vapura gelen şehrin gençleri büyük bir heyecanla bu dört "Hececi" şairi sorarlar. Kayıklara bindirip hürmet ve itibarla şehre götürüp denize bakan bir çardağın altında kurulan muazzam bir ziyafet sofrasında ağırlarlar. Yemek boyunca şiirler okunur, nutuklar atılır ve genç şairler aynı ihtimamla yeniden vapurlarına bırakılırlar.

O gece fırtına çıkar. Ertesi gün vardıkları İnebolu'da dalgalardan dolayı sahile çıkmaları bir hayli zor olur. Usta kayıkçılar sayesinde kazasız belasız karaya ayak basarlar. 15 gün bekledikten sonra Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz İstanbul'a geri gönderilir.

İki arkadaş Ankara'ya doğru yola çıkmak için uygun havayı beklerken Nâzım Hikmet'in inanç ve fikir dünyasında da sarsıntılar olmaktadır: O güne kadar milliyetçi şiirler yazmıştı, bunları İnebolu'da bulunduğu süre boyunca da gençlerin devam ettiği bir lokalde okuyarak bol bol alkışlanıyordu. Fakat bir yandan da yepyeni bir fikirle tanışıyordu: Sosyalizm.

O sırada Almanya'daki Spartakist hareketine katılmış birkaç sosyalist de İnebolu'daydı. İki arkadaşlarını kaybeden Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin biraz da yalnızlık hissettiklerinden onların sohbetlerine katılırlar.

Geçiş izinleri geldiğinde diz boyu kar yağmış ve yollar kapanmıştır. Yine de bir an evvel yola çıkmak isterler. Tedarik görmek için alışverişe çıkarlar. İkisinin de ayakkabıları su almaktadır. Yörede "çapula" denen bir cins mest çizmeyle bu işi hallederler. Vâlâ Nureddin İstanbul'dan kalpağıyla gelmiştir. Nâzım Hikmet de püskülsüz fes yerine nerdeyse Mevlevi külâhı kadar uzun, boz renkli bir kalpak alır. Eşyalarını taşıyacak Çankırılı bir genç katırcı bulunca sekiz on kişilik bir kafile olarak yola çıkarlar. İlk gün devamlı yokuş tırmanarak sekiz saatte 30 kilometre yol alırlar. İkinci ve üçüncü gün çok daha kolay bir yolculuk yaparak Kastamonu'ya varırlar. Kastamonu'da iki üç gün dinlenirler.

İnebolu'dan yola çıktıktan iki hafta sonra Ankara'ya varırlar. Nâzım Hikmet çocukluk günlerinden tanıdığı ve daha sonra Moskova'da evleneceği Nüzhet Hanım'ı Ankara'da yeniden görür.

Nâzım Hikmet'in Ankara'da Milli Mücadele'ye katılmak için gelmiş akrabaları vardı. Bunlardan biri Münevver teyzesinin ikinci eşi Samih Rifat (Oktay Rifat'ın babası) idi. Anneannesinin kız kardeşlerinin eşleri Hüseyin Hüsnü Paşa (Mehmet Ali Aybar'ın dedesi) ile İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın babası) da oradaydı. O aralar vazife almamış olan iki genç, Samih Rifat'la sık sık görüşmektedirler.

Hüseyin Hüsnü Paşa, bacanağı İsmail Fazıl Paşa'yla birlikte Ankara'nın bağlarında bir köşkte oturmaktadır, onları köşke davet eder. Nâzım Hikmet ve arkadaşı davete icabet ederler ve Samih Rifat onları arabayla köşke götürür. Yenir içilir, genç şair-

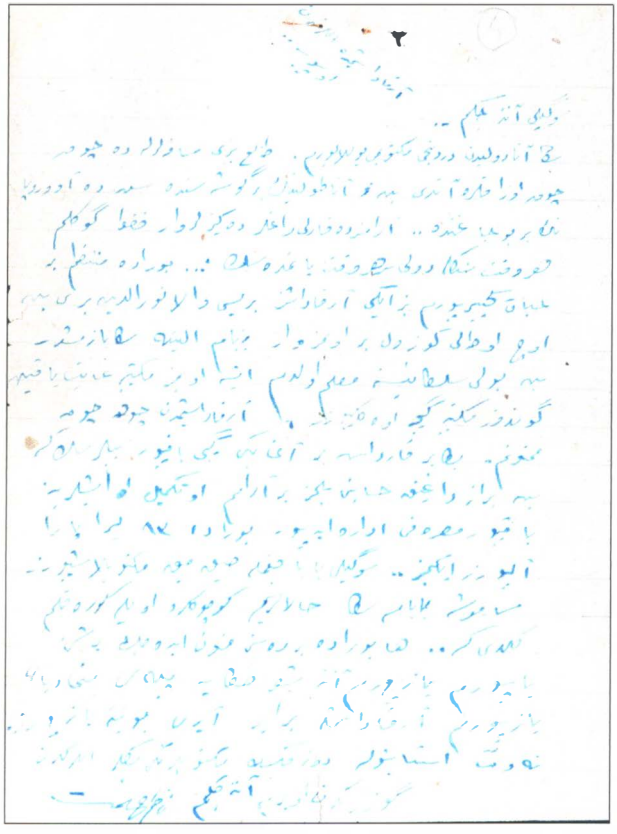

Nâzım Hikmet'in Bolu'da öğretmenlik yaparken annesine yazdığı mektup. Haluk Oral arşivi

ler şiirlerini okur, teşvik alırlar. İsmail Fazıl Paşa ertesi gün onları Büyük Millet Meclisi'ne çağırır, Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edecektir.

Büyük Millet Meclisi'ne gittiklerinde İsmail Fazıl Paşa ismi kapıların saygıyla açılmasını sağlar. Büyük bir salona alınırlar. İsmail Fazıl Paşa bir grupla konuşmakta olan Mustafa Kemal Paşa'ya tanıştıracağı genç şairlerin geldiğini söyler. Mustafa Kemal Paşa gruptan ayrılarak onlara doğru yürür. Salonun ortasında buluşurlar. Mustafa Kemal'in elini sıkarlar. Paşa hiçbir girişe gerek duymadan onlara bazı genç şairlerin yaptığı gibi mevzusuz şiir yazmamalarını, gayeli şiirler yazmalarını öğütler. O sırada gelen bir telgraf konuşmanın kısa kesilmesine neden olur. Nâzım Hikmet yıllar sonra

Sarışın bir kurda benziyordu
Mavi gözleri çakmak çakmaktı

dizeleriyle tarif edeceği Mustafa Kemal Paşa'yı o gün yakından görmüş, elini sıkmıştır.

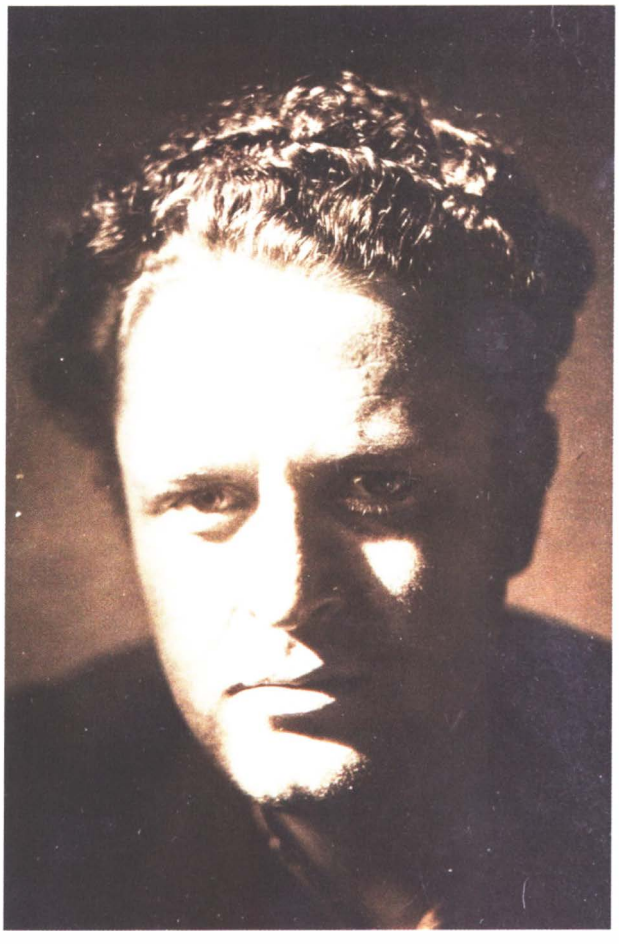

Nâzım Hikmet 30'lu yaşlarında. Haluk Oral arşivi

Ankara'ya gelişlerinden yaklaşık bir ay sonra Maarif Vekâleti'nde Kâzım Nami (Duru) ile konuşurlar. Kâzım Nami onların öğretmen olmasını uygun bulmuştur. Vâlâ Nureddin'e, matematik öğretmeni olmak istemesine rağmen, Galatasaray Lisesi mezunu olduğu için Fransızca öğretmenliği verilir. Şairlerimiz ağacı da olan bir yere beraberce tayin olmak istedikleri için iki boş kadrosu olan Elaziz ve Bolu'dan birini seçmek zorundadırlar; Samih Rifat'ın tavsiyesiyle Bolu'yu seçerler. Vâlâ Nureddin'in maaşı 70 Liradır, Nâzım Hikmet de 30 Lira maaşla Türkçe öğretmeni olmuştur. Ertesi gün muameleleri tamamlanır. Tek harcırahla gidecekleri için yine yürüyeceklerdir. Kızılcahamam-Gerede üzerinden gitmek üzere Bolu'ya doğru yola çıkarlar, dört günlük yolları vardır. İlk geceyi Kızılcahamam'da geçirirler; ertesi gün yol alırken Nâzım Hikmet hastalanır ve Vâlâ Nureddin önlerine çıkan ilk köye kadar onu sırtında taşır. Neyse ki ertesi gün Nâzım Hikmet iyileşir; Gerede'ye doğru yola çıkar, akşama varırlar.

Gerede'de hamama giderek yolun pisliğini ve yorgunluğunu atarlar, ertesi gün tatil olduğu için de bir gün dinlenirler. Gerede-Bolu yolu uzun olduğu için, sabah erken yola çıkmalarına rağmen ancak gecenin bir vakti Bolu'ya varıp kendilerini yorgun argın yol kenarındaki bir hana atarlar.

Ertesi gün okula gittiklerinde okul müdürü kendilerine uygun bir ev bulacağını söyler. Okuldaki öğretmenler görünüşe göre "genç, ileri kafalılar" ve "yaşlı, geri kafalılar" diye ikiye ayrılmış gibidir. Fakat Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin ne gençlerin o kadar ileri, ne de yaşlıların o kadar geri kafalı olduğunu kısa zamanda göreceklerdir.

Müdür bey sözünü tutar ve iki genç bir gün içinde büyük ve okula yakın yeni evlerine yerleşirler. Nâzım Hikmet'in ilk işi odalardan birinin büyük ve bembeyaz duvarına kocaman bir harita çizmek olur. Ankara'da konuştukları, Avrupa'da bulunmuş, tahsil yapmış insanların etkisiyle onlar da Avrupa'ya gidip tahsil yapmayı düşünmektedirler. Nâzım Hikmet'in coğrafyası ve ressamlığı çok iyi olduğu için duvarda önce Anadolu, sonra Akdeniz, İtalya, İsviçre ve Almanya belirir. Ankara'da konuştukları gibi önce Bodrum'a yürüyecekler, sonra oradan bir gemiye atlayıp, gerekirse çalışarak İtalya'ya gideceklerdir, sonra ver elini Almanya. Nâzım duvara hayallerinin haritasını çizmiştir.

Bu arada Nâzım Hikmet'in toplumcu fikirleri gittikçe güçleniyordu. İnebolu ve Ankara'da uzun uzun sohbet ettiği Spartakistlerden işin teorik kısmıyla ilgili az çok bir şeyler duymuştu. Yürüyerek yaptığı yolculuklar sırasında gördüğü hali vakti iyi ve çok kötü olan insanlara bakarak pratikte olanları görüyor ve Anadolu'yu içinde bulunduğu karanlıktan kurtarmak için bir şeyler yapması gerektiğine gitgide daha çok inanıyordu.

Nâzım Hikmet bunları düşünüp şiir denemeleri yaparken, postacı Nüzhet'in Kastamonu'dan yolladığı, Tiflis'e yerleşmek üzere ailece yola çıktıklarını bildiren kartı getirir. Nâzım Hikmet beyaz badanalı duvardaki haritanın başına gider ve haritaya Karadeniz'le Kafkasya'yı ilave eder, Batum ve Tiflis şehirlerini de yerlerine oturtur. Son zamanlarda Fransız İhtilâli'yle ilgili kitaplar okumuşlardır. Nâzım Hikmet Ekim Devrimi'ni kastederek, haritanın yeni çizdiği bölümlerinde daha önemli olayların cereyan ettiği fikrini savunur, Vâlâ Nureddin de kabul eder, sessizce bakışırlar. Yeni rotalarına karar vermişlerdir: Tiflis.

Vâlâ Nureddin'in öğretmenler kongresine katılmak için Ankara'ya gidip gelmesinden sonra yol ha-

zırlıklarına başlarlar. 1921 Ağustos'unun sonuna yaklaşırken hem Nâzım Hikmet'in hem de Anadolu'nun kaderi en önemli dönüm noktasına gelmiştir; Yunan ordusu Sakarya'da yenilmek üzeredir ve şair yepyeni bir hayata doğru yola çıkmaktadır.

Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin ve Ziya Hilmi 1921 Ağustos sonu Bolu'dan yola çıkarlar. Eşkıya tehlikesini göze alarak çıktıkları bu yolculukta ilk günün sonunda Düzce'ye varırlar. Ertesi gün Akçakoca'ya, oradan da küçük bir vapurla Zonguldak'a geçerler. Oradan da daha büyük bir gemiyle Trabzon'a yolculuk ederler.

Trabzon'dan Batum'a gidecek bir gemiye binebilmek için mürur tezkeresine ihtiyaçları vardır. Bunun için de Batum üzerinden Kars'taki Kâzım Karabekir Paşa'ya gideceklerini, orada öğretmene ihtiyaç olduğu için geldiklerini söylerler ve istedikleri belgeleri alırlar, Eylül başında Batum'a varırlar. İlk geceyi ucuz bir otelde, ikinci geceyi tren istasyonunda bilet kuyruğunda geçirirler.

Tiflis'e varınca daha önceden Orient Otel'de kaldığını öğrendikleri Nüzhet'i ziyaret etmek isterler. Fakat Nüzhet, eniştesi Muhittin (Birgen) Bey'le Moskova'ya gitmiştir.

Ertesi gün talihleri değişir; Orient Otel'e adım atar atmaz otel çalışanı onlara Gürcistan Cumhurbaşkanı'nın kendilerini görmek istediğini söyler. Daha önceki görevi Ankara'da sefirlik olan Cumhurbaşkanı Mdivani, Muhittin Bey'in evine sık sık giden yakın bir arkadaşıdır.

Mdivani kendisinin de hemen Moskova'ya gitmesi gerektiğini ama gelene kadar onun misafiri olarak Orient Otel'de kalacaklarını ve her ihtiyaçlarının otel görevlileri tarafından sağlanacağını söyler.

Otelde kalmakta olan, çok değişik yerlerden gelmiş Türklerle tanışırlar, fakat sadece o sırada Kafkaslarda kitap satan ve halı ticareti yapan Ahmet Cevat (Emre) ile dostluk kurarlar. Onun teklifi üzerine bir hafta sonra Mdivani'ye bir teşekkür notu bırakarak Batum'a dönüp Orient Otel'in bir benzeri olan Otel de France'a yerleşirler.

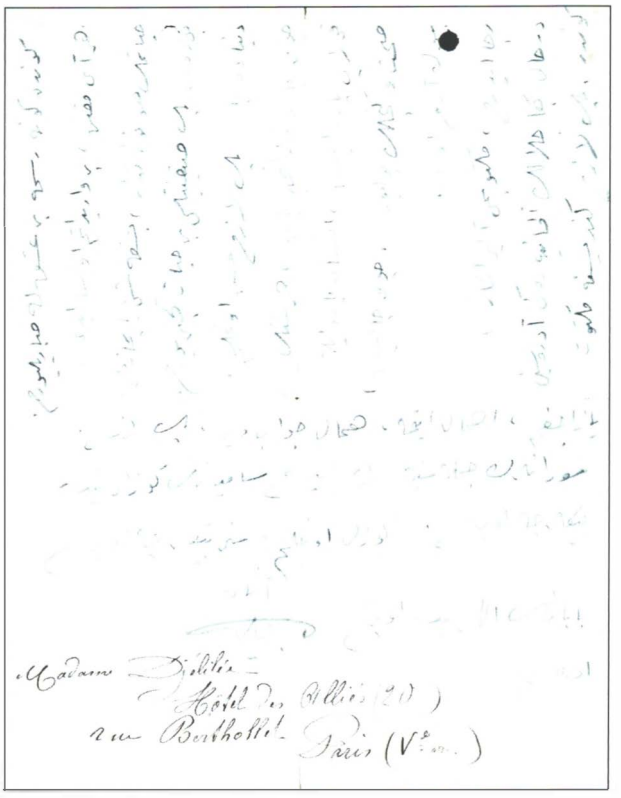

Celile Hanım'dan oğlu Nâzım Hikmet'e mektup. Haluk Oral arşivi

Batum'daki Türkler siyasi olarak büyük bir yelpazeye yayılıyordu: Sosyalistler, Kemalistler ve İttihatçılar. İttihatçılar Mustafa Kemal'in başarısız olması durumunda ikinci bir dalga olarak Anadolu'ya girip Yunanlılara karşı mücadeleye devam etmeyi düşünüyorlardı.

Ahmet Cevat'ın öğretmenlik ve bir anlamda babalık yaptığı ve "sosyal aile" diye adlandırdıkları gruplarına bir arkadaş daha katıldı: Şevket Süreyya (Aydemir).

İkinci eşi Lena ile Moskova'da
Haluk Oral arşivi

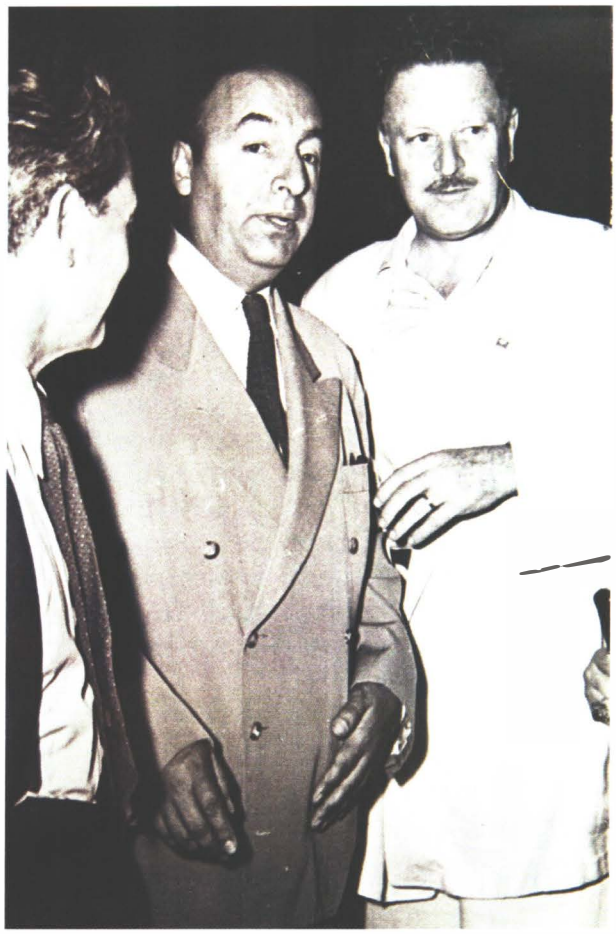

Nâzım Hikmet Pablo Neruda ile
Haluk Oral arşivi

1922'nin ortalarında Ahmet Cevat'a Moskova'daki Şarkiyat Enstitüsü'nden Türkçe hocalığı teklif edilir. O da "sosyal aile"sinin de öğrenci olarak kabul edilmesi koşuluyla işi kabul eder.

Trenle yola çıkarlar. Tiflis, Bakü, Timurhanşura, Rostov, Harkov ve Kiev üzerinden Moskova'ya yolculukları 11 gün sürer. Tverskaya Caddesi üzerinde, gidecekleri okula da çok yakın olan Lux Otel'e yerleşirler. Ahmet Cevat'ın "sosyal aile"sine otelde üç oda ayrılmıştır. Ahmet Cevat bir odada yalnız kalırken, Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin aynı odayı paylaşacak, üçüncü odada Şevket Süreyya ile yeni evlendiği karısı Leman kalacaktır. Nâzım Hikmet 1922'de Moskova'da Nüzhet'le evlendi.

Nâzım Hikmet şiirlerini İstanbul'a da gönderiyordu. Nisan 1923'te Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık* dergisinde serbest nazımla yazılmış ilk şiirleri yer aldı. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ahmet Cevat, Şevket Süreyya ve eşi Türkiye'ye döndüler. Nâzım Hikmet'in eşi Nüzhet de sağlık sebepleriyle İstanbul'a dönmüştü.

Siyasi olarak daha aktif olma isteği ve karısının İstanbul'da olması Nâzım Hikmet'in yurda dönmesi için yeterli neden oldu, 1924'ün Kasım'ında İstanbul'daydı. Ama bir süre sonra Nüzhet ve Nâzım Hikmet ayrıldılar.

Nâzım Hikmet 1925 Haziran'ında Nâzım Hikmet yeniden Moskova'ya döndü, bir zamanlar öğrencisi olduğu KUTV'da ders vermeye başladı. Bir yandan da şiir ve tiyatro ile ilgilenmekteydi.

Nâzım Hikmet 1926'nın sonbaharında üniversiteden arkadaşı Nikolay Ekk'le beraber Moskova'nın ilk Leninist tiyatro atölyesi METLA'yı kurdu. Tiyatro atölyesinin ismini oluşturan Rusça kelimelerin baş harfleri yan yana yazılınca ortaya çıkan *metla* kelimesi "süpürge" anlamına geliyordu; tiyatro sahnesinden köhnemiş unsurları süpürecek, propagandacı sanatın yeni biçimlerini geliştireceklerdi.[2] METLA Mart 1927'ye kadar dayanabildi ve kapandı.

1928'de Cumhuriyet'in beşinci yıldönümü nedeniyle af çıkmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti Elçiliği Nâzım Hikmet'e pasaport vermedi. Nâzım Hikmet ve arkadaşı Laz İsmail (İ. Bilen) Temmuz 1928'de sınırı gizlice geçtiler. Hopa'da yakalandılar, üzerlerinde sahte pasaportlar vardı. Nâzım Hikmet ilk kez tutuklandı. Bu, hayatının uzun yıllarını geçireceği hapishanelerle ilk tanışmasıydı.

DİPNOTLAR

1 Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2018, s. 65

2 Saime Göksu, Edward Timms, *Romantik Komünist Nâzım Hikmet'in Yaşamı ve Eseri*, Çev: Barış Gümüşbaş, Doğan Yayınları, 4. Baskı, s. 102

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press,** ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

BİLİNMEYEN KONUŞMA VE YAZILARIYLA

Nâzım Hikmet'in 1 Mayıs Anıları

MEHMET PERİNÇEK

NÂZIM HİKMET, GEREK TÜRKİYE'DE GEREKSE DE SSCB'DE BULUNDUĞU DÖNEMDE 1 MAYIS'I ÇOK FARKLI ŞEKİLLERDE GEÇİRMİŞTİ. KİMİ ZAMAN BİR YERALTI ÇALIŞMASI SIRASINDA, KİMİ ZAMAN HAPİSHANEDE, KİMİ ZAMAN DA KIZIL MEYDAN'DA. AMA NEREDE OLURSA OLSUN 1 MAYIS'I KUTLAMAYI İHMAL ETMEDİ. SSCB'YE SON GELİŞİNDEN SONRA 1 MAYIS'A DAİR ANILARINI FARKLI ZAMANLARDA SOVYET BASINI İÇİN KALEME ALDI, RADYO KONUŞMALARINDA ANLATTI. RUSÇA YAYIMLANAN BU YAZILARI VE TÜRKÇE YAPTIĞI RADYO KONUŞMASI İLK DEFA MAKALEMİZLE BİRLİKTE TÜRK OKUYUCULARIYLA BULUŞUYOR.

Nâzım, Moskova yakınlarında Peredelkino'daki sayfiye evinde 1 Mayıs posterinin önünde
Fotoğraflarla Nâzım Hikmet, Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul, Eylül 2006 s. 133

Nâzım, 1951 yılında Türkiye'den ayrılıp Sovyetler Birliği'ne geldiğinde seneler sonra ilk kez yeniden 1 Mayıs gösterilerine katılma fırsatını yakalamıştır. Nâzım, 1952 1 Mayıs'ına yönelik Sovyet basınında iki gün üst üste iki makale yayımlamıştır.

Bunlardan ilki olan "Bir Mayıs Hediyesi" başlıklı yazı, Pioniyerlerin gazetesi "Pionerskaya Pravda"nın 30 Nisan günlü sayısında çıkar. Nâzım Hikmet, Sovyet çocuklarına ilk katıldığı 1 Mayıs gösterisini anlatarak başlar yazısına.

KIZIL MEYDAN'DA 1923 1 MAYIS'I

Nâzım, 1 Mayıs'ı ilk kez 1923'te Moskova'da kutlamıştır. Şair, o dönem Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde (KUTV) öğrencidir. Kızıl Meydan'daki kutlamalara KUTV öğrencilerinin kortejinde katılmıştır. O dönemde daha Lenin hayattadır ve Kremlin duvarının önünde Lenin'in mozolesi yükselmemektedir. 1 Mayıs kutlamalarında herkesin ellerinde Lenin ve Nâzım'ın ifadesiyle "onun dahi öğrencisi Stalin"in portreleri vardır.[1]

Nâzım'ın hemen yanında 18-19 yaşlarındaki kızlı erkekli Özbekler, Ermeniler, Azeriler, Gürcüler, Kazaklar yürümektedir. Nâzım, artık bu halkların komünizmi inşa ettiklerinin altını çizer. O gün Nâzım'la birlikte kortejde yer alan Çinlilerin, İranlıların, Mısırlıların, Hintlilerin ise çoğunluğu ülkelerine dönmüş ve milli bağımsızlık mücadelelerine katılmışlardır.

Nâzım, 1949 Çin Devrimi'ni kastederek Çinlilerin bu savaşı kazandıklarının altını çizer. Diğer ülkeler ise bu mücadeleye devam etmektedir. Nâzım, bu insanlardan birçoğunun belki de sağ kalmadığını belirtir. Savaşlarda öldürülmüş, hapishanelerde hayatlarını kaybetmiş, halk hareketlerinde jandarma kurşununa hedef olmuşlardır. Ancak cephede onların yerlerini, yeni korkusuz savaşçılar, halkların sadık evlatları almıştır.

1 MAYIS ÖNCESİ POLİS GÖZALTISI

Nâzım, Moskova'daki son 1 Mayıs'ı ise 1928'de kutlamıştır. Sonra yazıyı yazdığı 1952'ye kadarki yirmi dört

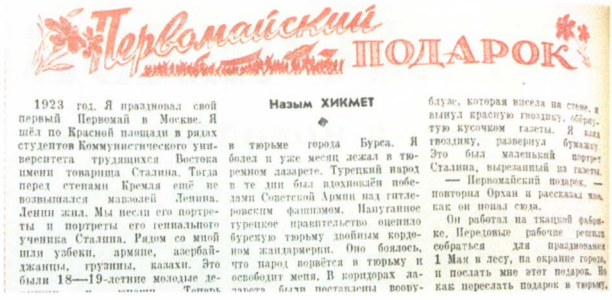

Первомайский ПОДАРОК

Назым ХИКМЕТ

1923 год. Я праздновал свой первый Первомай в Москве. Я шёл по Красной площади в рядах студентов Коммунистического университета трудящихся Востока имени товарища Сталина. Тогда перед стенами Кремля ещё не возвышался мавзолей Ленина. Ленин жил. Мы несли его портреты и портреты его гениального ученика Сталина. Рядом со мной шли узбеки, армяне, азербайджанцы, грузины, казахи. Это были 18—19-летние молодые де-

в тюрьме города Бурса. Я болел и уже месяц лежал в тюремном лазарете. Турецкий народ в те дни был вдохновлён победами Советской Армии над гитлеровским фашизмом. Напуганное турецкое правительство оценило бурскую тюрьму двойным кордоном жандармерии. Оно боялось, что народ ворвётся в тюрьму и освободит меня. В коридорах лазарета были поставлены вооружённые, которая висела на стене, и вынул красную гвоздику, обёрнутую кусочком газеты. Я взял гвоздику, развернул бумажку. Это был маленький портрет Сталина, вырезанный из газеты.

— Первомайский подарок, — повторил Орхан и рассказал мне, как он попал сюда.

Он работал на ткацкой фабрике. Передовые рабочие решили собраться для празднования 1 Мая в лесу, на окраине города, и послать мне этот подарок. Но как переслать подарок в тюрьму,

Nâzım'ın *Pionerskaya Pravda* gazetesinde çıkan "Bir Mayıs Hediyesi" başlıklı yazısından

1 Mayıs'ı Türkiye'de geçirmiştir. Kimi zaman jandarma ve polis kuşatmasında İstanbul işçileriyle birlikte, kimi zaman yeraltı faaliyeti sırasında şehir dışındaki sık ormanlarda, dağlarda; kimi zaman da hücrelerde, bazen tek başına bazen yoldaşlarıyla.

Nâzım, daha sonra her 1 Mayıs öncesinde 15 Nisan'dan itibaren polisin işçiler, fakir zanaatkârlar, köylüler arasında tutuklamalara giriştiğini, onları 1 Mayıs eylemlerine katılmamaları için 2 Mayıs'a kadar tuttuğunu ifade eder.[2]

1945 1 MAYIS'INDA GELEN HEDİYE

Nâzım, daha sonra 1 Mayıs 1945'te Bursa Cezaevi'nde yaşadığı bir anısını aktarır: Şair, o sıra bir aydır cezaevi revirinde yatmaktadır. Sovyet Ordusu'nun Alman faşistlerine karşı zaferleri, Türk halkına da ilham kaynağı olmuştur. Türk hükümeti, halkın hapishaneyi basıp Nâzım'ı kaçıracağından korkmuş ve hapishanenin etrafını iki jandarma kordonuyla kapatmıştır. Hatta revirin koridorlarında silahlı jandarmalar durmaktadır. Oysa normalde mahkûmların eline geçmesinden korktuklarından cezaevi içinde jandarmalar silahsız dolaşmaktadırlar.

Akşama doğru revire Orhan isminde başı sarılı bir çocuk getirmişlerdir. Beyaz sargının üzerinde kan lekeleri vardır ancak çocuğun kara gözleri muzip bir şekilde gülmektedir. Orhan, küçük ve sıskadır. Elleri, yaşlı bir işçininki gibi büyük ve nasırlıdır.

Çocuğun sargısını değiştirirler ve revire yatırırlar. Artık gece olmuş, 1 Mayıs geride kalmıştır. Jandarmalar gider, revir uykuya dalar. Bir tek Nâzım ve Orhan uyanıktır. Bir süre birbirlerine bakarlar, sonra Orhan sessizce yerinden kalkar ve şairin yanına gelir: "Nâzım Amca, yoldaşlar sana bir hediye gönderdi."

Çocuk, duvarda asılı duran işçi tulumunun cebini karıştırır, gazeteye sarılı bir karanfil çıkarır. Nâzım, karanfili alır, gazete kâğıdını çevirir, kâğıdın üzerinde Stalin'in küçük bir portresi vardır. Oğlan, "1 Mayıs hediyesi" der ve oraya nasıl geldiğini anlatır.

Orhan, bir dokuma fabrikasında çalışmaktadır. Fabrikanın öncü işçileri, 1 Mayıs'ı şehrin dışında ormanda kutlamaya ve Nâzım'a bu hediyeyi göndermeye karar vermişlerdir. Ancak temel sorun, iki kordon jandarmayla çevrili hapishaneye bu hediyeyi nasıl göndereceklerdir. Orhan'ın aynı fabrikada çalışan akranının aklına bir fikir gelir ve ona şöyle der:

1 Mayıs sabahı sokağa çıkacağız ve kavgaya başlayacağız, sen benim üstüme atlayacaksın ve kafama vuracaksın, ben de seni bir şeyle yaralayacağım. Bizi karakola götürecekler, orada senin bana saldırdığını söyleyeceğiz ve seni hapishaneye götürecekler, revire yatıracaklar. Böylece Nâzım'ı göreceksin!

Dedikleri gibi yaparlar. Polisin onlara inanması için gerçek bir kavgaya tutuşurlar, birbirlerini cidden yaralarlar. Nâzım, Orhan'a sarılır ve 2 Mayıs 1945'in sabahına kadar 14 yaşındaki çocuk işçiye 1 Mayıs'ın Moskova'da nasıl kutlandığını anlatır.[3]

SULTANAHMET CEZAEVİ'NDE 1 MAYIS

Nâzım'ın bir başka 1 Mayıs hatırası da Sultanahmet Cezaevi'ndedir. Usta şair, Moskova Komsomol Teşkilatı'nın gazetesi olan "Moskovskiy Komsomolets"te 1 Mayıs 1952 tarihinde yazdığı "1 Mayıs Anısı" başlıklı yazısına cezaevinin bulunduğu mahallede fakirlerin yaşadığını, Birinci Dünya Savaşı sırasında inşa edilen üç katlı binanın eski Türk mimarisinin kötü bir kopyası olduğunu belirterek başlamıştır. Binanın üst katlarından parmaklıklar arasından bakıldığında masmavi Marmara Denizi gözükmektedir. Sabahtan akşama kadar mahallede cezaevinin uğultusu duyulmaktadır: Gardiyanların bağırışları, düdük sesleri, siyasi olmayan mahkûmların kavgaları, dayak yiyen tutukluların çığlıkları... Gece güneşin batmasıyla cezaevine sessizlik çökünce, mahkûmlar, fakir mahallerindeki çocukların ağlama seslerini işitmektedir.

Nâzım, cezaevi binasının ortasında avlu bulunan bir dikdörtgen şeklinde olduğunu, komünistlerin ise ikinci katta dikdörtgenin sağ kanadında kaldıklarını belirtir. Senelerdir buradaki hücreler boş kalmamaktadır. Nâzım, orada 42 komünistle birlikte yatmıştır. Aralarında Adanalı esmer tekstil işçileri; İstanbullu liman, tramvay işçileri ve kunduracılar; Bursa'dan birkaç köylü; Moskova'da birlikte okuduğu üç yoldaşı; bir öğretmen ve genç bir şair vardır. Hapishanenin diğer kanadında kadınlar bölümünde ise beş komünist vardır. O dönemde dava süreci yeni başlamış, soruşturma devam etmektedir.

1 Mayıs sabahı herkes özenle tıraş olmuş, geceden yıkadıkları, daha kurumamış çamaşırlarını giymişler, giysilerini temizlemişlerdir. Nâzım Hikmet'e de 1 Mayıs konusunda bir konuşma yapması görevi verilmiştir. Ayrıca Moskova'da okumuş arkadaşlarıyla birlikte Sovyetler Birliği'nde 1 Mayıs'ın nasıl kutlandığını anlatacaklardır. Diğer taraftan yeni gelecekler için yer de hazırlamışlardır. Nâzımlar, 1 Mayıs'ın arifesinde eylem sırasında ve yasadışı 1 Mayıs bildirisi dağıtımında dışarıda çalışmakta olan parti üyelerinin tutuklanabileceğini bilmektedirler.

MARŞ KAVGASI

Nâzım, konuşmasının yarısına geldiğinde birden tüm cezaevinde şoven marşlardan biri yankılanır. Marşı, birkaç gün önce tutuklanan ve cezaevinin karşı kanadında yatmakta olan faşist serseriler söylemektedir. Nâzım, bunların çoğunluğunun zengin çocukları, üniversite ve Amerikan Koleji öğrencile-

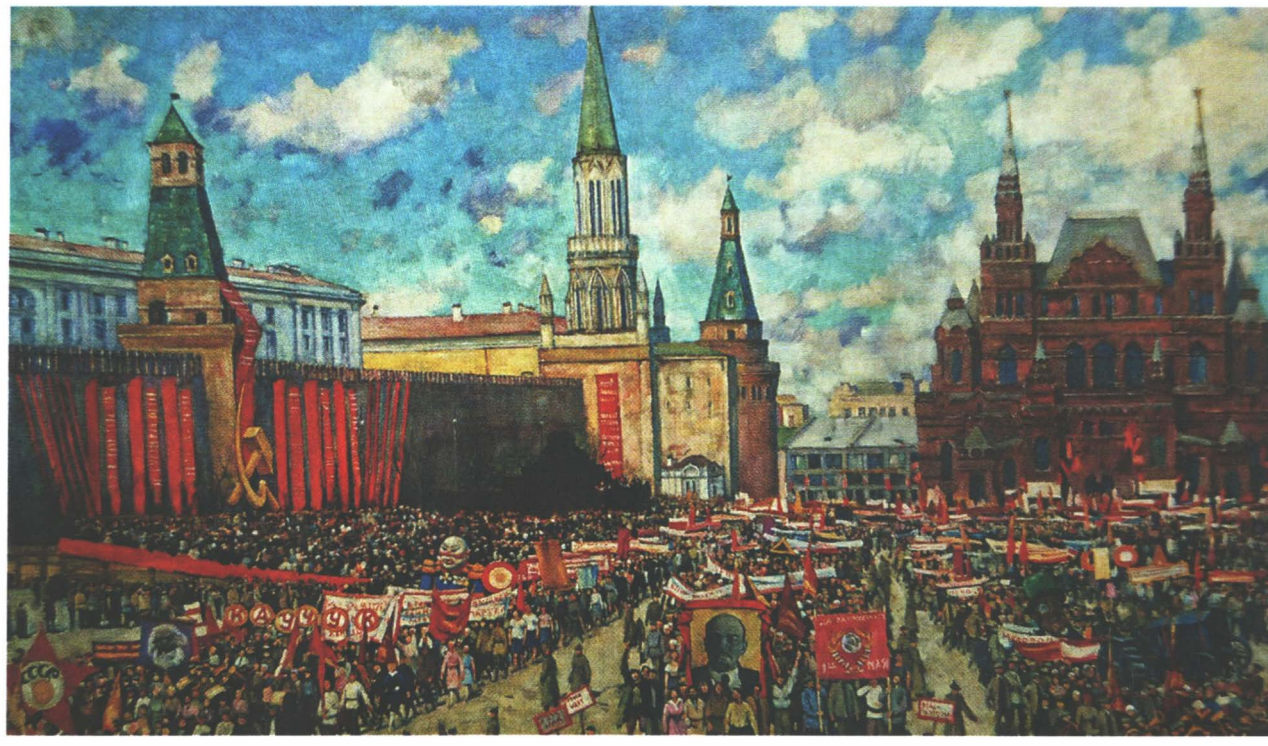

"Kızıl Meydan'da 1 Mayıs Gösterisi", K. Yuon, 1930
A. İ. Morozov, Sotsrealizm i Realizm, GALART, Moskva, 2007, s.46

ri, İstanbul'daki Pantürkist ve Amerikan örgütlerinin üyeleri olduklarını yazar. Hükümetin emriyle İstanbul'da Bulgar mezarlığını yerle bir etmişler, sokaklarda olaylar çıkarmışlar, Bulgaristan karşıtı provokasyonlar örgütlemişlerdir. Olaylar, ciddi siyasi bir skandala dönüşünce hükümet, bir süreliğine onları hapishaneye atmak zorunda kalmıştır. Nâzım, işte o marşı duydukları anı şu satırlarla anlatmaktadır:

> Harikulade İstanbul baharının yaşamın, umudun ve özgürlüğün habercisi olarak Marmara Denizi'nin rüzgârıyla birlikte demir parmaklıklar arasından hücrelere girdiği 1 Mayıs sabahı, bu ölüm ve savaş şarkısıyla bizlere, komünistlere meydan okumuşlardı.
>
> Adanalı işçilerden birinin önerisi üzerine biz de orada faşistlerin meydan okumasına devrimci bir marşımızla cevap verme kararı aldık. Benim Türkiye'nin her köşesinde söylenen, Sovyet şarkıları motiflerinde yazılmış birçok şiirim var. (...) Onlar marşlarını bitiremeden bu şarkılardan birini söyledik. Bizden sonra onlar, başka bir faşist marşına başladılar. Biz, yeni bir şarkıyla karşılık verdik. Onlar, üçüncü ve son marşlarını okudular çünkü hepi topu üç marşları var. Biz, dördüncü şarkıyı okuduğumuzda onlar yeniden birinci marşlarına başladılar. Bizim sesimizi bastıracaklarını düşündüler, çünkü onlar 80 kişiden fazlaydı, biz ise 48. Bu şarkı kavgası bir süre devam etti. Bütün çabalarımıza rağmen faşistlerin ulumasını aşamayacağımızı artık hissettiğimizde imdadımıza mahalleliler yetişti. Onların pencereleri nasıl ardına kadar açtıklarını, erkeklerin ve kadınların şarkılarımıza nasıl eşlik ettiklerini gördük. Biz kazandık.
>
> Ama o sırada cezaevi yönetimi, faşistlerin yardımına geldi. Bize jandarmalar saldırdı. Bizi yeraltı hücrelerine attılar. Ancak işçilerin ve fakirlerin mahallesi, 1 Mayıs devrimci şarkılarını söylemeye devam etti.
>
> Dövülen, her yeri kan içinde kalan bizler, yeraltı hücrelerinde su ve ekmekle bir hafta geçirdik. İşte bu yüzden 1 Mayıs günü İstanbul'un bu ve diğer işçi mahallelerinde tutuklanan yoldaşlarımızı kucaklayamadık.[4]

MİLLİ BAYRAMLARA BAKIŞ

Nâzım, yedi sene sonra yukarıda geçen anılarına Sovyet basınında tekrar yer verecektir. "Moskovaskaya Pravda"nın 1 Mayıs 1959 tarihli sayısında çıkan yazısının başlığı "Bayramımızı Seviyorum"dur. Nâzım, yazısına şu satırlarla başlar:

> Bayramları çok seviyorum. Diyeceksiniz ki: "Kim sevmez?" Doğru. Hâlâ, çocukluk ve gençlik yıllarında olduğu gibi büyük bir heyecanla [bayramların] gelmesini bekliyorum. Halk bayramlarını kastediyorum.

Daha sonra Nâzım, çok sayıda değerli milli bayramlar olduğunu ancak ne yazık ki hepsinin halk karakterini yansıtmadığını ve diğer halklara mutluluk vermediğini ifade eder. Nâzım'a göre milli kutlamalardan Fransızların Bastille Hapishanesi Baskını'nın tarihi olan 14 Temmuz Bayramı, tiranlığın alaşağı edilmesini sembolize ederek tüm insanlığı kapsayan bir karakter taşımaktadır. Nâzım, Fransız olmadığının altını çizer ama her 14 Temmuz'da iyi giyinmeye dikkat ettiğini ve o gün Marseillaise dinlemek ya da söylemek istediğini belirtir. Nâzım'ın ifadesiyle halkların kendi sömürücülerinden veya yabancı boyunduruktan kurtuluşunu yansıtan bütün milli bayramlar, bütün ülkelerin emekçileri tarafından kutlanmayı hak etmektedir.

Nâzım'ın "Angina Pektoris" başlıklı şiiri Rusçaya "Mahpus" adıyla çevrilmiş ve bestelenmiştir. Müziği V. Çistyakov'a ait şarkının bariton ve piyano için notasının kapağı
V. Çistyakov, *Uznik*, Muzgiz, Moskva-Leningrad, 1952

KIRMIZI KARANFİLİN ACIMTIRAK TADI

Ancak büyük Türk şairin, en sevdiği bayramlar, emekçi-enternasyonal bayramlardır: Ekim Devrimi'nin yıldönümü, 1 Mayıs...

Nâzım, 1 Mayısları farklı şekillerde kutlamıştır. Kimi zaman küçük ve dar bir odada yoldaşlarıyla toplanmış, pencereleri sıkıca kapatıp sırayla kapıda nöbet tutarak çok sessizce devrim şarkıları söylemişlerdir. Kimi zaman da hapishane parmaklıkları ardında kendisi gibi tutuklularla ya da tek başına hücrede geçirmiştir. Ancak oralarda sessizce değil, faturası ağır olsa da, dayak yeseler ve prangaya vurulsalar da en gür sesleriyle devrimci marşları okumuşlardır.

Nâzım, yazısında daha sonra Sultanahmet Cezaevi'ndeki 1 Mayıs anısını anlatacaktır. Ancak burada diğer yazıda olmayan bir ayrıntıya da yer verir. Cezaevinin avlusunda mahkûmlar güvercin beslemektedir. Bu güvercinler cezaevinin çatısına da konmaktadır. Nâzım, tutuklular arasındaki geleneğe göre mahkemeye gitmeden önce çatıya bakıldığını, üç tane beyaz güvercin varsa cezanın hafif olacağına işaret ettiğini yazmıştır. O gün faşist serserilerin avluda fazla gürültü yapması üzerine bütün güvercinler çatıda toplanmıştır. Ama o 1 Mayıs, bahar bayramı olarak Türkiye'de de tatil ilan edilmiştir. O bakımdan hiçbir mahkeme çalışmamıştır.

Nâzım, Bursa Hapishanesi'nde küçük Orhan'la yaşadığı olayı da bu yazısında anlatmıştır. Nâzım, anısını paylaştıktan sonra her 1 Mayıs arifesinde bu çocuğu hatırladığını ve kırmızı karanfilin hafif acımtırak tadını hisseder gibi olduğunu belirtir.

Nâzım, emekçilerin 1 Mayıs bayramında işçi sınıfının devasa uluslararası ordusunun sıradan bir neferi olarak kendini daha güçlü hissettiğini de sözlerine ekler. Büyük şair, 1 Mayıslarda her türlü kişisel, ailesel ve milli çıkarların üzerinde uluslararası proletarya hareketinin çıkarlarının durduğunu görmektedir.

Şair, yazısında son olarak okuyucularına seslenir ve onlardan bu satırları nereden okurlarsa okusunlar 1 Mayısları Çar'ın kurşunları ve kırbaçları altında geçiren yaşlı yoldaşlarını unutmamalarını rica eder. Nâzım, ayrıca o dönemde 1 Mayısları canları pahasına kutlayan dünyadaki diğer halkların da hatırlanması gerektiğini vurgular.[5]

SPOR VE 1 MAYIS

Nâzım, bir sene sonra 1960 1 Mayıs'ında bu sefer SSCB Spor Toplulukları ve Örgütleri Birliği'nin Merkez Kurulu'nun yayın organı "Sovyetskiy Sport" ga-

Nâzım Hikmet. "Sen kendin bu selin içinde bulunduğunda her şey değişir. Meydan, meydan olmaktan çıkar, kendi sınırlarını aşar."
Sanatçı: Ece Kırbaş, 2016

Nâzım'ın Kızıl Meydan'da 1923 yılında 1 Mayıs gösterilerine katıldığı gün İzvestiya gazetesi bu manşetle çıkmıştır: "Yaşasın 1 Mayıs Emek Bayramı!"
"Da Zdravstvuet 1 Maya Prazdnik Truda", İzvestiya, No. 95 (1832), 1 Mayıs 1923, s. 1

zetesine "1 Mayıs, Bahar ve Spor Üzerine" bir röportaj verir. Söyleşi, Nâzım Hikmet'in çalışma odasında gerçekleşmiş ve karşılıklı sohbetten çok doğaçlama bir şeklide monoloğa dönüşmüştür. Nâzım, sözlerine şöyle başlamıştır:

> İnsanın gözbebeklerinin büyüdüğü ve adımlarının hafifleyip sağlamlaştığı, temiz havanın her nefesle sarhoş ettiği ve güç verdiği baharda her zaman sporcu olmadığıma özellikle canım sıkılır. Ama sonuç çıkarmakta acele etmeyin lütfen ve spora yabancı olduğumu düşünmeyin.
>
> Tamamen öyle değil. Sporu seviyorum ve üç defa hayatımı ona borçluyum. Bunu baharda, 1 Mayıs'ın arifesinde özellikle iyi hatırlıyorum. Tam anlaşılmadı mı? Dinleyin, şimdi anlatıyorum...

RİZE HAPİSHANESİNDE JİMNASTİK

Nâzım, ilk olarak 1928 yılında SSCB dönüşünde sınırı gizli olarak geçerken İsmail Bilen'le (Marat) yakalanıp Rize (Hopa) Hapishanesi'ne kondukları dönemden bir anısını anlatır. İki genç, siyasi olmayan tutuklularla birlikte büyük bir koğuşta kalmışlardır. Ancak bunlar, profesyonel hırsızlar, eşkıyalar değil; cahil, dışlanmış köylülerdir. Kimisi kan davasından girmiş, suçunun ağırlığını vicdanında taşımaktadır, kimisi de fakirlikten sadece bir avuç peksimet çalmıştır.

Nâzım, bu insanların kıvrılıp yere yattıklarını ve koğuşta geçen her günün sağlıklarını bozduğunu belirtir. Dışarıda bahar, gökyüzü ve deniz vardır; koğuşta ise korkunç bir rutubet, sıcaklık, pis bir koku ile soğuk, kaygan bir beton ve pütürlü bir taş yüzeyi.

O dönemde Nâzım Hikmet ve Laz İsmail (Marat), sağ kalmak için güçlerini toplamaları gerektiğini anlamış ve inatla her gün artan bir tempoda koğuşun ortasında yarı çıplak jimnastik yapmışlardır. Koğuştakiler, ilk başta yarı çıplak bu hareketlerin yapılmasını yadırgamışlardır. Ancak Nâzımların sabırla faydasını anlatmalarından sonra tüm koğuş jimnastik hareketlerine katılmaya başlamıştır.

Bir seferinde jandarma subayı, koğuşları gezerken onları "suç mahalinde" yakalamış, ilk başta donakalmış, ardından da küfrü basıp şunları söylemiştir: "Şimdi sizi parmaklıkların ardında tutmak gerektiğini anlıyorum. Eğer siz bu heriflere, bu cahil fanatiklere jimnastik yapmayı öğrettiyseniz, siz komünistlerden gerçekten korkulur!"

Nâzım, 1 Mayıs'ın arifesinde bu olayı hatırlamasının bir tesadüf olmadığının altını çizer. Ne de olsa 1 Mayıs, emek, barış, bahar bayramıdır; bütün ülkelerin emekçilerinin dayanışma günüdür. Nâzım, o gün parmaklıklar ardında eziyet çeken ama dimdik duran barış, özgürlük ve demokrasi için kahramanca savaşanlara dostluk elini uzattıklarını vurgular. Şairin ifadesiyle spor, günlük yapılan jimnastik şeklinde olsa da, bu kahramanlar için cellatlara karşı mücadelede bir silaha dönüşmekte, iradeyi ve sarsılmaz savaşçı ruhunu güçlendirmeye yardımcı olmaktadır.

YELKENCİLİK YAPMAMIŞ OLSAYDI...

Spor, Nâzım'ın hayatını ikinci kez ise 1951 yılında gizlice Türkiye'den ayrılırken kurtarmıştır. Nâzım, dünya kamuoyunda oluşan tepkiyle serbest bırakılmış ancak yine de birkaç kez öldürülmek istenmiştir. Bunun üzerine Türkiye'den ayrılmaya karar verdiğini ifade eden Nâzım, bu gizli yolculuğunda gençlik yıllarından beri uğraştığı yelkencilik ve deniz motorculuğunun faydasını görmüştür.

Nâzım, İstanbul Boğazı'ndan küçük bir motorla ayrılışının hikâyesini anlatır ve dalgaların tekneyi batırma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını belirtir. Onu bu zor durumdan yelkencilik yaptığı dönemde kazandığı dalgalar arasında manevra kabiliyeti kurtarmıştır.

Nâzım, son olarak ise bu konuda konuşmayı pek sevmediğini belirterek sporun (jimnastik, turistik geziler, yüzme) ona kalp sorunuyla mücadelesinde de yardımcı olduğunu sözlerine ekler.

ŞİİR VE SPORUN AKRABALIĞI

Türk şair, röportajının devamında o gün 1 Mayıs'ta gençlerin spor kıyafetleriyle, sağlam adımlarla Kızıl Meydan'da ve Sovyetler Birliği'nin diğer şehirlerinde yürüyüş yapacaklarını, onların hayat sevincini ve gücünü gördüğünde şiirle sporun akraba olduğunu düşüneceğini ifade etmiştir. Ancak Nâzım, gençlik yıllarında böyle düşünmediğini itiraf eder. O zamanlar tamamen şiire kendini vermesi gerektiği ve spora yer ve zaman kalmayacağı kanaatindedir.

Ancak yine de spor şiirlerine yansımıştır. Nâzım, yaklaşık 14 yaşındayken yazdığı "Şair" şiirinden "Futbolda eski kurdum" dizesiyle başlayan bölümü okur.[6] Nâzım, sonrasında şiirin çok önceleri yazıldığını ama hâlâ sevdiği forvetin vurduğu topun ağlarla kucaklaşmasını çok istediğini söylemiştir.

Şairin ifadesiyle spor, hava, mutluluk ve bahar gibi geleceğe, komünizme doğru köprüleri kuran herkese lazımdır. Herkes, o güzel geleceğin en kısa zamanda gelmesini istemektedir. Zaman kazanmak için acele etmek gerekmektedir.

Nâzım, bu sözlerinden yola çıkarak gençlere "Rodos Heykeli" başlıklı şiirinin "Zaman az!/Koşmak lazım,/Olimpiyat yarışlarında gibi koşmak,/KOOOOOOŞ-MAK!!"[7] şeklindeki bu son dizleriyle seslenerek sözlerini bitirmiştir.[8]

Nâzım'ın Radyodan 1 Mayıs Mesajı

Nâzım Hikmet, Gün Togay ve Yılmaz Gülen ile yaptığı Budapeşte Radyosu sohbetlerinde, Türkiye işçi sınıfına seslenerek 1 Mayıs bayramlarını kutlamıştır. TÜSTAV Arşivi'nde bulunan ses kaydının geniş bir özetini aktarıyoruz:

(Sunucu: Gazetelerin yazdığına göre Türkiye'de 1 Mayıs'ı işçi bayramından çıkartıp ilkbahar bayramı diye bir ad taktılar.)

Türkiye'de 1 Mayıs Bayramı'nı Türkiye işçisine unutturmanın imkânı yoktur. Buna bahar bayramı mahar bayramı gibi ad takmak da yeni bir usul değil. Bunu Hitler de yaptı. Nazi zamanında da 1 Mayıs'a bahar bayramı falan diye isim takmışlardı. Hattı zatında elbette 1 Mayıs Bayramı, muazzam bir bahar bayramıdır. Şu manada ki, insanlığın baharının bayramı, bütün dünyadaki işçilerin birliğinin ve daha güzel günler için, yani mükemmel bir insanlık baharı için yaptıkları mücadelenin bayramıdır. Kaldı ki, Türkiye'de en çok sevilen bayramlardan biri işçiler arasında muhakkak ki 1 Mayıs'tır. Ben, Türkiye'de işçi sınıfının İstanbul'da 1 Mayıs Bayramı'na kütleler halinde katıldığı devri bilirim. Sonra Türkiye'de öyle 1 Mayıs Bayramları bilirim ki, polis her namuslu yurtseveri, her namuslu işçi sınıfı müdafini 1 Mayıs'tan bir hafta evvel toplar ve kanunsuz manunsuz deliğe tıkardı.

Türkiye'de 1 Mayıs bu yıl hangi şiarlar altında geçecek? Tabii bu yıl Türkiye işçi sınıfı, şu veya bu şekilde 1 Mayıs Bayramı'nı evvela Türkiye'nin milli bağımsızlığı için mücadelede işçi sınıfının önderliğini isteyen ve işçi sınıfından bu önderliği isteyen bir bayram olarak kutlayacak.

Ondan sonra 1 Mayıs Bayramı bizde demokratik hakların bayramı olacak ve işçi sınıfı bu demokratik hakları yalnız kendisi için değil, bütün Türkiye halkı için isteyecek. Bu yılki 1 Mayıs Bayramı'nın bu iki büyük mahiyeti vardır bize göre. Bir de üçüncüsü; Türkiye işçi sınıfının bütün barış savaşında aldığı yeri gösteren bir bayram olacak. Bizim işçi sınıfı işte bu şiarlar etrafında 1 Mayıs Bayramı'nı kutlayacak.

Tabii zor kutlayacak. Gene bir sürü insan tehdit edilecek. Bir sürü insan polis müdüriyetlerinde, karakollarda işkence görecek. Fakat bu Türkiye işçi sınıfının bütün dünyadaki kardeşleriyle beraber 1 Mayıs Bayramı'nı kutlamasına engel olmayacak.

(Sunucu: Sizin 1 Mayıs için bir şiiriniz vardır. Acaba onu bize okuyabilir misiniz?)

Okuyayım. Bu şiir, biliyor musunuz benim kitabım var, "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" diye, oraya sokuşturduğum bir şiirdir. Hâlbuki aslında bunu ben 925 senesinde yazdım ve o vakit biraz açık çalışma imkânları vardı ve o yılın 1 Mayıs'ında bunu yüzlerce işçi hep bir ağızdan okumuştuk. Yani bu daha ziyade hep bir ağızdan okunmak için yapılmış bir şiir.

Va...
Vey...
amele çocukları
babalarını geçiyor
Yol açın kamyonlara
Marks'ın resmi, Lenin'in ismi, orak çekiç
Bara bara biç bara bara biç
Barap barap barap
1 Mayıs
Mayıs 1[9]

Bir acayip şiir, o devrin acayip şiiri ama bunu biz 100 kişi o 925 yılında 100 kişi okuduğumuz zaman fena da olmadıydı galiba...

Nâzım Hikmet, Gün Togay'la Budapeşte Radyosu'nda kayıt sırasında
TÜSTAV Arşivi

Adım
Adım.
Adım – lar
adım – ları...
Kal – dırım.
kal – dırım
Kal – dırım – lar
kal – dırım – ları...
Cad – de...
Cad – deler...
Kalabalık...
Ka – la – ba – lık
itiyor
iki
yana
apar – tıman –
ları...
Behey tıram – vay!..
Çiğneneceksin :
sağa sola sap...
Geçit yok.
Rap
rappp
rappp!!!!!
Ve...

Böyle bir günde bana Türkiye işçilerine hitap etmek imkânını verdiğinizden dolayı Macar radyosuna teşekkürü borç bilirim.

Türkiye işçileri, kardeşlerim!

1 Mayıs bayramınız kutlu olsun. Bu bayram en büyük bayramlarımızdan biri. Bu bayramı siz Türkiye'de bugün çok ağır şartlar içinde kutluyorsunuz. Biliyorum ve siz de benden iyi biliyorsunuz tabii, hayat pahalılığı, grev hakkınızın olmaması, sendika haklarınızın gayet dar bir halde bulunması... Bütün bunlar Türkiye'de işçi sınıfının yaptığı savaşı, daha iyi günler görmek için yaptığı mücadeleyi zorlaştırıyor. Lakin savaşa devam etmek lazım. Ben şuna kaniyim ki Türkiye işçi sınıfı yalnız kendi sınıfî menfaatleri için değil, fakat Türkiye halkının büyük kurtuluşu için, milli bağımsızlığı için de yapılan savaşta ön safta bulunmakta devam edecektir.

Bir kere daha kardeşlerim, bir kere daha yoldaşlarım, bayramınız kutlu olsun![10]

"1 Mayıs Geldiğinde Gençleşirim"

Nâzım Hikmet, "Novoe Vremya" dergisinin 1 Mayıs 1955 tarihli sayısında "Bizim Bayramımız" başlıklı bir yazı da kaleme almıştır. Katıldığı ilk 1 Mayıs'ı anlattığı bölümlerini aktarıyoruz. Yazıdaki dipnot ve ara başlıklar bize aittir:

1 Mayıs'ı ilk defa 1922[11] yılında Moskova'da kutladım. 20 yaşındaydım. O zaman hava nasıldı, yağmurlu muydu veya güneşli miydi hatırlamıyorum. Ancak bu 1 Mayıs Bayramı'nın mutluluğu bende öyle taze ki, o gün havanın kapalı olabileceğini bile düşünmem mümkün değil.
Okuduğum üniversitede ülkemden yaklaşık 40 kişi vardı. Bayrama daha bir hafta kala gösteride söylemeye karar verdiğimiz şarkıları Türkçeye tercüme ettim; ezgilerini ezberledik. Sabah erken üniversite binasının önünde bizim gösteri kortejimiz oluşturuldu. O zamanlar Tverskaya olarak adlandırılan Gorkiy Caddesi,[12] şimdiye oranla daha çok taş döşeliydi.
Kızıl bayraklar üzerinde birçok dilde 1 Mayıs sloganları yazılmıştı. Üniversitemizde onlarca milliyetten öğrenci öğrenim görüyordu.

"KIZIL MEYDAN İNSANLIK TARİHİNE AİT"

İki saat bir yerde durduk, Kızıl Meydan'a giden korteje katılmak için kendi sıramızı bekledik. Farklı dillerde şarkılar söylüyorduk fakat şarkılar herkese aynı yakınlıktaydı ve herkes her şarkıyı benimsemişti. Bunlar, dünyanın bütün halklarına ve emekçilerine mutluluk, özgürlük isteyen şarkılardı.
Öğleden sonra Kızıl Meydan'dan geçtik. Ben, daha önce de buradan geçmiştim. Fakat o gün ilk defa Kızıl Meydan'ın sadece Rus tarihine değil, insanlık tarihine ait olduğunu anladım. Yürüyüş kortejinde ve Kremlin duvarı boyunca uzanan tribünlerde yerkürenin farklı ülkelerinden insanlar vardı.
O gün ilk defa meydanın insanlarla dolu olduğunda ne kadar farklı bir hal aldığını gördüm.
Kızıl Meydan, boş olduğunda bile mimari uyumu sayesinde mükemmel ve haşmetlidir. Fakat meydan insanlarla dolduğunda, gösterici seli umut ve güvenle, şarkılarla ve bayraklarla yürüdüğünde her şey değişir. Sen kendin bu selin içinde bulunduğunda her şey değişir.

1928 yılına ait 1 Mayıs temalı Sovyet posteri
Sanatçı: Y. Guminer

Meydan, meydan olmaktan çıkar, kendi sınırlarını aşar. Çevresini kuşatan duvarlar, kuleler gözden kaybolur. Meydan okyanusu hatırlatırcasına uçsuz bucaksız olur.
O zaman 1 Mayıs sloganları nasıldı? Sözleri hatırlamıyorum, fakat insanlığı ölüme karşı yaşamak için, sefalete karşı mutluluk için mücadeleye çağıran sloganlar vardı.

"EKMEĞİN İÇİNDEKİ MAYA, ATEŞİN İÇİNDEKİ SICAKLIK"

Bu 1 Mayıs Bayramı günü üzerinden 33 yıl geçti. Yıllarca 1 Mayıs Bayramı'na Sovyetler Birliği'nde katıldığım gibi ülkemde de katıldım. Bana 1 Mayıs'ı Türk hapishanelerinde, poliste karşılamak nasip oldu. Fakat bu şartlarda 1 Mayıs Bayramı'nda bulunamasam da, hiçbir zaman ilk 1 Mayıs Bayramı'ndaki umutlarımı ve güvenimi kaybetmedim. Ben, her defasında 1 Mayıs geldiğinde gençleşirim.
1 Mayıs öncelikle bütün dünyadaki işçi sınıfının bayramıdır. İşçi sınıfı emekçi kitlelerinin içindedir. Ekmeğin içindeki maya, ateşin içindeki sıcaklık, kitabın içindeki kelime gibidir. Farklı ülkelerin halkları kendi tarihlerinin değişik dönemlerinden geçiyorlar. Fakat her yerde insanlık eşi görülmemiş bir hızla ilerliyor. Yeryüzünün bir bölümünde sosyalizm, komünizm inşa ediliyor, diğerinde insanlar kendi hakları, kendi ulusal bağımsızlığı için savaşıyor; her yerde, yerkürenin bütün parçalarında farklı sınıflara ait, farklı politik düşüncelere sahip hatta herhangi bir siyasi düşüncesi olmayan insanlar, tamamen vicdani sebeplerle barışı korumak için ellerinden geleni yapıyorlar.
İşçi sınıfı, bu mücadelede ilk sıralarda yer alıyor. İşçi sınıfı sosyalizmin ve komünizmin inşasında ilk sıralarda çünkü bu onun tarihsel yönelimi. Demokratik hakların korunması için mücadelede ilk sıralarda çünkü o kan ve kurban pahasına bu hakları kazandı. İşçi sınıfı, ulusal bağımsızlığı savunanlar arasında ilk sıralarda geliyor çünkü o biliyor ki, ulusal bağımsızlık ezildiği sürece barış tehlikede olacaktır. İşçi sınıfı barışın koruyucuları arasında ilk sıralarda bulunur çünkü savaşın yıktığı bu değeri kendi elleriyle yaratmıştır. İşçiler, hayatı yaratan, yoksulluğun ortadan kaldırılması için gerekli şartları hazırlayan sınıftır. İşçi sınıfı, her yerde ilericilik ve güzellik mücadelesinde ilk sıralardadır. Ve bu nedenle 1 Mayıs bayramı, sadece işçi sınıfının değil, en geniş halk kitlelerinin bayramıdır. (...)

33 YIL SONRA YENİDEN KIZIL MEYDAN'DA

Bu yılın 1 Mayıs Bayramı'nı Moskova'da kutlayacağım. O gün hava nasıl olacak, yağmurlu veya güneşli, soğuk ya da sıcak? Bunu önceden söylemek mümkün değil. Ama kar taneleri düşse bile, o gün benim için güneşli olacak. Hemen 33 yıl gençleşeceğim. Kızıl Meydan'dan gösterici korteji içinde geçeceğim. Bundan 33 yıl önce 1 Mayıs'ta karşılaştığım yoldaş-yurttaşlarım ile kaderimiz çok farklı. Kimi çoktan öldü, kimi Türkiye'de hapishanede, kimi kendi işinde gücünde, kimi mülteci. Fakat hayatta olanlar, nerede olurlarsa olsunlar tıpkı 33 yıl önceki gibi yaşamı, mutluluğu, umudu, gerçeği ve barışı savunuyorlar.
Ve bu 1 Mayıs'ı kutlayacak herkesi ilgilendirmektedir. İster Moskova'da Kızıl Meydan'da, ister dünyanın diğer şehirlerindeki meydanlar ve sokaklarda, ister kasabalarda ve köylerde olsun her yerde mutluluk ve barış iradesiyle birleşmiş olan emekçi halkın güçlü sesi duyulacak.[13]

1 Mayıs'ta Kızıl Meydan

Kızıl Meydan bütün meydanlardan geçer 1 Mayıs'ta,
bayraklı, bayraksız,
türkülü, türküsüz
geçer bütün meydanlardan.
Kızıl Meydan bütün umutlardan geçer 1 Mayıs'ta,
Kızıl Meydan 1 Mayıs'ta girer bütün hapislere,
hürriyetin yattığı bütün hapislere.
Kızıl Meydan bütün iklimlerden geçer 1 Mayıs'ta,
karın, yağmurun, güneşin altında.
Dünya 1 Mayıs'ta Kızıl Meydan olur :
Lenin'in konuştuğu meydan...
25 Nisan 1963

Kaynak: Nâzım Hikmet, *Bütün Eserleri*, s.1864. Nâzım Hikmet'in bu şiiri 1 Mayıs 1963'te Kızıl Meydan'daki geçit töreninin ve gösterilerin Sovyet televizyonunda yayını sırasında sunucu tarafından tüm dünyaya okunmuştur. Bkz. Vera Tulyakova Hikmet, *Bahtiyar Ol Nâzım*, 2. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Nisan 2015, s.381-382.

1922 1 Mayıs "Kurtuluş Yolu" özel sayısının kapağı: "Bütün Dünyanın Emekçi ve Mazlum Halkı Birleşiniz. Sene 1 Sayı 2. Kurtuluş Yolu."
TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1

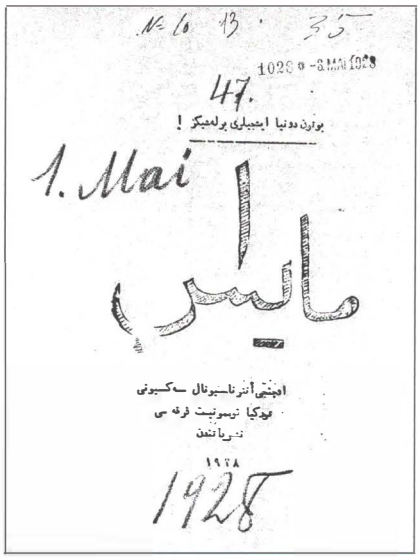

Bütün dünya işçileri birleşiniz! 1 Mayıs Üçüncü Enternasyonal Seksiyonu Türkiye Komünist Fırkası Neşriyatından 1928
TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1; "1 Mayıs İlk Dileğimiz", TÜSTAV, İstanbul, Mayıs 2006, s.18

1 Mayıs

1 Mayıs,
yaşım yirmi,
Lenin sağ.
Bir tek Kızıl Meydan
150 milyon insan.
35 yıl geçti aradan,
yaşım yine 20,
Lenin yine sağ,
Kızıl Meydanlarda
1 milyar insan!
30 Nisan 1963

Kaynak: Nâzım Hikmet, Bütün Eserleri, s.1865.

DİPNOTLAR

1 Nâzım Hikmet Türkiye'ye 1924'te dönüşünde Sovyetler Birliği anılarını Son Telgraf gazetesinde yayımlamıştır. Katıldığı bu 1 Mayıs ile ilgili bölüm gazetenin 26 Kanunuevvel 1924 günlü nüshasında yer alır. Makale dizisinin bütününün transliterasyonu için, bkz. Erden Akbulut, *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 219-266; 1 Mayıs anılarının transliterasyonu için bkz. age, s. 248-254.

2 Nâzım, 1 Mayıslarda yapılan tutuklamalara Harp Okulu Davası duruşmasındaki konuşmasında bir emniyet görevlisinin kendisine "Yirmi beş lira verirsen, seni önümüzdeki 1 Mayıs'ta içeri almam" dediğini belirterek de değinmiştir. Bkz. A. Kadir, *1938 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet*, 2. Basım, İstanbul Matbaası, Şubat 1967, s. 95-96.

3 Nâzım Hikmet, "Pervomayskiy Podarok", *Pionerskaya Pravda*, No. 35 (3538), 30 Nisan 1952, s. 4.

4 Nâzım Hikmet, "Pervomayskoe Vospominanie", *Moskovskiy Komsomolets*, No. 87 (1718), 1 Mayıs 1952, s.3. Yazının arşivde bulunan imzalı daktilo taslak metni için bkz. *Rusya Edebiyat Sanat Devlet Arşivi (RGALİ)* fond 2250, liste 1, dosya 131, yaprak 10-11. Nâzım Hikmet, bu anısını anlatırken bir tarih vermemektedir. Sultanahmet Cezaevi'nde kaldığı dönemden yola çıkarak anlattığı anısının hangi sene yaşanmış olabileceğini sorduğumuz konunun uzmanlarından Erden Akbulut'tan şu yanıtı aldık: "Nâzım'ın anıları, tıpkı 'Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim!' romanındaki gibi, yarı otobiyografik yarı kurgusal. Faşistlerle Sultanahmet Cezaevi'nde birlikte oldukları bir dönem yok. 1 Mayıs 1938'de Nâzım henüz Ankara'da, Harp Okulu Davası'nda, 1939 1 Mayıs'ında Nâzım Sultanahmet Cezaevi'nde ancak Donanma Davası'ndaki hükümlüler Sinop'a gönderilmiş durumda. Faşistlerin tutuklanması 1945 Türkçüler Davası. Ondan önce toplu olarak faşistlerin tutuklanması yok. Donanma Davası'ndaki Hamdi Alev Şamilov ve Emine Alev Şamilov, KUTV'da bulunmuş ama Dr. Hikmet Kıvılcımlı da Fatma Nudiye Yalçı da Moskova'da eğitim almadı. Diğer sanıklar, Kemal Tahir dışında zaten Donanma'dan."

5 Nâzım Hikmet, "Ya Lyublyu Naş Prazdnik", *Moskovskaya Pravda*, No. 102 (11929), 1 Mayıs 1959, s.3. Yazının arşivde bulunan daktilo taslak metni için bkz. *RGALİ* fond 2250, liste 1, dosya 131, yaprak 4-8.

6 Şiir için bkz. Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 4. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s. 113-114.

7 Şiirin tamamı için bkz. Age, 55-56.

8 Röportaj için bkz. "Razgovor s Poetom: O Vesne, Pervom Maye, Sporte", *Sovyetskiy Sport*, No. 105 (3687), 1 Mayıs 1960, s. 6.

9 Nâzım'ın okuduğu şiirin bu hali, "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" başlıklı eserindeki bölümden biraz daha farklıdır. Basılı hali için bkz. Nâzım Hikmet, *Bütün Eserleri*, s.282-283. Programın Nâzım'ın şiiri okuduğu bölümünü dinlemek için bkz. http://www.tustav.org/gorsel-isitsel/nazim-hikmetten-1-mayis-mesaji/

10 Programın ses kaydı için bkz. TÜSTAV Görsel-İşitsel Arşivi, Nâzım Hikmet Ses Kayıtları. Nâzım Hikmet, radyo konuşmasında 1 Mayıs 1945'te Bursa Hapishanesi'nde yaşadığı anısını da aktarmıştır. Tekrar etmemek adına duygusal bir ses tonuyla anlattığı ufak bir kısmını aktaralım: "Çocuğun birini, hafif yaralısını koğuşa gönderdiler, ağır yaralı revirde kaldı. Böyle 15-16 yaşlarında tığ gibi bir işçi delikanlısı. Ama sarı, benzi uçuk, ama kocaman elleri var, büyük işçi elleri gibi. Ama fevkalade gözleri var, fakat çocuk gözlerinin içinde tıpkı büyük insanlarınki gibi ümidi olan, azmi olan ve biraz da tuhaf bir kederi olan gözler. Neyse... Çocukla bakıştık. İşçi çocuğu, benim memleketimin en güzel çocuğu! Bahtiyarlığı için bütün ömrümü verdiğim çocuk! Benim de orada bir odam var. Revirde bana da ayrı bir oda vermişler ki, bende malum sâri [bulaşıcı] hastalık müthiş, komünist hastalığı yani. En büyük sâri hastalık olduğu için revirde dahi tecrit edilmiş durumdayım. Neyse yatıyorum koğuşta. Gece yarısı. Uykum da tavşan uykusudur. Öyle derler. (Gülüşmeler) Mütemadiyen ev ha basıldı ha basılacak olduğu için... Mecburum daima tetikte durmaya. Ve kapı açıldı. Gırc! Baktım, çocuk içeri girdi."

11 Sehven 1922 yazıldığı anlaşılmaktadır. 1923 olmalıdır.

12 SSCB'nin dağılmasından sonra caddenin adı yeniden "Tverskaya" olmuştur.

13 Nâzım Hikmet, "Naş Prazdnik", *Novoe Vremya*, No. 18, 1 Mayıs 1955, s. 15-17.

Yıldız Sertel'in Anıları ve Türkiye'deki Son Yıllarına Dair

MEHMET Ö. ALKAN

YILDIZ SERTEL'İ ANILARINI YAZMAYA TEŞVİK EDEN OLAY BÜYÜK ÖLÇÜDE SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN DAĞILMA SÜRECİDİR. GORBAÇOV'UN GLASNOST VE PERESTROYKA KAVRAMLARIYLA İFADE ETTİĞİ DEĞİŞİM DÖNEMİ YILDIZ SERTEL'İN YAKLAŞIK 20 YILINI GEÇİRDİĞİ SOSYALİST ÜLKELERLE İLGİLİ İZLENİMLERİNİ VE SOVYET SOSYALİZMİ İLE OLAN HESAPLAŞMASINI DA BAŞLATMIŞTI. ARDIMDAKİ YILLAR, BİR BAKIMA SOSYALİST DÜŞÜNCE, SOVYET SOSYALİZMİ VE İSİM VERMEDEN TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ İLE DERİN BİR HESAPLAŞMADIR.

Yıldız Sertel *Ardımdaki Yıllar* kitabını bitirirken 9 Kasım 1989'da yazdığı son cümleleri aynen şöyledir:

> Şimdi vardığım yerden, ardımda kalan yıllara bakıyorum: heyecan, gayret, hasret, kırgınlık ve ümit dolu yıllara! Sanki dalgalı denizlere yelken açmış bir gemi gibi dolaştım ben bu hayatı. Dalgalarla beraber devrilip yükseldim; yükselip devrildim. Nice ülkeler; mutlu, mutsuz halklar gördüm. Daha iyi bir dünya için savaşan insanlar gördüm. Acılar çektim, güçlükler yendim. Aldatıldım, aldandım; sevdim, sevildim; bağlandım, bırakıldım. Mutlu, sevinçli günler yaşadım. Bu dünyada beni yalnız bırakıp gidenlerin arkasından ağladım. Dost gördüm, düşman gördüm.
>
> Daha insancıl, daha adil bir düzen istedim. Direndim, insanları daha mutlu görebilmek için. Yaşam da bu değil mi zaten? Ben de yaşadım bir insan gibi.
>
> Kimseye boyun eğmedim. Alnımın teriyle ekmek paramı kazanıp namuslu bir insan gibi yaşadım. Yaşamdan aldıklarımı, öğrendiklerimi kafamın çarkından geçirdim, yoğurup topluma bir şeyler vermeye çalıştım.
>
> Putlara tapmadım. Gerçeklere çarpan hayallerime körü körüne bağlanmadım.
>
> Hür ve düşünen bir insan gibi yaşadım.

Yıldız Sertel'i ilk kez 27 Nisan 1994 Çarşamba günü Tarık Zafer Tunaya anısına düzenlediğimiz ve Bülent Tanör'ün "Yerel Kongre İktidarlarından Ulusal Egemenliğe" başlıklı bir konuşma yaptığı "Çarşamba Toplantıları"nda tanımıştım. Konuşma bittikten sonra ufak tefek, kalın camlı gözlükleri olan ve güleç yüzlü biri sorusuna başlarken kendisini "ben Doç. Yıldız Sertel" diye tanıtmış, sorduğu sorunun yanı sıra Selanik'te 19. yüzyıldaki modern ortam ve ilerici düşüncelerden söz etmişti. Daha önceden kitaplarından bildiğim Yıldız Sertel'i ilk kez bu toplantıda tanımıştım. Toplantı sonrasında da yanıma gelmiş, sinüzitten mustarip ve kısmen genizden gelen sesiyle kendini bana tekrar tanıtmıştı. Tam o sıralarda (27 Şubat 1994'te) *Cumhuriyet* gazetesinde annesi Sabiha Sertel'i anlattığı yazı dizisi başlamıştı. Bu yazı dizisi bir süre sonra Yapı-Kredi Yayınları arasından kitap olarak da yayımlandı [*Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994)]

Türkiye'ye döneli birkaç yıl olmuştu ve özellikle bu tür entelektüel toplantılara sıklıkla katılarak ay-

Yıldız Sertel'in, Şişli Terakki Lisesi'nin yuva kısmına 408 sıra numarası ve "Yıldız Zekeriya Hanım" adıyla kayıt yaptırdığında öğrenci dosyasına yapıştırılan fotoğrafı
Terakki Vakfı Arşivi

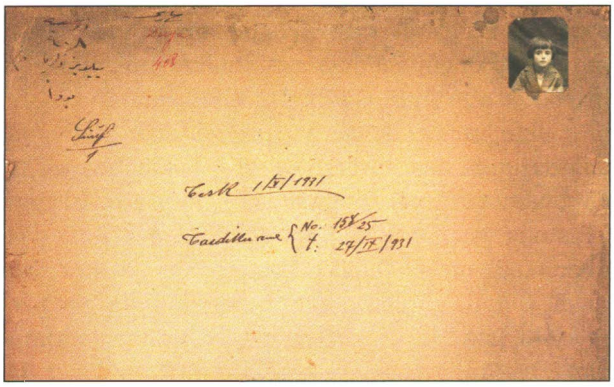

Yıldız Sertel'in Şişli Terakki Lisesi yuva kısmına 408 sıra numarasıyla ve "Yıldız Zekeriya Hanım" adıyla yaptırdığı kayıt için açılan öğrenci dosyası
Terakki Vakfı Arşivi

dın çevrelere döndüğünü göstermek, adeta artık buradayım demek ister gibiydi.

Yıldız Sertel'den ilk kez haberdar olmama vesile olan eseri, ilk baskısı 1969'da Ant Yayınları arasından çıkan *Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız* adlı Bakü'de yaptığı doktora tezi vesilesiyle olmuştu. Bu kitabın daha sonra 1978'de Cem Yayınları tarafından ikinci baskısı yapıldı. Ben bu kitaptan 12 Eylül Darbesi'nin ertesinde Mülkiye'ye yeni başladığım 1981 yılında haberdar oldum. Kitap 1960'ı "darbe" olarak niteleyen nadir çalışmalardan biriydi. Kitap ağırlıklı olarak 1960 sonrası gelişmelere ideolojik bakışların tahliline ayrılmıştı. Ele aldığı ilk akım "Yeni Devletçilik veya Türk Sosyalizmi Akımı" olarak nitelediği YÖN'cülerdi. TİP'i ise sosyalist veya kapitalist olmayan yolla kalkınma akımı olarak niteleyerek ele almıştı. Bir başka ilgilendiği konu demokratik güçler arasında birlik meselesi diye nitelediği "demokrasi ve bağımsızlık savaşı" konusuydu. Üniversiteye yeni başlamış bir öğrenci olarak ilgiyle okumuştum. Bu tezin macerasını anılarını yayımladığı kitapta ayrıntısıyla anlatmıştır.

Kendisinin benimle tanışmak istemesinin sebebi ailesine, aile tarihine dönük merakının artmış olmasıydı. Anılarından 1950 yılında başlayan ve neredeyse 40 yıl süren zorunlu ve gönüllü sürgünleri sırasında hayat gailesi ile meşgul olduğu, özellikle Paris yıllarında maddi sıkıntının daha yoğun yaşandığı hemen anlaşılır. Bu yıllar para kazanmak durumunda olduğu, bazen iki işte çalışmak zorunda kaldığı yıllardır. Türkiye'ye gelişinden itibaren akademik meraklarının yanı sıra asıl ilgi alanı ailesi ve geçmişi olacaktır. Adeta "ben kimim?" sorusunu sorduğu bir dönem başlamıştır. Bu amaçla ailesine dair araştırmalara başlamış, okudukça anne ile babası konusunda daha eski bilgileri edinme merakı uyanmıştı. Biraz aşağıda söz edeceğim gibi, özellikle annesine dair çalışması, neredeyse 50 yıl boyunca üzerine ayrıntılı bir şekilde düşünmediği "dönmelik" bahsi ile hemhâl olmasına vesile olacaktır.

Yukarıda değindiğim gibi benimle tanışmak istemesinin sebebi, babası Mehmet Zekeriya Sertel'in Selanik'te çıkardığı *Yeni Felsefe Mecmuası* ile ilgili yazdığım uzun araştırma makalesiydi. Minyon ve sağlam duruşunu, kalın camlı gözlüklerini, kısık ve gülen gözlerini hatırlıyorum. Annesinden ve babasından söz ederken heyecanlandığını ve bazen sesinin titrediğini ilk kez o zaman fark etmiştim. Hem Zekeriya Sertel hem de Sabiha Sertel çok merak ettiğim isimlerdi. İtiraf edeyim, Yıldız Sertel'le tanışmak Sertel aile arşivine dair bende bir heyecan yaratmıştı. Kim bilir ne güzel belgeler ve fotoğraflarla dolu bir aile arşivi vardır diye düşünmüş ve heyecanlanmıştım. Sonrasında karşılaşacağım durum benim için bir hayal kırıklığı olacaktı! Daha tanışır tanışmaz karşılıklı olarak kanımız ısınmış, babası Zekeriya Sertel ve annesi Sabiha Sertel üzerine hararetli bir konuşma yapmış, daha sonra tekrar buluşmak için sözleşmiştik.

Evine gittiğimde gözüme çarpan ilk şey duvardaki tablolardı. Evinde Ermeni bir ressamın yaptığı nefis bir Nâzım Hikmet tablosu vardı. Ancak duvarda gördüğüm, diğerlerinden farklılığıyla dikkat çeken resimlerden biri Sabiha Sertel'i tasvir ediyordu ve çizgi tekniği ile yapılmıştı. Bu sıra dışı eser kuzeni Neş'e Deriş'e aitti. Daha sonra Terakki Okulları tarihini yazarken Neş'e Deriş ile de tanışacak, sıcak bir dostluk kuracaktım. Annesine ve babasına yönelik merakı, Yıldız Sertel'i ikinci el kaynaklarla yazılar yazmaya teşvik ediyordu. Annesi hakkındaki kitabının ardın-

Sertel Gazetecilik Vakfı Senedi

dan babası için de bir kitap hazırlamak isteği ile yanıp tutuştuğunu gördüm. Yaşından endişe ile acele eder gibi bir hali vardı. Bir an önce başlamak ve yazmak istiyordu. Benden, üzerine çalıştığım ve yazdığım *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın fotokopilerini istemişti. Şaşırmıştım zira Osmanlıca bilmiyordu. Ancak babası için bir kitap hazırlamakta olduğunu anlamakta gecikmedim. Tam o sırada Osmanlıca öğrenmek isteğini dile getirdi. Başta *Yeni Felsefe Mecmuası* olmak üzere, babasının (ve annesinin) Osmanlıca yazılarını okumak istiyordu. Osmanlıca öğrenmesi konusunda yardımcı oldum. Ona bu konuda yardımcı olanlardan biri de Vedat Günyol'du. Onu gıyabında "hocam" diye anıyordu. Şaşırtıcı bir şekilde kısa sürede Osmanlıcayı sökmüştü. 1923 yılında doğmuş ve 71 yaşında Osmanlıcaya başlamış birisi için göz kamaştırıcı bir azimdi bu. Heyecanı ve telaşı ile harfleri o kadar hızlı sökmüştü ki, -kendisi için daha önceden fotokopilerini hazırladığım- babasının *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki yazılarını heceleyerek okumaya başlamıştı bile. Ricası üzerine memnuniyetle Göztepe'deki evine gidip hem aile ve Türkiye tarihi üzerine sohbet ediyor hem de yaptığı okumaların doğruluğunu kontrol

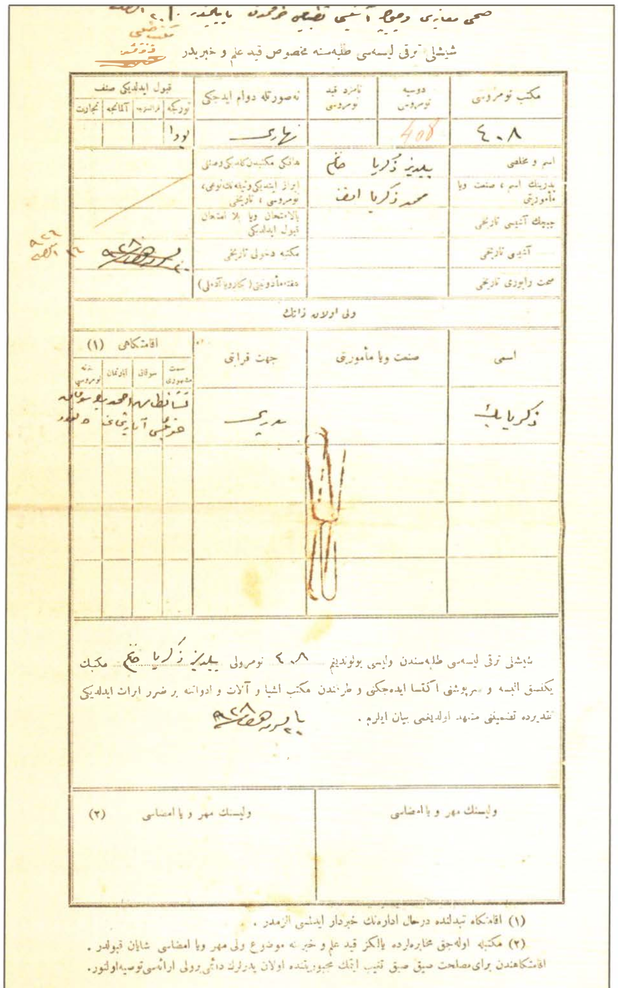

Yıldız Sertel'in "Şişli Terakki Lisesi Talebesine Mahsus Kayıt ilm ü haberidir"

ediyordum. Türkiye'ye geldiği andan itibaren, burada bulunmadığı yılları telafi etme telaşını Osmanlıca öğrenmek konusunda da görmek mümkündü.

Osmanlıca öğrenme isteğini dile getirdiğinde benden yararlı bir sözlük önermem ricasında bulunmuştu. Ben de bu konuda en iyi sözlük olan Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* adlı sözlüğünü önerdim. Özellikle Sovyetler'den ayrılıp babasıyla gittiği ve hayatının yaklaşık 20 yılını geçirdiği Paris'te çektiği maddi sıkıntının da kendisinde bıraktığı bir alışkanlıkla çok tutumluydu, gereksiz hiçbir harcama yapmıyordu. Sözlüğün fiyatını öğrenince sahaflardan ikinci el kullanılmış bir nüshasını bulup bulamayacağımı sordu ve temiz bir nüsha bulursam almamı rica etti. Kadıköy sahaflardan bir tane buldum ve aldım. Kendisine götürdüğümde bir müddet dokunmak için tereddüt etti. Acaba kitap tozu veya küfünün ciğerlere vereceği zarardan mı çekiniyor, diye düşünmüştüm. Sonra iş anlaşıldı. Daha önce kullanan kişinin bulaşıcı bir hastalığının sözlük yoluyla kendisine geçebileceğini düşünüyordu. Bana daha önce bu sözlüğün kime ait olduğu, sahip olan kişinin bilinip bilinmediği, eski sahibinin bir hastalığı olup olmadığı gibi sorular sordu. Elbette bu sorulara bir cevap veremedim. Kendisi sözlüğü kullanmaya karar verdiğinde sayfalarını çevirirken başlangıçta eldiven giymeye başlayınca gülümsemiştim. Sonradan eldiven kullanmaktan vazgeçti. Bu denli ayrıntıyı düşünmesinde sağlığına verdiği önem kadar o sıralarda yayımlanan Umberto Eco'nun ünlü *Gülün Adı* adlı romanın büyük payı olduğunu anlamak zor değildi. Eşim Kafiye'ye anlattığımda, kış günlerinde bize geldiğinde virüs kapmaktan çekinerek öpmediğini anımsattı. Bu aynı zamanda yaşının verdiği bir titizlikti. Sağlığına çok dikkat ediyordu. Kemik erimesi onun başlıca derdiydi. Uygun günlerde evinin balkonunda güneşleniyordu. İstanbul'un kirli havası ise bir diğer sorunu olmuştu. Steril maske ile geziyor, fırsat buldukça da Büyükada'da bir otele soluklanmaya gidiyordu.

Göztepe'de mütevazı bir evde kalıyordu. Evinde çok az kitap olması dikkatimi çekince, Fransa'dan dönerken birçok kitabını orada bıraktığını, buraya getiremediğini yakınarak anlatmıştı. Ancak evde dikkat çeken biraz yıpranmış iki deri misafir koltuğu vardı. Bu deri koltukların özel bir anlamı olduğunu anlatmıştı. Yıldız Sertel ile tanıştığımız sıralarda, aileden kalan değerli belge ve objeler olabileceği fikri beni heyecanlandırmıştı. Ancak bir süre sonra aileden pek bir şey kalmadığını şaşırarak öğrenecektim. Türkiye'yi ani terk ediş ve uzun gurbetlik, sürgün yılları esnasında elde avuçta kalan da büyük ölçüde dağılacaktı. Göztepe'deki evdeki iki koltuk ise 4 Aralık 1945'teki Tan Matbaası baskınından arda kalan ve Sertellerin büroda kullandıkları iki yadigârdı. Bir başka deyişle 1950 yılında terk ettiklerinde arkalarında bıraktıkları her ne varsa geride iki deri koltuktan başka bir şey kalmamıştı.

Tanışmamızdan itibaren bana amaçlarından birinin bir "Sertel Vakfı" kurmak olduğu konusunu açmış ve yardım rica etmişti. Ancak bu konudaki mevzuatı öğrenince ve masraflı olduğu gerekçesiyle önce vazgeçti, uzak durdu. Seçenekler aradı. Kurucularından olduğum Tarih Vakfı içinde bir "Sertel Merkezi" kurmak, yılda bir veya iki kez toplantı yapmak ve bir de ödül vermek üzere dönemin Vakıf yöneticileriyle görüşmeler yapıyor ve anlaşmaya varmaya çalışıyordu. Bu amaçla bir Denetleme Kurulu oluşturmak istiyordu. Benim de kurulda yer alarak çalışmam için ricada bulunmuştu, elbette kabul ettim. Ancak bu görüşmeler sonuçlanmadı ve böyle bir merkez kurulamayınca, yeniden bir vakıf kurulması için girişimlerini hızlandırdı. Sonuçta 3 Nisan 1996'da vakıf kurmak için resmi girişimde bulunduk ve 5 Haziran 1996'da da mahkeme tarafından tescil edilerek Sertel Gazetecilik Vakfı'nı kurduk. Vakfın kurucuları ve yönetim kurulu üyeleri şu isimlerden oluşuyordu:

Filiz Ali, Kafiye Alkan, Mehmet Ö. Alkan, Mehmet Başaran, Nuri Cengiz, İpek Çalışlar, Oral Çalışlar, Hilmi Durudoğan, Asiye Eliçin, Hayri Erenler, Vedat Günyol, Alpay Kabacalı, Sami Karaören, Yıldız Sertel, Hilal Ünalmış Duda.

Kafiye ve ben vakfın kuruluşundan itibaren bulunmakla ve ilk anlarda katkı vermekle birlikte sonradan aktif olarak ilgilenemedik. Bazı ödül toplantılarına katılmak ve ödül vermek dışında daha çok Yıldız Sertel'le bu konuları telefon iletişimi kurarak hallettik. Ödülleri çoğunlukla Yıldız Sertel kendi be-

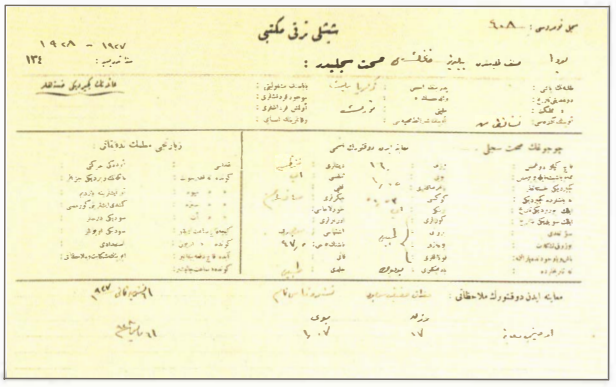

"Şişli Terakki Mektebi Sıhhat Sicili"

lirlerdi. Doğrusu Vakfın Yıldız Hanım'ın tahsis ettiği dışında da kaynakları yoktu. Bu vakıfta özellikle Hilal Ünalmış Duda'nın emeği çoktur.

Vakfın kuruluşu Resmî Gazete'de şöyle yer aldı:

Vakfın Adı: Sertel Gazetecilik V.

Vakfedenler: Yıldız Sertel

Vakfın İkametgâhı: İstanbul

Vakfın Tescil Kararını Veren Mahkemenin Adı Karar Tarihi ve Nosu: Kadıköy Asliye 4.

Hukuk Mahkemesinin 5/6/1996 gün, E: 1996/281, K: 1996/519 sayılı kararı.

Vakfın Amacı: Türkiye'de demokrasinin gerçekleşmesi ve güçlenmesi için çalışmak, Sabiha ve Zekeriya SERTEL'in 1940'lı yıllarda TAN Gazetesinde başlatmış oldukları demokrasi savaşını sürdürmek; Türk basınında bu yöndeki girişimleri desteklemek; bu yönde çalışan toplumsal, kültürel, bilimsel kuruluşlarla işbirliği yapmak; toplumumuzda, demokrasi, insan hakları, hoşgörü, Hukuk Devleti gibi konularda yapılan araştırmalara destek olmak; bunu yaparken Sertellerin bu yönde yapmış oldukları savaşımı anımsatmak SERTEL ismini yaşatmaktır.

Vakfın Mal Varlığı: 40.000 Fransız Frangı nakit.

Vakfın Organları: Yönetim Kurulu, Yürütme Kurulu, Denetleme Kurulu, Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulan vakıflar hakkındaki tüzüğün 13. Maddesi gereğince ilan olunur. 17165/1-1

Yıldız Sertel, hem Vakıf senedinde hem de hazırladığı broşürde Vakfın kuruluş amacını şöyle ifade etmişti:

NEDEN VAKIF KURDUK...

Türk Basını'nda demokrasi savaşını desteklemek ve kalemleriyle demokrasi savaşı vermiş iki değerli gazeteci Sabiha Sertel ile Zekeriya Sertel'in isimlerini yaşatmak amacıyla bir grup aydın biraraya gelerek SERTEL GAZETECİLİK VAKFI'nı kurduk.

Vakıf kurma aşamasına kadar 4 Aralık 1994'de Tan Gazetesi'nin yıkılma nedenleri ve basına yapılan baskıları bir panelde tartıştık. 1995'de annem Sabiha Sertel'in 100. Yaşını kutladık, 4 Aralık 1995'de Tan Gazetesi'nin yıktırılmasının 50. Yıl dönümünde Tarih Vakfı desteği ile Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nde bir tören yaptık. İlk kez o gün, gelenekselleştirmek isteği ile Sertel Demokrasi Ödülü'nü Gazeteci İlhan Selçuk'a sunduk. Artık vazgeçilmez bir yola girmiştik. Yayın, toplantı, ödül, araştırma gibi çalışmalarımızı bir vakıf bünyesi içinde toplamamız kaçınılmaz olmuştu ve vakıf kurma kararı aldık.

Sertellerin gazetecilik yaşamları boyunca verdikleri özellikle 1940'lı yıllarda TAN Gazetesi'nde geliştirdikleri demokrasi savaşını sürdürmek, Türk Basını'nda bu yoldaki girişimleri desteklemek amacındayız. Bu yönde çalışan toplumsal, kültürel, bilimsel kuruluşlarla işbirliği yapmak, toplumumuzda demokrasi, insan hakları, hoşgörü, hukuk devleti gibi konularda yapılan araştırmalara maddi manevi destek olmak basın ve demokrasi konularında paneller düzenlemek de faaliyet alanımıza girecektir.

Vakfımızın maddi temelini yine düşünce temelinde olduğu gibi ağırlıklı olarak Sabiha ve Zekeriya Sertel'in kitaplarının gelirleri oluşturacaktır.

SERTEL GAZETECİLİK VAKFI olarak yapacağımız etkinliklerle basın ve demokrasiye katkıda bulunmak istiyoruz.

Doç. Dr. Yıldız Sertel

Sertel Gazetecilik Vakfı Başkanı

Yıldız Sertel anne tarafından "dönme" bir aileden geliyordu. Kendisinin bu konudaki düşünceleri kadar, aile içinde bu olayın nasıl anlatıldığına ve bu konudaki kendi gözlemlerine dair de konuşmuştuk. Anlaşılan o ki uzun yaşamı boyunca dönmelik ile çok ilgilenmemiş veya merak etmemişti. Fransa'da emekli olup Türkiye'ye geldikten sonra ailesine dair biyografiler yazma isteği ile dolunca bu konuyla da ilgilenmişti. Dolayısıyla bu konuda çok sınırlı bir bilgisi vardı. İlk ne zaman "dönme" olduğunu öğrendiğini sorduğumda, bana ilginç bir anısını anlattı. Bir gün okulda ona "dönme" demişler. Kulağına çarpan bu sözcüğün ne demek olduğunu anlamamış. Eve geldiğinde anneannesine sormuş. Anneannesi bir sandalyeye oturup onu da kucağına oturtmuş, başını okşamış: "Artık Cumhuriyet ilan edildi, bunlar geride kaldı, bunun bir önemi yok" demiş. Yıldız Sertel'i sanırım bu cevap çok etkilemiş olmalı ki hayatı boyunca bu konuya ilgi göstermemişti. Bu konuyu merak etmesinin, derinlemesine okumaya başlamasının Türkiye'ye yerleştikten sonra olduğu anlaşılıyor. İlginçtir ki anne ve babası ile ilgili kitaplar üzerine ça-

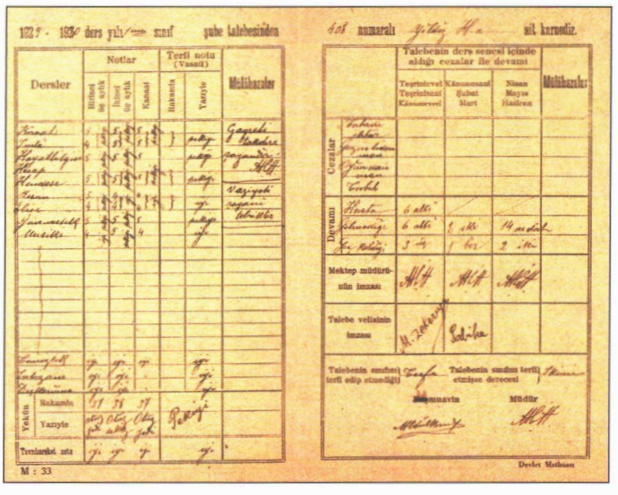

Yıldız Sertel'in karnesi

lıştıktan sonra İttihat ve Terakki ile ilgili eski fikrini değiştirecek, daha sempatik bakacaktı. Aynı şekilde kendi anılarında anlattığı ve kitaplarında eleştirdiği, bir "diktatörlük" olarak nitelediği Atatürk dönemine de ömrünün son yıllarında daha olumlu bakmaya başlayacaktı. Sertel -Demokrasi- Ödülleri, Sertel Gazetecilik Vakfı'nın her yıl Türkiye'de demokrasiyi ve bağımsız laik hukuk devletini savunan bir gazeteci veya bilim insanı ile bir kuruma verdiği ödüllerin adıydı. 28 Şubat sürecinden itibaren değişen yönetimin ve iklimin de etkisiyle ödüller daha Kemalist milliyetçi yazarlara yönelmeye başladı. Özellikle 2007'de gazetecilik ödüllerinden birinin Emin Çölaşan'a, diğerinin Kanaltürk'e verilmesi bu konuda kendisine yönelik sert eleştirilere de neden olmuştu.

Kendisine bu dosyadan bir örnek verdik ve okulun öğrencileri kendisiyle sohbet etti. Çok etkilenmişti. Çocukluk anılarının bir kısmını orada dinlemiştim. Ortaokula da Şişli Terakki'de başlayacak fakat sonra Amerikan Kız Koleji'nde devam edecekti. Bu sayfalarda onun ilk vesikalık fotoğrafını ve okula dair bazı belgelerini göreceksiniz.[1] Özellikle çocukluk fotoğrafı, ilk vesikalık fotoğrafı çok etkileyicidir. Ben tanıdığımda gözlüklerini çıkardığı vakit o çocukluk fotoğrafına benzetirdim. İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur darbı meseleni doğrular gibiydi.

Solla ve sosyalizmle çok erken tarihte tanışmasına rağmen, gönüllü sürgüne gittikleri Paris'ten önce solla veya sosyalizmle ilgilenmemişti. Nâzım Hikmet onun için siyasi yönü olan bir eylem adamından çok

İLGİNÇTİR Kİ ANNE VE BABASI İLE İLGİLİ KİTAPLAR ÜZERİNE ÇALIŞTIKTAN SONRA İTTİHAT VE TERAKKİ İLE İLGİLİ ESKİ FİKRİNİ DEĞİŞTİRECEK, DAHA SEMPATİK BAKACAKTI. AYNI ŞEKİLDE KENDİ ANILARINDA ANLATTIĞI VE KİTAPLARINDA ELEŞTİRDİĞİ, BİR "DİKTATÖRLÜK" OLARAK NİTELEDİĞİ ATATÜRK DÖNEMİNE DE ÖMRÜNÜN SON YILLARINDA DAHA OLUMLU BAKMAYA BAŞLAYACAKTI.

Yıldız Sertel anaokuluna -ablası Sevim Sertel gibi- Şişli Terakki Lisesi'nde gitmişti. İlkokula da anneleri Nişantaşı'ndan Kadıköy'e taşındığı için Şişli Terakki'de yatılı olarak başlamıştı. Ben kendisiyle tanıştığım sıralarda Terakki Vakfı Okulları tarihi üzerine de çalışıyordum. Terakki Vakfı Arşivi'nde uzun aramalardan sonra Yıldız Hanım'ın dosyasını bulmuştum. Onun çocukluk fotoğrafı dahil ailesinin kimi mektupları, okula gelmeyişini açıklayan annesinden küçük pusulalar, karnesi gibi belgeler vardı. Sonra Yıldız Hanım'ı Terakki Vakfı'na davet ettik.

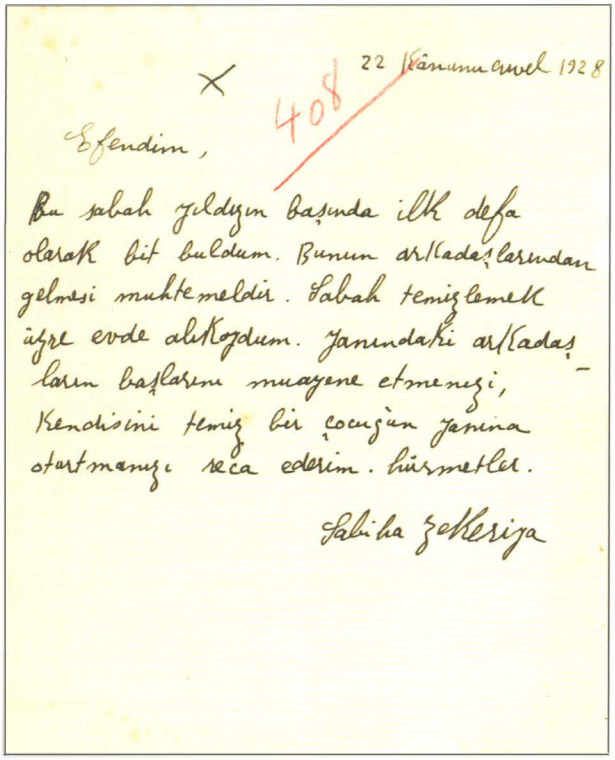

22 Kânunuevvel 1928

408

Efendim,

Bu sabah yeldeyim başında ilk defa olarak bit buldum. Bunun arkadaşlarından gelmesi muhtemeldir. Sabah temizlemek üzre evde alıkoydum. Yanındaki arkadaşların başlarını muayene etmenizi, kendisini temiz bir çocuğun yanına oturtmanızı rica ederim. Hürmetler.

Sabiha Zekeriya

Yıldız Sertel'in annesi Sabiha Sertel'in yazdığı mazeret varakaları

bir şairdi, hayran olduğu insandı. *Ardımdaki Yıllar* adıyla kendi anılarını yazmasına sebep olan olay ise büyük ölçüde Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecidir. Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka kavramlarıyla ifade ettiği değişim dönemi Yıldız Sertel'in yaklaşık 20 yılını geçirdiği sosyalist ülkelerle ilgili izlenimlerini ve Sovyet sosyalizmi ile olan hesaplaşmasını da başlatmıştı. *Ardımdaki Yıllar*, bir bakıma sosyalist düşünce, Sovyet sosyalizmi ve isim vermeden Türkiye Komünist Partisi ile derin bir hesaplaşmadır. Sovyetler Birliği'ne ve Sovyet sosyalizmine dair hayal kırıklığı ve kızgınlığı hemen fark edilir. Yalnızca Sovyetler Birliği değil; Doğu Almanya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Çin'e dair gözlemleri de çok ilginçtir. Çin Kadınlar Birliği tarafından davet edildiği Çin gezisini anlattığı satırlarda (s.194-203) önceki ve sonraki sayfalarda bazen açık bazen üstü kapalı olarak çok sert eleştirdiği İ.[smail] Bilen (Marat) adı tek satırla geçmezken, aslında bu uzun geziyi birlikte yaptıkları bu sayfalarda göreceğiniz ve TÜSTAV arşi-

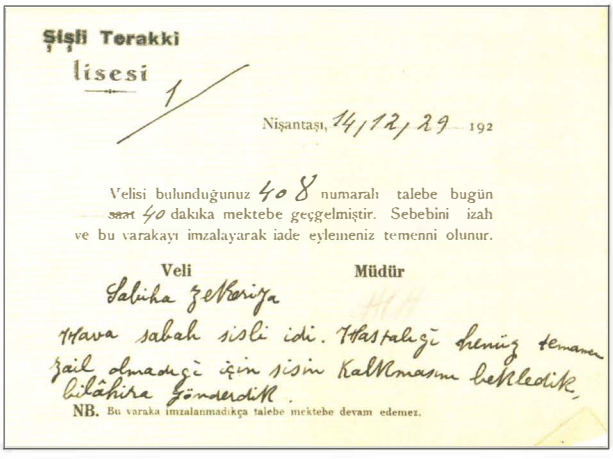

Şişli Terakki lisesi

1

Nişantaşı, 14/12/29 192

Velisi bulunduğunuz 408 numaralı talebe bugün ~~saat~~ 40 dakika mektebe geçgelmiştir. Sebebini izah ve bu varakayı imzalayarak iade eylemeniz temenni olunur.

Veli Müdür

Sabiha Zekeriya

Hava sabah sisli idi. Hastalığı henüz tamamen zail olmadığı için sisin kalkmasını bekledik, bilâhira gönderdik.

NB. Bu varaka imzalanmadıkça talebe mektebe devam edemez.

Ekim 1956 tarihlidir. İsmail Bilen ile birlikte gittiği Çin Gezisi. Fotoğraftaki, tarih ve yer notunu Marat [İ. Bilen] yazmıştır
Kaynak: TÜSTAV/Görsel-İşitsel Arşiv Fonu, İ. Bilen Arşiv Fonu

vinde bulunan fotoğrafta görülür.[2] Diğer fotoğraf da "Bizim Radyo" binasının bahçesinde çekilmiştir. Soldan sağa Yıldız Sertel, Fahri Erdinç ve Hayk Açıkgöz.

Sabiha Sertel 1935 yılında Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmuştur. TÜSTAV Arşivine göre Yıldız Sertel de Türkiye Komünist Partisi üyesidir. Ancak anılarında bu konuda tek satır bulmak mümkün değildir. Bunu anılarını bitirdiği 1989 yılında çekindiği şeklinde açıklamak mümkün olsa da sonradan da bu konuda yazmamayı tercih etmiştir.

Sanırım hayatı boyunca üç kişiye hayran olmuştu. Anne ve babası ile Nâzım Hikmet'e hayrandı. Yıldız Sertel için Nâzım Hikmet'in çok özel bir yeri vardı. Hemen her konuşmamızda söz döner dolaşır muhakkak Nâzım Hikmet'e gelirdi. Neredeyse Nâzım'dan söz etmediği bir sohbetimizi hatırlamıyorum. Anılarını okurken de aynı izlenimi edinmek mümkün. Adeta Nâzım her sayfada açık ve örtük satırların arasında yer alıyor. Bütün hikâyeler bir şekilde Nâzım'a çıkıyor gibi...

Biz -hâlâ- Moda Mühürdar'da oturuyoruz. Kafiye ile bana soyadımızla "Alkanlar" diye hitap ederdi. Telefonda veya karşılaştığımızda aynı anda ikimizin hatırını "Alkanlar nasıl?" diye sorardı. Kızımız Şiir doğduktan sonra da ziyaretimize geldi. Mühürdar'ı ayrı severdi. Mühürdar'a dair çocukluğundan hem babasından hem de Nâzım'dan kalan anıları dillendirirdi. Nâzım'ın "dünyanın en güzel gün batımı Mühürdar'dan seyredilir" lâfını hatırlatırdı. Babası Zekeriya Sertel ile gelip güneşin batışını izlediklerini... Beraber Mühürdar'dan Ayasofya'nın minarelerinin arasından batan güneşi izlemiştik. Gözleri dolu dolu olmuştu.

"Bizim Radyo" binasının bahçesinde çekilmiştir. Soldan sağa Yıldız Sertel, Fahri Erdinç ve Hayk Açıkgöz
Kaynak: TÜSTAV/Görsel-İşitsel Arşiv Fonu, Bilal Şen bağışı

Düşünsenize eşit, özgür, sömürüsüz, daha güzel, mutlu ve yaşanılır bir dünya olsun diye emek veren, çabalayan bu insanlara Türkiye'de iktidarlar rahat vermedi. Türkiye için gerçekten değerli olan bu insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kaldılar, 1950'de başladıkları yolculuklarından sonra dünyanın dört bir yanına savruldular, hepsi bir başka ülkede bir başka mezarlıkta yatıyor. Annesi Sabiha Sertel 1968'de vefat ettiği Bakü'de gömülmüş,; babası Mehmet Zekeriya Sertel 1980'de vefat ettiği Paris'te Thiasis Müslüman Mezarlığı'nda yatıyor. Yıldız Sertel de İstanbul'da toprağa veridi.

Yıldız Sertel'in yazdığı şu cümle hâlâ geçerli mi?

"Ne dersiniz, sizin de kulaklarınıza 'Utanın' diyen bir haykırış geliyor mu? Yoksa bize mi öyle geliyor?"

DİPNOTLAR

1 Belge ve fotoğraflardan yararlanmamı sağlayan Terakki Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Haluk Arığ'a çok teşekkür ederim.

2 Fotoğraf konuyu kendisine danıştığım Erden Akbulut tarafından gönderilmiştir. Kendisine çok teşekkür ederim. Fotoğraf Ekim 1956 tarihlidir. Fotoğraftaki, tarih ve yer notunu Marat [İ. Bilen] yazmıştır.

BİR "FETİH EFSÂNESİ" OLDUĞU ÖNE SÜRÜLEN

Ulubatlı Hasan'ın Yeni Keşfedilen Kabri ve Bilinmeyen Gerçek Tarihî Kimliği

HAKAN YILMAZ

BUGÜNE KADAR ULUBATLI HASAN HAKKINDA SANCAĞI RASTGELE ELİNE ALIP BURCA DİKMEYİ BAŞARMIŞ ÇOK GENÇ BİR YENİÇERİ OLDUĞU YÖNÜNDE HAYAL ÜRÜNÜ BİR KARAKTER KURGULANMIŞ; BU DA ONUN ŞİMDİYE DEK AÇIKÇA TESPİT EDİLEMEYEN GERÇEK STATÜSÜNÜ TAMAMEN GÖLGEDE BIRAKMIŞTIR. HALBUKİ İSTANBUL KARA SURLARININ EN STRATEJİK NOKTASI OLAN HAGIOS ROMANOS (TOPKAPI) BURCUNA ÇIKIP SANCAK DİKMEK GİBİ ÇOK ZOR BİR GÖREVİ BAŞARMAK ANCAK EMEKTAR VE YÜKSEK TECRÜBE SAHİBİ BİR SANCAKTARIN İŞİ OLABİLİRDİ. O, "ALEMDAR"LIĞININ YANI SIRA BU DÖNEMDE UZUN BİR SÜRE "SEKBANBAŞI"LIK DA YAPMIŞTIR. ULUBATLI HASAN'IN TARİHÎ YARIMADANIN MERKEZİNDE BULUNAN MEÇHUL KABRİ, BİRKAÇ AY ÖNCE BÖLGEDE YAPTIĞIMIZ GENİŞ ÇAPLI BİR ARAŞTIRMA SONUCU ORTAYA ÇIKMIŞTIR.

Yaklaşık yirmi yıldır İstanbul'un fetih yıldönümlerinde, gerek akademik çalışmalarda gerekse basın-yayın organlarında fetihte surlara ilk Osmanlı sancağını diken "Ulubatlı Hasan" adlı yeniçerinin hiçbir zaman yaşamadığı, bu bilginin fetihten yüz yirmi yıl sonra asılsız bir *"efsane"* olarak kurgulandığı iddiası benzer ifadelerle tekrarlanıp durmaktadır. Rivayetin kaynağı olan imparator muhâfızlarının başı Yorgios Sfrancis'in *Chronicon Maius* adlı ayrıntılı eserini, 1930'lardan itibaren basit ve inandırıcılıktan uzak iddialarla, hiçbir bilimsel delile dayanmadan Metropolit Makarios Melissinos'a atfeden birkaç Yunan ve Romen tarihçinin çelişkili sözde tezleri[1], eserde geçen "Ulubatlı Hasan"ın da sonradan uydurulmuş bir efsane olduğu isabetsiz düşüncesini ortaya çıkarmış ve fethin sembolü kabul edilen "Hasan" zamanla literatürden tamamen dışlanarak yerine alternatif daha başka isimler aranmıştır.[2] Sfrancis'in genişletilmiş kroniği hakkında öne sürülen iddiaların isabetsizliğinin yanı sıra, yazarın kroniğin kendisine aidiyetinde şüphe bırakmayan özgün ifadeleri ve ilk ağızdan yaptığı orijinal betimlemeleri karşısında iddia sahiplerinin tamamen sessiz kalmaları; eserde "Ulubatlı Hasan"ı nitelikli tasvirlerle ön plâna çıkaran ayrıntılı bilgilerin de diğerleri gibi doğrudan Sfrancis'in izlenimlerine dayandığını gösterir.

Bir görgü şahidi olan ünlü Bizans'lı müverrihin Ulubatlı Hasan'la İlgili şu satırlarına eğildiğimizde, bu ilk ağızdan anlatım ve özgün tasvirlerin son derece belirgin olduğunu kuşkusuz bir biçimde görmekteyiz:

> İşte o sırada, aslen Lopadion (Ulubat)'lı olup koca bir vücuda sahip olan 'Hasan' adlı bir yeniçeri, sol eli ile başının üstüne kalkanını tutup, sağ eli ile kılıcını çekti ve bizimkilerin şaşkınlık içinde geri çekildikleri o bölgede surun tepesine doğru atıldı. Onunla aynı cesareti göstermek isteyen otuz kadar diğeri de kendisini takip etti. Bizimkilerden hâlâ surlarda kalanlar ise üzerlerine kayaları yuvarlıyorlardı ve onlardan on sekizini aşağı attılar. Ne var ki, Hasan kendisine mahsus şiddeti ile surun üzerine çıkıp bizimkileri kaçırmayı başardı. Bu zafer üzerine diğerleri de onu takip ederek surlara tırmanma fırsatını buldular. Bizimkiler sayılarının pek az olması nedeni ile sura tırmananlara mânî olamadılar. Düşmanın sayısı fazla idi, buna rağmen yine de yukarıya çıkanlara saldırdılar ve onlardan birçoğunu öldürdüler. Bu çatışma sırasında Hasan'a bir taş isabet etti ve onu yere yıktı. Kendisini yere yıkılmış görünce, bizimkiler de üstüne her taraftan taş fırlatmaya başladılar. O

Alemdar Ulubatlı Hasan'ın Fatih Horhor'da yer alan kabir ve mescidinin bulunduğu sokağın 1940 yılı Aralık ayında çekilen en son fotoğrafı, Vakıflar Gn. Md. D: 532, F. nr.: 3996 (solda) ve şimdiki görünümü (üstte)

> ise dizleri üstüne kalkmış kendisini savunmaya çalışıyordu; ancak almış olduğu pek çok darbeden dolayı artık sağ kolu işlemez oldu ve oklarla kaplandı, nihayet beraberindeki pek çok kişi ile birlikte öldü.[3]

Dönemin Bizans, Latin ve Osmanlı tarih kaynaklarında öncülerinin adının "Hasan" olması dışında, bu surlara çıkıp sancak dikme sahnesini benzer ifadelerle aktarıp doğrulayan çok sayıda çağdaş kayıtlara rastlanır. Gerek bu kayıtların varlığı, gerekse kroniğin içinde abartılı yorumlarla birer çelişki gibi yansıtılan noktaların tutarsızlığı; kroniğin ana metniyle birlikte içindeki "Ulubatlı Hasan" rivayetinin de orijinalliğini ve literatürel değerini yeterince ortaya koymaktadır.

ALEMDAR HASAN'IN TARİHÎ YARIMADADA ORTAYA ÇIKAN KABRİ VE YOK OLAN MESCİDİ

Tarih araştırmalarında topografi ve toponimiden yararlanma yöntemi akademik çevrelerin çoğunda cârî olmasına rağmen Türkiye'de henüz emekleme aşamasındadır. "Ulubatlı Hasan"ın yüzyıllardır Sfrancis'in *Chronicon Maius*'u dışında başka bir kaynakta izine rastlanmadığı ve Osmanlı kaynaklarında yaşamına ışık tutacak herhangi bir bilgi bulunamadığı gibi, topografik ve toponimik alanlarda da sur bölgesi ve tarihî yarımada içerisinde bugüne dek varlığını tespite yönelik nitelikli hiçbir bilimsel araştırma yapılmamıştır.[4]

Ulubatlı Hasan'ın tarihî yarımadanın merkezinde bulunan meçhul kabri, birkaç ay önce bölgede yaptığımız geniş çaplı bir araştırma sonucu ortaya çıkmıştır. Fatih İskenderpaşa Mahallesi yakınlarında, Horhor'dan Büyükşehir Belediyesi'nin arka hizasına doğru uzanan yol üzerinde yer alan Fatih'in şehit sancaktârı "Alemdâr Baba Hasan"ın kabri, İstanbul'daki tüm fetih şehitlerinin kabirleri arasında apayrı bir öneme sahiptir. Bu ilginç şehit kabri, İstanbul'un yüzyıllar boyu süregelen kadim tarihî görüntüsünü değiştiren 1956 İmar Planı uygulanırken, sebepsiz yere ortadan kaldırılan yarı kârgir, kısa minareli küçük mescidinin yakınında,[5] beş yüz yıl boyunca Osmanlılar tarafından fethin en büyük şehidinin yattığı yer olarak biliniyor ve halk tarafından ziyaret ediliyordu.

Alemdar Baba Hasan'ın Sultan III. Selim'in saltanatının son zamanlarında, 1221/1806 İstanbul depreminde yıkılan mescid ve kabrinin onarımı sırasında kabrin hacet penceresi üzerine yerleştirildiği, ancak daha sonra köşe duvarına nakledildiği anlaşılan manzum bir kitabesi ve üzerinde *"Sıdkî"* mahlaslı şaire ait beş beyitlik bir *"târîh"* manzumesi yer alıyordu ki, bu manzumenin içeriği aynı zamanda, kuşatmanın son anında Fatih'in sancağını burca diken Alemdar Hasan'ın "Ulubatlı Hasan"ın ta kendisi olduğunun da en açık kanıtıydı. Bugün kitabenin varlığına dair elimizde 1930'larda Süheyl Ünver, 1940 sonlarında Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından çekilmiş iki fotoğraf dışında hiçbir kalıntı bulunmamaktadır.[6]

Sıdkî'nin Hasan'ın dilinden yazdığı manzumenin ilk üç beytinde; onun elinde *"tîğ-ı âteş-tâb"* yani "düşmana ateş saçan kılıç" ve dilinde tekbir *"nazm"*ı olduğu halde surların üzerine çıktığı, kahır pençesiyle destansı bir kudretle düşmana karşı savaştığı, Fatih'in sancağını göz kamaştırıcı bir şekilde burcun üstünde dalgalandırdığı, sonunda kanlar içinde kalarak yalnız gâzîlerin değil *"Şehîdler"*in de *"Serdâr"*lığına ulaştığı Sfrancis'in tasvirlerine tam bir paralellikle nazmedilmiştir.[7] Hasan'ın buraya kadarki hikâyesi her iki materyali aynı ortak bilgi etrafında

İstanbul surlarına ilk Osmanlı sancağını diken Ulubatlı Alemdar Baba Hasan'ın kabrinin 1940 yılı sonlarındaki hali
Vakıflar Gn. Md. D.: 532, F. nr.: 3997

Fatih'in şehit sancaktarı Hasan'ın kabrinin bugünkü durumu
Fotoğraf: Hakan Yılmaz

birleştirerek, tespit ettiğimiz kabirde yatan *"Alemdar Baba Hasan"*ın Bizans tarihçisi Sfrancis'in *"Lopadion (Ulubat)'lı Hasan"*ı ile aynı kişi olduğunu kuşkusuz bir biçimde belirginleştirir.

Manzumenin dördüncü beytinde bugüne kadar duyulmamış ilginç bir ayrıntıdan söz edilerek, Hasan'ın bedeninin burçtan düştükten sonra bir süre sur dibinde ceset ve taş yığınları altında kaldığına, ne Han (Fatih) ne de başka biri naaşının yerini bulamazken, rüyada gösterilen bir işaret üzerine çıkarılıp şimdiki kabir alanına taşındığına işaret edilmiştir.

Şiirin son beytinde *"menkût" (noktalı)* harfle *"târîh"* düşürüldüğü belirtilen: *"Zehi devlet Hasan Baba ki heşt-seddin (sekiz burcun) 'alemdârı"* dizesi ise, yine çağdaş tarihî verilere uygun olarak; on iki kara burcu içinde ikinci sancağın dikildiği dokuzuncu burç olan *Porta Pighi/Silivrikapı*'dan önce, buraya kadarki sekiz burç arasında ilk Osmanlı sancağını Alemdar Hasan'ın diktiğini netleştirerek, onun *"Ulubatlı Hasan"* olduğu konusundaki tespitimizi bir kez daha kesin olarak teyit etmektedir.

ALEMDAR ULUBATLI HASAN'IN VAKFİYESİ VE BİLİNMEYEN RESMÎ GÖREVLERİ

Ulubatlı Alemdar Baba Hasan Bursa'da, Ulubat Gölü'nün birkaç kilometre doğusunda yer alan *"Kızılcıklu"* ya da şimdiki adıyla *"Hasanağa"* köyü ile eski başkent Edirne'deki *"Sığırlıca-Mûsâ köyü"*nde kurduğu vakıfları adına Rebî'u'l-evvel 828/Şubat 1425'te Sultan İkinci Murad'ın emriyle düzenlenen orijinal vakfiyesinde,[8] *"Cenâb-ı Melikü'l-ümerâ'i'l-'izâm, Câmi'u mehâsini'l-kirâm, Nâsıbu livâ'i'l-İslâm, Râfi'u bid'a ve'z-zulem, el-Mahsûs beyne'l-ekâbir bi-'uluvvi'l-himem, Mukarrebü'l-mülûk ve's-selâtîn, Hasen*[en] *mine'd-devleti ve'd-dîn Hasan Ağa -tâle bakâhu- ibn 'Abdu'llâh..."* gibi övgüye değer yüksek vasıflarla anılmıştır[9]. Alemdar Hasan Ağa'nın Sfrancis tarafından neden *"Ulubatlı"* olarak gösterildiğini açıklayan ve babasının adının "Abdullah" olduğunu ortaya koyan vakfiyesindeki bu unvanları arasında, özellikle: *"Nâsıbu livâ'i'l-İslâm: İslâm sancağının dikicisi"* vasfı diğerlerinden daha ön plana çıkmakta ve onun daha İstanbul'un fethinden yirmi sekiz yıl önce, Fatih'in babası Sultan II. Murad zamanında da resmî bir Alemdar olduğunu kanıtlamaktadır. Bu verilere göre, o sıralarda tahminen otuz beş yaşlarında olması gereken Hasan Ağa'nın doğum tarihi de büyük olasılıkla 1390 yılı civarıdır. Alemdar Baba Hasan bu dönemde vakıf köyü *Kızılcıklu*'da camii, mescid, zâviye, mektep ve hamam gibi hayır eserlerinin yanı sıra saltanat yurdu Edirne'de, resmî vazifesine atfen *"Alemdar Mahallesi"* diye anılan bölgede de bir mescit ve kendisi için bir türbe yaptırmıştı.[10]

Ortaya koyduğumuz bu yeni tespitler ve yayımladığımız bu özgün belgelerden önce, hakkındaki bilgiler yalnızca Sfrancis'in belirsiz anlatısından ibaret kalan Ulubatlı Hasan'ın günümüze kadar sancağı rastgele eline alıp burca dikmeyi başarmış çok genç bir yeniçeri olduğu yönünde hayal ürünü bir karakter kurgulanmış; bu da onun şimdiye dek açıkça tespit edilemeyen gerçek statüsünü tamamen gölgede bırakmıştır. Halbuki İstanbul kara surlarının en stratejik noktası olan *Hagios Romanos (Topkapı)* burcuna çıkıp sancak dikmek gibi üstesinden gelinmesi çok zor ve özel yetenek gerektiren bir görevi başarmak ancak emektar ve yüksek tecrübe sahibi bir sancaktarın işi olabilirdi. İşte bu tarihî gerçekliğe uygun şekilde, Hasan Ağa kabir kitabesindeki *"Mergûb*

'Alemdâr" ve *"Serdâr"* unvanlarına paralel olarak, çeyrek asrı aşkın bir süre önce düzenlenen vakfiyesinde de, resmî sancaktarlığına işaret eden yukarıdaki açık atıfla birlikte: *"Melikü'l-ümerâ'i'l-'izâm"* ve *"Ekâbir"* tâzim ifadeleriyle bir arada anılıp, Sultan II. Murad dönemi devlet adamlarının en büyük ve en önde gelenleri arasında gösterilmiştir. Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i 'Osmânî*'de "Hasan Ağa" hakkında: *"Sultân Murâd Hân-ı sânî (II. Murad Han) Hazretleri'nüñ 'asrında Sekbân-başı olup, 857 (=1453)'de İstanbûl fethinde şehîd oldu."* şeklinde verdiği önemli bilgi,[11] onun resmî statüsünün *"Alemdarlık"*la sınırlı kalmayıp, bu dönemde uzun bir süre *"Sekbanbaşı"*lık da yapmış olduğunu göstermektedir.

Bu çağdaş kaynaklardaki bilgiler, Sfrancis'in ifadeleriyle tam bir uyum içinde olan Hasan'ın kabir kitabesindeki manzum bilgilerle sentezlendiğinde, her iki materyalin de aynı çağdaş tarihî gerçeği temsil ettiğini gözler önüne sermekle kalmaz; Alemdar Ulubatlı Hasan'ın Fatih'in has sancaktarı olduğunu ve kara burçları arasında *Romanos (Topkapı)* burcuna Fatih'in yaldızlı "Ak sancağı"nın ilk kez onun eliyle konulduğunu da bizlere net olarak tespit imkânı verir.

Baba Hasan'ın İstanbul'un fethi sırasında Sekbanbaşılık görevinde bulunduğunu ise, Sfrancis'in ondan sonra surlara tırmanarak toplu halde aşağı düşürüldüklerini belirttiği *"On sekiz kişi"*nin mensup

ORTAYA ÇIKAN BU YENİ BULGULARDAN HAREKETLE; ULUBATLI HASAN'IN ZANNEDİLDİĞİ GİBİ BİR "EFSANE" OLMAYIP GERÇEKTEN YAŞADIĞI, GENÇ VE TOY BİR YENİÇERİ OLMAYIP ÇELEBİ MEHMED DÖNEMİNDEN BERİ SEÇKİN OSMANLI ÜMERÂSI ARASINDA YER ALDIĞI VE FETİHTEN ÖNCE DE UZUN MÜDDET HEM "ALEMDAR"LIK VE ARDINDAN "SEKBAN-BAŞI"LIK YAPTIĞI SÖYLENİLEBİLİR.

Fethe aslında Sekban-başı olarak katılan Ulubatlı Baba Hasan'ın, Fatih'in emektar bir Alemdâr'ı olarak şehit olmadan önce Topkapı burcuna onun has sancağını diktiği, çağdaş kaynak ve materyallerdeki önemli bazı nadir atıflardan da tespit edilebilir. Fethin çağdaşı Rum tarihçi Kritovulos, *Historia*'sında Romanos (Topkapı) burcunu savunan *"Justino"*nun yaralanıp askerleriyle geri çekilmesi üzerine, Sultan Mehmed'in seçkin askerlerini gayrete getirip ileri doğru atıldığını, onların da *"savaş nâraları ve korkuç çığlıklarla Sultan'ın önüne geçip sedde saldırdıkları"*nı ve orada çatışıp *"Romalılar'ı kaçmaya zorlayarak güçlükle seddin üzerine çıktıkları"*nı belirttikten sonra, ordu gediklerden şehre girmeye başladığı sırada *"Sultan'ın büyük sûrun önünde, büyük bayrakla sancağın çekildiği noktada beklediği"*ni söyler ki[12] bu, Sfrancis'ten ve kitabedeki manzumeden, çatışmada Rumlar'ı kaçırmayı başarıp Romanos burcuna ilk sancağı diktiğini bildiğimiz "Hasan"ın taşıdığı sancağın *"Fatih'in büyük sancağı"* ve onun daha önce de resmî anlamda *"Fatih'in has Alemdârı"* olduğu hakkında kitabe ve vakfiyede de yer alan orijinal bilgilerle birleşir.

Çağdaş Osmanlı müverrihlerinden İdris-i Bitlisî'nin ve İbn Kemâl'in verdikleri bilgiler de aynı yöndedir: Bitlisî, Sultan'ın yakın devlet adamlarından olduğunu söylediği sura çıkan ilk grubun, onun *"zıll-ı râyeti" (Sancağının gölgesi)* altından öne atılıp *"a'lâm-ı fütûhât" fetih sancakları"*nı burçlara dikmeyi başardığını benzer ifadelerle belirttiği gibi[13] İbn Kemâl de onlardan bu işe öncülük edenlerin, *"henüz kal'a-yı düvâzdeh-burc-ı sipihrde râyet"* görülmemişken *"Sultân-ı 'âlem'üñ ak 'alemi"*ni *"âvâze'-i tekbîr"*le *"Top-kapusı"*na dikerek "On iki burcun ilk sancaktârı" olduğuna işaret etmiştir ki[14] bu, Hasan'ı "Sekiz burcun sancaktârı" olarak gösteren kitabedeki ifadelerin de otantikliğinin apaçık bir delilidir.

oldukları askerî sınıftan yola çıkarak tespit etmek mümkündür. Bu *"On sekiz kişi"*, öteden beri Fatih'in emriyle surlara çıkan ve aynı anda şehit olan *"İlk fetih şehitleri"* olarak bilinen[15], Alemdar Hasan'ın kabrinin biraz yukarısında, Şehzadebaşı Camii'nin tam karşısında hazireleri bulunan *"On Sekiz Sekbanlar"*dan başkası değildir. Bu şehitlerin birer *"sekban"* oluşu, Mehmed Süreyya'nın eserinde verdiği nadir ayrıntıyı doğrulayacak şekilde, surlara tırmanırken kendisini takip ettikleri önderleri Hasan'ın da *"Sekban-başı"* olduğunu çağdaş topografik bir kanıt olarak belgelemektedir.

Ortaya çıkan bu yeni bulgulardan hareketle; Ulubatlı Hasan'ın zannedildiği gibi bir *"efsane"* olmayıp gerçekten yaşadığı, genç ve toy bir yeniçeri olmayıp Çelebi Mehmed döneminden beri seçkin Osmanlı ümerâsı arasında yer aldığı ve fetihten önce de uzun müddet hem *"Alemdar"*lık ve ardından *"Sekbanbaşı"*lık yaptığı söylenilebilir. Bu çağdaş tarihî veri-

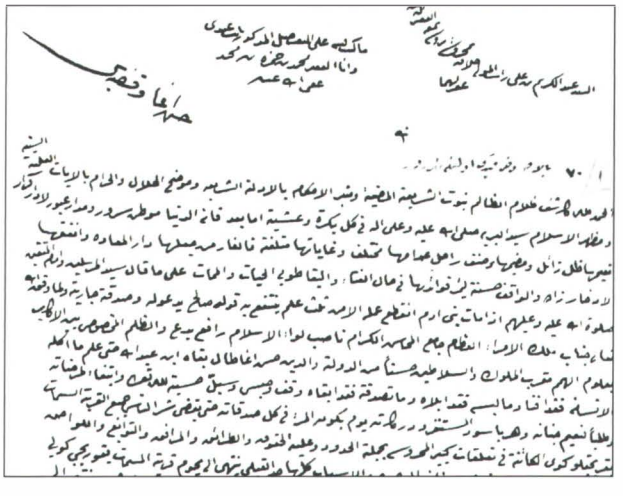

Alemdar Hasan Ağa'nın 828/1425 tarihli vakfiyesinin sûretlerinden birinin ilk satırları. VGMA, Defter, nr.: 2163/70, s. 80

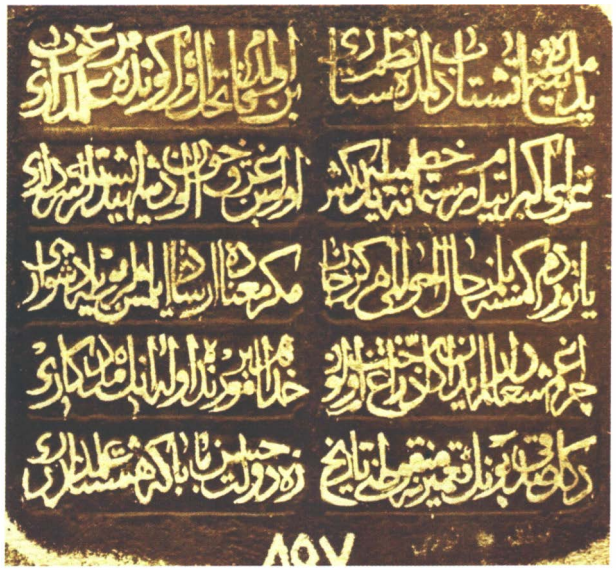

Vakıflar Gn. Md. Dosya: 532, Fotoğraf nr.: 3998

lere göre, *Romanos/Topkapı* burcu üzerine Fatih'in *"Ak 'alem"*ini ilk kez o dikmiş, şehâdetinden sonra naaşı sur dibinden çıkarılarak, emrindeki on sekiz şehit Sekban'la birlikte tarihî yarımadanın birbirine çok yakın iki ayrı noktasına defnedilmiş ve her iki şehit ziyaretgâhının da yanıbaşına hatıralarını yaşatmak adına birer mescit inşa edilmiştir.

Alemdar Ulubatlı Baba Hasan'ın İstanbul'daki mescit arsası hâlâ boş durumda olup, üzerine kabrini de içine alacak biçimde, aslına uygun yeni bir mescit ve şadırvan yapılabileceği gibi kayıp kitâbesi de orijinaline benzer şekilde dizayn ettirilerek, yeniden duvarı üzerine yerleştirilebilir.

ULUBATLI HASAN'IN SON ANLARINI SFRANCİS'İNKİNE BENZER ŞEKİLDE ANLATAN ALEMDAR BABA HASAN KABİR KİTÂBESİ

"Yedümde tīġ-ı āteş-tāb dilümde naẓm-ı Settārī
Ben oldum Fātiḥ'üñ ol günde merġūb ʿalem-dārı
Ġazā-yı ekber itdüm Rüstemāne ḫaşmıla yed-kesr
Oluban ġarḳ-ı ḫūn-ālūd işte Şehīdler Serdārı
Yaturdum kimse bilmez ḥāl [ü] aḥvālümi hergiz Ḫān
Meger maʿnāda irşād eylemişler böyle düş-vārı
Çerāġum şuʿle-dār iden, añа durāġ cennet olsun
Ḫüdā her bir umūrında ola anuñ meded-kārı
De-gil Ṣıdḳī bunuñ taʿmīrine menḳūṭını tārīḫ:
'Zehi devlet Ḥasan Baba ki heşt-seddin ʿalem-dārı'
857 (1453)."

FÂTİH'İN ALEMDÂRI "BABA HASAN"IN "ULUBATLI HASAN" OLDUĞUNU KESİNLEŞTİREN KİTÂBE VE CHRONİCON MAİUS'TAKİ ORTAK İFADELER

857/1453'teki Mensur Kitabeden Uyarlanan 1221/1806 Tarihli Manzum Kitabe:	**Georgios Sphrantzes, *Chronicon Maius* (V. Grecu, 1966), II/III-7-8, s. 426-429:**
"Zehi devlet Ḥasan Baba ki heşt-seddin ʿalem-dārı" (st. 5)	"…aslen Lopadion/Ulubat'lı olup koca bir vücuda sahip olan 'Hasan' adlı bir yeniçeri … sûrun tepesine doğru atıldı."
"Yedümde tīġ-ı āteş-tāb…" (st. 1)	"Sağ eli ile kılıcını çekti…"
"Ben oldum Fātiḥ'üñ ol günde merġūb ʿalem-dārı" (st. 1)	"Hasan kendisine mahsus şiddeti ile surun üstüne çıkıp…"
"Ġazā-yı ekber itdüm Rüstemāne ḫaşmıla yed-kesr" (st. 2)	"Bizimkilerden hâlâ surlarda kalanlar ise üzerlerine kayaları yuvarlıyorlardı… Ne var ki Hasan, kendisine mahsus şiddeti ile surun üstüne çıkıp bizimkileri kaçırmayı başardı."
"●luban ġarḳ-ı ḫūn-ālūd işte Şehīdler Serdārı" (st. 2)	"Bu savaş sırasında Hasan'a bir taş isabet etti ve onu yere yıktı. Kendisini yere yıkılmış görünce, bizimkiler de üstüne her taraftan taş fırlatmaya başladılar. ● ise dizleri üstüne kalkmış kendini savunmaya çalışıyordu; ancak almış olduğu pek çok yaradan dolayı artık sağ kolu işlemez oldu ve oklarla kaplandı, nihayet beraberindeki pek çok kişi ile birlikte öldü."

DİPNOTLAR

1 I. Papadopulos, "Phrantzès estil réellement l'auteur de la grande chronique qui porte son nom?", Actes du IVe congrès international des études byzantines I, *Bulletin de l'institut archéologique bulgare*, IX, Sofia 1935, s. 177-189; Vasile V. Grecu, *Georgios Sphrantzes. Leben und Werk. Makarios Melissenos und sein Werk*, extras din "Byzantinoslavica", XXVI/I (1965), pp. 62-73; W. Hanak-M. Philippides, *The Siege and Fall of Constantinople in 1453*, Surrey 2011, s. 152-160, vb. Bu iddialar, *Fatih Sultan Mehmed* Dönemi Osmanlı Dünyası *Sempozyumu*'nda sunduğumuz bildiride bilimsel kanıtlar ışığında tamamen çürütülmüştür.

2 Türk akademik çevrelerinde başta Feridun Emecen olmak üzere, aralarında Abdülkadir Özcan, Semih Yalçın ve bu satırların yazarının da bulunduğu birkaç kimse dışında *"Ulubatlı Hasan'ı yok sayma"* düşüncesinde olmayan hiç kimse kalmamış; bu konu ile ilgili rutin iddiaları her fırsatta tekrar etmek adeta bir âdet ve gelenek halini almıştır. Emecen, konuyu tekil olarak ele aldığı en önemli çalışmasında; bir tarihçinin adını ve nereli olduğunu yazacak kadar ayrıntı verecek bir tarzda böyle birini hayalinden uydurmuş olamayacağını, metin Melissinos'a dayanıyor olsa bile onun bu bilgiyi 120 yıl sonra fethin şahidlerinden de kolaylıkla aktaracağını vurgulamış; ayrıca iddia sahiplerine, halka mâl olmuş bu gibi şahsiyetleri sansasyonel bir yaklaşımla vardır-yoktur diye mahkûm etmenin sakıncalarını hatırlatmıştır. Krş. F. M. Emecen, "Menkıbe-Târih İlişkisinin Çarpıcı Bir Örneği: İstanbul'un Fethinde Surlara İlk Çıkanın Kimliği Meselesi", İ. Aydın Yüksel'e Armağan, İstanbul 2012, s.s. 254-255, 260.

3 G. Sphrantzes, "Cronica (Chronicon Maius): 1258-1481", *Memorii (1401-1477)*, II, Edıtıe Critica de Vasile Grecu, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, Bucureşti (Bükreş) 1966, pp. 426-429; Kriton Dinçmen, *Şehir Düştü: Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 95-96.

4 Bu alanda istisnaî tek bir girişim olarak, altı yıl kadar önce bazı halk hikâyelerinden hareketle Mustafa Malkoç tarafından Silivrikapı'daki "Alemdar Elekli Dede" kabrinin Ulubatlı Hasan'a ait olduğu öne sürülmüşse de (Mevlüt Yüksel, "Ulubatlı Burada", *Takvim Gazetesi*, 19.10.2013), bu şehidin adının *"Hasan"* değil *"Muslihuddin"* olması ve anlatılanları destekleyecek hiçbir bilimsel kanıt ortaya konulamaması nedeniyle, bu spekülatif iddia isabetsiz bir öneriden öteye geçememiştir.

5 Asırlar boyu *"Baba Hasan 'Alemî Mescidi"* adıyla anılan mescidin, 953/1546 tarihli İstanbul Vakıf Defteri'nde 903/1497'de vakfa dönüştürüldüğü sırada düzenlenen vakfiyesinin özeti için, bk. BOA, *Tapu Tahrir Defteri*, nr.: 251, s. 419.

6 Mescid, kabir ve kabrin köşe duvarı üzerindeki kitabenin yıkımdan önceki son fotoğrafları 26.12.1940 günü Vakıflar Umum Müdürlüğü görevlileri tarafından çekilip arşivlenmiştir: *Hasan Baba Mescidi ve Türbesi* raporu (29.08.1941), Dosya nr.: 532; Fotoğraf nr.: 3996, 3997, 3998.

7 Vakıflar Umum Müdürlüğü, *Hasan Baba Mescidi ve Türbesi* raporu, Dosya nr.: 532; Fotoğraf nr.: 3998.

8 Şimdi Bursa'nın Nilüfer ilçesine bağlı "Hasan Ağa" köyünde, Ulubatlı Hasan'ın soyundan gelen bir ailenin elinde bulunan ve aslından çekilmiş bir fotokopisi bizde mevcut olan bu orijinal vakfiyenin Vakıflar Gn. Md. Arşivi'nde de birkaç sureti yer almaktadır. Baba Hasan'ın Ulubat Gölü yakınlarındaki vakıflarına ışık tutan bu vakfiye, yakında suretleriyle karşılaştırılarak tarafımızdan yayınlanacaktır.

9 Vakfiyedeki unvanlar günümüz Türkçe'siyle şöyledir: *"Büyük devlet adamlarının ulu emîri, şerefli güzel hasletleri zâtında birleştirici, İslâm Sancağının dikicisi, dine sokulan bid'at ve zulmetlerin def' edicisi, ulular arasında himmetlerin en yücesinin kendisine tahsis edileni, Melik ve Sultânların yakını, devletin ve dinin Hasan'i (Güzel'i) Abdullah oğlu Hasan Ağa -bekāsı dā'im olsun!-"* (Orijinal vakfiye, st. 7-9; VGMA, *Defter*, nr.: 2163/70, s. 80).

10 Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde'-i Edirne*, I, Bayezid Devlet Ktp. nr.: 10391, s. 54, 101.

11 Mehmed Süreyya, *Sicill-i 'Osmânî*, II, Matba'a'-i 'Âmire, İstanbul 1311, s. 118. Ayrıca bk. *a.g.e.*, IV, s. 170. Kritovulos, *Historia (Kritovulos Tarihi: 1451-1467)*, çev.: Ari Çokona, Heyamola Yayınları, İstanbul 2012, s. 226-229.

12 İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt Tercemesi*, VII. Ketîbe, TSMK, Bağdat Köşkü, nr.: 196/1, vr. 76b, st. 15-23.

13 İbn Kemâl, *Târîh-i İbn Kemâl*, VII. Defter, Tıpkıbasım, nşr.: Şerafettin Turan, Ankara: TTK Yayınları, 1954, s. 64-65.

14 A. Süheyl Ünver, "İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar", *İstanbul Risaleleri*, V, İBB Kültür İşleri Daire Bşk. Yayınları, İstanbul 1996, s. 321-322.

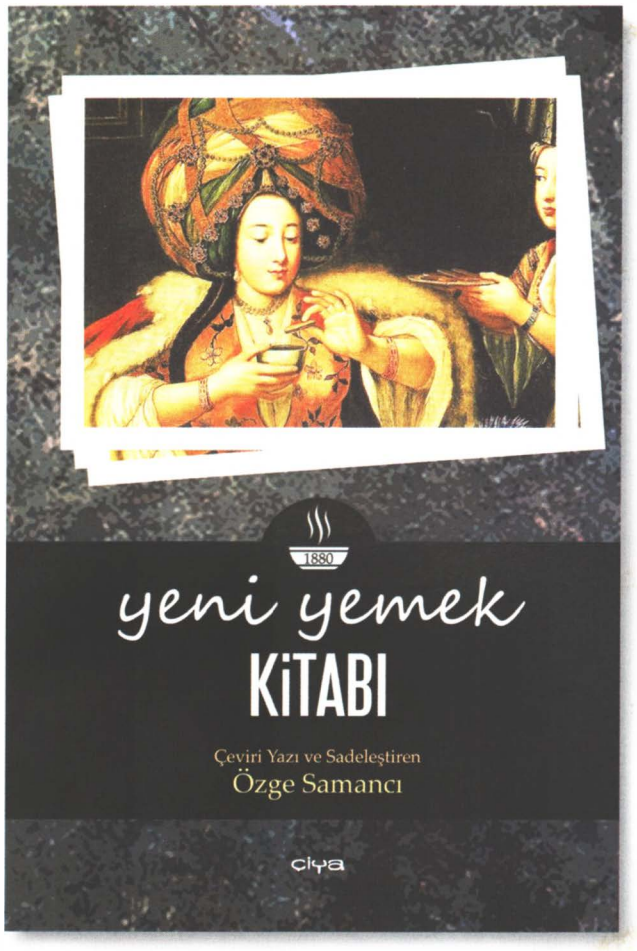

Geçmişten günümüze süregelen tatlar

YENİ YEMEK KİTABI
1880

Çeviri Yazı ve Sadeleştiren
Özge Samancı

Tarifte ve ikramda sınır tanımayan

EV KADINI
1883

Yayına Hazırlayan
Turgut Kut

ciya YAYINLARI
www.yemekvekultur.com

Cemal Kafadar ve Rumîlik/Türklük*

SALİH ÖZBARAN

"RÛM" VE "RÛMÎ" HATTA "RUMLU" ÇOĞU ZAMAN "ÖTEKİ" KATEGORİSİNDE DEĞİLDİR OSMANLI'NIN ERKEN VE ORTA YÜZYILLARINDA; HATTA FETHETTİĞİ VE İSTANBUL'DAN UZAK DİYARLARDAKİ KÜLTÜRLERDEN FARKLI MERKEZÎ BİR YAPILANMANIN GÖSTERGESİDİR. COĞRAFYASINI ELE GEÇİREN, BAŞLANGIÇTAKİ HETEREDOKS NİTELİĞİYLE TAM BİR İSLAMÎ NİTELİK DAHİ TAŞIMAYAN BİR YAPILANMANIN ZAMANLA PORTEKİZ'DEN ARAP ÜLKELERİNE, ORADAN GÜNEYDOĞU ASYA'YA HATTA JAPONYA'YA KADAR UZANAN KARA VE DENİZLERDE KAZANDIĞI İMGEYLE "RUME"DİR, "RÛMÎ"DİR, "RACA RUM"DUR BU DEVASA İMPARATORLUK.

TANIMDAKİ ÇELİŞKİLER

Sokakta rast geldiğiniz biraz okumuş birinden "Türk", "Yunan", "Arap", "Kürt" ya da Balkanlardan başka bir etnik kökene veyahut Müslüman, Hristiyan gibi din aidiyetine ilişkin tanımların ne anlama geldiklerinin cevabını basitçe dahi olsa, sanırım, alabilirsiniz. Ama onların yanıtlarından antropolojik derinliklere inmelerini bekleyemezsiniz. "Rûm/Rûmî" sözcüklerinin günümüzde ne tür bir anlam taşıdığı sorulduğunda ise, muhtemelen, modern zamanların "Ortodoks Rumları" ile özdeşleşen bir yanıttan başkası duyulmaz.

Konuya duyarlı tarihçilerin makul yanıtlar verebileceğini sanmakla birlikte, birçoklarının "Rumî" sorusunu aynı yönde cevaplandıracaklarını düşünüyorum. Öte yandan Osmanlı tarihini kendilerine inceleme alanı olarak seçmiş kimi profesyonellerin bile "Rûmî"yi *Yunan* veya *Türk* veyahut *Müslüman* gibi tanımlarla kestirme bir yoldan açıkladıklarına şahit olursunuz. Örneğin, Osmanlılar üstüne yaptığı çalışmalarıyla bilinen tarihçi Amy Singer, Kanuni Sultan Süleyman'a ait bir kitabede geçen *el-Rûm*'u *Grek* olarak tanımlamıştır. Yine Osmanlı tarihçiliğinde ün salmış olan Amerikalı tarihçi Heath Lowry, Şehzade Selim'in annesi için Trabzon'da yaptırdığı Hatuniye Camii kitabesindeki *Bânû-ı Rûm*'da geçen "Rûm"u *Grek* olarak tercüme ederken, Mahmut Goloğlu ayni sözcüğü *Türk* olarak nitelendirmiştir. Böyle ani kararlarla kesin yanıt aramanın aceleciliğine başka bir örnek de, bir kitabede geçen *Sultanü'r-Rûm* tanımının "Türklerin Sultanı" olarak çevrilmesiyle ilgilidir. Arap tarihiyle uğraşan André Raymond bakınız nasıl uyarılmış bu meseleyle ilgili olarak:

> Kitabeler üstüne araştırma yapmış olan Max van Berchem "Türklerin Sultanı" çevirisini vermektedir. Meslektaşım G. Veinstein bana dostça uyarıda bulunarak "Sultanü'r-Rûm"un böyle bir çevirisinin ihtiyatla karşılanması gerektiğini ve kendi tercihinin "Romalılara ait ülkelerin sultanı" biçiminde olduğunu söyledi. İtirazı tamamen yerindedir.[1]

Ancak, "Romalılara ait ülkelerin sultanı" da itiraza açık bir tanımdır. O ülkeler artık Romalılara ait değildi! Her ne kadar İlber Ortaylı, Osmanlı kimliğini belirlemeye çalıştığı bir yazısında "Müslüman Roma" ibaresini kullanmışsa da bu yakıştırma İslam tarihçileri arasında rağbet görmemişti. "Biz Roma İmparatorluğu'nun varisleriyiz ve Müslüman da olsak Romalıyız" yorumunu Fener Patrikhanesi'ndeki konuşmasında yapmıştı ve *Tarih ve Toplum* dergisinde[2] yayımlamıştı: "Bu bir Roma İmparatorluğu'dur ve bunun içindeki sistem de ona göre gelişmiştir."[3] Ama bu öneri Türk/İslam tarihçileri arasında rağbet görmemişti. Örneğin, Anadolu'da gelişen Müslümanlık/Türklük ile yerel kültürlerin bileşimini, bazen zıtlığını, ustaca tahlil etmiş olan Ahmet Yaşar Ocak böyle bir tanımlamayı abartılı bulduğunu hatırlatmıştı tarihçi dünyasına.

Zıt görüşlerle ilgili daha fazla örnek vermem gereksiz. Ancak -yıllar önce- Melih Cevdet Anday'ın, "Rum ne demeye geliyor?" sorusuyla okuyucularını nasıl uyardığını da anımsatmak isterim:

> Biz, Anadolu'da, özellikle Batı Anadolu'da ve İstanbul'da oturan Ortodokslara nedense bu adı takmışız ve onları Yunanlı dediklerimizle soydaş tutmuşuz. Oysa Rum sözcüğü "Roma"nın bozulmuş bir biçimidir. Türkçede hiçbir sözcük "R" ile başlamadığı için, "Rom"un başına bir "U" getirilmiş önce olmuş sana "Urom". Ama Türkçe sözcüklerin hiçbirinin son hecesinde "o" ünlüsü bulunmadığı, bulunamayacağı için, bu kez ortaya "Urum" çıkmış. Tuhaftır, biz Urumeli diye Avrupa'daki, daha doğrusu Balkanlar'daki Osmanlı topraklarına demişiz. Oysa "Diyar-ı Rûm" Anadolu demektir ve Roma ülkesi anlamına gelir. Yıldırım Bayezid'in sanı "Sultan-ı İklim-i Rum" (Roma İmparatoru) idi... Özellikle Fatih'ten sonra Osmanlı Türkleri Romalılığa sahip çıkmışlardı.[4]

UYARILAR, BİLİMSEL TEPKİLER

Cumhuriyet gazetesinde 13 Mart 1981 tarihinde "Tanışma" başlığıyla yayımlanan bu yazının "Rûmî"liği Anadolu'ya sıkıştırması dışında itiraz edilecek pek bir yanı yok sanırım. Tersine, merak uyandırıcı ve bu yönde yapılabilecek araştırmalar için dikkat çeken niteliği var. Şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu değildi; ne de "Diyâr-ı Rûm" Anadolu'nun batı kısmıyla sınırlıydı. Ancak, Anday'ın zengin kültür dağarcığından yansıttıkları yıllar önce değerlendirilmeliydi tarihçiler tarafından. Osmanlı'nın yerleştiği coğrafyadan kendisi için benimsediği kültür öğelerinin seslendirilmesi yapılmalıydı. İstanbul'u dünya önünde uygarlıklar buluşmasında yeniden mekânlaştıranlar, Osmanlı yönetiminin kendisinde "aidiyet" bulduğu ve merkezî İslâm topraklarıyla Hristiyan Avrupa arasında yer alan, İslamî kimliğiyle birlikte pek çok kültür öğesini içeren "Rûm" coğrafyasının niteliğini belirtmeliydiler.

2001 yılında *Necati Bey Divanı*'nın tahlilini yapan Mehmet Çavuşoğlu'nun bir beyti yorumlarken gizleyemediği şaşkınlığı kayda değer: "Rum kelimesiyle yalnız Anadolu kastedilmekle beraber, Necati Bey'in bu manâyı Rumeli'ne de şamil kıldığını söyleyebiliriz." saptaması önemlidir. Böyle bir öneri Cemal Kafadar tarafından takdir edilmiştir.[5]

Albrecht Dürer, *Türkenfamilie/Türs Ailesi*, gravür, yak.1496

Öte yandan, Memluk tarihi üstüne çalışmalarıyla ün yapmış olan İsrailli tarihçi David Ayalon, "Rum" sözcüğünün sınırlarının daha geniş bir coğrafyada aranmasını önermiştir. Sözcüğün müphemliğini ilk görenler arasındadır. Ayalon ve halkının yalnız Yunanca konuştuğu iddiasını reddeder; tüm Anadolu'yu kapladığı kadar Yunanistan'ı ve Balkanların bazı bölümlerini de içerdiğini düşünür.[6] Ünlü tarihçi Paul Wittek, Osmanlılar için "Rum Türkleri" deyimini önermişti 1930'lu yıllarda. Böyle bir tanımın çeşitli Türk öğeleri; bu arada göçebe, kasabalı, kentli ve Müslüman ve Türk olmuş toplulukları; Osmanlılar kadar Danişmendîleri, Selçukluları, Emirlikleri ve Türk/Türkleşmiş unsurlar ile kazandığı zenginliği de çağrıştırmaktadır. Ayrıca eski Roma ülkelerinin ve kültürel geleneklerin Türk canlılığındaki oluşumlarını ifade ettiğini ileri sürmüştü ama Türk tarihçi dostlarını hoşnut edememişti.

Anadolu Selçuklularının sanı da "Selçukiyân-ı Rûm" (Rum Selçukluları) idi; Osmanlı kroniklerinde (*tevârih*'inde) "Memâlik-i Rûm" ise imparatorluğu betimliyordu. Edebiyatta -*şuara tezkereleri*'nde- işlenen kişiler "Vilâyet-i Rûm" ya da "Memleket-i Rûm" şairleriydiler. Ünlü tarihçimiz Halil İnalcık, imparatorluğun başındaki kişinin rütbelerinden birinin "Sultân-ı Rûm" olduğunu yıllarca anımsattı bizlere. Aynı şekilde, bilginlerin "ulema-yı Rûm", dervişlerin "Abdalân-ı Rûm" oldukları tarih edebiyatının kayıtları içindedir. Çeşitli öğeleriyle kültürün içine nüfuz et-

Kaynak: Zeynep Aydoğan, "Representations of Cultural Geography in the Late Medieval Anatolian Frontier Narratives" yayımlanmamış doktora tezi, Humboldt Üniversitesi, 2017

miş bir kimlik tanımlamasıdır "Rumîlik". Osmanlılar için sınırlı ve sembolik bir tanım değildir; yalnızca coğrafî bir terim olmanın ötesinde gerçek bir insan ve kültür kaynaşmasını temsil etmektedir. Burada yinelemem gereken önemli bir husus var: Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlikleri altına girmiş ve kimi tarihçilerin çekirdek bölge olarak niteledikleri "Rûmî" coğrafyanın da dışında kalmış bölgelerin, komşu devlet ve toplumların sınırlarına dayanan, padişahın koruyuculuğunda sayılan *"memâlik-i mahrûsa"* sınırları içindeki çeşitli kimlikler bu yazının konusuna dahil değildir.

Halil İnalcık, yazdığı makalelerinde Balkan ve Arap topraklarında yayılmış olan çok-kültürlü, çok-dinli, çok-ırklı bu imparatorluk için yalın "Türk" yerine "Osmanlı emperyal kültürü ve İslam" kimliğini uygun görmüştür. Tarihçiliğimizde çok önemli bir yeri bulunan Metin Kunt ise yıllar önce yazdığı bir makalede yerinde bir soru ve yanıtla dikkat çekmişti:

Osmanlı Devleti bir Türk devleti miydi? Soru sizi yadırgatmasın, cevabı "tabii evet" denecek kadar kolay değil, "evet ama bazı kısıtlamalarla" demek gerekir... Peki Osmanlı ülkesi Türkiye değilse bile bir Türk devleti sayılamaz mı? Bu sorunun da cevabını kestirmeden değil, açıklayarak vermek lazım... Gene de Türk devleti diyebiliriz Osmanlı Devleti'ne çünkü ülkenin dili Türkçe idi.[7]

Bu arada, okuyucuya yardımcı olabileceğimi düşünerek bazı kitap ve makalelerimde konu ile ilgili vardığım birkaç sonuç cümlesini de nakletmek isterim:

> Fatih Sultan dönemini yansıtan tarihçi İbn Kemal, Osmanlı ülkesinden "Diyar-ı Rûm" tanımı kadar "Bûm-i Rûm" ve "İklim-i Rûm" olarak bahseder. Aynı dönemin tarihçisi Dursun Bey'e göre, Fatih Sultan Mehmed'in son demlerindeki rahatsızlıklarına iyi geleceğini düşünen veziri Mehmed Paşa'nın sultana, Mısır'ı fethetmesini, orada yaşamasını, İstanbul merkezli "Rûm" ülkesini de şehzadelerine bırakmasını önerdiğini yazar.

Osmanlıların ilk yüzyıllarını yazan Hoca Sadettin *Tacü'üt-Tevarih* adlı esrinde "alemleri tutuşturan güneşin parıldayan güzelliği ile süslenen cihanın göklerinde at koşturan biniciler" olarak betimler Osmanlı'yı; "Frenk süvarileri" karşısındaki "Rûm atlıları" ile övünür. Daha sonraki dönemleri kayda alan Selâniki ise Osmanlı Devleti ve hanedanını "Devlet ü Saltanat-ı Rûm" biçiminde tanımlar.[8]

"İki cihan âresinde"ki Osmanlı siyasal ve kültürel kaynaşmasını ayrıntılı biçimde ortaya koyan Cemal Kafadar'ın taze yorumları ise birleştirici olduğu kadar farklılıklara da sahip olan böylesi karmaşık bir kültür yelpazesi içinde Rumilik ve Roma kimliğinin değişen anlamlarını incelikli bir biçimde tartışıyor.

BİRKAÇ ÖNCÜ ÇALIŞMA

Osmanlı-Portekiz ilişkilerinin 16. yüzyılı üstüne 1960'lı ve 1970'li yıllarda incelemeler yaparken, Portekiz literatüründe sıklıkla *"Rume"* (çoğulu *"Rumes"*) sözcükleriyle -tabiatıyla "Türk" ve "Türkler" (*Turco* ve *Turcos*) tanımlamalarıyla da- karşılaşmıştım. Aynı yüzyılın Osmanlı ve diğer Türk/İslam dünyasında dolaşırken "Rûmî/Rûmîler" üstüne yapılan değerlendirmelerle kıyaslamaya çalışmıştım. *EI2* (*Encyclopedia of Islam*) içinde yer alan Halil İnalcık'ın yazdığı "Rûmî" maddesindeki açıklamayı benimsemiş; Fuat Köprülü, Orhan Şaik Gökyay, Andrea Tietze, Michel Balivet'nin yorumları dahil bilinçli ya da rastgele bulduğum ve sağlamlıklarını ölçmeye çalıştığım bilgilerin peşine düşmüştüm. 1990'lı yıllarda da Cemal Kafadar'ın -bu satırlarda tanıtmaya çalıştığım- İslam ve Hristiyan Avrupa dünyaları arasına yerleştirdiği Osmanlı erken yüzyıllarına ait kitabındaki *(İki Cihan Âresinde Osmanlı Devletinin Kuruluşu)* sezgilerini ve C.H. Fleischer'in Mustafa Âli üstüne hazırladığı *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*[9] eserinde ayrıntılara gittiklerini fark ettim. Konuya ilişkin yazdığım makaleler ve verdiğim konferanslardan sonra -bu kavramın ("Rumî"liğin) daha iyi anlaşılabileceğini umarak- ben de *Bir Osmanlı Kimliği: 14-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri* başlığı altında bir "Rûmî" kitapçığı (2004) hazırladım.[10]

KAFADAR'IN ZENGİNLEŞTİRDİKLERİ

Şimdi de, Cemal Kafadar'ın yıllar önce İngilizce yayımlanan makalesinden hareketle hazırladığı bilgi ve bilgelik saçan Türkçe kitabıyla karşı karşıyayım: *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*. Kendim de peşini bırakmadığım böyle güzel işlenmiş bir konuyu zevkle okudum, ayrıntılar içinde dolaştım, tarihçilikte ulaşılabilen böyle bir düzeyle karşılaştığım için mutlu oldum. Daha önceki yıllarda, İzmir'de "kimlik" tanımıyla ilgili çok yararlı kitaplar ortaya koyan, yakın zamanda yitirdiğimiz sevgili Nuri Bilgin ve edebiyat/dil tarihi bakımından konuya eğilen arkadaşım Mustafa Öner ile yaptığım çok yararlı sohbetlerden sonra devreye girdiği için de ayrıca beğeniyle karşıladım.

Cemal Kafadar Osmanlılık ile Türklük benzerliğinin bizleri yanıltmaması için uyarıda bulunduktan sonra sorunu çok güzel ortaya koyuyor:

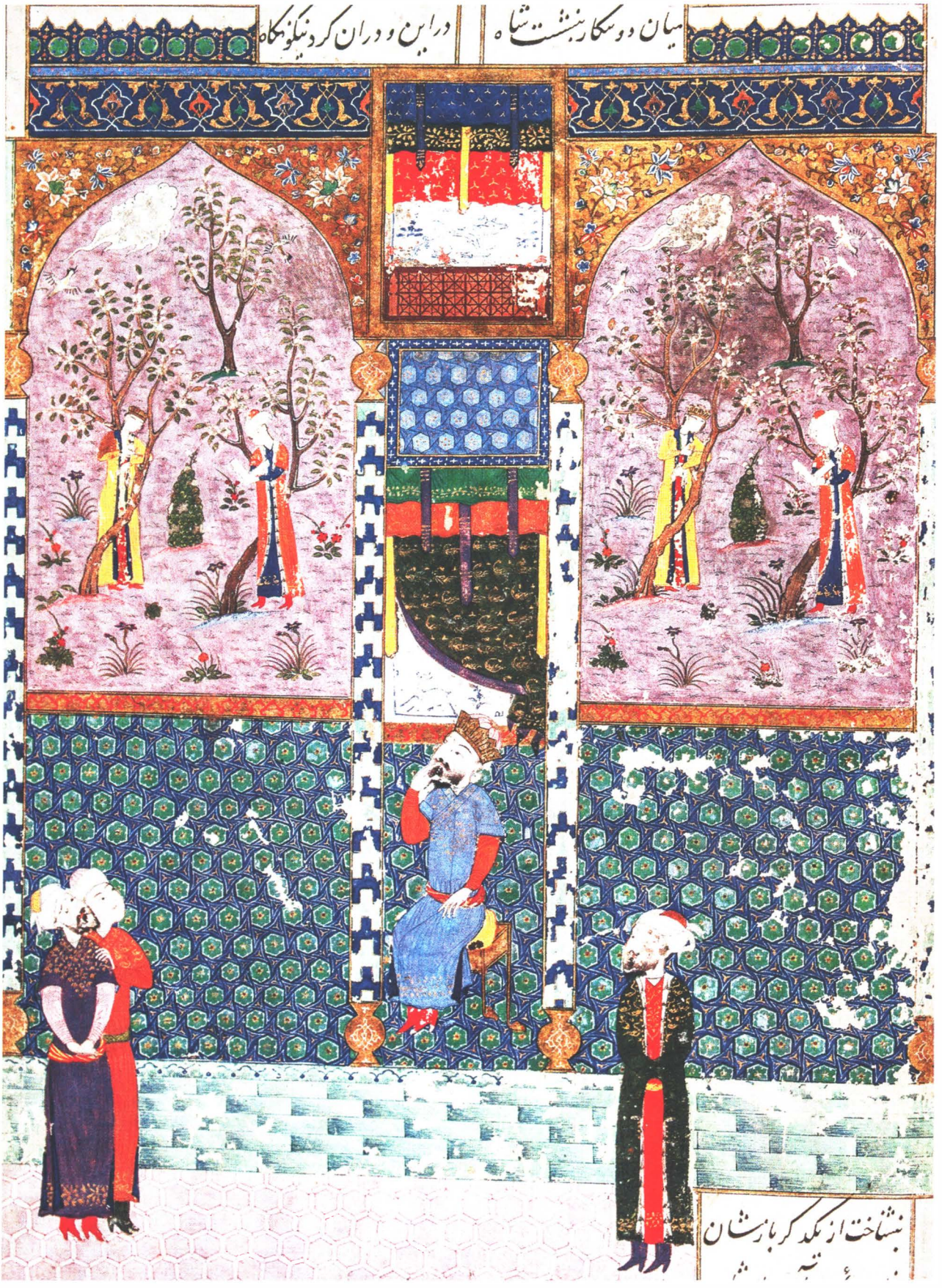

Çin ve Rum ressamların müsabakası, Nizami, *Hamse*, Topkapı Sarayı Kitaplığı

Bizans kültürü, Helenlikle ve Grekçeyle, özel ilişkisi ne olursa olsun, ki bu bin küsur yıl içinde büyük değişiklikler göstermişti, kendini hep Romalı/Rum görmüştür. İşte on birinci yüzyıldan itibaren bu "Rum" dünyasında yaşayan Türkdilli insanlar(ın bir kısmı) o coğrafyaya ait ve onun kültür mirası ile gündelik hayatın akışı içinde hemhal olmak anlamında "Rumî" olmuşlardır.[11] Roma'nın "emperyal bereketini" ya da "kudret iddiasını" sahiplenmek istediğini de dile getiren Kafadar, "kültür coğrafyasını şekillendiren ya da tanınmasını sağlayan unsurları" elden geçirirken -örneğin çini sanatında İsfahan ile Bursa'yı kıyasladığında- onların "kapladığı satıhların ve renk kompozisyonlarının

ne kadar farklı olduğunu, farklı zevk dünyalarına ait olduğunu sezecektir" diyor. Safevî İran ile Osmanlılara ait olan "Diyâr-ı Rûm"u mukayese ederken farklı özellikleri vurguluyor. *"Diyâr-ı Rûm"*u betimlerken onu Anadolu için öngörülen/dar kalıplar içine sıkıştırmıyor, "Balkanları ve Anadolu'yu kapsayan ya da belki Tuna›dan Fırat'a kadar uzanan" bir coğrafya veyahut "modern çağlarda adını koymakta zorlandığımız bir yer" olarak betimlemeye çalışıyor.

Kafadar, Türkçede kullanımından önce Arap ve Fars dillerinde yerini bulmuş *Rûm/Rûmî* tanımını Arap-Bizans uç boyu savaşlarında kumandanlık etmiş olan Ebu Firas el-Hamdani'nin (öl. 968) Kostantiniyye'de geçirdiği esaret yıllarında yazdığı ünlü *Rumiyyat* şiirlerini anımsatmakla giriyor konuya ve 19. yüzyıla varıldığında Anadolu sözcüğünün önem kazanmasıyla da bitişini ortaya koyuyor. *Rum*'un hemen ortadan kalkmadığını da hatırlatan Kafadar, Şemseddin Sami'nin sözlüğünde (1900) geçen "Rum" maddesiyle onu "Memâlik-i Osmâniyye'nin en mühim kısmını teşkil etmektedir" açıklamasıyla tasvir ediyor; Türklük bilincinin ise devreye girdiğini hatırlatıyor. "Türk" kelimesinin toplumsal ve kültürel çağrışımlarıyla birlikte bu kullanımın içine yedirildiği sonucuna varıyor.

"Rûm" ve "Rûmî" hatta "Rumlu" çoğu zaman "öteki" kategorisinde değildir Osmanlı'nın erken ve orta yüzyıllarında hatta fethettiği ve İstanbul'dan uzak diyarlardaki topraklardaki kültürlerden farklı merkezî bir yapılanmanın göstergesidir. Coğrafyasını ele geçiren, başlangıçtaki *heteredoks* niteliğiyle tam bir İslamî nitelik dahi taşımayan bir yapılanmanın, zamanla Portekiz'den Arap ülkelerine, oradan Güneydoğu Asya'ya hatta Japonya'ya kadar uzanan kara ve denizlerde kazandığı imgeyle "Rume"dir, "Rûmî"dır, "Raca Rum"dur bu devasa imparatorluk ve içindekiler. Kendisini de bu tanım içine yerleştirmiştir padişahlık. Özellikle Bizans'tan devraldığı coğrafyayla sanatı, kültürü, siyaseti ekleyerek oluşmuştur Osmanlı. Burada 16. yüzyıla ilişkin birkaç örnek vermekle yetineyim.

Basra Körfezi'nin Hint Okyanusu'na açılan stratejik konumda ve Portekiz'in kontrolü altına girmiş olan Hürmüz'ün Müslüman veziri Şerafeddin'in Kanuni Sultan Süleyman'dan yardım isteğini taşıyan ve Portekizlilerin eline geçen, Portekizceye çevrilmiş olan bir mektupta Osmanlı padişahına Sultan Süleyman Rûmî *(el Rey çoleimã Rumy)* şeklinde hitap edilmiştir. Hindistan'da Gücerat Sultanlığı hizmetine girmiş olan topçu ustası Mustafa Bayram'a "Rûmî Han" unvanı verilmiştir. Portekiz baskısına karşı Endonezya'daki Açe Sultanlığı'na yardıma giden Osmanlılara dair o sultanlık için önemli bir kaynak sayılan *Sultanü's-Selatin*'de şu kayıt bulunmaktadır: "Rum [Osmanlı] Sultanı top dökmesini bilen çeşitli zanaatkar ve ustalar gönderdi. İşte o zaman [Açe sultanı Alauddün zamanı] büyük toplar dökülmüştü."[12]

UYGUN TANIMLAMALAR

Tarihçilerin "Anadolu Selçukluları" olarak Türkçeleştirdikleri *Selçukiyân-ı Rum*, Selçukluların Rumeli yakasına taşmadıkları düşünüldüğünde doğru tanımlama sayılır ama Osmanlılar için bu tanım eksik kalmaktadır. *Ulemâ-yı Rûm*'un "Anadolu alimleri", *ulemâ-yı şuara*'nın "Anadolu şairleri" olarak çevrilmesinin yetersiz olacağını söylüyor Cemal Kafadar. Balkanlarda doğmuş, büyümüş sonra "Rumî"liğin kalbi sayılan İstanbul'da yetişmiş, olgunlaşmış olanları dışlamayan bir coğrafyayı göz önüne getiriyor, okuyucuya yol gösteriyor. Yaklaşık yüz yıldır, bilhassa Türkiye'de tarih üzerine yazanların büyük çoğunluğunun "Diyar-ı Rum" için "Anadolu" sözcüğünü kullanmayı alışkanlık haline getirdiklerine dikkat çekiyor ve İslamî coğrafya metinlerinde "Bahr-ı Rumî"nin "Akdeniz" karşılığında kullanıldığını hatırlatıyor.

Kafadar, "Rûm" ve "Rûmî" ve hatta "İstanbul" sözcüğünün kullanımının 1071'in öncesine dayandırıldığını anımsatırken, "Konstantin'in kentinin bazı önemli vechelerinin" Türklerin Küçük Asya'ya yerleşmelerinden çok önce belirdiğini vurguluyor. Kısacası, diyor:

> Türklerin Helen Küçük Asyası ile karşılaşmaları bir ölçüde Arapların (ve başka halkların) diyar-ı Rum ile ilgili daha eski algılarından süzülmüş, bunlarla desteklenmişti... Çağdaş tarih yazımı bu filtreyi silme ve Malazgirt sonrasının hikâyesini tümüyle "Türk yerleşimciler" ile "yerli" ötekilerin doğrudan bir karşılaşması olarak sunma eğilimindedir. Oysa Rumilerin kendi tarih bilinci bu biçimde işlememiştir. Ebu'l-Hayr-i Rumî'nin tahminen kuşaklar boyunca ortalıkta gezinen sözel anlatılar temelinde 1470'lerde derlediği *Saltuknâme*'de, kahramanımız rüyasında eski Müslüman-Bizans sınırında çarpışmış efsanevi bir Arap savaşçısını (Battal Gazi'yi) görür ve ondan hayır duası ve taktik aldıktan sonra maceralarına başlar. Saltuk rüyada verilen direktiflere uyarak Seyyid Battal Gazi'nin nicedir bir mağarada kendisini bekleyen silahlarıyla atını bulur ve diyar-ı Rum içlerine doğru fethe çıkar. Bu maceralarında ona çeşitli Arap yoldaşlar eşlik eder ve ara sıra da Arapça sohbet ederler.[13]

Uzun yıllar Selçuklu Konya'sında yaşamış olan Mağribli İbni Arabi (öl. 1240), "diyar-ı Rum" Müslümanları arasında belli şer'i kuralların uygulanmadığını görmüş ve şaşırmıştır. Aynı yüzyılda yaşamış olan ve dünyada "Mevlâna" olarak bilinen ünlü kişi, Farsça *Tarih-i Güzide*'de "Mevlana-i Rumî" olarak kaydedilmiştir. "Diyar-ı Rum Müslümanlarının inanç ve adetlerindeki, özgül tarihi konfigurasyonların şekillendirdiği bölgesel yorum ve vurgulara bakarken, kendine has çok kökenli bir *habitus*'un farkında olarak" hareket edilmesi gerektiğine dikkat çekiyor Kafadar. "Diyâr-ı Rûm'un en saygın şairlerinin birinin ismine eklenmiş olsun ya da olmasın aidiyet belirten *Rûmî* kelimesi on üçüncü yüzyıldan beri hem çok sayıda şair, düşün adamı ve mutasavvıfı imlemek için hem de onların kendileri tarafından kullanılagelmiş" olduğunu hatırlatıyor. Böylece "Rûmî"liğin boyutlarını genişletiyor, renklerini çeşitlendiriyor, zenginleştiriyor; birçok tarihçinin kestirme yoldan yaptıkları ye-

tersiz (çoğu zaman hatalı) açıklamaların düzeltilmesine olanak sağlıyor.

Kafadar, Rumî sıfatını benimseyen ve onu Türklük ile bağlantılı olarak açıklayan 16. yüzyılın Osmanlı bürokratı ve aydını Gelibolulu Mustafa Ali'nin (öl. 1600) eserinden küçük değişikler yaparak yansıttığı bir paragrafta Rumîliğe atfedilen olumlu nitelikleri gösteriyor:

> Osmanlı hanedanının parlak günlerindeki çeşitli Rumî halklar üçüncü ciltte beyan olunan Türk ve Tatar kavimlerinden ayrı değildir; güzide bir millet ve latif bir ümmettir, devletlerinin kökeni açısından mümtaz oldukları gibi, dindarlıkları, temizlikleri ve akideleri ile de öne çıkarlar. Bundan başka, Rum vilayetleri sakinleri karışık kökenlidir. Âyânı arasında sonradan Müslüman olmuş bir kimse olmayan azdır... Anne ya da baba tarafından şecereleri Allah'a şirk koşan birine dayanır. Sanki iki cins meyve ağacı vuslata ermiş de bunun semeresi olan meyve bir şah incisi gibi büyük ve sulu olmuştur. Atalarının en güzel nitelikleri dış güzellikleriyle ya da manevi marifetleriyle ortaya çıkar.[14]

Saraybosna doğumlu Mustafa Ali'nin -İstanbul'un çok uzaklarından gelmiş kimi şair ve sanatçılar gibi- Rûm ülkesi özlemi, övgüsü ve Rumîliğin Türkçeyi Arap ve Fars dillerinin katkısıyla zenginleştirilmesinden gurur duyması, Rumiliğin sanat ve edebiyat dünyasındaki yerinin (Divan edebiyatının) ne denli benimsendiğinin açık bir göstergesidir.[15] Türk dilinin saygın tarihçilerinden olan Mertol Tulum, Nergisi'nin "Hoş ifadeli Türk dili"ni tanımladığı eserinden günümüz Türkçesine çevirdiği cümleleri ise şöyle:

> O hoş ifadeli Türk dili başka başka dillerin çimenli bahçelerinin köşe bucağından güzel söz söyleyenlerin beğenisini kazanmış seçme söz kalıpları çiçeklerini toplamakla seçkinleşmiş ve seçmece kusursuz meyvelerini devşirmekle güzellik duygusuna sahip doğru değer biçime kabiliyeti bulunan yaradılışlar...[16]

Böyle bir açıklama dile getirilmekle, hem Rûmîliğin Türk ve Tatar kavimleriyle birlikteliği vurgulanmış hem de bürokratik (özellikle ekonomide ve askeriyede oluşturulan) kadrolarla şekillendirilen ve genişletilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, Halil İnalcık'ın tanımlamasıyla, "emperyal kültür ve İslam" nitelikleri dile getirilmiş oluyor. İslam değerleri öne çıkarılmakla birlikte çok kimlikliliğin hatırlatılması söz konusudur burada ancak "Türk", eğer Türkçe gözardı edilirse, dışlanmış görünmektedir (Osmanlı merkezi yönetimince ve çeşitli şair, tarihçi ve bürokratlar tarafından, *Rûmîlik* dışında kalan Türk boylarını aşağılayıcı (pejoratif) tasvirler bu yazının konusu değildir).

Değerli tarihçi Cemal Kafadar'ın tanıtmaya çalıştığım *Kendine Ait Bir Roma* kitabından yansıtabileceğim değerlendirmelerini ve kıyaslamalarını, vatan/ulus/aidiyet vb. kavramların evrimini irdeleyen sayfalarda geçen şu temennisi ile bitireyim yazımı:

> "Türk/Türkmen" ve "Türkiye/Türkistan/Türkili", "millet" ve "vatan gibi kelimelerin ardında yatan anlayış ve kavrayışlar konusunda daha yapılacak çok iş, taze bir gözle okunacak çok kaynak eser var. Bu konuda, gerek tek tek sözcüklerin gerekse il/gurbet, sıla/gurbet gibi zıtlaştırmaların tarihi bir perspektiften çalışılmasında büyük yarar var.[17]

SALİH ÖZBARAN

EMEKLİ TARİH PROFESÖRÜ, İZMİR

DİPNOTLAR

* Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine*, Metis Yayınları, 2017.

1 A. Reymond, "Le Sultan Süleyman et l'activité architectural dans les provinces arabes de l'Empire (1520-1566)", *Soliman le Magnifique et son Temps*, ed. G. Veinstein, Paris 1992, s.379 ve 384.

2 *Tarih ve Toplum*, sayı 224, Ağustos 2002.

3 P. Wittek, "Rum Sultanı", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1971, s. 95-96).

4 Osmanlı yapılanmasında Amasya, Tokat ve Sivas çevresinde teşkilatlanmış bir beylerbeylik olan "Eyalet-i Rum" bu makalenin konusu değildir; karıştırılmaması gerekir.

5 Kafadar, s. 50.

6 D. Ayalon, "The Eunuchs in the Mamluk Sultanate", *The Mamluk Military Society*, Variorum, Londra 1979, s. 273.

7 M. Kunt, "Siyasi Tarih (1300-1600)", *Türkiye Tarihi II* (Ed. Sina Akşin), Cem Yayınları, 1988, s. 101.

8 Bu saptamalar için aşağıdaki dipnotlarda işaret ettiğim çalışmalarıma bakılabilir.

9 Çev. Ayla Ortaç, Tarih Vakfı, 1996.

10 Kitap Yayınevi, 2004, 3. basım 2017. Daha sonra neşredilen çalışmalardan sadece iki tanesini eklemekle yetineyim: S. Özbaran, "Akdeniz'de 'Türk', Okyanusta 'Rumi/Türk': Portekiz Kaynaklarında Osmanlı İmgelerine Yeniden Bakış", *Toplumsal Tarih*, sayı 211, 2011; Selim S. Kuru, "Rumi Edebiyat: Bir Yazınsal Geleneğin Oluşumu, 1450-1600" (çeviri: Handan Konar), *Türkiye Tarihi 1453-1603, cilt 2: Bir Dünya Gücü olarak Osmanlı İmparatorluğu* (editörler: Suraiya Faroqhi ve Kate Fleet, çeviri: Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, 2016.

11 Kafadar, s. 39.

12 Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, 2004 (5. basım), s. 267 vd.

13 Kafadar, s. 74-75.

14 Kafadar, s. 93.

15 Selim Kuru'nun yukarıda andığım makalesinde ayrıntıları bulmak mümkündür.

16 Mertol Tulum'dan aktaran Özbaran, *Bir Osmanlı Kimliği...*, s. 115.

17 Kafadar, s. 34.

Çalışmalarıyla Maria Pia Pedani

SERAP MUMCU GERONAZZO

VENEDİKLİ ÜNLÜ OSMANLI TARİHÇİSİ PROF. DR. MARIA PIA PEDANI, UZUN SÜREDİR MÜCADELE ETTİĞİ HASTALIĞA YENİLEREK 1 MART TARİHİNDE, HENÜZ 66 YAŞINDAYKEN VENEDİK'TEKİ EVİNDE VEFAT ETMİŞTİR. SON OLARAK CA' FOSCARI ÜNİVERSİTESİ ASYA VE AKDENİZ AFRİKASI BÖLÜMÜNDE GÖREV YAPAN PEDANİ, BURADA OSMANLI TARİHİ VE ORTADOĞU TARİHİ DERSLERİNİ VERMEKTEYDİ.

Maria Pia Pedani, 1977'de Ca' Foscari Üniversitesi Yabancı Diller ve Edebiyatları, 1978'de Arşivcilik, Paleografya ve Diplomasi ve 1980'de Trieste Üniversitesi Edebiyat bölümlerinden mezun olmuştur. 1979 yılında UNESCO'dan aldığı burs ile araştırma dünyasına ilk adımını atmıştır. Doktora araştırmasını 2009 yılında Szaged Üniversitesi'nde tamamlamıştır. 1979-1999 yıllarında Venedik Devlet Arşivi'nde çalıştıktan sonra Ca' Foscari Üniversitesi'nde doçent olarak göreve başlamıştır.

Venedik Devlet Arşivi'nde görev yaptığı yirmi yıl boyunca arşivdeki Osmanlı Türkçesinde yazılmış belgelerin düzenlenmesinde görev almasının yanı sıra bizim tarihimizi ilgilendiren belgelerin kataloglarını da hazırlamıştır. Bugün Venedik Devlet Arşivi'nde bu yönde araştırma yapan Türk ve yabancı araştırmacılar, Maria Pia Pedani imzalı kataloglar sayesinde aradıkları konu hakkında bilgi içeren dosyalara zorlanmadan ulaşabilmektedirler. Pedani bu nedenle sadece kendi hazırladığı eserlerle değil, aynı zamanda Venedik Arşivi bazlı birçok araştırma ile de hatırlanmaya devam edecektir.

Maria Pia Pedani arşiv görevini tamamlayıp Ca' Foscari Üniversitesi'nde göreve başladığından vefat ettiği zamana kadar Türk ve yabancı öğrenci-araştırmacının önünü açmış, hepsinin hayatında çok önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı Devleti ve Venedik Tarihi üzerine yaptığı akademik çalışmaları sadece İtalya'da değil, Türkiye'de ve birçok ülkede başvuru kaynağı olmuştur. Venedik'in yüzyıllar içerisinde öncelikle Anadolu coğrafyası ardından Avrupa, Afrika, Arabistan yarımadası ve Uzak Doğu'ya kadar kurmuş olduğu ilişkileri incelemesi neticesinde şehir tarihine de çok büyük katkılarda bulunmuştur.

Birçok kitabı uluslar arası yayın evleri tarafından farklı dillere çevrilerek yayımlanmıştır. 2010 yılında *Venezia Porta D'Oriente* adlı kitabıyla İtalya'da en iyi kurgu ödülünü almıştır. Bu eser 2015 yılında Küre Yayınları tarafından *Doğu'nun Kapısı Venedik* olarak Türkçeye çevrilmiştir. Bir başka eseri olan *In nome del gran Signore* adlı eseri ise *Osmanlı Padişahının Adına* çevirisiyle Türk Tarih Kurumu'ndan 2011 yılında yayımlanmıştır. Türkçeye son olarak çevrilen *La Grande Cucina Ottomana* adlı eseri 2018 yılında Hece Yayınları tarafından *Osmanlı'nın Büyük Mutfağı* adıyla yayımlanmıştır. Pedani'nin ayrıca İtalyancadan önce 2018 yılında Türkçe olarak Pandul Yayınları tarafından yayımlanan Üç Kardeş ve Bir Elf adlı bir de çocuk kitabı da bulunmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirdiği akademik çalışmalarına farklı projelerle birçok akademisyeni de dahil etmiş ve Ca' Foscari Yayınevinden çıkan Hilâl Dergisi'nin de editörlüğünü yapmıştır. İtalyanca ve İngilizce olarak yayımlanan diğer kitap ve makaleleri hocanın Venedik Arşivi'nde ne kadar ciddi ve titiz bir şekilde çalıştığını ve bilhassa Venedik'in İstanbul'daki baylosunun Venedik senatosuna hitaben yazmış olduğu mektupları derinlemesine analitik bir şekilde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Hocanın aynı zamanda, baylosun ve İstanbul'a giden Olağanüstü Büyükelçilerin yanı sıra,

Doğu Akdeniz'de Venediklilerin levante adını verdikleri bölgede faaliyet gösteren konsoloslar hakkında da çok önemli makaleleri bulunmaktadır. Pedani'nin Osmanlı tarihi ile ilgili makaleleri oldukça geniş bir zaman dilimini kapsamakta ve neredeyse devletin kuruluşundan yıkılma sürecine kadar olan dönemin tamamını içermektedir. Kaynak eser niteliğinde A. Bombaci ile birlikte hazırladığı *I Documenti Turchi* adlı çalışması Venedik Arşivi'nde yer alan Osmanlı Türkçesi belgelerin çok büyük bir kısmının analizini kapsamaktadır. Ayrıca Venedikli büyükelçi ve baylosların raporlarının (*relazione*) büyük bir kısmı da hoca tarafından yayıma hazırlanmıştır. Bunların yanı sıra saray kadınları, Pargalı İbrahim ve Piri Reis gibi birçok tarihsel kişilik hakkında kaleme aldığı makaleler ile Osmanlı tarihinin bilinmeyenlerini aydınlatmış; İtalyanca olarak yazdığı ve Osmanlılar hakkında önemli bilgiler içeren eserleriyle yabancı araştırmacıların bu konuya olan meraklarının artmasına neden olmuştur.

Pedani ulusal ve uluslararası birçok kongre ve sempozyumun bilim kurulunda yer almış, onur konuğu olmuş; birçoğuna bizzat katılmış ve sunumlar gerçekleştirmiştir. Maria Pia Pedani Türk Tarih Kurumu onursal üyesi olduğu gibi aynı zamanda birçok uluslararası kuruluşun da üyesiydi. Son olarak 26 Şubat 2018'de Ankara Üniversitesi'nden fahri doktora unvanı almıştır. Akademik çalışmaları haricinde çok yönlü ve renkli kişiliği yazmış olduğu edebi eserlerde ortaya çıkmaktadır. Sağlığında yayımlamaya fırsat bulamadığı birçok roman, öykü ve kısa hikâyesi bulunmaktadır.

Maria Pia Pedani sadece Türkler ve Türk öğrenciler için değil başta İtalyanlar olmak üzere birçok yabancı araştırma görevlisi ve öğrencisinin de hayatlarında oldukça önemli bir dönüm noktası olmayı başarmıştı. Hatta onun gayretiyle birçok öğrenci Osmanlı Tarihi araştırmalarına yönelmiş ve yine hocanın Türkiye üniversiteleri ile kurmuş olduğu akademik ilişkiler sayesinde Türkiye'de bulunma, Türkçe öğrenme ve Türkiye arşivlerinde araştırma yapıp Türk üniversitelerinde eğitim görme imkanına kavuşmuşlardı. Kuşkusuz yeri doldurulamaz bir azmi ve oldukça derin akademik bilgisi vardı.

Akademik tarafının yanı sıra hoş sohbeti ve güler yüzü ile tanınırdı. Ailesinin Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethi sırasında Lala Mustafa Paşa'nın emriyle trajik bir şekilde hayatı son bulan ünlü Venedikli komutan Marcantonio Bragadin'e dayandığını söyler ve oldukça esprili üslubuyla "öteki tarafa göçtüğümde atalarım beni kim bilir nasıl karşılayacak, belki de mezarlarında ters dönecekler" diye muzipçe gülerdi.

Osmanlı tarihine olan ilgisi bir dizi tesadüfler sonucunda gelişmişti. Arşivde çalışmaya başladığı yıllarda yabancı dillere olan yatkınlığından ya da belki de o yıllarda arşiv içinde tek yabancı dil bilen çalışan olmasından dolayı, arşiv müdürü tarafından kimsenin bilgisinin olmadığı Türkçe belgelerin tasnif ve düzenlemesi işi ile görevlendirilmişti. O yılları "Belgenin başı ile sonunun nerede olduğunu bile bilmiyorken dağ gibi bir belge yığını arasında bulmuştum kendimi, fakat o belge yığını içinde kaybolmak ya da unufak olmak yerine bilinmeyen bir bilmeceyi çözmeye çalışır gibi kendimi işime verdim. Bu zamanla bende bir tutku oldu. Venedik'in gerçekten de Doğu'ya açılan kapı olduğunu ilk o zaman anladım ve Doğu'nun gizemli dünyasına doğru bir daha geri dönmemek üzere adımlar attım" diye anlatırdı.

Hayatının son günlerinde, kendisinden bir armağan kalması düşüncesiyle, henüz yeni doğmuş olan torunu için bir öykü de kaleme alan Pedani Hoca, uzun süreli konaklamak zorunda kaldığı hastane günlerinde birçok öykü kaleme almıştı. Nadir olarak kendisini ziyaret etmeme müsaade ettiği zaman dilimlerinde yatağından doğrulur ve büyük bir heyecanla bu öyküleri okurdu. Ne yazık ki yayımlama fırsatı bulamadığı ama Türkçeye çevrilmek üzere bana emanet ettiği; tarihten, felsefeden, metafizik öğelerden, hayaletlerden bahsettiği oldukça sürükleyici ve öğretici bu öyküleri en kısa sürede okuyucu ile buluşturmak dileğindeyiz.

SERAP MUMCU GERONAZZO - PADOVA ÜNİVERSİTESİ

Dünyadan Bir Maria Pia Pedani Geçti

NEVİN ÖZKAN

1 Mart 2019 tarihinde, değerli bilim insanı Maria Pia Pedani en verimli çağında, 66 yaşında vefat etti. Kariyerine 25 yıl Venedik'te Devlet Arşivleri'nde çalışarak ve Osmanlı belgelerini düzenleyerek başlayan Venedikli Profesör Pedani, Türkiye-İtalya İlişkileri, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu-Venedik Cumhuriyeti arasındaki diplomatik ilişkiler konusunda pek çok eser verdi, nesnel bakış açısı ve titiz araştırma ruhu ile konusuna büyük katkılarda bulundu. Bu eserlerin birçoğu yıllar içinde Türkçeye çevrilerek başta Türk Tarih Kurumu Basımevi olmak üzere, çeşitli yayınevleri tarafından basıldı. Pedani hocanın arşivde yaptığı çalışmalarla edindiği derin bilgi ve tecrübe, daha sonra Venedik Ca' Foscari Üniversitesi'nde öğretim üyesi olması ile ve kişisel gayretleriyle üniversitelerarası ilişkiler kurma yeteneği sayesinde sadece Türkiye ve İtalya'da değil, Amerika'dan Hindistan'a dek pek çok ülkenin tarih araştırmacılarına ulaşarak ışık tuttu. Paylaşımcı ve mütevazı kişiliği sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu-İtalya arasındaki diplomatik ilişkiler alanında çalışan herkese, hiçbir ayrım yapmaksızın araştırdıkları belgeleri bulmada yardımcı oldu; gerektiğinde Venedik'in belge açısından zengin kütüphanelerinde ve Devlet Arşivleri'nde çalışma yapmak üzere gelmelerine destek oldu ve onların çalışmalarını izleyerek faydalı bilgilerle tamamladı. Böylece İtalya içinde ve dışında pek çok öğrenci yetiştirdi. Ankara Üniversitesi Fahri Doktora unvanına sahip, Türk Tarih Kurumu Onur Üyesi Pedani hocamız yaptıklarıyla ve yazdıklarıyla hep aramızda ve o çok sevdiği Türkiye'sinde olacak.

NEVİN ÖZKAN - ANKARA ÜNİVERSİTESİ

TARİH EĞİTİMİNDE
"SEN KİMSİN?" SİYASETİ:
TÜRKİYE'DEN ORTA ASYA'YA

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Büşra Ersanlı'nın Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkaslarda tarih eğitimi, milli kimlik ve siyasal iktidar arasındaki ilişkilere dair farklı dillerde yayımlanmış makalelerinin derlemesinden oluşuyor. Büşra Ersanlı bu kitapta yer alan makaleleriyle erken Cumhuriyet döneminden bugüne uzanan bir hatta iktidarın tarih eğitimine yansıyan zihinsel tavrının izini sürüyor ve *İktidar ve Tarih, Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)* kitabının ana meselelerini derinleştiriyor. Kitap aynı zamanda karşılaştırmalı bir yaklaşımla Türkiye'den Azerbaycan'a, Özbekistan'a ve Türkmenistan'a uzanan geniş bir coğrafyada "Sen Kimsin?" siyasetinin tarih eğitimindeki yerini tartışıyor. *Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti*, Ersanlı'nın 1990'lardan bu yana bir siyaset bilimci, kadın akademisyen ve aktivist olarak deneyimlerini, gözlemlerini ve varoluş hallerini içeren bir söyleşiyi de okurlara sunuyor.

Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin?" Siyaseti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın "Tarihçilerin Mutfağı: Toplumsal Tarih Kitapları" dizisinin ikinci kitabı. Ersanlı'nın sözleriyle "Tarihçiliğin ütopyasından söz etmek istersek çoğul insanlık hallerinden muazzam ortaklık alanları çıkarmayı ümit edebiliriz." Tarihçilerin Mutfağı dizisiyle bu ümidi paylaşıyoruz.

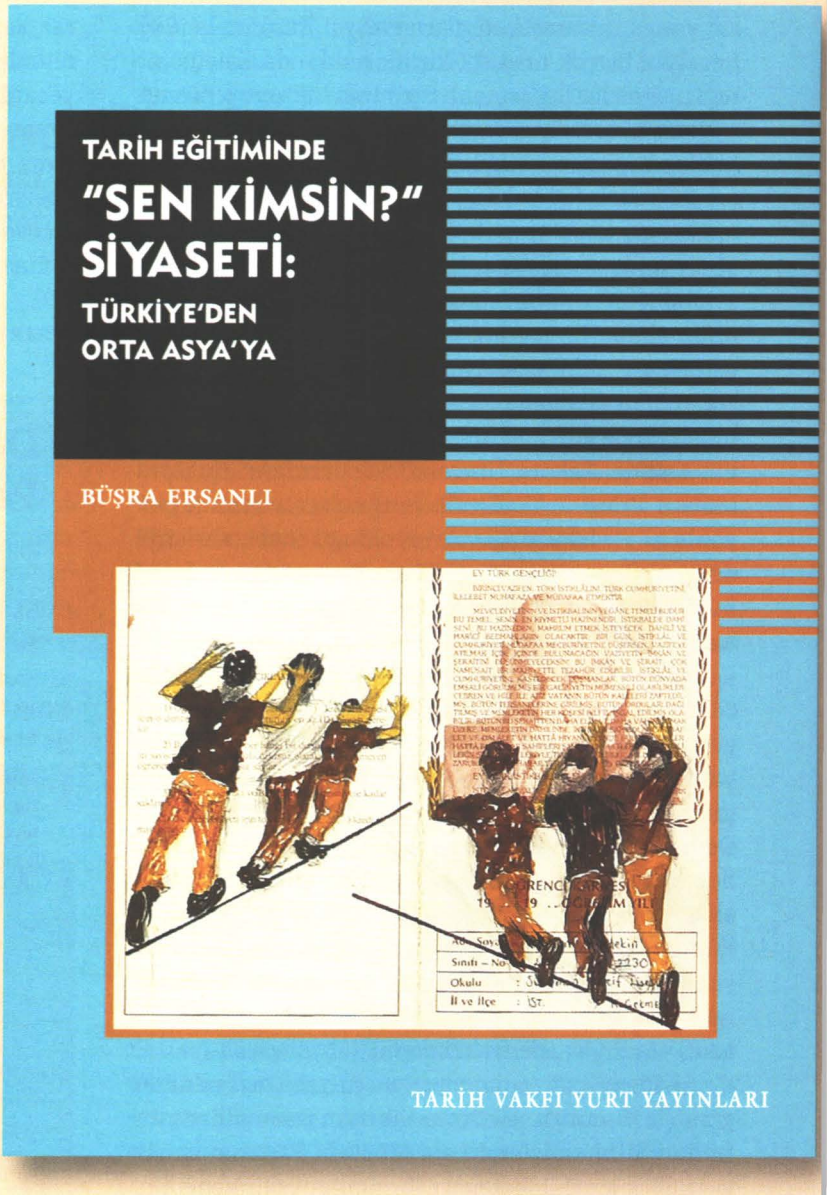

Online Satış: http://dukkan.tarihvakfi.org.tr/

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Basın tarihimizin renkli ve kişilikli bir dönemi

UYGUR KOCABAŞOĞLU, AYSUN AKAN

MÜTAREKE VE MİLLİ MÜCADELE BASINI
DİRENİŞ İLE TESLİMİYETİN SÖZCÜLERİ VE "MAHŞER"İN 100 ATLISI

728 Sayfa, ISBN: 978-605-399-532-6

1918-1922 yılları arasında Mütareke ve Milli Mücadele dönemindeki toplumsal ve siyasal gelişmelerin değişik aşamalarını temel alarak Türkiye basınının incelendiği bu çalışmada, gazete ve dergi gibi süreli yayınların özellikleri, siyasal ve sosyal konumları, yıllar, bölgeler, kentler ve türler itibarıyla ele alınmış; basın mevzuatı, basındaki örgütlenmeler, çalışanların durumu, devletin işlevi ve genel olarak basın hayatının ekonomi politiği tüm ayrıntılarıyla irdelenmiştir.

Vakit'ten *Tanin*'e, *Minber*'den *Peyam-ı Sabah*'a, *Albayrak*'tan *İbret*'e 142 gazetenin; *Kadınlar Dünyası*'ndan *İnci*'ye, *Ceride-i İlmiye*'den, *Küçük Mecmua*'ya 70 derginin ve Ahmet Cevdet Oran'dan Ali İlmi Bilgili'ye, Mevlanzade Rıfat'tan Sedat Simavi'ye, Ahmet Emin Yalman'dan Hakkı Tarık Us'a vb. uzanan 100 basın insanının yer aldığı *Mütareke ve Milli Mücadele Basını, Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve "Mahşer"in 100 Atlısı* adlı eserde yazarların tanımıyla, her şeye rağmen "Türkiye basın tarihinin renkli, kişilikli bir dönemi" tüm özellikleriyle incelenmiş bulunmaktadır.
Kitap ayrıca söz konusu gazete ve dergilerin ulaşılabilen nüshaları ile gazeteci, yazar ve gazete sahipleri ile çalışanlara ait görsel malzeme ile de zenginleştirilmiştir.

www.bilgiyay.com
Telefon: **0212 311 64 63** Faks: **0212 216 24 15**
e-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com**

Genel Dağıtım: **PUNTO**

www.puntokitap.com
Telefon: **0212 496 10 50** Faks: **0212 551 30 13**
e-mail: **punto@puntokitap.com**

2019 YILIN YAZARI

Nezihe Meriç

"Arkanda bıraktığın kentlerin hiçbiri senin değildir. Onları bir daha göremeyeceğini bilirsin."

2019'da Yılın Yazarı yolculuğuna eserleriyle içtenliğin ve doğallığın sesini hayatımıza incelikle işleyen Nezihe Meriç ile çıkıyoruz.

NİLÜFER BELEDİYESİ | KÜTÜPHANE
BURSA

nilufer.bel.tr
NiluferBel
kutuphane.nilufer.bel.tr
NiluferKutuphane
NiluferKutuphne